

19de Vergadering

Donderdag 6 november 1980

Aanvang 10.15 uur

Voorzitter: Dolman

Tegenwoordig zijn 135 leden, te weten:

Aarts, Abma, Andela-Baur, Van den Anker, Van Baars, M. Bakker, Beckers-de Bruijn, Ter Beek, De Beer, Beinema, Van den Bergh, Blaauw, H. A. de Boer, J. J. P. de Boer, Bolkestein, De Boois, Borgman, Borm-Luijckx, Braams, Van den Broek, Buikema, Van der Burg, Buurmeijer, Castricum, G. M. P. Cornelissen, P. A. M. Cornelissen, Couprie, G. C. van Dam, M. P. A. van Dam, Dees, Deetman, Van Dijk, Dijkman, Van Dis, Van der Doef, Dolman, Duinker, Engwirda, Epema-Brugman, Van Erp, Evenhuis, Evenhuis-van Essen, Eversdijk, Faber, Frinking, Gerritse, Ginjaar-Maas, De Graaf, Gualthérie van Weezel, Haas-Berger, De Hamer, Hartmeijer, Van Heel-Kasteel, Van der Hek, Hennekam, Hermans, Hermsen, Van Houwelingen, Van Iersel, Jabaaij, Jacobse, Jansen, Joekes, Kappeyne van de Coppello, Keja, Keuning, Knol, Kombrink, Konings, Korte-van Hemel, De Korte, Kosto, Krijnen, De Kwaadsteniet, Lambers-Hacquebard, Lange-dijk-de Jong, Lansink, Lauxtermann, Van Leijenhorst, Van der Linden, Lubbers, Meijer, Mertens, Mommersteeg, Moor, Van Muiden, Müller-van Ast, Niessen, Nijhof, Nijpels, Nypels, Van Ooijen, Patijn, Paulis, Ploeg, Poppe, Rempt-Halmmans de Jongh, Rienks, Rietkerk, Roethof, Van Rossum, Salomons, Van der Sanden, Schaapman, Schakel, Scherpenhuizen, Scholten, Van der Spek, Spieker, Stemerding, Van der Stoel, Stoffelen, Terlouw, Van Thijn, Toussaint, Tripels, Den Uyl, Veerman, Veldhoen, Verbrugh, Verkerk-Terpstra, De Voogd, Voortman, B. de Vries, K. G. de Vries, Waalkens, Waltmans, Weijers, Wessel-Tuinstra, Wisselink, Wöltgens, Worrell, Wuthrich-van der Vlist, Van Zeil en Zijlstra, en de heren Van der Klaauw, Minister van Buitenlandse Zaken, Pais, Minister van Onderwijs en Wetenschappen, Van Aardenne, Minister van Economische Zaken, Braks, Minister van Landbouw en Visserij, Albeda, Minister van

Sociale Zaken, mevrouw Gardeniers-Berendsen, Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, de heer De Jong, Staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen, en mevrouw Smit-Kroes, Staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mee, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Bremen en Van de Ven, wegens bezigheden elders;

Gerritse, Van Heel-Kasteel en Van Thijn, alleen voor het eerste deel van de vergadering;

Van Ooijen, gedurende de middagvergadering;

van Minister De Koning, wegens dringende andere verplichtingen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De Voorzitter: De ingekomen stukken staan op een lijst, die op de tafel van de griffier ter inzage ligt. Op die lijst heb ik ook voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van deze vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

Aan de orde is de **beantwoording van vragen**, gesteld overeenkomstig artikel 107 van het Reglement van Orde door de leden Verkerk-Terpstra, Bolkestein, Ploeg en Keja aan de Ministers van Buitenlandse Zaken, voor Ontwikkelingssamenwerking en van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, over de aangenomen UNESCO-resolutie over een nieuwe internationale informatie-orde.

[De vragen zijn opgenomen aan het eind van deze weekeditie.]²

□

Mevrouw **Verkerk-Terpstra** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Alleen al dit jaar spreekt de VVD voor de derde keer

haar grote verontrusting uit over de internationale besluitvorming op weg naar een beperking van de vrijheid van informatie en communicatie. Na het geruchtmakende interim rapport van de commissie-McBride dat resulteerde in een in Nederland gehouden en door Nederland betaald Ilet symposium waar niets verhullende gedachten werden ontwikkeld over een communicatie en informatie politiek die ten dienste staat van algemene sociale, culturele, economische en politieke doeleinden (lees staatsinmenging en censuur) is binnen de UNESCO besloten tot een andere strategie: de zogenaamde salami-politiek: stapje voor stapje op weg naar hetzelfde doel.

Kenmerk van deze salami-politiek is dat ieder stapje op zich net geen onoverkomelijke weerstand wekt, omdat er gewerkt wordt met een brij van woorden die voor tweeledige uitleg vatbaar is, terwijl toch systematisch een ontwikkeling in gang wordt gezet die – haast onderhuids – leidt tot de door ons niet gewenste persbeknotting. Juist daarom is die salami-politiek levensgevaarlijk en dient deze – om collega Bolkestein te citeren – de grond in te worden gestampt.

De VVD vreest dat de Westerse wereld met open ogen in die val is getrap, maar de Nederlandse Regering inclusief, nu zij akkoord is gegaan met de McBride-resolutie, met het middellange programma van de UNESCO en zich slechts heeft onthouden ten aanzien van de resolutie van Venezuela.

Ter geruststelling en illustratie van het onschuldige karakter van die resolutie wordt gewezen op de passages waarin gerept wordt over een vrije stroom van informatie, ideeën en mensen. Maar wat zijn deze waard als ook de Nederlandse Regering akkoord is gegaan met het schrappen van het woordje 'mensen'? Hoe kan er sprake zijn van persvrijheid als niet in de McBride-resolutie met zoveel woorden wordt gesproken over 'vrijwaring van censuur', maar wel wordt gesproken over de 'vrijheid van journalisten die niet te scheiden valt van verantwoordelijkheid'?

Verkerk-Terpstra

In haar brief van 5 november (waarvoor onze dank) schrijft de Regering: Deze passage is op zichzelf vanzelfsprekend en zou slechts door het gebruik buiten het verband van de resolutie als geheel geïnterpreteerd kunnen worden als een handvat tot het opleggen van beperkingen aan de journalistieke arbeid. En op blz. 4 noemt de Regering een dergelijke interpretatie zelfs 'te kwader trouw'.

Mijnheer de Voorzitter! Deze regels hebben mijn fractie verbijsterd: alsof er geen uitgewerkte ideeën binnen UNESCO zijn ontwikkeld juist over die verantwoordelijkheid, die journalisten en pers in dienst stelt van sociale, culturele, economische en politieke doeleinden; alsof de op diezelfde vergadering aangenomen resolutie van Venezuela niet vraagt om een invulling van die ideeën! Niet wij, die wijzen op deze verbanden, kunnen beticht worden van een interpretatie 'te kwader trouw'. Integendeel, door deze verbanden weg te poetsen maken zij zich zelf schuldig aan een volstrekt onvolledige en onjuiste weergave van feiten.

□

Minister Gardeniers-Berendsen:

Mijnheer de Voorzitter! Enerzijds zou ik onmiddellijk kunnen overgaan tot de beantwoording van de vragen, omdat deze in de inleiding van mevrouw Verkerk telkens weer doorklinken. Anderzijds komt zij terug op de samenvatting en evaluatie die aan de Kamer is toegezonden. Daarbij legde zij de nadruk op de woorden 'te kwader trouw', alsof die zouden zijn gebruikt als antwoord op de vragen.

Die indruk zou ik willen wegnemen. Het heeft te maken met de samenvatting en de evaluatie van de discussie in de laatste UNESCO-conferentie. Met de opmerking van mevrouw Verkerk over de salami-techniek en de trimoefening, zoals door de heer Bolkestein voorgesteld, ben ik het gelet op het volgende niet eens.

Al tien jaar lang is binnen de UNESCO het mediabeleid, de mogelijkheden van informatie en communicatie, aan de orde gesteld. Het is duidelijk geworden dat er zowel tussen de Westelijke landen en de landen van het oostblok als tussen de westelijke landen en de landen uit de derde wereld grote verschillen bestaan. Praten over de free flow of information is wat anders als je niet beschikt over de benodigde infrastructuur. Wat dat betreft is mevrouw Verkerk zeer goed op de hoogte. Ik neem verder aan dat zij als ware vertegenwoordigster van een liberale partij

kan onderschrijven dat op een Ilet-symposium in Nederland alles kan worden gezegd.

Ik wijs er nogmaals op dat op ieder niveau in de wereld waar het mediabeleid een onderwerp van discussie uitmaakt door de Nederlandse vertegenwoordigers wordt benadrukt dat wij geen enkele afstand willen doen van het in de Grondwet van Nederland vastgelegde grondrecht van de vrijheid van meningsuiting als een te bevechten en te verdedigen goed. Dat is de eerste richtlijn in alle buitenlandse contacten.

Ik ga nu over tot de beantwoording van de vragen. De resolutie over het rapport-McBride, onder meer betreffende een nieuwe wereldwijde informatie- en communicatieorde, is aan de Kamer toegezonden als aanhangsel aan een samenvatting en evaluatie van de 21ste algemene conferentie van de UNESCO.

De door de vragenstellers in de tweede vraag genoemde woorden zijn weggefallen, omdat deze geacht werden besloten te liggen in de voorafgaande woorden 'vrijheid van de pers en van informatie'. Daarbij komt nog dat het recht van mensen om zich vrij te bewegen, ook over de grenzen, slechts in zijdelings verband staat met de vrijheid van informatie. De hoofzaak is dat de vrijheid van informatie zelf in verschillende bewoordingen onduidelijk is bevestigd.

De stelling dat vrijheid, ook die van de journalist, gepaard moet gaan met verantwoordelijkheid, is op zich zelf een vanzelfsprekendheid. Wie de bewuste formule aan zou willen grijpen als een handvat tot het opleggen van beperkingen aan journalisten, zou dit alleen kunnen doen door dit element door middel van een eenzijdige interpretatie uit het verband van de resolutie als geheel te trekken.

In deze resolutie wordt immers herhaaldelijk de vrijheid van informatie beklemtoond. De Nederlandse delegatie heeft ter zake opgemerkt dat zij deze passage aldus ziet dat journalisten verantwoordelijk moeten zijn voor wat zij schrijven in overeenstemming met op democratische wijze tot stand gekomen wetgeving en wel voor de onafhankelijke rechter.

Het antwoord op de vierde vraag luidt dat voor informatie- en communicatievraagstukken in verschillende landen verschillende oplossingen nodig zijn. Dat lijkt een realiteit. Voorts mag worden verwacht dat de uitgangspunten die in die paragraaf worden genoemd juist een bijdrage zullen leveren tot het wegnemen van belemme-

ringen voor journalisten in ondemocratisch geregeerde landen in het Oostblok en de Derde Wereld.

Benadrukt moet worden dat de algemene conferentie van de UNESCO geen definitie heeft opgesteld van een nieuwe wereldwijde informatie- en communicatieorde. In de resolutie over het McBride-rapport is slechts een aantal elementen opgesomd waarop die nieuwe wereldwijde informatie- en communicatieorde onder meer zou kunnen worden gebaseerd.

Uiteraard zal Nederland een werkzaam en waakzaam aandeel hebben in de uitwerking van deze elementen. Wij zien geen aanleiding te veronderstellen dat deze resolutie zal leiden tot een aantasting van de communicatievrijheid. Ook het tegendeel kan het geval zijn.

De zesde vraag zal door Minister Van der Klaauw beantwoord worden.

Namens de EG-lid-staten is over de resolutie over het McBride-rapport geen gemeenschappelijke stemverklaring afgelegd. Uit de toegezonden samenvatting zal uit de passage op blz. 4 gebleken zijn dat er geen stemming heeft plaatsgevonden. De resolutie is bij consensus aangenomen.

□

Minister Van der Klaauw: Mijnheer de Voorzitter! De uitlatingen van de vertegenwoordiger van Afghanistan moeten natuurlijk worden geplaatst tegen de achtergrond van de dramatische situatie waarin zijn land verkeert. Ik ben van mening dat het optreden van de Afghaanse gedelegeerde van een grote moed getuigt. Ik meen echter niet dat de argumenten die hij aanvoerde juist zijn. Zij werden meer ingegeven door de situatie in zijn eigen land dan door het verloop van de conferentie.

□

Mevrouw Verkerk-Terpstra (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank beide bewindslieden hartelijk voor hun antwoord. Het zal geen verbazing wekken, dat dit antwoord bij ons weer vragen heeft opgeroepen.

Wat de tweede vraag betreft, zei de Minister dat het woord 'mensen' is weggefallen, omdat dit al besloten lag in de passage daarvoor. Waarom is dan zo lang gebakkeleid over een betere tekst? Waarom is de westerse wereld toen een beter resultaat niet mogelijk bleek, toch maar door de knieën gegaan?

Wat vraag 3 betreft, heeft de Minister gezegd: Nederland ziet die passage aldus. Er is derhalve sprake van een Nederlandse interpretatie. Binnen de

Verkerk-Terpstra

UNESCO wordt die passage geheel anders uitgelegd. Hiervoor liggen uitgewerkte ideeën op tafel. Ik verwijst naar het boek van prof. Lee en naar de resoluties, aangenomen in Bagdad. De interpretatie van de UNESCO gaat veel verder dan de wat naïeve interpretatie van de Nederlandse Regering. Ik vrees, dat de interpretatie van de UNESCO de doorslag zal geven, niet de Nederlandse.

Het antwoord op vraag 4 is voor onze fractie ronduit teleurstellend. Hoe kan de Minister zeggen, dat die verschillende oplossingen zullen worden gebruikt als een bijdrage voor het weghalen van belemmeringen?

Voor vele journalisten in binnen- en buitenland zal dit juist als een wapperpapier worden gebruikt. Niet democratisch geregeerde landen zullen hieraan het recht ontleenen voor censuur.

Is er een samenhang in de berichten in de Nederlandse pers over een op handen zijn de kabelnota-buitenlandse programma's zouden geweerd kunnen worden van het Nederlandse kabelnet – en de clausule genoemd in vraag 4?

□

Minister Gardeniers-Berendsen: Mijnheer de Voorzitter! Het spijt mij dat ik de vragensteller niet tevreden heb kunnen stellen. Op een UNESCO-conferentie wordt natuurlijk de eigen nationale visie naar voren gebracht. Ik heb over de verantwoordelijkheid van de journalist gesproken, een onderwerp, waarover het lid van de Nederlandse delegatie heeft gesproken. Er is een samenhang met de wetgever en de onafhankelijke rechter.

Het ging om het bereiken van een consensus ter zake van één resolutie. In paragraaf 6 van de resolutie worden verschillende zaken opgesomd. Het lange praten over bij voorbeeld het al dan niet opnemen van het woord 'mensen' moet worden gezien in de totaliteit van paragraaf 6.

Van de drie concept-resoluties is een amalgaam gemaakt. In de resolutie zijn belangrijke rechten van de westerse wereld verwoord. In het tweede punt van paragraaf 6 staat bij voorbeeld: 'The elimination of the negative effects of certain monopolies, public or private' – ik wijs op het gebruik van het woord 'public' – 'and excessive concentrations.'

Ik hoop, dat ik iets meer duidelijk heb kunnen maken hoe belangrijk het was dat een consensus kon worden bereikt. De resolutie zal het uitgangspunt vormen voor de internationale discussie over informatie en communicatie in de wereld.

Het gebruik van het woord 'wappen' deed mij – dat zal de geachte afgevaardigde niet verbazen – denken aan een voortreffelijk artikel, dat ik in NRC/Handelsblad heb gelezen, waarin het woord 'wapperwaarde' werd gebruikt, maar zeker niet in negatieve zin. Gesteld werd, dat deze resolutie zeker waarde heeft, want keer op keer zal men andere landen in UNESCOverband en ook tijdens belangrijke internationale conferenties ervan kunnen overtuigen, dat de in consensus aangenomen resolutie die en deze elementen bevat.

Ik denk dat de waarde daarvan is, zoals ik al aangaf in een van de antwoorden, dat het tegengestelde van wat mevrouw Verkerk-Terpstra beweerde er zeker in zit. Het aanvaarden van deze resolutie met betrekking tot het tot stand komen van de nieuwe wereldwijde informatie- en communicatieorde is van invloed vanuit de denkriching in de westerse wereld.

De heer **Bolkestein** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Betekenen de woorden van de Nederlandse vertegenwoordigster, mevrouw Klaver, in Belgrado 'dat het McBride-rapport een interessant document is dat een agenda vaststelt voor verder nadenken, voor verdere internationale actie en discussie in de komende jaren' in feite geen aansporing om voort te gaan op deze heilloze weg?

□

Minister Gardeniers-Berendsen: Mijnheer de Voorzitter! Als de heer Bolkestein bedoelt dat Nederland zich zou moeten terugtrekken uit deze discussie, wil ik daarop bij voorbaat negatief reageren. De heer Bolkestein citeerde een deel van de woorden, waarmee mevrouw Klaver haar voortreffelijke exposé begon, een exposé dat zij uitsprak namens de Nederlandse delegatie bij de UNESCO. Als hij daarmee dit exposé zou willen ontkrachten, zou ik dat jammer vinden.

Ik zou de Kamer de volledige tekst kunnen toesturen, die mevrouw Klaver heeft uitgesproken. Daaruit zal blijken welke belangrijke zaken mevrouw Klaver heeft verdedigd. Duidelijk is hoeveel werk is verzet door de commissie die het rapport heeft opgesteld. Degegenen, die het interim-rapport vergelijken met het eindrapport, zullen de woorden van mevrouw Klaver wellicht nog beter kunnen begrijpen.

Ik heb het gevoel dat zij terecht waarderende woorden heeft gesproken in de inleiding tot haar betoog, waarin vanzelfsprekend ook zeer kritische opmerkingen waren opgenomen.

Het zal duidelijk zijn dat waardering voor werkzaamheden niet altijd inhoudt dat men het eens is met de resultaten.

De heer **Guaithérie van Weezel** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Kan de Minister van Buitenlandse Zaken mededelen wat de kosten zijn van het jaarabonnement van zijn Ministerie op de diensten van het International Press Service?

Minister Van der Klaauw: Mijnheer de Voorzitter! Nee. Ik zou dat moeten na gaan.

De heer **Nijpels** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Kan de Minister van CRM het ermee eens zijn dat tegenover de positieve passages in de resolutie veel meer negatief te interpreteren passages voorkomen en dat het daarmee onjuist is, slechts op de positieve passages te wijzen?

Minister Gardeniers-Berendsen: Mijnheer de Voorzitter! Ik ontken dat ik op het een meer wijs dan op het ander. Een van de vragenstellers wees vooral op de negatieve kanten; ik wilde het evenwicht herstellen door op de positieve kanten te wijzen.

Aan de orde is de **beantwoording van vragen**, gesteld overeenkomstig artikel 107 van het Reglement van Orde door het lid Scholten aan de Minister van Buitenlandse Zaken, over het gemis aan medewerking van Zuid-Afrika voor vrije verkiezingen in Namibië.

[De vragen zijn opgenomen aan het eind van deze weekeditie.]³

□

Minister Van der Klaauw: Mijnheer de Voorzitter! In antwoord op de eerste vraag kan ik zeggen, dat het overleg, dat de missie van de Verenigde Naties, onder leiding van de ondersecretaris-generaal Urquhart eind oktober aan Pretoria heeft gevoerd, weliswaar geen beslissende doorbraak te zien heeft gegeven in de vorm van overeenstemming over een aanvangsdatum voor de uitvoering van het VN-plan in Namibië, maar dat dit overleg anderzijds toch niet als een mislukking kan worden gekwalificeerd. Integendeel, de onderhandelingen worden voortgezet en hebben nu een uiterst gevoelig stadium bereikt. Ik heb mij hierover in New York uitvoerig laten inlichten, direct bij de betrouwbare bron.

Evenals de heer Scholten heb ik hier in de media gelezen, dat de missie

Van der Klaauw

mislukt zou zijn maar, gelet op wat ik aan vertrouwelijke uitgebreide informatie heb ingewonnen, deel ik dit oordeel niet. In de buitenlandse pers wordt over deze zaak in een andere geest geschreven dan in de media, die de heer Scholten en ik hier hebben gelezen. Op dit moment ben ik niet in staat om nader op de details van de onderhandelingen in te gaan

Wat betreft de tweede vraag zij vermeld dat secretaris-generaal Waldheim een rapport over deze zaak zal uitbrengen aan de Veiligheidsraad. Daarin zullen de resultaten van de onderhandelingen worden opgenomen. Wij moeten het verschijnen van dit rapport afwachten. Als dit gebeurt, komt de vraag aan de orde of, en zo ja welke, stappen moeten worden ondernomen in VN-verband. Gelet op het uitermate gevoelige karakter, waarin de onderhandelingen nu in de, naar ik hoop, laatste fase verkeren, geloof ik dat stappen tegen Zuid-Afrika op dit moment averechts zouden werken.

De heer **Scholten** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik respecteer vanzelfsprekend dat de Minister van Buitenlandse Zaken bepaalde informatie thans niet publiek kan maken. Ik wil dan ook nog slechts informeren naar het tijdschema, zoals het vermoedelijk ten aanzien van deze zaak zal gelden.

Minister **Van der Klaauw**: Mijnheer de Voorzitter! Een precies tijdschema kan ik niet geven maar ik vermoed dat wij in deze zaak tegen het einde van deze maand een stuk verder zullen zijn. Deze hoop, die ik heb, leeft ook in de VN. De problemen, waaronder de militaire, rond het plan zijn opgelost. Het gaat thans nog om de datum waarop het plan moet worden ingevoerd. Daarvoor zijn verschillende mogelijkheden aangegeven. Bovendien moeten in het voorbereidende stadium de verschillende partijen hierbij worden betrokken.

De heer **Ter Beek** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Moet uit de terloops gedane mededeling van de Minister, dat stappen tegen Zuid-Afrika op dit moment averechts zouden uitwerken, worden afgeleid dat de rapportage van de Minister met betrekking tot zijn activiteiten om ook andere landen tot een olie-embargo te laten wegen nog geruime tijd op zich zal laten wachten?

Minister **Van der Klaauw**: Mijnheer de Voorzitter! Op dit moment ben ik nog met deze zaak bezig.

Aan de orde is de **beantwoording van vragen**, gesteld overeenkomstig artikel 107 van het Reglement van Orde door de leden Nijpels en Braams, Hartmeijer en Hennekam aan de Minister van Sociale Zaken, over de situatie bij het goud- en zilvertelier Gebr. Van Giels B.V. te Bergen op Zoom.

[De vragen zijn opgenomen aan het eind van deze weekeditie.]⁴

De heer **Nijpels** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Op 18 maart van dit jaar verleende de Minister van Sociale Zaken in het kader van het Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen 1945 werktijdverkorting voor een gedeelte van het personeel van het atelier voor goud- en zilversieraden Gebr. Van Giels BV te Bergen op Zoom. De betreffende ontheffing voor korter werken werd daarna nog vier keer verlengd.

Indien thans zou worden besloten, geen verdergaande ontheffing meer te verlenen, dan zou het bedrijf onontkoombaar tot ontslagen moeten overgaan. Aangezien het hierbij zou gaan om ontslag van gespecialiseerd personeel, is nu al te voorzien dat de betrokken werknemers niet of nauwelijks aan de slag zullen komen.

Daarbij bestaat het gevaar dat, indien de werknemers elders wel aan de slag kunnen, het bedrijf bij het aantrekken van de markt niet op nieuwe ontwikkelingen zal kunnen inspelen, door een zich dan voordoend gebrek aan deskundig personeel.

Te meer daar wij hier praten over een onderneming waarvan de productie ongeveer voor de helft voor de export is bestemd en die zich én nu én in het verleden actief op de exportmarkt heeft bewogen, verdient verdere verlenging van de werktijdverkorting ernstige overweging. De vragenstellers delen op dit punt de mening van de vakbeweging.

□

Minister **Albeda**: Mijnheer de Voorzitter! De situatie bij de Gebr. Van Giels BV is mij bekend. Op 27 oktober heb ik een brief ontvangen waarin het personeel een aantal opmerkingen maakt met dezelfde strekking als die van de vragen die nu zijn gesteld.

Alvorens in te gaan op de eerste vraag kan ik meedelen, dat in diverse bedrijven behorend tot de goud- en zilverbranche op verzoek vergunning tot werktijdverkorting is verleend. De duur bleef vrijwel in alle gevallen beperkt tot twee à drie perioden van zes weken.

Aan de Gebr. Van Giels BV is van 17 maart tot en met 31 oktober 1980, met uitzondering van de vakantieperiode, aaneengesloten verkorting van de werktijd toegestaan. Dat zijn dus vijf perioden van zes weken. Op grond van deze toch wel lange periode heeft het districtshoofd van de arbeidsinspectie bij de laatste positieve beschikking te kennen gegeven, dat op verlenging niet meer kon worden gerekend, dit vanwege het op dat moment ontbreken van reëel toekomstperspectief met handhaving van het totale personeelsbestand. Het bedrijf heeft toch een aanvraag ingediend. Al of niet inwilliging daarvan is afhankelijk van de resultaten van een in gang zijnd onderzoek van de arbeidsinspectie.

In antwoord op de vragen 2 en 3 moet ik zeggen, dat mij duidelijk is dat het niet verlengen van de werktijdverkorting kan leiden tot ontslag van nogal gespecialiseerd personeel, dat moeilijk elders een baan zal kunnen vinden. Dat geldt natuurlijk bij vrijwel elke beslissing over een aanvraag tot werktijdverkorting en niet alleen bij het verzoek van de Gebr. Van Giels BV.

Behalve met de hoge prijs van goud en zilver kan de stagnatie in de afzet ook verband houden met de verwachte particuliere inkomensontwikkeling en de daaruit voortvloeiende afwachtende houding van de consument. Bij de Gebr. Van Giels BV speelt ook nog, dat dit bedrijf was georiënteerd op een markt waarop vanwege deze redenen geen vraag meer was naar haar produkt. De onderneming maakte extra zware, dus nogal kostbare sieraden. Wellicht is dit mede een verklaring voor de omstandigheid dat de Gebr. Van Giels BV langer dan andere bedrijven in haar branche te kampen heeft met een vermindering van haar bedrijvigheid.

De vraag hoe reëel de verwachtingen van het bedrijf zijn, maakt uiteraard onder meer deel uit van het onderzoek dat door de arbeidsinspectie in verband met de laatste aanvraag wordt ingesteld.

De te verwachten exportkansen worden op grond van eerdere onderzoeken door het districtshoofd van de arbeidsinspectie blijkbaar lager ingeschat dan het bedrijf doet.

Uiteraard speelt de werkgelegenheidssituatie een rol bij de beoordeling van alle aanvragen.

□

De heer **Nijpels** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de Minister voor zijn antwoord. Begrijp ik de Minister

Nijpels

goed dat hij zich nader bezint op zijn aanvankelijke voornemen om niet tot verlenging over te gaan?

Hoe beoordeelt de Minister de kansen van het bedrijf om tegelijk met de verlenging van de arbeidstijdverkorting in aanmerking te komen voor de verruimde werktijdverkorting? Is het de Minister ten slotte bekend dat het bedrijf thans aan het overschakelen is op het produceren van lichtere en dus goedkopere sieraden?

Minister **Albeda**: Mijnheer de Voorzitter! Misschien is het goed dat ik nog even vertel dat de vergunning liep tot en met 31 oktober 1980. Er is echter ook deze week korter gewerkt, zij het dan zonder vergunning maar wel in overleg met het districtshoofd arbeidsinspectie. Daaruit kan men bepaalde conclusies trekken. Normaal duurt een onderzoek 2 à 3 weken. De nieuwe aanvraag is gedateerd 22 oktober en door de arbeidsinspectie in behandeling genomen op 28 oktober. Dat onderzoek zal vandaag worden afgerond. Wij denken dat wij begin volgende week een beslissing kunnen nemen.

Het is ons bekend dat men in de onderneming overschakelt op de productie van lichtere sieraden. Dat feit zal zeker een rol spelen bij de beoordeling van de aanvraag. De verruimde werktijdverkorting komt pas in een latere fase aan de orde. Het gaat nu over de verlenging van de normale werktijdverkorting.

De heer **Hartmeijer** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Mag ik uit het antwoord van de Minister concluderen dat de inbreng van zijn departement in het interdepartementale overleg zodanig zal zijn dat de mensen van het bedrijf ook na de volgende maanden nog mogelijkheden zullen hebben?

Minister **Albeda**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Hartmeijer kan in ieder geval concluderen dat deze mensen niet alle hoop behoeven op te geven.

De heer **Braams** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Is het juist dat een aanvraag tot verruimde werktijdverkorting wordt gevolgd door een analyse door Economische Zaken van de toekomstmogelijkheden?

Minister **Albeda**: Mijnheer de Voorzitter! Dat gebeurt ook al na een aanvraag tot normale werktijdverkorting.

Het is duidelijk dat het zeker gebeurt bij een aanvraag tot verruimde werktijdverkorting.

Aan de orde is de **beantwoording van vragen**, gesteld overeenkomstig artikel 107 van het Reglement van Orde door het lid Kosto aan de Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk en de Staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat, over een PTT-plan inzake een landelijk aanvoernet voor buitenlandse TV-programma's.

[De vragen zijn opgenomen aan het eind van deze weekeditie.]⁵

Staatssecretaris **Smit-Kroes**: Mijnheer de Voorzitter! De eerste vraag kan met een oprecht 'ja' worden beantwoord. De vragen 2, 3, 4 en 5 wil ik gezamenlijk beantwoorden. Het plan is gebaseerd op de technische mogelijkheden; het is erop gericht dat te zijner tijd de gevraagde verbindingen tot stand kunnen worden gebracht.

Mijn uitgangspunt is steeds geweest een doelmatig en economisch gebruik van transmissiemiddelen en frequenties te bevorderen. Op het moment dat de memorie van toelichting werd geschreven, bestond er nog geen aanleiding om het bestaan van dit plan te vermelden.

Overigens lag het uiteraard in mijn voornemen om bij de verdere behandeling in de Ministerraad van de zogenaamde 'Oktobernota' van mevrouw Gardeniers, van het plan melding te maken.

Afgelopen maandag zijn, tijdens de uitgebreide commissievergadering over de PTT-begroting, door de geachte afgevaardigde de heer De Beer vragen gesteld die betrekking hebben op dit onderwerp. Hij heeft onder andere gevraagd, over welke zenders wij het dan zouden kunnen hebben.

Het aanvoernet van buitenlandse programma's is ontworpen voor de ontvangst en doorgifte van 14 programma's, te weten 3 Westduitse, 4 Belgische, 3 Franse, 3 Engelse en 1 Luxemburgse. De heer De Beer heeft tijdens die UCV ook nog gevraagd – ik beantwoord daarmee tegelijk het gedeelte van de vraag van de heer Kosto dat hier betrekking op heeft – of er nog kans op is, dat tijdens deze kabinetsperiode het plan ingediend wordt. Ik streeft daar wel naar.

Ter toelichting op het feit waarom de heer De Beer afgelopen maandag geen antwoord heeft gekregen, kan ik het volgende verklaren. Zoals men

weet, werd de UCV om vier uur beëindigd en er was geen uitloop mogelijk. Ik kon dus tijdens die vergadering geen antwoord meer geven op de gestelde vragen.

Dat is ook de reden waarom niet eerder overleg is gepleegd met de Minister van CRM. De behandeling van het PTT-plan in de Ministerraad is eerst dan zinvol, wanneer de verkenningen rond de auteursrechtelijke problemen zover zijn gevorderd, dat er meer inzicht bestaat dan thans het geval is. Het is moeilijk, een datum te noemen. Nogmaals, wij streven er wel naar, in deze kabinetsperiode tot indiening te kunnen overgaan.

Ik kom dan bij de vragen 6 en 7 van de heer Kosto, die ik gezamenlijk wil beantwoorden. Het spreekt vanzelf – ik neem aan dat dit een 'open-deur-vraag' van de heer Kosto is – dat het in de bedoeling ligt, daarover een mededeling – en niet alleen een mededeling – over te doen. Ik heb gesproken over 'politiek groen licht'. Er zal een discussie over moeten plaatsvinden in de politieke arena. Ik heb overigens afgelopen maandag tijdens mijn verhaal in Amsterdam verscheidene malen twee voorwaarden genoemd, te weten: het politieke groene licht is noodzakelijk en het auteursrechtelijke probleem moet opgelost zijn.

Minister **Gardeniers-Berendsen**: Mijnheer de Voorzitter! De antwoorden op de vragen 8 en 9 wil ik ook koppelen, want men vraagt mij naar de inhoud van de nota. De nota is nog niet in de eindversie gereed. Ik verwacht wel dat het òf in de Ministerraad van deze week, òf in die van de volgende week afgehandeld zal kunnen worden. Dan volgt er nog wel een redactionele herziening, maar ik neem aan dat die nota op zeer korte termijn bij de Kamer zal arriveren.

De heer **Kosto** (PvdA): Ik dank de bewindsvrouwen voor de gegeven antwoorden en speciaal de Staatssecretaris die niet alleen mij maar ook de heer De Beer antwoord heeft gegeven die niets gevraagd had in deze vergadering.

De **Voorzitter**: Daarover is een afspraak met mij gemaakt.

De heer **Kosto** (PvdA): Dat wist ik niet, mijnheer de Voorzitter. Ik dank u voor deze informatie.

Zijn de bewindsvrouwen zich ervan bewust, dat met de technologische ontwikkeling tevens waarden in het

Kosto

geding zijn die niet uitsluitend technologisch maar wetgevend moeten worden opgelost? Zijn zij zich bewust van het feit dat, waar het gaat om kabel-aansluitingen en kabelnetten er ook sprake is van een concessie?

De Staatssecretaris heeft gezegd, dat de zaak auteursrechtelijk rond moet zijn. Dat is de kant van de leverancier van het programma aan een exploitant. Een exploitant moet echter ook een concessie kunnen hebben. Ik wil hierover een vraag stellen, omdat het actueel is. Hoe is de gang van zaken geweest rond de plannen van de firma Deltakabel om het Amerikaans commerciële programma dat een weerslag gaf van de verkiezingsuitslag in Amerika, via het Haagse kabelnet uit te zenden? Krachtens de PTT-wet is daarvoor een concessie vereist.

De **Voorzitter**: Hierover zijn vragen gesteld door de leden Keja, Verkerk-Terpstra en De Beer.

De heer **Kosto** (PvdA): Dan kunnen die vragen, nu door mij geciteerd in mijn onwetendheid, wellicht tegelijkertijd door de Staatssecretaris, die blijkt over die vaardigheid te beschikken, worden beantwoord.

De **Voorzitter**: Er heerst blijkbaar nog steeds een misverstand over de vragen van de heer De Beer. Die vragen zijn drie dagen geleden gesteld tijdens een uitgebreide commissievergadering.

Afgesproken was dat die vragen alsnog schriftelijk zouden worden beantwoord, hetgeen mij niet bekend was op het moment dat u uw mondelinge vragen formuleerde. Daarom is met mij afgesproken dat de beantwoording hier zou plaatsvinden.

Als de Staatssecretaris nu de vragen van de leden Verkerk en Keja wil beantwoorden, is daar natuurlijk niets op tegen. Het is echter wel in strijd met de normale gang van zaken dat dit wordt afgedwongen. De Staatssecretaris heeft er alle recht op, daar drie weken overheen te laten gaan.

De heer **Kosto** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil uiteraard helemaal niets afdwingen. Het zou wellicht een parlementair hoogtepunt van communicatie kunnen worden als blijkt dat de Staatssecretaris bij machte is dat te doen. Ik wacht, wat dat betreft, geduldig af wat er gebeurt.

Ik wil echter wel deze vraag stellen. De Staatssecretaris heeft zich in Amsterdam uitgelaten over het 'groene licht' dat parlementair zou moeten worden gegeven. Heeft zij al in haar

hoofd welke vorm zij wil geven aan het stuk dat eventueel hier ter discussie komt over deze materie?

Hoe stelt zij zich de organisatie van de besluitvorming van haar kant voor? Ik vind namelijk dat in de beantwoording van een vorige vraag haar helderheid niet erg groot was. 'Het groene licht geven' – politiek gesproken – is in deze materie nogal een zaak van enige betekenis.

Ik wil de Minister van CRM nog vragen of zij iets concreter kan zijn waar zij zegt dat die nota zeer binnenkort komt. De Minister herinnert zich dat die nota is toegezegd vóór oktober. Er is toen een brief gekomen, waarin om uitstel werd gevraagd. Op 17 oktober is een ministerraadsvergadering geweest.

Een en ander is onlangs weer teruggestuurd en onzerzijds is geïnterveneerd. Toen werd een termijn van enkele weken genoemd. Nu is er weer geen sprake van een concrete datum. Werkelijk, deze materie vraagt toch om een zo concreet mogelijk antwoord op de vraag wanneer wij de stukken tegemoet mogen zien.

□

Staatssecretaris **Smit-Kroes**: Mijnheer de Voorzitter! In antwoord op de eerste vraag, merk ik op dat ik mij zelfs van nog veel meer bewust ben.

Over het parlementaire hoogtepunt dat de heer Kosto verwacht, merk ik op dat er deze week al een hoogtepunt is geweest door de vermelding van het technische plan. Dit moet je doseren; dus vandaag niet nog een parlementair hoogtepunt. Er zal nu schriftelijk geantwoord worden. Overigens gaan daar geen drie weken mee heen.

Het 'politieke groene licht' waarover ik heb gesproken, stelt niet meer of minder voor dan wat daaronder wordt verstaan.

Gevraagd is of ik in mijn hoofd heb hoe de zaak er moet uit gaan zien. Dit is zeker het geval, anders zou ik er niet over gesproken hebben. In ieder geval gaat de zaak eerst naar de ministerraad, voordat de buitenwereld in kennis wordt gesteld van de nadere uitwerking van die gedachten.

□

Minister **Gardeniers-Berendsen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik sluit mij aan bij het antwoord van de Staatssecretaris op de vraag omtrent het zich bewust zijn.

Wat de beantwoording van de vragen betreft, kan ik niet verzekeren dat ik geen drie weken nodig heb, misschien is die termijn wel langer. Een

gevarieerde informatie bereikte mij uit Hilversum en dit alles moet worden gezien. Ik zal echter mijn best doen, mij aan de termijn van drie weken te houden.

Over de nota ben ik niet zo onduidelijk geweest. In de brief aan de Kamer heb ik medegedeeld dat ik het advies van de Omroepraad erg belangrijk vind. Geen van de kamerleden zal de waarde van een dergelijk advies willen onderschatten. Dat advies bereikte mij op 16 oktober, hetgeen problemen gaf, gelet op de Ministerraad die op 17 oktober werd gehouden.

Ik heb medegedeeld dat óf tijdens de aanstaande ministerraadsvergadering de volledige discussie kan plaatsvinden over de uiteindelijke redactie van de nota óf volgende week. Dit stuk moet nog worden gedrukt en vermenigvuldigd, ook bij ons gaat dat niet automatisch. Met het noemen van de ministerraadsvergadering waarin deze nota aan de orde kan komen, heb ik de optimale datum aangeduid van het gereedkomen van deze nota.

De heer **Scholten** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Kan de Staatssecretaris nader inzicht verschaffen in haar overwegingen waarom zij over een politiek gevoelige aangelegenheid, waarover het aanbieden van een nota aan de Kamer tot dusverre nog uitblijft, inhoudelijke uitspraken heeft gedaan, zonder zelfs de Minister van CRM daarover vooraf te informeren?

Staatssecretaris **Smit-Kroes**: Mijnheer de Voorzitter! De vraagstelling van de heer Scholten is onjuist.

De **Voorzitter**: Dat lijkt mij geen antwoord.

Staatssecretaris **Smit-Kroes**: Mijnheer de Voorzitter! Daar waar hij voorstelt, dat de uitspraken inhoudelijk zijn geweest, heeft hij de verkeerde golf lengte te pakken.

De heer **De Beer** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Zijn de drie Engelse, door de Staatssecretaris genoemde zenders BBC 1, BBC 2 en Granada?

Staatssecretaris **Smit-Kroes**: Mijnheer de Voorzitter! BBC 1, BBC 2 en IBA.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Mag de Kamer ervan uitgaan, dat in de materie die vervat is zowel in de door de Minister van CRM toegezegde nota als in de inhoud van de vragen die vandaag zijn gesteld, de eenheid van het regeringsbeleid zeer nadrukkelijk tot uitdrukking komt door de ondertekening van de nota door zowel de Minister van CRM als de Staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat?

Gardeniers-Berendsen

Staatssecretaris **Smit-Kroes**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan het niet beter verwoorden dan door te zeggen dat het 'ja' uit mijn mond ook uit die van mevrouw Gardeniers klinkt.

De heer **Bolkestein** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Kan de Minister toezeggen, dat in de door haar beloofde nota nauwkeurig aandacht zal worden geschonken aan artikel 10 van het Verdrag van Rome betreffende de internationale communicatievrijheid?

Minister **Gardeniers-Berendsen**: Mijnheer de Voorzitter! Er wordt optimale aandacht geschonken aan buitenlandse verdragen.

De heer **Waltmans** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Waarom toonde de Staatssecretaris zich zo gepikeerd over de vraag van de heer Scholten?

Staatssecretaris **Smit-Kroes**: Mijnheer de Voorzitter! Dit moet op een onjuiste waarneming berusten.

De heer **Hartmeijer** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Op welk moment was de Minister van CRM op de hoogte van het plan, zoals dat door de PTT is opgesteld?

Minister **Gardeniers-Berendsen**: Mijnheer de Voorzitter! Na lezing van de speech van mevrouw Smit wist ik dat er op dat moment een plan was bij Verkeer en Waterstaat.

Aan de orde is de behandeling van de wetsontwerpen:

Wijziging van hoofdstuk IV (Kabinet voor Nederlands-Antilliaanse Zaken) van de aanwijzing en de raming van de middelen tot dekking van de uitgaven van het Rijk voor het jaar 1979 (16 185);

Wijziging van hoofdstuk IV (Kabinet voor Nederlands-Antilliaanse Zaken) van de begroting van uitgaven van het Rijk voor het jaar 1979 (verzamelontwerp; eerste wijzigingsvoorstel) (16 188);

Wijziging van hoofdstuk VI (Departement van Justitie) van de begroting van uitgaven van het Rijk voor het jaar 1980 (wijziging naar aanleiding van de Voorjaarsnota; eerste wijzigingsvoorstel) (16 329);

Wijziging van hoofdstuk XVII (Departement van Volksgezondheid en Milieuhygiëne) van de Rijksbegroting voor het dienstjaar 1977 (16 153);

Wijziging van hoofdstuk XV (Departement van Sociale Zaken) van de be-

groting van uitgaven van het Rijk voor het jaar 1979 (verzamelontwerp; tweede wijzigingsvoorstel) (16 278);

Toepassing van artikel 83 van de Comptabiliteitswet (Stb. 1927, 259) ten aanzien van uitgaven, die ten laste van de artikelen 17 en 73 van hoofdstuk VIII (Departement van Onderwijs en Wetenschappen) van de Rijksbegroting voor het dienstjaar 1976 zijn gebracht (15 600);

Wijziging van de Wet op de omzetbelasting 1968 (16 440).

Deze wetsontwerpen worden zonder beraadslaging en, na goedkeuring van de onderdelen, zonder stemming aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van de brief van de Minister van Landbouw en Visserij inzake herstructurering Avebe (16 400-XIV, nr. 33).

De beraadslaging wordt geopend.



De heer **Waalkens** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! De brief van de Minister van Landbouw inzake de herstructurering van de Avebe bevestigt de punten die in het mondeling overleg met de Commissie voor Landbouw en Economische Zaken verwondering en ontsteltenis in onze fractie veroorzaakten. Verwondering over de gigantische omvang van de overheidssteunoperatie. Ontsteltenis vanwege de bikkelharde voorwaarden voor de ledenleveranciers en de gevolgen van het verlies van ruim 700 arbeidsplaatsen in het toch al zo kwetsbare gebied.

Zeer waarschijnlijk zou de Avebe lang niet in dezelfde mate in de problemen zitten als nu, indien het niet geforceerd KSH-fabrieken had moeten overnemen en indien de zuivering kalmer aan had gekund. Tijdens de KSH-overnameprocedure heb ik de toenmalige Minister van Landbouw in deze Kamer gezegd, dat de overheid zich, door haar rol daarbij, bepaald commiteerde. Ik vind dan ook dat daaruit nu de morele verplichting voortvloeit om de helpende hand te bieden.

De Regering steunt thans in beginsel geen individuele bedrijven meer in noodsituaties. Niemand zal echter ontkennen dat het hier in feite gaat om een industriële sector, die toevallig bestaat uit één concern. Tegelijkertijd gaat het om een zinkende kurk waar een heel regionaal gebied in hoofdzaak van afhankelijk is. Een zeer zwakke regio, zoals dat ook hier in dit huis voortdurend wordt onderkend.

Naast de gekweekte morele verplichting vanuit het fusieproces en de aanleiding om het Avebe-probleem als industriële sector te bezien en het als regionaal belang te benaderen, is er nog een vierde punt, namelijk de f 450 mln. die de fabrieksaardappelverwerking jaarlijks aan onze nationale betalingsbalans in positieve zin heeft bijgedragen door de export van haar producten.

Op grond van deze vier overwegingen is onze aanvankelijke verwondering over de omvang van de steunoperatie omgeslagen in het rechtvaardigen ervan, hoe node wij de f 250 mln. ook voor andere doeleinden zullen moeten missen. Het is de zaak waard!

Nu de andere kant van de medaille. Die betreft de voorwaarden en gevolgen voor de betrokkenen. Deze zijn wel erg zwaar. Wij zijn ervan geschrokken. Het gaat om twee groepen die de offers zullen moeten brengen namelijk de telers-leden-leveranciers, respectievelijk vóór, van en aan de Avebe en de groep van de werknemers wier aantal in de komende tijd zal worden gededuceerd. De vraag dringt zich op of deze zware eisen voor deze groepen ook gerechtvaardigd zijn. Dan spreek ik overigens nog niet over de categorie van mensen en bedrijven die hun toelevende functie en hun transportopdrachten moeten verliezen.

Vóór ik over de positie van de boeren en werknemers spreek wil ik eerst kwijt dat de uiteindelijke doelstelling van de steunoperatie, namelijk om het Avebe-concern weer op eigen benen te laten voortbestaan, juist is. Omschakeling van productie naar een marktgericht ondernemen, het versterken van het eigen vermogen, sluiting van fabrieken om de produktiekosten te beteugelen zijn een paar ingrijpende hoofdbestanddelen van het noodzakelijke medicijn, hoe bitter dat ook is!

Daar hoort nog bij een weloverwogen en betaalbaar zuiveringsplan, na de rustpauze die daarin is aangekondigd. Daarvoor wil ik de suggestie doen dat alle daarbij betrokken bewindslieden, samen met anderen, een beslissing nemen die voor het concern en de streekbewoners draagbaar zal zijn. Ik wil graag horen of de Regering met dit doel voor ogen tot zo'n overleg bereid is.

Wij dienen als parlement naast de sanctionering vooral te beoordelen hoe de wijze van uitvoering, wáár en in welk tijdsbestek de fabriekssluitingsoperatie tot gezondmaking volvoerd moet worden, of het dictaat, zoals is aangegeven, uitvoerbaar en aanvaardbaar is.

Vragen
Nederlands-Antilliaanse Zaken
Justitie
Volksgezondheid en Milieuhygiëne

Sociale Zaken
Comptabiliteitswet
Omzetbelasting
Avebe

Waalkens

Voor de betrokkenen is eigenlijk één gegeven van kardinaal belang, namelijk welke hoeveelheid aardappelmeel, in al zijn bewerkingsvormen, op jaarbasis geacht wordt lonend verkocht te kunnen worden.

Waarom wordt de toekomstige productie nu al bepaald op de instandhouding van vier fabrieken en niet in een gegeven van ongeveer 500.000 ton meel?

Castreert de overheid de Avebe niet voorbarig tot een vreugdeloze eunuch? Kan men nu al zien hoe de marktsituatie in 1982 en 1983 zal zijn met alle ongewisheid in het economische wereldbestel? Ook tegen de achtergrond van de energie-ontwikkelingen waartoe in Amerika al mais met succes wordt aangewend?

Ook wij menen dat een gericht marktbeleid een zo secuur mogelijke doelstelling vereist, met termijnen, maar met de mogelijkheid de beslissingen gefaseerd te nemen. En dan gaat het hier om het moment waarop omtrent de zesde fabriek wordt beslist; om de fabriek in Ter Apelkanaal, in de Krim of in Veendam.

Als het zo ver moet komen rekent mijn fractie op een uiterst zorgvuldige afweging, niet alleen op pure voortbestaanselementen, maar ook ten aanzien van de plaatselijke werkloosheidsituatie en van de teleleveringsbedrijven en -diensten. Een zelfde zorgvuldige afweging zal in acht genomen moeten worden – binnen de grenzen der mogelijkheden – ten aanzien van het inzetten van het blijvende personeel en vooral ook ten aanzien van de zorg voor de positie van hen die – helaas – zullen moeten afvloeien. Het gisteravond ontvangen standpunt van de industriebond FNV getuigde binnen dat kader van bereidheid tot medewerking inzake de steunoperatie, beter gezegd de overlevingsoperatie.

Wij hebben waardering voor hetgeen voor de oudere afvloeiers wordt voorgesteld. Ten aanzien van de positie van de leden-leveranciers heb ik mij steeds op het standpunt gesteld, dat hun directe bijdrage in geld op jaarbasis niet meer mocht en kon worden verhoogd. De inkomens uit de bepaald niet grootschalige bedrijven laten dat niet meer toe! En passant deel ik mee dat naar ons oordeel in het herinrichtingsplan bedrijfsvergroting en een snelle aanpak juist in het Avebe-gebied prioriteit moeten hebben. Ik vraag de Regering dit als beleidslijn te willen overnemen.

Terugkomend op de ledenbijdrage in geld, vinden wij dat door te zware fi-

nanciële bijdragen de liquiditeitsproblemen van Avebe niet mogen worden overgeheveld naar de boerenbedrijven. De 5%-bijdrage via inhouding op uitbetaling voor het produkt wordt met 3 jaar verlengd. Het moeten staan voor het eventuele Avebe-verlies na 1981 is een eis die op de tafel ligt, maar waarover nu geen definitieve uitspraak gedaan kan worden. De eis blijft er, maar ná 1981 zal bezien moeten worden hoe de jaarlijkse ontwikkeling van de boerenproductie en de inkomensontwikkeling is of is geweest. Als dan blijkt dat het echt niet kan, moet over adequate oplossingen gepraat kunnen worden. Verdere manoeuvres inzake nog meer uitstellen in de tijd van de uitbetalingen dienen niet aan de orde te komen.

Wij staan met ons allen voor het blok, maar wij willen er wel omheen blijven kijken om te zien hoe wij een zo veilig mogelijke toekomst voor de Avebe en alle daarbij betrokkenen kunnen bereiken.

De mij opvolgende spreker zal de Kamer een motie voorleggen waarin hetgeen ik heb gezegd mede is verwoord. Hij zal deze dan ook mede namens mij indienen.

Zelf heb ik de eer u mede namens hem een motie te overhandigen waarin de Regering gevraagd wordt halfjaarlijks in maart en in september zo uitvoerig mogelijk aan de Kamer te rapporteren over de aanwending en het effect van de financiële overheidsbijdragen, over de positie van de leden-leveranciers in dat halfjaar, alsmede over al hetgeen betrekking heeft op de blijvende en wijkende personeelsleden. De Kamer heeft dan regelmatig de mogelijkheid haar oordeel te geven over te nemen of genomen beslissingen en over de wijze waarop die zijn of zullen worden uitgevoerd.

Motie

De **Voorzitter**: Door de leden Waalkens en B. de Vries wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging over de financiële situatie van het aardappelzetmeelconcern Avebe;

overwegende, dat over enkele onderdelen van de voorwaarden, waaronder de meerjarige steunoperatie door de Regering is verleend, thans geen definitief oordeel is te geven;

verzoekt de Regering, de Kamer halfjaarlijks vóór 15 maart en 15 september per brief een zo volledig mogelijk

inzicht te geven over het verstrekken – en de verwachtingen voor het komende campagnejaar inzake:

1. de aanwending en het effect van de ter beschikking gestelde overheids-gelden;

2. de productie- en inkomenssituatie alsmede de financiële bijdragen van de leden-leveranciers;

3. het aantal en de (re)organisatie van de inzet van het te werk gestelde personeel, alsmede van eventuele mutaties in de directie en het bestuur;

4. de ontwikkelingen in aantal en/of in de positie van degenen die hun werkkring bij de Avebe moesten of zullen moeten verliezen en als potentieel werkzoekenden stonden of staan ingeschreven bij het arbeidsbureau, en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 36 (16 400-XIV).



De heer **De Vries** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! De problemen waarin Avebe is terechtgekomen betekenen opnieuw een gevoelige klap voor Oost-Groningen, de zoveelste in korte tijd. De teleurstellingen die dit gebied binnen een jaar heeft moeten incasseren kunnen worden aangeduid met de trefwoorden OKTO, Philips en Aanlanding LNG.

De symbolen waaruit hoop geput moest worden waren het ISP en EN-RAF-NONIUS. Tot dusver hebben die symbolen echter nauwelijks tot tastbare positieve werkgelegenheidseffecten geleid. Vooral in de particuliere sector bestaat veel te weinig uitzicht op vervangende werkgelegenheid.

Toch wil de CDA-fractie ook in dit debat benadrukken dat wij vasthouden aan de doelstellingen van het ISP. Dat verplicht de Regering tot nieuwe inspanningen om compenserende werkgelegenheid te scheppen. Ook in dit debat wil ik om zulk een inspanning vragen.

Ik verwijs in dit verband naar de extra middelen die de Regering in 1981 voor het regionale beleid beschikbaar wil stellen als onderdeel van het gerichte beleid. Een deel van die middelen zal moeten worden gericht op Oost-Groningen. Ik wil de bewindsmannen vragen deze boodschap nadrukkelijk onder de aandacht van zijn collega's te brengen.

Het belang van Avebe voor Oost-Groningen en voor ons land kan eveneens met een paar trefwoorden worden aangeduid: 7000 boeren, 3000

De Vries

werknemers, een bijdrage van 450 mln. aan onze betalingsbalans, belangrijke uitstralingseffecten naar andere bedrijfstakken, grote kennis en ervaring op het terrein van de zetmeelchemie.

Kort zal ik, gelet op de beperkte spreektijd, ook zijn over de oorzaken van de huidige problemen. Ik noem de omvangrijke investeringen ten behoeve van een geforceerd zuiveringsprogramma, de sterke stijging van de energieprijzen, de langzame integratie, mede als gevolg van de zuiveringsproblematiek van de overgenomen KSH-bedrijven, en de gegroeide overcapaciteit in de Europese zetmeelindustrie.

Ik kom thans tot de omvangrijke steun- en saneringsoperatie waartoe de overheid besloten heeft om Avebe te hulp te snellen.

Eerst een opmerking over de presentatie van dit plan. Die presentatie heeft naar betrokkenen toe een beetje het karakter gekregen van een diktaat. Ik kan me dat in zoverre wel voorstellen, dat er met deze operatie een belangrijk bedrag is gemoeid, 250 mln. is niet niks. Veel ruimte om dit bedrag aanmerkelijk op te rekken is er niet.

Als de Regering gelooft in de redelijkheid van haar eigen plan en in de redelijkheid van haar gesprekspartners moet het toch mogelijk zijn aanvaarding van dit plan via de weg van de overtuiging te bereiken in plaats van via de weg van het diktaat. Ik wil de Regering daarom alsnog aansporen die weg van de overtuiging te bewandelen.

Wat het plan zelf betreft, onderschrijven wij het uitgangspunt dat gekozen wordt voor een marktgericht in plaats van voor een grondstofgericht beleid. Wat daarvan echter de consequenties op korte en lange termijn moeten zijn is voor ons niet goed te beoordelen op dit moment. Daarvoor zijn de gegevens die de Regering ons ter beschikking heeft gesteld ontoereikend. De stukken die ons hebben bereikt geven ons geen duidelijk inzicht in de ontwikkeling van de internationale markt voor zetmeelderivaten, onvoldoende inzicht in de ontwikkeling van de marktpositie van Avebe, in de te verwachten prijsontwikkeling, in de gevoeligheid van Avebe voor stijgende energiekosten en voor veranderingen in de rentevoet.

Die stukken geven ook geen antwoord op de vraag wat er in de toekomst gaat gebeuren met de energievretende zuiveringsprocédés in Oostermeer en Tonden. Ze geven ook on-

voldoende inzicht in de plannen om in de toekomst te komen tot een verdere sanering van de financiële structuur van Avebe. Het enige wat ze ons eigenlijk wel duidelijk maken is dat thans een omvangrijke steunoperatie onvermijdelijk is en dat er hard gewerkt moet worden om het bedrijf weer een gezonde basis te verschaffen.

Verder is duidelijk dat er tussen Avebe en de Minister meningsverschil bestaat omtrent de noodzakelijke capaciteitsreductie. Avebe stelt op basis van intensief marktonderzoek dat een capaciteit van 500.000 ton gehandhaafd kan blijven. De Minister vindt dat te veel en vindt daarom dat er na de campagne van 1981 niet alleen nog een vijfde maar ook nog een zesde fabriek dicht moet.

Hij stelt de Kamer echter niet in staat zijn argumentatie naast die van Avebe te leggen. Wij kennen noch het intensieve marktonderzoek van Avebe, noch dat van de Minister. Mijn fractie betwijfelt ernstig of het wijs is, nu al vast te leggen dat die zesde fabriek in 1982 dicht moet. Wij verzoeken de Regering een beslissing hieromtrent niet eerder te nemen dan in het najaar van 1981. Ik heb de eer op dit punt een motie aan de Kamer voor te leggen.

Motie

De Voorzitter: Door de leden B. de Vries en Waalkens wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging over de financiële situatie van het aardappelzetmeelconcern Avebe;

overwegende, dat een steun- en saneringsoperatie met betrekking tot Avebe, zoals thans door de Regering voorgesteld, onmisbaar is om het voortbestaan van deze onderneming op lange termijn mogelijk te maken;

overwegende, dat omtrent de marktontwikkeling en de marktpositie van Avebe na 1981 thans nog geen absolute zekerheid bestaat;

overwegende, dat onverkorte uitvoering van de thans voorliggende beleidsvoornemens opnieuw leidt tot een gevoelig verlies van werkgelegenheid in één van de zwakste regio's van ons land en daarnaast ernstige consequenties voor de inkomenspositie van vele boeren;

verzoekt de Regering, te bevorderen, dat de beslissing omtrent de eventuele

sluiting van de zesde fabriek van Avebe niet eerder wordt genomen dan in het najaar van 1981,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 37 (16 400-XIV).

De heer De Vries (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Het feit dat de stukken waarover de Kamer beschikt nauwelijks antwoord geven op de vele vragen die beslissend zijn voor het toekomstperspectief heeft tot gevolg dat mijn fractie van oordeel is dat we vandaag in dit debat ook niet in staat zijn een definitieve balans op te maken over het regeringsbeleid ten aanzien van Avebe. Hoogstens kan er sprake zijn van een tussenbalans, namelijk in die zin dat we ons oordeel geven over de korte termijn-aspecten van het beleid.

Wat de langere-termijnaspecten betreft wil ik me graag aansluiten bij het verzoek van de heer Waalkens dat de Regering halfjaarlijks over de ontwikkelingen bij Avebe aan de Kamer rapporteert en daarbij met name aandacht besteedt aan de langere-termijnplannen en perspectieven. Daarbij denk ik niet alleen aan de marktontwikkelingen, maar ook aan de ontwikkelingen op het terrein van de interne organisatie, de zuiveringsproblematiek, etc.

Wat betreft de effecten van het thans voorgestelde beleidspakket wil ik nog de volgende kanttekeningen maken. Voor de boeren komen de gevolgen erg hard aan. 5% inhouding op de aardappelprijs betekent vaak een inkomensoffer van wel 15%. Daar bovenop komt het effect van de vertraagde betaling en in de toekomst wellicht nog het effect van een capaciteitsreductie. Dit jaar wordt voor de boeren de situatie bovendien nog eens verergerd door een tegenvallende oogst.

Wij vragen ons af of hiermee niet meer wordt gevraagd dan redelijkerwijs kan worden opgebracht. Vooral de kleinere bedrijven krijgen het hierdoor erg moeilijk. Mijn fractie wil de Regering verzoeken, om zodanige maatregelen te treffen dat juist die kleinere bedrijven zoveel mogelijk worden ontzien.

In ieder geval behoren die boeren met het oog op hun bouwplan voor het eind van dit jaar te weten waar ze voor de campagne 1981 aan toe zijn. Mocht het in de toekomst al tot een quoteringsregeling komen dan zullen deze kleinere bedrijven moeten worden ontzien. Daarnaast is het zaak die ele-

De Vries

menten van de herinrichting van de veenkolonien naar voren te halen die van belang zijn voor een verbetering van de bodemgesteldheid, zodat meer diversificatie van teelten mogelijk wordt.

Ook voor de werknemers hebben de thans voorliggende plannen ernstige gevolgen. Als alle plannen van de Regering doorgaan, gaan er 625 permanente en 165 tijdelijke arbeidsplaatsen verloren. Gedwongen ontslagen zullen daarbij niet vermeden kunnen worden. De CDA-fractie heeft daar grote moeite mee, ook in het licht van de totale arbeidsmarktproblematiek van de jaren tachtig.

Er bestaat in brede kring overeenstemming over de wenselijkheid van een andere en eerlijker verdeling van het beschikbare werk. Er bestaat in brede kring eveneens overeenstemming over dat dit alleen kan worden bereikt als betrokkenen bereid zijn daarvoor een inkomensoffer te brengen. Tegen die achtergrond vragen wij ons af of de Regering voldoende serieus heeft overwogen of invoering van een vijfploegendienst in de resterende Avebe-bedrijven niet de voorkeur verdient boven een vierploegendienst.

Wij verzoeken de Regering met klem dit alternatief alsnog tot inzet van overleg met de betrokken vakorganisaties te maken. Wij realiseren ons daarbij dat de haalbaarheid van dit alternatief mede afhangt van de bereidheid van de werknemers om met een bescheiden ploegentoeslag genoegen te nemen. Voor zover het ondanks het voorafgaande onvermijdelijk blijft dat een deel van de werknemers moet afvloeien stemmen wij in met de voorstellen met betrekking tot een transferlijst.

Daarnaast vragen wij ons evenwel af of niet een deel van de resterende problematiek kan worden opgevangen door een regeling voor vervroegd uitreden voor werknemers ouder dan 57½ jaar. Wellicht kan daarbij een dankbaar gebruik worden gemaakt van de middelen die op de begroting van de Minister van Sociale Zaken beschikbaar zijn ten behoeve van een regionale VUT-regeling.

Ten slotte nog een opmerking over de vuilwaterproblematiek. De CDA-fractie is met de Regering van oordeel dat moet worden vastgehouden aan de doelstelling dat in 1986 alle afvalwater schoon moet zijn. De fractie kan ook akkoord gaan met een adempauze waarin gezocht wordt naar een ander – minder energie-intensief – zuiveringsproces.

Daarbij ondersteunt onze fractie de opvatting van het Landbouwschap dat het wenselijk is nader onderzoek te laten verrichten ten aanzien van de vraag of een beheerste lozing van een beperkte hoeveelheid van dit afvalwater werkelijk schadelijk is voor het natuurlijk milieu van de Dollard. Voor de keuze van een toekomstig zuiveringsprocédé zou zulks van groot belang kunnen zijn.



De heer **Voortman** (PvdA): De zin van dit korte spoeddebat is, dat de Kamer de Regering duidelijk maakt of bij de herstructurering van Avebe te werk kan worden gegaan op basis van de voorstellen die de Regering eind vorige week op tafel heeft gelegd. En zo niet op welke manier moet de Regering haar aanpak van de problemen wijzigen.

Van groot belang daarbij is, dat de Kamer niet alleen wensen, verlangens en eisen bereiken van de kant van de betrokken én getroffen groeperingen, maar dat door deze groeperingen ook serieus te nemen tegenvoorstellen en/of andere uitwerkingen worden aangedragen. Gisteravond nog ontvingen wij, bij voorbeeld een uitgewerkte standpuntbepaling van de Industriebond FNV, waar de Regering niet om heen zal kunnen.

De Regering hoort daar ook niet omheen te willen. Voor zover zij eind vorige week de indruk heeft gewekt, toch feitelijk een dictaat op tafel te leggen, dient zij deze weg te nemen. De Regering moet in de komende weken bereid zijn om met alle betrokkenen en hun vakorganisaties een open overleg aan te gaan, waarin niet alleen haar eigen voorstellen (of de doorvoering ervan) ter discussie staan, maar waarin ook alternatieve, en betere oplossingen bespreekbaar zijn.

De PvdA-fractie is bepaald niet onder de indruk van de regeringsvoorstellen, voor zover zij de inhoud van de achtergrond daarvan mag kennen. Voor zover die voorstellen wel aan de volksvertegenwoordiging geopenbaard zijn, zijn ze voor mijn fractie niet aanvaardbaar.

Ons gebrek aan waardering is gebaseerd op een aantal feiten en omstandigheden:

de gevolgen voor de akkerbouwers, voor de werknemers van Avebe, en voor hen die werkzaam zijn in de toeleverende bedrijven, zijn onaantvaardbaar groot;

de voorstellen zijn volstrekt niet duidelijk wat betreft de toekomstige capaciteit van de onderneming, de mogelijkheden van een innoverend en expansief productie- en afzetbeleid, de

rol die de kwaliteit van de organisatie en het 'management' daarin speelt, en de gevolgen – met name ook voor Avebe zelf – van een gewijzigd milieu-saneringsprogramma;

de veenkoloniale gebieden van Groningen, Drenthe en Overijssel en overig Oost-Groningen verdragen de voorgestelde operatie niet, de zwakke, regionale economie wordt verder ondergraven; de toch al hoge werkloosheidscijfers worden nog hoger opgejaagd.

De financieringshulp die de Regering wil bieden, valt zeker te respecteren. Naar de mening van mijn fractie gaat de Regering echter uit van een verkeerde benadering; zij biedt een rond bedrag van een kwart miljoen aan onder de voorwaarde, dat alle betrokkenen akkoord gaan met de op tafel gelegde plannen. Dat is, simpel gezegd, een kwestie van slikken of stikken. Als men niet slikt, zal men in Oost-Groningen en de veenkolonien moeten stikken.

Minister **Braks**: Ik moet wijzen op de verslikking in enkele nullen. De geachte afgevaardigde sprak over een kwart miljoen.

De heer **Voortman** (PvdA): Dat moet natuurlijk een kwart miljard zijn. Die verspreking kan geen misverstand wekken. In mijn aantekeningen staat ook 'een kwart miljard'.

Inhoudelijk gezien is het evenmin verantwoord om zó te werk te gaan. Veel logischer zou het zijn,

eerst met alle betrokkenen tot overeenstemming te komen over een voldoende omvattend en samenhangend overlevingsplan,

en vervolgens de financiële consequenties daarvan onder ogen te zien. Mijn fractie is ervan doordrongen, dat het 'bod' van de Regering dan waarschijnlijk (aanzienlijk) te laag zal blijken te zijn. Mijn fractie wil die consequenties ook aanvaarden.

De voorwaarden van de Regering tasten de inkomens- en vermogenspositie van de producenten van fabrieksaardappelen, de akkerbouwers, op in vele gevallen desastreuze wijze aan. *Drie manieren worden zij getroffen:*

a. door het structureel maken van de financieringsbijdrage; het gaat om 5%, evenals het vorige jaar; dit geldt ook voor de komende jaren; het betekent voor de inkomens al snel 10 tot 15% voor het veenkoloniale landbouwbedrijf met zijn al zwakke inkomenspositie is dit een onhaalbare zaak;

b. door de voorgestelde capaciteitsbeperking; via een aanzienlijk maar niet erg duidelijk gemaakt marktrisico, met daarbij wellicht horende afbraakprijzen;

Voortman

c. door de gesuggereerde flexibiliteit in de verwerkingscapaciteit (betekent: campagneverlenging, dat wil zeggen verschuiven van de investeringslast naar de akkerbouwers).

De werknemers van Avebe moeten werk en inkomen inleveren. Een vijfde deel van hen wordt zwaar getroffen. Gedwongen ontslagen zijn zelfs niet uitgesloten.

Met parallele problemen krijgen de toeleverende bedrijven en hun werknemers te maken.

Het resultaat van een en ander zal zijn, dat de regionale economie van belangrijke delen van Groningen, Drenthe en Overijssel in ernstige mate verder wordt ondergraven. Ook uit overwegingen van regionaal beleid vindt mijn fractie de voorstellen van de Regering volstrekt onaanvaardbaar. Tegenover de betrokkenen én tegenover het parlement schiet de Regering tekort op het punt van de informatie. De plannen zijn daardoor onvoldoende uitgewerkt, duidelijk en gemotiveerd. Duidelijk is wel dat bij het doorgaan van deze plannen zich voor de regio ook een ramp zal voltrekken. Zeker niet uitgesloten is dat Avebe hierdoor desondanks in een neergaande spiraal terechtkomt.

Mijnheer de Voorzitter! De Regering doet erg schimmig over de capaciteitsbeperking, die in feite een belangrijk uitgangspunt vormt voor de voorliggende plannen. Zij suggereert echter heel duidelijk, de 500.000 ton niet realistisch te achten. Op welke gronden is dit een belangrijk uitgangspunt geworden? Hoe moeten betrokkenen en parlement beoordelen, of een dergelijke capaciteitsbeperking en afslanking echt noodzakelijk zouden zijn?

Bij het gekozen uitgangspunt wil de Regering zelf niet kijken naar de mogelijkheden van een vijfploegendienst. Als men even aanneemt dat de operatie zou moeten worden voltrokken volgens het model van de Regering, zouden daarbinnen extra mogelijkheden voor werkgelegenheidshandhaving bestaan, maar dat is blijkbaar niet de zaak van de Regering. De betrokkenen zelf, vindt de Regering, mogen best met alternatieven komen, maar die horen geen cent méér te kosten.

Niet duidelijk wordt, of – na de voorgestelde rigoureuze afslanking – de organisatie en het management bij Avebe voldoende kwaliteit zullen bezitten om herhaling, en een neergaande spiraal naar het model van de textielindustrie te voorkómen.

Het milieusaneringsaspect blijft ook in de mist. Een andere aanpak, en mo-

gelijk een zekere vertraging, zijn noodzakelijk. De Regering wil dat wel, maar heeft – voor zover wij weten – geen zicht op de financiële consequenties, met name ook voor een nieuw Avebe.

Is de Regering bereid, nu al een dergelijk plan op tafel te leggen en daarbij te kiezen voor het anaerobe procédé dat naar onze informatie heel wat minder experimenteel is dan vaak nog gedacht wordt? Hoe beoordeelt de Minister de experimenten, die gaande zijn in de Krim? Steunt hij deze? Het oude procédé van de winning van eiwitten blijft hoge kosten opleveren voor de Avebe.

Het is voor mijn fractie onverteerbaar, dat de banken volledig buiten schot gebleven en gelaten zijn terwijl alle betrokkenen fors zouden moeten inleveren en de overheid in ieder geval dient bij te passen. De banken gaan schuil achter de achtergestelde leningen van de overheid, nemen geen verantwoordelijkheid maar hebben wel een groot belang bij het voortbestaan van Avebe en bij de overleving van de veenkoloniale akkerbouwers.

Mijn conclusies voor dit moment: een vlotte aanpak van de Avebe-problematiek blijft geboden;

de Regering moet haar voorstellen aanvullen en nader uitwerken;

zij moet een serieus en open overleg aangaan met alle groeperingen van belanghebbenden en hun organisaties; zij moet de voorstellen van die groeperingen en organisaties uitermate serieus nemen;

zij moet met nieuwe voorstellen, en hun financiële consequenties, zo spoedig mogelijk bij de Kamer terugkomen.

Ik heb de eer, gelet op dit alles, de Kamer om een uitspraak te vragen.

Motie

De **Voorzitter**: Door het lid Voortman wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging over de financiële situatie van het aardappelmeelconcern Avebe.

van oordeel, dat de in uitzicht gestelde overheidssteun aan Avebe gebonden is aan voorwaarden:

die de inkomens- en vermogenspositie van de producenten van fabrieksaardappelen op in vele gevallen desastreuze wijze aantasten;

die een uitermate schadelijk verlies aan werkgelegenheid en een aanzienlijk inkomensverlies betekenen voor een vijfde deel van de werknemers van Avebe;

die de toeleverende bedrijven van Avebe en hun werknemers eveneens in moeilijkheden brengen;

die de regionale economie van belangrijke delen van Groningen, Drenthe en Overijssel op volstrekt onaanvaardbare wijze verder ondergraven;

overwegende, dat in de voorstellen van de Regering niet is aangetoond:

dat van een juiste en verantwoorde taxatie van de te handhaven productie- en afzetcapaciteit is uitgegaan;

dat de beoogde capaciteitsbeperking – ware zij al nodig – tot de sluiting (op termijn) van een zestal vestigingen en tot het ontslag van ruim zeshonderd werknemers zou moeten leiden;

voorts overwegende, dat de Regering geen aangepast, en op financiële consequenties doorgerekend milieusaneringsplan heeft kunnen ontvouwen; dringt er bij de Regering op aan:

haar voorstellen ter zake nader aan te vullen en uit te werken;

het geheel van de voorstellen in een volledig open overleg te bespreken met alle betrokken groeperingen en hun vakorganisaties;

over de resultaten van een en ander zo spoedig mogelijk aan de Kamer verslag uit te brengen,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 38 (16 400-XIV).

□

Mevrouw Lambers-Hacquebard (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Drie constateringën stelt de fractie van D'66 in dit debat voorop:

– de kwetsbare positie van Oost-Groningen rechtvaardigt een uiterste inspanning tot behoud van werkgelegenheid;

– aan een herstructurering van Avebe zowel als aan omvangrijke overheidssteun daarbij valt niet te ontkomen;

– uit het gevoerde beleid bij de overname van KSH door Avebe in 1978 vloeit een extra verantwoordelijkheid voor de Regering voort.

Ik moet dit in vijf minuten heel kort toelichten.

Het eerste brengt met zich mee, dat het onmogelijk is een poot te laten wegvallen onder de toch al wankele werkgelegenheidssituatie in de noordelijke regio, hoeveel twijfels over en kritiek op de poot Avebe men ook kan hebben. Maar dan moet die poot er ook wel weer stevig onder komen te staan en dat vergt gezondmaking op termijn, die pijn nu oplevert.

Lambers-Hacquebard

Daarmee is ook de patstelling van de overheid gegeven, die er niet omheen kan fors bij te springen met financiële middelen, maar tegelijkertijd moet zien te waarborgen dat die middelen een werkgelegenheidsbehoud van blijvende aard waarborgen door een ingrijpende herstructurering nu. Dat die herstructurering onvermijdelijk is geworden vindt deels maar lang niet geheel zijn oorzaak in externe oorzaken. Wanneer daarbij de KSH-overname en de milieumaatregelen worden genoemd, dan vraagt dat wel een speciale kanttekening.

Want was het niet de toenmalige minister van Landbouw, die – in weerwil van onze scepsis ten aanzien van de draagkracht van Avebe voor die overname, van de keus voor het Avebe-zuiveringsplan, van de geringere innovatieve kracht van Avebe en het wegvalen van KSH-research – in het vooruitzicht stelde dat de samenvoeging kostenvoordelen zou opleveren, dat dank zij een gecoördineerde aanpak van het milieuprobleem deze problematiek beter en voor minder kosten kon worden opgelost, met zelfs door het basisplan van Avebe een toename van de personeelsbezetting en nieuwe productiecapaciteit door verwerking van afvalprodukten?

Op middellange termijn werd een groei van 200 à 300 arbeidsplaatsen bij Avebe verwacht. Dit hardnekkig sanctioneren toen van wat (betreurenswaardig genoeg) misrekeningen blijken te zijn geweest, geeft een speciaal accent aan de verantwoordelijkheid van de overheid.

Maar bovendien: gegeven die misrekeningen gaat het niet aan 'het milieu' als zondebok te kiezen. Niet het milieu is de schuld van de problemen, maar het te kort schieten in een normale en gezonde bedrijfsvoering waarin toereikende milieumaatregelen geïncorporeerd horen te zijn (waarbij het inhalen van een achterstand geleidelijkheid van invoering, maar geen tot afstel voerend uitstel kan rechtvaardigen).

Gegeven de helaas ontstane situatie waardeert de fractie van D'66 de bereidheid van de Regering tot bijspringen met het inderdaad forse bedrag van f 250 mln. positief. Die waardering laat onverlet onze opmerkingen over de voorgestelde verdere gang van zaken. Om des tijds wille geef ik deze kort puntsgewijs weer.

Het karakter van de voorstellen: blijken de brief worden deze afhankelijk gesteld van een onverkort akkoord gaan door Avebe en vakbonden met

kabinet geen te toekomstige maatregelen. Geeft dit geen al te rigide slikken- of stikken-model?

De toekomstige capaciteit: aan het beginsel van marktgericht produceren ware te koppelen een periode voor het ontwikkelen van nieuw marktperspectief. Wij stellen ons daarbij voor:

vooral nog uitgaan van handhaving van 500.000 ton productiecapaciteit (op basis van de reguliere campagne);

het nog open laten van de mogelijkheid niet nog 2 fabrieken meer (op de thans door Avebe voorziene 4) te sluiten;

het scheppen van waarborgen voor marktvernieuwend activiteiten.

Het perspectief op langere termijn is nog onvoldoende geconcretiseerd. Toch zal dit als rechtvaardiging voor de maatregelen op kortere termijn voldoende zeker moeten zijn en door de Regering nader moeten worden ingevuld.

Het structureel maken van de 5%-inhouding en het afzetten van rest-capaciteit voor risico van de telers doet wel de vraag rijzen of het effect hiervan voldoende is getoetst aan de draagkracht van betrokkenen. Belangrijk is daarbij ook het waarborgen van voldoende mogelijkheid voor betrokkenheid bij het beleid van het concern voor de leden-leveranciers.

De andere afgeleide werkgelegenheid: de effecten daarop zijn nog onvoldoende in beeld gebracht; welke uitwijkmogelijkheden zijn er voor aan het Avebe-functioneren verbonden bedrijven?

De werkgelegenheid in het concern zelf: de helaas onvermijdelijke vermindering daarin moet zoveel mogelijk zonder gedwongen ontslagen gestalte krijgen. Wil de Minister daarbij ook de mogelijkheid van een vijf-ploegendienst in positieve zin betrekken? Wat zijn de perspectieven voor herplaatsing en hoe zit het met mogelijkheden voor vervoegde uitbreiding?

De werkgelegenheidssituatie in ruimere zin: de werkgelegenheidsconsequenties van het Avebe-debacle voor de streek zullen ook in ruimer verband om maatregelen vragen; daarbij springen vooral de herinrichting en de ISP-voortgang naar voren. Bij de behandeling van het laatste komen we hier ongetwijfeld op terug, maar ook op dit moment lijkt enige nadere indicatie wat de Regering wil doen op het punt van vervangende werkgelegenheid bepaald op zijn plaats.

De structuur onderneming: de vraag dringt zich op of handhaving van het coöperatiemodel geëigend is. Welke evaluatie is op dit punt voorzien? En

hoe moet een toekomstige controle-rende betrokkenheid van de overheid gestalte krijgen?

Een uitgewerkt beeld van de milieumaatregelen ontbreekt in de brief van de Minister. De intenties op dit punt zullen toch snel duidelijk moeten worden. Wanneer kan de Minister een uitgewerkt milieuplan toezeggen? Wil hij daarbij uitgaan van een andere keus – wij denken aan anaerobe zuivering – dan de dure en energie-intensieve Avebe-methode? Het uitgestelde mondelinge overleg met meer hiervoor verantwoordelijke Ministers zal zo spoedig mogelijk moeten plaatsvinden.

Ten slotte verbind ik hieraan de suggestie de milieu-activiteiten onder te brengen in een aparte zuiveringsonderneming, die met deelname van de overheid en extra financiering tegelijk een ruimer belang kan dienen door ontwikkeling en verkoop van zuiveringstechniek en know how. Dergelijke creatieve oplossingen zullen voor het Noorden broodnodig zijn!

□

De heer **Jansen** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! In grote eenheid hebben gisteravond de ondernemingsraden, de boeren, de werknemers, leveranciers en overheid ons duidelijk gemaakt dat de belangen van tienduizenden mensen in Oost-Groningen op het spel staan. Wij mogen aan die eenheid niet voorbij gaan en ik hoop dat de mensen in Oost-Groningen in de komende jaren die eenheid zullen weten te bewaren.

Mijnheer de Voorzitter! Toen KSH werd overgenomen, was er een onderdrukte feeststemming; er verdween een concurrent. In die tijd kon men overgegaan van éénmaal per 3 jaar aardappels telen naar éénmaal per 2 jaar. Het zag er dus goed uit, maar daarna kwamen de signalen.

Het eerste signaal was het feit, dat het verlies middels een 5%-regeling moest worden weggewerkt. Een tweede signaal was de waarschuwing van de ABO-boeren.

Toen kwamen de plannen. Het eerste plan was om vier fabrieken te sluiten. Het tweede plan was gericht op het sluiten van zes fabrieken. Het ging om resp. 500.000 ton en minder dan 500.000 ton. Wij weten niet de exacte tonnages. Als oorzaak van één en ander wordt genoemd de keuze van een verkeerd zuiveringsprocedé.

Ik hoop dat de mensen in Oost-Groningen zich niet zullen laten dringen in de keuzepositie tussen werk of milieu, maar dat zij zullen beseffen dat het gaat om werk én milieu.

Jansen

De integratie van KSH heeft onvoorziene problemen met zich meegebracht. De leiding schijnt gebrekkelijk te zijn geweest. Het zijn allemaal fouten, die hersteld kunnen worden. Dat geldt echter niet voor de kwestie van de mais-zetmeelpolitiek. Nu wordt nog mais aangevoerd van buiten de EEG, maar als straks de EEG wordt uitgebreid zal het mogelijkwijs ook van binnen de EEG worden aangevoerd.

Tegen die achtergrond komt het voorstel van de Regering. Ik sluit mij aan bij de kritische opmerkingen, die de heer Voortman hierover heeft gemaakt. Ik heb waardering voor de grote financiële bijdrage, maar ik zet vraagtekens bij de drastische sanering en bij een lagere produktie. Het is opvallend dat de banken eruit springen en dat de boeren op 3 manieren moeten inleveren: de 5%-regeling, het risico van winteropslag en het risico van seizoenverlenging.

En de werknemers vloeien af. Ik ben er blij om dat de mensen in de streek zien dat er iets aan de hand is en dat zij zich constructief opstellen. Ik denk dat wij daarvan gebruik zullen kunnen en moeten maken; wij mogen deze constructieve opstelling niet verspelen.

Mijnheer de Voorzitter! Het risico bestaat dat in Groningen een onderlinge strijd zal ontstaan tussen fabrieken – jij dicht of ik dicht –, tussen boeren – jij weg of ik weg – en eventueel ook tussen boeren en werknemers. De eenheid, die ik gisteren op de demonstratie heb gezien, geeft mij de hoop dat de mensen dat in de gaten zullen hebben en dat zij zich niet tegen elkaar zullen laten uitspelen in een heers- en verdeel-spel.

De PPR-fractie heeft grote zorg, dat het niet bij dit voorstel kan blijven. Tijdens een hoorzitting heb ik gevraagd wat er gaat gebeuren als de aardappelzetmeelproduktie daalt tot 200.000 ton.

Ik heb niet zoveel vertrouwen in de marktgerichtheid, met name omdat die markt wordt bepaald door EEG-politiek. Het is een politieke markt vol ongewisheid en het is de vraag hoelang vanuit de EEG financiën op tafel zullen worden gelegd om deze markt in stand te houden. Alternatieven als melkveehouderij, bosbouw of grove tuinbouw lijken tenauwernood haalbaar. Komen er voor de werknemers andere industriële activiteiten?

Mijnheer de Voorzitter, wij mogen niet wachten tot wij op een glijdend vlak opnieuw voor een dwingende keuze gesteld worden. Wij moeten die keuze analyseren. Wij moeten weten wat er op ons afkomt, ook als een plan,

gericht op 400.000 of 500.000 ton, niet haalbaar blijkt te zijn, achterhaald wordt door de marktrealiteit.

De heer Voortman sprak al over de vergelijking met het textielmodel van een neergaande spiraal. Wij hebben grote zorg dat dit hier ook aan de orde kan zijn.

Wat moet er gebeuren? In de eerste plaats moeten de huidige voorstellen besproken worden met de boeren, de werknemers en de lokale overheden. De situatie zal reëel onder ogen gezien moeten worden. Er zal een maatschappelijke kosten-batenanalyse gemaakt moeten worden van de verschillende modellen, waarbij ook bij voorbeeld het betalingsbalanseffect – zoals de heer Waalkens noemde – beschouwd moet worden.

Er zal dan consequent een keuze gemaakt moeten worden en er zal voor opgepast moeten worden, dat het hele verhaal uiteindelijk niet afloopt in een 'salamitactiek' waarbij misschien één of twee fabrieken overblijven. Ik wil over de analyse van de maatschappelijke zaken een uitspraak van de Kamer vragen.

Motie

De **Voorzitter**: Door het lid Jansen wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging over de financiële situatie van het aardappelzetmeelconcern Avebe;

van oordeel, dat het onverantwoord is dat het Veenkoloniaal gebied het risico loopt van een drastische inkrimping van de aardappelzetmeelproduktie zonder dat er een maatschappelijk aanvaardbaar alternatief voor de streek is ontwikkeld;

van oordeel, dat bij de keuze voor behoud van de aardappelzetmeelproduktie de gevolgen moeten worden aanvaard, ook als strikt bedrijfseconomisch gezien geen voldoende resultaat behaald kan worden;

overwegende, dat voor zo een keuze nodig is dat de gevolgen overzien worden ten opzichte van andere ontwikkelingen in de streek;

van oordeel, dat een regeringsplan niet het laatste woord mag zijn voordat de maatschappelijke kosten en baten van verschillende ontwikkelingen onder ogen zijn gezien;

nodigt de Regering uit, met spoed een onderzoek te verrichten naar de maatschappelijke kosten en baten van verschillende ontwikkelingen in het Veenkoloniaal gebied,

en gaat over tot de orde van de dag.

Maar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 39 (16 400-XIV).

□

De heer **Bakker** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Het feit dat de Regering 'inspringt', betekent een erkenning van verantwoordelijkheid. Het gaat echter om de 'manier waarop' en de 'hoeveelheid waarmee'. Iedereen erkent, dat sluiting een ramp is. Dat geldt zowel voor de Avebe-plannen als voor de Braks-plannen'. Het gaat om 625 vaste arbeiders en 165 seizoenarbeiders plus een aantal boeren, plus een aantal mensen uit toeleveringsbedrijven. Hoe groot de ontsteltenis is over dit plan, is gisteren op de demonstratie duidelijk naar voren gekomen. Je moet dat eens vergelijken met het feit dat aan ENRAF-NONIUS bij voorbeeld miljoenen worden toegeschoven door de overheid voor een handje vol mensen en dat er door de Shell bij voorbeeld van de aardgaswinst in vier jaar 7,5 miljard wordt geïnvesteerd, waaruit uiteindelijk 500 arbeidsplaatsen komen.

Hier dreigen in één klap 600 à 700 arbeidsplaatsen, plus, plus, plus verloren te gaan! Wanneer de Minister nu eens ophoudt met dat zwaaien met papieren en nu eens luistert naar een spreker

Minister **Braks**: Ik kan de heer Bakker verzekeren dat ik dat doe.

De heer **Bakker** (CPN): O ja? Het blijkt anders niet erg! Wat voorziet de Minister, dat het effect zal zijn van zijn plannen voor het aantal boeren in Oost-Groningen? Hoeveel sluitingen van bedrijven voorziet hij zeer concreet? Zijn planbureau moet dat kunnen uitrekenen. Wat zal er van die mensen terechtkomen? Er wordt niet voor niets op dit ogenblik al zo veel gesproken in bepaalde kringen over de noodzaak van bedrijfsvergroting! Het gebeurt allemaal in de zwakste streek van Nederland. Het feit dat men bij voorbeeld in Oude Pekela zijn best doet om bedrijfjes van 5 of 6 man boven de grond te tillen, tekent schril af tegen het feit dat er hier honderden arbeidsplaatsen in één klap wegvallen. Dat is dweilen met de kraan open! ! !

De Regering trekt een kwart miljard uit, dat via de Avebe aan de banken wordt overgeleverd. Daarbij stelt zij een aantal voorwaarden.

Eén van de voorwaarden is dat nog het komende jaar dat kwart miljard op

Bakker

andere begrotingen wordt gewonnen. Hoe ziet de Regering dat precies? Gaat dat zonder verlies van arbeidsplaatsen in zulke uitgekamde begrotingen als waarvan hier sprake is? Hoe kan de Regering verlangen dat de vakbeweging zich vastlegt op deze operatie?

Betekent dit dat de vakbeweging met haar handtekening moet bekrachtigen dat er ongeveer een kwart miljard gulden komt en dat daarbij zoveel arbeidsplaatsen verloren gaan? Wordt dat aan de vakbeweging voorgelegd? Ik heb nog nooit van een dergelijke wonderlijke operatie gehoord.

Wat de Regering voorstelt, is onvolgende en kan niet op deze basis gebeuren. Deze situatie is – ik ben geen Avebe-directeur, maar iedereen is het erover eens – buiten de schuld van dit bedrijf ontstaan. Integendeel zelfs, toen twee jaar geleden de KSH – mevrouw Lambers heeft eraan herinnerd – gedeeltelijk naar Avebe overging, werd hoog opgegeven van de kwaliteit van dat bedrijf.

Er zijn een aantal oorzaken aan te wijzen, zoals energie- en milieukosten. De tegenoorzaak is echter dat daarbij de prijs van het zetmeel niet gestegen is. En hoe is dat tot stand gekomen? Eenvoudigweg doordat de Regering binnen ons eigen grondgebied een groot Amerikaans maïszetmeelbedrijf met subsidie heeft laten binnenkomen. Dat bedrijf heeft een grotere produktie dan nodig is voor de hele Benelux en daardoor wordt de zetmeelprijs steeds op een uiterst laag niveau gehouden.

Daar heeft men subsidie voor gekregen. Op dit ogenblik is het geld dat nu besteed wordt in feite nog altijd een subsidie aan dit bedrijf Cargill.

Een vraag aan de Minister, zeer concreet: Wat is nodig voor de complete instandhouding van het Avebe-bedrijf om ervoor te zorgen dat het niet zo gaat als het met de grote scheepsbouw is gegaan. Eerst is daar een stuk vanaf gegaan, daarna weer en op een gegeven ogenblik werd gezegd dat het spijtig was, maar dat de hele zaak op de fles was.

Naar onze mening verdient behoud van werk en het behoud van de positie van de boeren absolute voorrang. De voorstellen van de Minister zijn niet acceptabel en daarom bied ik u, mijnheer de Voorzitter, een motie aan.

Motie

De **Voorzitter**: Door het lid M. Bakker wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging over de financiële situatie van het aardappelzetmeelconcern Avebe;

dringt er bij de Regering op aan, haar voorgenoemde maatregelen ten aanzien van Avebe in die zin te herzien, dat die zich richten op handhaving van de produktie in de huidige omvang, en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 40 (16 400-XIV).



De heer **Van der Spek** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Het kan verkeren: de problemen van en rondom de Avebe zijn nu ineens zeer ernstig. Tienduizenden gezinnen in de regio die met werk en inkomen direct of indirect daarbij betrokken zijn, voelen zich bedreigd. De Regering is globaal akkoord gegaan met de herstructureringsvoorstellen die uit het concern zelf zijn gekomen, maar wil nog een stuk verder gaan.

De Regering zegt nu een steun toe van f 250 miljoen. Dit lijkt een groot bedrag, maar ik denk dat de betekenis daarvan toch kleiner is dan op het eerste gezicht lijkt, omdat dat bedrag grotendeels bestemd is voor het kwijtschelden van schulden van de Avebe aan de overheid.

Bovendien zijn bij de steunoperatie wel heel zware voorwaarden gesteld. Twee fabrieken extra zullen er moeten dichtgaan, dat wil zeggen dat er 6 in plaats van 4 produktielokaties zullen sluiten. Dat betekent weer een flinke produktiebeperking en in de komende jaren betekent dit dat er ongeveer 800 directe arbeidsplaatsen verloren zullen gaan. Dat is naar mijn mening onaanvaardbaar, onder andere omdat lang niet zeker wordt geacht dat het sluiten van produktielokaties zal leiden tot een beter bedrijfseconomisch resultaat. Ik vind dat dit nog eens heel goed moet worden overwogen.

In tegenstelling tot wat in de plannen ingebakken zit ten aanzien van de ploegendienst en de werktijden, vind ik, met de FNV, dat de vijfploegendiensten die bestaan, moeten worden gehandhaafd en dat het omzetten van dagdiensten in ploegendiensten niet moet gebeuren en zeker niet in vierploegendiensten.

Het structureel maken tot en met 1983 van de regeling van 5%-inhouding voor de boeren, neerkomend op het inleveren van 15 à 20% van hun inkomen, betekent dat men de boeren in te hoge mate voor de verliezen laat op-

draaien, nog afgezien van het aantal dat misschien over de kop zal gaan door de huidige ontwikkelingen.

Ik vind het ook erg onjuist dat de afvalwaterzuiveringskwestie weer voor jaren wordt uitgesteld in plaats van dat die nu snel wordt aangepakt, mede en vooral om redenen van milieubewaking.

Ondanks al die zeer strenge voorwaarden is er in het totale beeld nog geen garantie opgenomen tegen verdere saneringen in de verdere toekomst. Het zou allemaal onvermijdelijk zijn, als het niet ging om een modern en heel zinvol bedrijf.

Door betrokkenen en vanuit de regio wordt er ontzettend op aangedrongen dat er veel wordt gedaan aan ontwikkelingen in de richting van nieuwe produkten. Die zijn wel degelijk mogelijk. Er moet dus ook veel nadruk worden gelegd op research-activiteiten in de nabije toekomst. Ik denk dat die juist veel minder worden in het huidige plan.

Er is ook veel meer steun van het Rijk nodig. Die is zeer goed te verantwoorden vanwege de belangrijke bijdrage aan de Nederlandse betalingsbalans die dit bedrijf levert. Ik vraag mij met mevrouw Lambers af, of bij deze vorm van coöperatie in dit geval nog wel sprake is van een juiste vorm voor het bedrijf.

Ideologisch-dogmatische overwegingen spelen bij mij allicht een rol, maar in dit geval echt niet. Is het dan niet zinnig om te denken aan een overheidsbedrijfsvoering? Daarbij kunnen en moeten garanties voor inkomens van werknemers en van boeren een consequentie zijn.

De heer **Waalkens** (VVD): Denkt u dat dit een beter resultaat heeft?

De heer **Van der Spek** (PSP): Dat is niet op voorhand te zeggen. Men heeft dan echter wel het geheel meer, democratisch gecontroleerd, in de hand. Men kan de ontwikkelingen ter zake ook beter volgen. Men kan dan ook op een meer zinnige manier beoordelen, of de totale gemeenschap extra geld over heeft voor het in stand houden van een bedrijf, van werkgelegenheid en dergelijke.

Nu is het altijd een enigszins merkwaardige situatie dat puur particuliere ondernemingen, zoals de Avebe in principe ook is, al of niet voor steun van de overheid in aanmerking komen, ondernemingen die opereren in het kader van een economie die bepaald niet is gebaseerd op het zo open mogelijk aan iedereen meedelen van alles, al is het alleen maar vanwege de concurrentiesituatie.

Van der Spek

De heer **Waalkens** (VVD): U zou gelijk hebben, als zo'n bedrijf permanent, van oudsher, in de problemen zat. Het heeft echter tientallen jaren lang goed gedraaid.

De heer **Van der Spek** (PSP): Dat ontken ik ook niet.

De heer **Waalkens** (VVD): Nu er op dit moment problemen zijn, komt u ineens met een voorstel.

De heer **Van der Spek** (PSP): Ik vraag mij af, of de acute noodsituatie die nu ontstaat, geen reden is om eens ernstig te overwegen wat ik heb voorgesteld. Dat argument zal meer mensen aanspreken dan alleen het geringe aantal socialisten dat dit land telt.

□

De heer **Van Rossum** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Een bijdrage van het Rijk van 250 miljoen uit een lege staatskas is op zichzelf een heel bedrag maar verantwoord als het gaat om het redden van de werkgelegenheid. Dat is te waarderen. Met de heer De Vries vraag ik mij af, op welke wijze dit wordt ingepast in het ISP voor het noorden des lands.

Het desbetreffende bedrijf is belangrijk voor de betalingsbalans. Wij hebben echter een Minister die altijd veel prijs stelt op onderzoek. Ik weet niet, of er veel onderzoek verricht is ten aanzien van de toekomst van het bedrijf.

In het verleden zijn hier uitgebreide debatten gevoerd over de overname van KSH. Toen is ons nogal wat beloofd. Ook toen is daarbij gezegd, dat het voor de werkgelegenheid goed was. Zijn er nu statistieken over de afzet in tonnen, de prijs van het zetmeel en vooral van de derivaten?

Wat is er aan onderzoek gedaan waarvan de resultaten kunnen worden gebruikt als basis voor prognoses voor de toekomst van Avebe? Het is namelijk erg belangrijk te weten, of het thans verstrekte hoge bedrag voldoende is dan wel dat er in de nabije toekomst weer nieuwe van dergelijke injecties moeten worden gegeven. Ik wil graag de mening van de Minister hierover vernemen.

De integratie van KSH en van Avebe ligt nog heel duidelijk in ons geheugen. In de papieren staat dat die minder snel verlopen is dan verwacht. Daarvoor zijn indertijd nogal stringente voorwaarden gesteld, evenals dat nu weer het geval is. Is aan die voorwaarden niet voldaan of hebben zich ten aanzien daarvan bepaalde moeilijkheden voorgedaan, dat die integra-

tie zo vertraagd is? De debatten met Minister Van der Stee hebben er bepaald niet om gelogen.

Eén van de zaken waarom het gaat zijn de moeilijkheden met het zuiveren van het afvalwater. Hoe zal dit in de komende jaren verlopen? Bij Oostermoer gaat het goed, maar er is sprake van een zeer hoge energierekening. Als het om de financiën gaat, speelt dit natuurlijk een belangrijke rol.

Minister **Braks**: Welke zijn de belangrijkste oorzaken van die hoge energierekening naar de mening van de heer Van Rossum?

De heer **Van Rossum** (SGP): Het ter plaatse toegepaste zuiveringsproces op het ogenblik.

Minister **Braks**: En de externe prijzen.

De heer **Van Rossum** (SGP): In elk geval zal de gehele zuivering van het afvalwater een belangrijke rol blijven spelen bij dit toch nogal vuile bedrijf. Dan speelt dus een rol welke bedrijfslokaties gesloten zullen worden. Ik heb begrepen dat 'Oranje' in Beilen in elk geval zal worden gesloten. Dit is echter een lokatie die nu niet zoveel moeilijkheden van vervuiling oproept. Wordt bij het sluiten van de bedrijven rekening gehouden in de eerste plaats met de werkgelegenheid en in de tweede plaats met het feit of de lokatie iets kan doen om zeer grote uitgaven voor het tegenaan van vervuiling te vertragen?

Met het Landbouwschap ben ik van mening dat op de Dollard in de toekomst nog wel iets mogelijk is. Door een zekere verdragingsactie zou dit misschien dat bedrijf nog ten goede moeten komen, hoewel er op den duur natuurlijk naar moet worden gestreefd om alles zoveel mogelijk aan de bron te zuiveren.

Hier en daar zal misschien ook een produktiewijziging moeten plaatsvinden. Waar komt voor dat doel het geld vandaan? Er wordt een schuld kwijtgescholden. Waarschijnlijk komt er ook geld op grond van de Wet verontreiniging oppervlaktewateren?

Komt dit van de begroting van Verkeer en Waterstaat? Verkeer en Waterstaat is altijd zeer restrictief geweest met het ter beschikking stellen van gelden uit die pot. Wordt het in dit geval wel gedaan?

Wij hebben de constructieve opstelling om iets aan het bedrijf te doen, gewaardeerd. Hoe gaat het nu in de toekomst, ook met betrekking tot de bij het bedrijf aangesloten boeren? Het speelt in een herstructureringsgebied.

Wordt het geld voor het herstructureringsgebied ten dele gebruikt om dit bedrijf op te vijzelen? De heer Waalkens heeft al gezegd dat men de bedrijven in het herstructureringsgebied ook moet vergroten. Op zich ben ik dat ter vergroting van de rentabiliteit met hem eens. Ik plaats er echter wel een vraagteken bij. Op het ogenblik is de gemiddelde bedrijfs grootte in dit veenkoloniale gebied 22 hectaren.

De gewenste bedrijfs grootte is 45 hectaren. Er zijn nu 7000 boeren. Als het gewenste resultaat zou worden bereikt, zouden er ongeveer 3500 boeren overblijven. Dan komen wij weer in nieuwe moeilijkheden, want dan is de helft van de boeren afgevoerd. Dan zullen wij in nog grotere moeilijkheden komen, omdat er voor de wijkers geen vervangende werkgelegenheid is.

De snelheid waarmee het besluit is genomen, heeft ons goed gedaan. Dit geeft enerzijds een geweldige spanning. Wat dat besluit betreft was natuurlijk een zekere overtuiging van alle belanghebbenden zeer gewenst geweest. Daarmee zijn wij het eens.

Daarmee zouden wij echter wel eens nadelig hebben kunnen werken zowel voor de boeren, de toeleverende bedrijven en ook voor de werknemers.

Ik heb in de loop der jaren geleerd dat overtuigen namelijk veel tijd vraagt. In dit geval was een snelle oplossing noodzakelijk anders dreigde het gevaar de put te dempen als het kalf verdronken is. Wij menen dat een snellere oplossing dan ook beter is dan een oplossing op lange termijn, waarvoor grote overtuigingskracht nodig zou zijn geweest.

De vergadering wordt van 12.10 uur tot 12.45 uur geschorst.

De **Voorzitter**: Waarde medeleden, zoals u weet heeft ons zojuist het bericht bereikt dat de echtgenote van de Minister van Binnenlandse Zaken, mevrouw Jacqueline Wiegel, hedenochtend aan de gevolgen van een verkeersongeval is bezweken. De jongste Minister en zijn kinderen worden door het verlies van vrouw en moeder, die wij als zo opgewekt en geestdriftig leerden kennen, op onvoorstelbare wijze getroffen. Voor zover het in ons geringe vermogen ligt, zullen de leden van Kamer en Regering het gezin Wiegel de komende tijd hun hartelijke medeleven en steun willen geven.

□

Minister **Pais**: Mijnheer de Voorzitter! Namens de Regering wil ik mij aansluiten bij datgene, wat u zoëven hebt gezegd. In dit soort omstandigheden

Pais

schieten woorden altijd te kort. De slag die onze Minister van Binnenlandse Zaken heeft getroffen, is verschrikkelijk. Een unieke vrouw is van hem en van ons heengegaan, een hoogstaande vrouw, een goed mens. Ik bid om de zegen van de Allerhoogste voor Jacqueline Wiegel, voor Hans en zijn kinderen.

De aanwezigen nemen enige ogenblikken stilte in acht.

De vergadering wordt enige minuten geschorst.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van de **brief van de Minister van Landbouw en Visserij inzake herstructurering Avebe (16 400-XIV, nr. 33)**

en van:

de motie-Waalkens c.s. over de financiële situatie van het aardappelzetmeelconcern Avebe (16 400-XIV, nr. 36);

de motie-B. de Vries c.s. over sluiting van de zesde fabriek van Avebe (16 400-XIV, nr. 37);

de motie-Voortman c.s. over de voorwaarden, gebonden aan de in uitzicht gestelde overheidssteun (16 400-XIV, nr. 38);

de motie-Jansen c.s. over de maatschappelijke kosten en baten van verschillende ontwikkelingen in het Veenkoloniaal gebied (16 400-XIV, nr. 39);

de motie-M. Bakker c.s. over handhaving van de productie Avebe (16 400-XIV, nr. 40).

De beraadslaging wordt hervat.



Minister Braks: Mijnheer de Voorzitter! De grote eensgezindheid gisteren bij de demonstratieve bijeenkomst in Noordoost-Nederland van alle bij het bijzonder moeilijke probleem, dat wij vandaag bespreken, betrokken partijen, bewijst dat men daar goed doordrongen is van de ernst van de zaak. Het betreft een moeilijk gebied en een heel bijzondere activiteit, waarbij zowel grondstofleveranciers als verwerkers betrokken zijn.

Dat het een moeilijk probleem was, was niet alleen bij het kabinet bekend. Bestuur en directie van Avebe hadden al een hele lange tijd herstructureringsplannen in voorbereiding, ten einde de positie van het bedrijf ten behoeve van alle erbij betrokkenen voor de toekomst zo sterk mogelijk te maken. Bij de ontwikkeling van die plannen heeft Avebe naar vele kanten overleg gepleegd.

De ontwikkeling van die plannen is wel versneld met de benoeming van een gedelegeerd bestuurslid, niet in het minst op verzoek van de overheid. Het uiteindelijke plan van Avebe draagt dan ook de naam: het plan-Nieuwenhuijse. Dat plan voorzag in het sluiten van vier productie-eenheden, vier fabrieken. Duidelijk werd ook vermeld dat in de loop van 1981 nog een vijfde fabriek zou moeten worden gesloten. In deze plannen was reeds een zeer aanzienlijk aantal arbeidsplaatsen in het geding.

Het plan voorzag verder in een rationalisatie van het productieproces, niet alleen in de productiefase, maar ook bij de niet-productieve sectoren. Bovendien voorzag het in een productiegerichte aanpak van het bedrijf, in tegenstelling tot de pure grondstofbasis waarop het vroeger had gestoeld. Dit alles is vanuit Avebe zelf voorgesteld, ten einde het bedrijf voor zoveel mogelijk betrokkenen weer een rendabele basis te geven en ten einde de continuïteit van deze belangrijke activiteit in dit gevoelige gebied te verzekeren. Het waren waarachtig geen geringe voorstellen die vanuit het bedrijf zelf, vanuit een overlegpositie, aan ons werden voorgelegd.

Wij hebben deze plannen indringend bestudeerd en in zeer belangrijke mate – daarop wil ik nog eens de nadruk leggen – overgenomen. Het was echter ook voor Avebe al duidelijk dat de plannen voor rationalisatie alléén geen oplossing boden voor de toekomst. In de brief was reeds vermeld dat er daarnaast een belangrijke overheidsinjectie nodig was om het bedrijf te redden. Wij zijn dat ook niet uit de weg gegaan. Ik ben blij dat iedereen, zij het in verschillende bewoordingen, de omvangrijkheid van die operatie heeft erkend.

Het blijft echter een feit dat het een zwakke regio is, dat zoveel mogelijk arbeidsplaatsen gered moeten worden voor nu, maar zeker voor de toekomst, dat de grondstofleveranciers nauwelijks alternatieven hebben en – het is al een paar keer herhaald – dat het bedrijf een belangrijke bijdrage levert aan de betalingsbalans met niet minder dan f 450 mln. en dat met een produkt dat vrijwel geheel binnen de Nederlandse landsgrenzen wordt voortgebracht.

Door de plannen, zoals die door Avebe aan ons zijn voorgelegd waren wij niet overtuigd dat hiermee het bedrijf in de toekomst op eigen benen zou kunnen staan. Weliswaar werd voorzien in een belangrijke rationalisatie en een belangrijke verbetering van de rentabiliteit, maar er bleef een gat

in die rentabiliteit zitten, dat niet voldoende aan onze doelstelling voor bedrijfssteun: rentabiliteit en op eigen benen staan.

Vandaar dat wij aan de omvangrijke financiële bijdrage tot redding van het bedrijf – ik behoef niet nog eens te zeggen in wat voor erbarmelijke toestand het bedrijf was komen te verkeren – aanvullende voorwaarden hebben moeten verbinden, die niet gering zijn.

Wij kijken nu eenmaal niet zo optimistisch tegen de toekomstige mogelijkheden van de afzet van aardappelzetmeel aan als in de Avebe-plannen was voorzien. Het handhaven van verwerkingscapaciteit betekent voor de toekomst een extra last op het totale beeld van de rentabiliteit.

Wij vinden dat reeds nu duidelijkheid moet worden verschaft omtrent de productiecapaciteit, ten einde ook te voorkomen, dat straks in de nieuwe situatie een veel groter risico moet worden doorgeschoven – als tóch weer geen rentabiliteit wordt gerealiseerd – naar de boeren die eigenaars zijn en in ons voorstel ook in de toekomst de risico's voor het voortbestaan van de bedrijven moeten dragen.

Om te voorkomen dat ze veel te vroeg en in veel te indringende mate met die verantwoordelijkheid geconfronteerd worden, hebben wij gemeend zeer vergaande voorwaarden te moeten stellen door reeds nu vast te stellen dat er een zesde fabriek zal moeten worden gesloten, naast de voor de boeren-producenten onder de huidige inkomenssituatie wel erg moeilijk te begrijpen bijdrage in het structurele herstel van de liquiditeitspositie van het bedrijf in de vorm van de 5%-regeling.

Overigens was die regeling al vroeger overeengekomen. Door de omstandigheid waarin het bedrijf is komen te verkeren, zal zij nu geëffectueerd worden. Het is in feite de invulling van een contractuele afspraak, hoe moeilijk – ik wil dat erkennen – dat op zich zelf op dit moment ook is. Wij hebben toch gemeend dat te moeten doen, omdat de doelstelling ook is de eigen vermogenspositie van Avebe voor de toekomst te versterken.

Dat is van groot belang voor de grootst mogelijke zekerheid op termijn. De zwakke economische positie van het bedrijf wordt in niet onbelangrijke mate ook veroorzaakt door de bijzonder zwakke eigen vermogenspositie.

Wij vinden dat het kabinet met het in het geding zijnde bedrag niet anders kon handelen om de grootst mogelijke

Braks

zekerheid te bewerkstelligen dat Avebe voor de toekomst zal worden behouden. Helaas betekent dit voor de directe werkgelegenheid dat er meer arbeidsplaatsen verloren zullen gaan dan de oorspronkelijke plannen van Avebe voorzagen. De begeleidende maatregelen die de overheid ook heeft genomen zijn zodanig dat gedwongen ontslagen zoveel mogelijk zullen worden voorkomen.

Ik heb de indruk dat de vakorganisaties dit ook zo hebben begrepen. In mijn ervaring ken ik nauwelijks een situatie waarin vakorganisaties op een voorstel, met alle kritiek en wensen, zo constructief hebben gereageerd als deze keer. Dat geeft hoop dat wij voor het noordoosten een optimale afspraak en een optimale zekerheid kunnen bereiken.

Diverse leden hebben gewezen op de relatie van de herstructurering bij Avebe met de aanstaande herinrichting in Oost-Groningen en de Gronings-Drentse veenkoloniën. Er is reeds een versnelling afgesproken in het kader van betreffende commissie voor het Integraal Structuurplan voor het Noorden des Lands, het ISP. De inrichting en uitvoering van herinrichtingsprogramma's in ons land zijn altijd gericht op de feitelijke problematiek in een bepaald gebied. Mocht het nodig zijn door de nu in moeilijkheden verkerende AVEBE en de herstructureringsprogramma's, dan zullen wij wat de herinrichting betreft daarmee rekening moeten houden.

In het kader van de tweede fase van het ISP zal deze zaak mede in overweging worden genomen. Er zal dan overleg worden gevoerd met alle daarbij betrokken instanties.

De heer Waalkens vroeg om een regelmatige rapportage aan de Kamer. Hij heeft dit in een motie vastgelegd. Ik sta positief tegenover het idee, neergelegd in de motie. Tevens heeft de heer Waalkens gevraagd om een verantwoording van de besteding van de gelden.

Voor een groot deel is het geld al besteed. Dat geld is gebruikt voor het herstellen van de uitermate zwakke liquiditeitspositie van dat bedrijf. Leningen zijn kwijtgescholden. Dat was absoluut noodzakelijk, ook met het oog op de rentelasten.

De heer Voortman heeft gevraagd, waarom de banken niet in het geding zijn. Waarom zijn met de banken geen afspraken gemaakt over hun bijdragen? Voor mij is dit een achterhaalde zaak. Eerder heeft de overheid inge-

stemd met een achtergestelde lening zodat dat bedrijf kon worden gered. Dat bedrijf zou er al lang niet meer zijn geweest, als deze methode van financiering niet was gekozen.

De heer **Voortman** (PvdA): De Minister heeft gelijk met deze formeel-juridische benadering. Zou hij ook politiek op de zaak willen ingaan?

Minister Braks: Een bedrijf met zo'n geringe vermogenspositie is afhankelijk van de bereidheid van banken om de financiering voor hun rekening te nemen.

Ik heb noch politieke, noch juridische mogelijkheden om daaraan een andere structuur te geven. De indruk moet niet worden gewekt dat wij lichtvaardig over deze zaak denken. Dat is geenszins het geval. Met de banken zal de verdere uitwerking worden besproken.

De heer **Evenhuis** (VVD): Acht de Minister het wenselijk, dat kort geld wordt omgezet in langlopende leningen, dit met het oog op de rentelasten?

Minister Braks: Wij zullen moeten zorgen voor een gezond plaatje. Het doet er dan niet zoveel toe of het kort geld is of langlopende leningen. Naast de kwijtschelding van de helft van de lening is ook nog de rentelast voor de eerstkomende jaren kwijtgescholden.

Verder zal een bijdrage worden verleend in de herstructureringskosten.

Voor de toekomst mag worden verwacht, dat een normale financiële situatie ontstaat. Ik hoop en verwacht, dat betrokkenen een zodanige financiering kiezen, dat deze nuttig voor het bedrijf zal zijn.

De heer **Evenhuis** (VVD): De Minister acht dus wenselijk wat ik in de vraag suggereerde?

Minister Braks: De heer Evenhuis verbindt meer aan mijn woorden dan ik beoogde te zeggen. Ik wacht de ontwikkelingen af. Daarna zal ik een definitief oordeel geven.

De heer **Voortman** (PvdA): Ik begrijp dat de Minister voorwaarden wil stellen om het de banken mogelijk te maken op dezelfde commerciële manier als tot nu toe het geval was, betrokken te blijven bij AVEBE. Ziet de Minister geen aanleiding banken aan te spreken op hun verantwoordelijkheid en deze te wijzen op het belang – ook voor de banken zelf – van het niet ten onder gaan van dat bedrijf en van een groot aantal veenkoloniale boeren?

De RABO-bank is naar mijn mening nogal nauw bij deze zaak betrokken. Wordt die bank niet op haar speciale verantwoordelijkheid aangesproken?

Minister Braks: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb contacten met deze instanties, de komende tijd zelfs zeer indringend. Ik ben van mening dat wij ze daarop moeten aanspreken. De geachte afgevaardigde suggereerde min of



De heer Voortman (PvdA) interrumpeert Minister Braks

Braks

meer dat wij ze iets dwingend moeten voorschrijven. Die ruimte is er niet. Om die reden meen ik wat terughoudend te moeten reageren.

Ik vrees dat anders de suggestie wordt gewekt dat het resultaat bij voorbaat zichtbaar moet zijn. Dat kan niet. Ik herhaal dat ik van mening ben dat wij ze daarop wel kunnen aanspreken, zonder ook maar enige discriminatie tussen de banken te willen plegen. De banken hebben ten opzichte van hun cliëntèle een eigen verantwoordelijkheid.

Mijnheer de Voorzitter! Wat de motie-Waalkens betreft, merk ik het volgende op. Ik kan met die motie leven en ik stel mij voor dat wij voortaan regelmatig overleg voeren over de gang van zaken in het onderhavige bedrijf.

De heer **Waalkens** (VVD): Ik herinner de Minister eraan, dat de Kamer via deze rapportage niet alleen op de besteding zal letten, maar vooral op de gevolgen, die deze in positieve zin veronderstelt te hebben en op hetgeen zich verder in het gehele bedrijfsgebeuren afspeelt. Omdat beslissingen moeten worden genomen, die vandaag niet allemaal kunnen worden genomen, is de Kamer geïnteresseerd in de halfjaarlijkse rapportage; wij willen beoordelen hoe de zaken zich ontwikkelen. Er zit dus meer aan vast dan hetgeen de Minister aangaf.

Minister **Braks**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij bewust tot dat element beperkt, omdat deze motie de handtekeningen van resp. de heren Waalkens en De Vries draagt en ik nog een motie voor mij heb liggen, die de handtekeningen van resp. de heren De Vries en Waalkens draagt.

Daarin staat eigenlijk: Regering, u bent te voortvarend bezig, u geeft te weinig inzicht in de feitelijke ontwikkelingen in de naaste toekomst, ga niet zover dat u nu reeds zegt dat er zes fabrieken dicht moeten.

De heer **De Vries** (CDA): Moet ik de woorden van de Minister zo uitleggen dat hij zich beperkt tot de enge interpretatie van de motie-Waalkens? Zowel door de heer Waalkens als door mij is een aanzienlijk ruimere interpretatie bedoeld, in die zin, dat regelmatig gerapporteerd wordt omtrent de ontwikkelingen van het bedrijf in al zijn aspecten.

Minister **Braks**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb de motie bewust wat eng geïnterpreteerd, omdat zo gemakkelijk de indruk wordt gewekt dat in de rapportage allerlei bedrijfsgegevens moe-

ten worden vermeld, die echter op dat moment bescherming behoeven om het bedrijf via bepaalde wegen in staat te stellen zijn toekomst uit te stippelen, zeker ook in commercieel opzicht. Ik wil zeker niet nu afspreken, dat ik bij voorbaat dit soort gegevens in de toekomst zal overleggen.

De heer **De Vries** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik zal in tweede termijn erop terugkomen.

De heer **Ter Beek** (PvdA): Dat klinkt heel dreigend!

Minister **Braks**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kom dan tot het belangrijke probleem van de productiecapaciteit. Ik heb in mijn inleiding al uiteengezet dat wij menen op dit moment zeer ver gaande eisen te moeten stellen om een rentabiliteitsplaatje voor de toekomst zeker te stellen.

Ik handhaaf mijn standpunt, dat nu moet worden besloten dat straks een zesde fabriek dicht zal zijn. Ik herhaal dat wij helaas niet zó optimistisch kunnen kijken naar de mogelijkheden van een goede commerciële afzet van het eindproduct, dat wij het risico kunnen lopen nu niet aan deze voorwaarde vast te houden.

Ik moet echter toegeven dat het erg moeilijk is, met vrij grote zekerheid de toekomstige ontwikkelingen op het gebied van de commerciële afzet te schetsen. Ik stel mij daarom voor, in overleg met de kamercommissies volgens de procedure, die in de motie-Waalkens is neergelegd, van tijd tot tijd te praten over de ontwikkelingen op dit gebied. Het gaat dan om een bepaalde evaluatie, ook met betrekking tot het toekomstperspectief.

Zonder afbreuk te doen aan de nu gestelde voorwaarden moeten wij bereid zijn om ons standpunt te bezien.

De heer **Evenhuis** (VVD): Betekent dit niet dat, wanneer de productiecapaciteit wordt verminderd, het desbetreffende gedeelte van de markt direct wordt ingenomen door de concurrentie, zodat men over een paar jaar voor het zelfde probleem komt te staan?

Minister **Braks**: Ik geloof niet, dat wij hierover zo pessimistisch moeten zijn. Ook nu is het bedrijf in staat geweest, een zeer grote hoeveelheid aardappelmel te verkopen, zij het niet altijd tegen zeer rendabele prijzen. Gemiddeld is er de afgelopen jaren een afzet geweest van 475.000 ton.

Daarnaast heeft een grote opslag plaatsgevonden. Deze voorraad doet ons terughoudend opereren omdat beide aspecten, het niet geheel benutten van de productiecapaciteit en het

financieren van voorraden, een geweldige aanslag kunnen inhouden op de rentabiliteit.

Wij menen op grond hiervan te moeten vasthouden aan de terugdringing van de capaciteit. Mochten de omstandigheden zich gunstig ontwikkelen – ik weet niet precies wat eruit zal komen met de vier eenheden, die overeind blijven; dit hangt ook van de inrichting af – dan kan een en ander worden herzien.

Wij willen echter voorkomen dat in de nieuwe situatie van marktgericht beleid een zeer groot risico wordt teruggeschoven naar de boeren. Ik acht degenen, die in het verleden hebben moeten vechten in de concurrentiestrijd tussen aardappel- en maizetmeel, in staat te voorkomen wat de heer Evenhuis aangeeft.

De heer **Voortman** (PvdA): Realiseert u zich bij dit verhaal, dat boeren op een bepaald moment hun bouwplan vaststellen voor het komende jaar?

Minister **Braks**: Zeker, en dat is ook de reden waarom ik vasthoud aan onze voorwaarden. Daarmee wordt ten opzichte van de boeren, hoe onplezierig de feiten ook zijn, de grootst mogelijke duidelijkheid geboden.

Mijnheer de Voorzitter! Hoe het nieuwe marktbeleid wordt uitgewerkt, is overigens een zaak van Avebe en boeren. Het gaat immers om leden van een coöperatie, die mede-eigenaren zijn. Zij zullen in een bepaalde relatie de nieuwe beleidsbenadering moeten uitwerken, gericht op de beweging van grondstoffenbeleid naar marktbeleid.

In dit opzicht is het wat moeilijk, bij voorbaat te zeggen dat de kleinere producenten een geprivilegeerde positie moeten innemen. Ik neem kennis van wat door de Kamer naar voren is gebracht; die opmerkingen worden meegenomen in het verder te voeren overleg, dat in de komende weken aan de orde komt om de voorwaarden uit te werken.

De heren De Vries en Voortman hebben gesproken over het verder te voeren overleg met de vakorganisaties over de eventuele invoering van een vijfploegendienst.

Mijnheer de Voorzitter! In het plan van Avebe is er sprake van een volledige continudienst met een vierploegendienst. Inderdaad kan een vijfploegendienst met zich brengen, dat er minder arbeidsplaatsen verloren gaan. Op zich zelf is dit een te respecteren doelstelling, maar er is nu eenmaal een kostenaspect aan verbonden.

Hoe de uitkomsten van het overleg tussen Avebe en vakorganisaties ook

Braks

zijn, ik moet erop wijzen dat het kabinet wat betreft de financiële omvang van de operatie wèrkelijk tot het uiterste is gegaan. Dit niveau mag niet worden aangetast. Overigens zou het neerkomen op een extra belasting voor het bedrijf als men in de campagneperiode tot een vijfploegendienst zou overgaan.

In die periode is er een grote vraag naar arbeid maar deze capaciteit zou voor een groot gedeelte in de periode buiten dit seizoen niet worden benut. Dit zou een ernstige aanvullende concurrentieverzwakking betekenen voor het aardappelzetmeel ten opzichte van maiszetmeel.

Ik wil mij overigens niet al te sterk mengen in de discussie, die zich moet manifesteren tussen het bedrijf en de vakorganisaties.

De heer **Spieker** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik ga ervan uit, dat bij de twee fabrieken waar men in vijf-ploegendienst werkt rekening is gehouden met de aspecten die de Minister heeft genoemd. Ik neem aan dat de directie van Avebe er destijds rekening mee heeft gehouden.

De Minister zegt nu dat zo'n vijfploegendienst binnen de steunoperatie mogelijk moet zijn. Van verschillende zijden is al gezegd, dat die steunoperatie nauwelijks nog enige ruimte biedt. Hoeveel arbeidsplaatsen denkt de Minister bij een vijf-ploegendienst te kunnen behouden?

Welke zijn de extra kosten daarvan? Zijn die minimaal of dermate groot, dat zo'n vijf-ploegendienst onuitvoerbaar is?

Minister **Braks**: Ik kan die vragen nu niet beantwoorden. Ik zie ze wel op mij afkomen als er onderhandelingen worden gevoerd. Het antwoord erop is volstrekt afhankelijk van de mate waarin het toeslagsysteem uiteindelijk door de partijen wordt overeengekomen.

Men zal begrijpen dat ik daarover nu geen oordeel kan uitspreken. Ik vrees – daarom ben ik op dit moment nogal terughoudend – dat het effect lastenverzwarend zal zijn. Dat kan het bedrijf nu net niet hebben.

De heer **Spieker** (PvdA): Doet de Minister er dan niet verstandig aan deze zaak met de betrokkenen te bespreken en aan de hand van het resultaat daarvan, het financiële plaatje en het behoud van arbeidsplaatsen in overweging te nemen, of er al dan niet extra middelen beschikbaar moeten worden gesteld? Misschien gaat het om een heel klein bedrag.

Minister **Braks**: Nu is het moment aanbroken waarop ik moet mededelen, dat de Minister van Sociale Zaken het betreurt dat hij niet in de gelegenheid is hier aanwezig te zijn. Ik zal in een dergelijke situatie uiteraard met hem moeten overleggen over mogelijkheden, maar dat geldt uiteraard binnen de beperking van een bijzonder marginale optie, omdat wij al tot het uiterste zijn gegaan.

De heer De Vries vroeg naar mogelijkheden in het kader van de VUT-regeling. Die regeling is voorzien voor mensen van 63 en 64 jaar. Gaat men de regeling toepassen voor de categorie boven 57 jaar dan is dat een verlenging met niet minder dan zes jaargangen. Men zal begrijpen dat ook hier weer een belangrijk financieel aspect aanwezig is.

De combinatie van een transferregeling zoals die in de Sectornota, ook in het kader van steunverlening aan bedrijven, is voorzien en de wettelijke handhaving van de 75% bruto WWV-uitkering voor de groep tot 65 jaar is een optimale combinatie van herin-schakelingsmogelijkheden en inkomensgarantie voor de betrokkenen.

De heer **De Vries** (CDA): Was de bedoeling van de gedachte van een regionale regeling voor vervoerd uit-treden niet, dat juist in situaties als zich voordoen in Oost-Groningen een mogelijkheid moet worden geschapen om op een lagere leeftijd dan 63 jaar van zo'n regeling gebruik te maken? Ik vind dat de Minister zich er zo wel erg gemakkelijk van af maakt.

Minister **Braks**: Als ik ruimte zag om mij er wat moeilijker van af te maken, zou ik dat zeker doen. Ook hier geldt echter het principe dat in het kader van de Sectornota is afgesproken, namelijk dat boven-wettelijke uitkeringen niet meer worden getolereerd als er sprake is van overheidssteun.

De vrees is groot dat het inderdaad in die richting gaat. Daarmee zou een precedent worden geschapen voor alle mogelijke operaties die in de naaste toekomst nog moeten plaatsvinden. Het kabinet meent dan ook, sterk aan de toen gemaakte afspraak te moeten vasthouden.

De heer **De Vries** (CDA): Kan de Minister mij dan zeggen wat de bedoeling ervan is geweest, daarnaast een bepaald bedrag aan middelen beschikbaar te stellen, juist voor dit soort experimenten met de regionale VUT-regeling?

Minister **Braks**: Het volume van de daarvoor beschikbare gelden is zoda-

nig gering dat wij vrezen dat het gauw is opgesoupeerd als wij hierop ingaan. Daarbij komt dat verschillende departementen al een belangrijke financiële aderlating hebben moeten ondergaan om het totale financiële plaatje voor het in het geding zijnde bedrijf te realiseren.

De heren De Vries, Van Rossum en anderen vroegen mij, toch nog het voorstel van het Landbouwschap te overwegen, een gedeeltelijke lozing in het Waddengebied toe te staan.

Ik heb al eens eerder gezegd, dat ik best in die richting wil denken, maar gezien de internationale aspecten meen ik dat wij ons hier niet al te sterk op kunnen verlaten.

De heer De Vries pleitte voor een verscherpte aandacht voor de regionale problematiek. Ik zal zijn vraag overbrengen aan mijn collega, die hiervoor verantwoordelijk is.

De heer **Voortman** (PvdA): Is hier de Regering aan het woord of één Minister, die allerlei boodschappen aan zijn collega's moet doorgeven? Wij voeren hier toch een debat met de Regering?

Minister **Braks**: Ik heb geantwoord op de feitelijke vraag of ik een bepaalde opmerking wilde doorgeven aan mijn collega's.

De heer Voortman vindt, dat het kabinet met nieuwe financiële voorstellen moet komen. Dat is echter niet mogelijk. De huidige voorstellen berusten op een zorgvuldige afweging en daaraan kan ik weinig meer toevoegen.

Ik ben de heer Van Rossum erkentelijk voor het feit dat hij de positieve kanten van onze snelle reactie heeft onderlijnd. Uitstel zou hebben geleid tot een grotere onzekerheid voor de fabrieken en de boeren. Overigens is onze reactie gebaseerd op langdurige discussies.

Ik wil niet zeggen dat ik volstrekt zeker ben over alle onderdelen van ons voorstel, maar er komt nog een vervolg. Wij hebben een brief aan Avebe in voorbereiding, waarin de voorwaarden verder worden uitgewerkt. De voorwaarden zijn in ons voorstel in hoofdlijnen nogal strak geformuleerd.

Het is mijn bedoeling dat op 1 december de grootst mogelijke zekerheid zal bestaan. Ik hoop dat dan alle partijen overeenstemming hebben bereikt. Aan de heer Bakker wil ik zeggen, dat de vakorganisaties, die zich in een moeilijke situatie zeer constructief hebben opgesteld, ook bij die partijen horen.

De heer **Voortman** (PvdA): De Minister constateert terecht dat hij een boel dingen nog niet zo zeker weet. Waar-

Braks

om worden een aantal zaken dan met zo'n grote stelligheid gepresenteerd en hoeft er verder alleen nog maar gepraat te worden over een nadere uitwerking van de voorstellen, die thans als een dictaat op tafel liggen?

Minister Braks: Omdat wij bij zo'n omvangrijke steunverlening de grootst mogelijke zekerheid willen hebben dat de operatie zal slagen. Ik hoop niet dat wij over een paar jaar weer over een nieuwe operatie moeten praten. De situatie is zeer ernstig en daarom hebben wij de voorwaarden in hoofdlijnen zo strak geformuleerd.

De heer Voortman (PvdA): Maar als u met wat meer geld een beter en zekerder resultaat kunt bereiken, waarom doet u dat dan niet? Is f 250 mln. een heilig bedrag?

Minister Braks: Met onze financiële steun willen wij de grootst mogelijke zekerheid en het beste resultaat bereiken onder de gegeven omstandigheden.

De heer Voortman (PvdA): Bij alle onzekerheid, waarvan u zelf spreekt?

Minister Braks: Ik heb zoëven al enkele nuanceringsen aangebracht, maar ik heb nu al de zekerheid dat er nauwelijks ruimte is. Er zit geen rek meer in en dat geldt ook voor andere sectoren in de Nederlandse samenleving. Er kan geen extra geld uit de rijksbegroting ter beschikking worden gesteld.

De heer Voortman (PvdA): Maar dan spreekt u niet meer op grond van een analyse van het Avebe-probleem; nu plaatst u uw verhaal in een budgettaire context. U zegt dat f 250 mln. het uiterste bod is waarmee de mensen in Oost-Groningen het moeten doen. Dat kan betekenen dat u niet toekomt aan een adequate aanpak van het Avebe-probleem.

Minister Braks: Neen, wij zijn er al een heel eind mee gevorderd. Er zijn zodanige voorwaarden gesteld dat het beschikbare middel met het beoogde doel zo rationeel mogelijk zal worden aangewend.

De heer Bakker (CPN): Ik wil iets vragen over de positie van de vakbeweging, want dat is mij nog niet helemaal duidelijk. Er worden zes fabrieken gesloten, terwijl er 250 mln. beschikbaar wordt gesteld. In de voorwaarden staat onder andere: 'Avebe en de vakbonden dienen akkoord te gaan met de door het kabinet gewenste maatregelen.'.

Hoe gebeurt dat nou precies? Komt er een soort protocol, of een ander stuk, waarin de vakbeweging zegt: de Regering wil 235 mln. geven en 6 bedrijven sluiten; wij gaan daarmee akkoord? Ja, er zullen wel meer woorden bijkomen, want dat kennen wij wel, maar is dat precies de bedoeling?

Moet de vakbeweging zijn handtekening zetten onder dit regeringsbesluit en dus ieder verder verzet opgeven, of trekt u het toegezegde bedrag in als dit niet wordt gedaan?

Minister Braks: Dat laatste zou een uiterste consequentie kunnen zijn, maar dat verwacht ik niet, omdat er vele vormen denkbaar zijn om overeenstemming te bereiken. Er zijn er die gepaard gaan met een heel zwaarwegende handtekening, maar ook zijn er met belangrijke intentieovereenkomsten.

U weet even goed als ik, dat er tussen vakorganisaties en bedrijven regelmatig vergaande akkoorden worden gesloten, ook met betrekking tot arbeidsplaatsen en arbeidsvoorwaarden. In dat kader zie ik ruimte om te komen tot overeenstemming.

De heer Bakker (CPN): Ja, er worden – en dan nog veel te weinig – overeenkomsten bereikt over het scheppen van arbeidsplaatsen. Hier gaat het echter om het liquideren van arbeidsplaatsen!

Minister Braks: Neen, mijnheer Bakker. Ik ben blij dat u mij dat voorzetje geeft. Het gaat hier om het redden van niet minder dan 2500 arbeidsplaatsen!

De heer Bakker (CPN): Dat is de zaak op z'n kop zetten. Zo lust ik er nog wel eentje!

Minister Braks: Ik ben toch blij dat ik nu het eens zo hard mag zeggen als de situatie is.

De heer Bakker (CPN): Ja, u zegt alles hard, maar dat zegt nog niks.

Minister Braks: Dat is waar, maar dat heb ik dan een beetje van u geleerd.

De heer Bakker (CPN): Het gaat er hierbij om dat u aan de vakbeweging een eis voorlegt, die erop neer komt dat zij maar hebben te tekenen, omdat anders de zaak in gevaar komt. Dat wil zeggen dat u de vakbeweging wilt vastbinden op deze gang van zaken. Is dat wat u wilt, ja of neen?

Minister Braks: Ik wil overeenstemming met de vakorganisaties over

De heer Bakker (CPN): Neen, niet overeenstemming... In de te vervullen

voorwaarden staat: 'Avebe en de vakbonden dienen' – dat is niet zoiets als overeenstemming – 'akkoord te gaan met de door het kabinet gewenste maatregelen.' Zo staat het er.

Minister Braks: Ik heb er vertrouwen in dat zo'n akkoord er komt. Dat kan allerlei vormen hebben, zoals in dit Huis ook vaak het geval is. Men kan over en weer zeggen dat men het met elkaar eens is. Ook zegt men wel eens niets, waarmee men te kennen geeft dat men ergens mee instemt.

Ik zeg niet dat dit voldoende is, maar ik heb er wel vertrouwen in dat in goed overleg tussen de betrokken partijen in het gebied overeenstemming kan worden bereikt over het plaatje van de aanpak tot het behoud van zoveel mogelijk werkgelegenheid bij het in het geding zijnde bedrijf.

De heer Bakker (CPN): Als ik het goed begrijp, trekt u nu deze formulering in.

Minister Braks: Neen, die formulering staat in de brief.

De heer Bakker (CPN): Het gaat mij juist om die formulering.

Minister Braks: Ik heb alleen gezegd dat wij nog verder moeten praten over de invulling van de voorwaarden. Daar behoort dit ook toe.

De heer Bakker (CPN): Neen, neen, op blz. 2, onderaan, onder d kunt u in uw stuk lezen onder punt 3 van de te vervullen voorwaarden: 'Avebe en de vakbonden dienen akkoord te gaan met de door het kabinet gewenste maatregelen.'.

Dat is helemaal niet zoiets als een plaatje invullen, of met elkaar al dan niet stilzwijgende overeenstemming bereiken. Neen, het is een dictaat! Moet ik nu van u begrijpen dat dit eigenlijk niet zo is en dat u het inslikt, of handhaaft u het en zo ja, hoe denkt u dat dan precies te kunnen realiseren?

Minister Braks: Ik handhaaf het. Op het tweede deel van uw vraag kan ik nog niet precies antwoorden, omdat dit mede afhankelijk is van de manier waarop wij de voorwaarden verder tot uitvoering brengen, met alle daarbij betrokken partijen.

Mijnheer de Voorzitter! Na dit alles zal het overbodig zijn, te zeggen dat ik aan de motie-Voortman geen behoefte heb.

De geachte afgevaardigden Voortman, Lambers-Hacquebard en De Vries wezen op de aanpak van de milieu-problematiek in de toekomst, het systeem van de zuivering. Ik heb in mijn antwoord over het lozen op de

Braks

Waddenzee, al aangegeven dat wij voort moeten gaan met een zuivering aan de bron.

Door externe oorzaken is het aanvankelijk ingezette systeem van het zuiveren met het oogmerk, eiwit en andere stoffen te winnen niet uitvoerbaar. De energiefactor valt ook hier zo tegen, dat dit voor het bedrijf een niet begaanbare weg is.

Bovendien is de opbrengst van het eiwit ook niet zo hoog. Een jaar of zes, zeven geleden hadden wij met eiwittekorten in de wereld te maken en velen dachten dat wij er nooit in zouden slagen, die situatie op te lossen.

Wij moeten dus een andere weg inslaan. Wij rekenen erop dat de anaërobe methodiek die reeds via experimenten wordt ontwikkeld, hier de oplossing brengt. Dit zal opnieuw met belangrijke investeringen gepaard moeten gaan.

De overheid wil dit bevorderen, zonder dat ik op dit moment enige uitspraak kan doen over de vorm en mate waarin dit zal geschieden. Wij moeten ons realiseren dat het hier om een veel omvangrijker problematiek gaat. Bij de Centrale Suiker Maatschappij wordt deze methode met succes toegepast, maar er is echt nog nader onderzoek nodig, dat wij in alle opzichten mede zullen bevorderen.

Ik geloof wel dat de milieuproblematiek dit bedrijf in extra moeilijkheden heeft gebracht, ook al door de tegenvallers die ik daarnet noemde. De overheid heeft zich echter altijd medeverantwoordelijk gevoeld voor het oplossen van het milieuprobleem.

Men kan niet ontkennen dat een subsidie van 25% in de investering, duidt op het verantwoordelijkheidsgevoel van de overheid. Een van de redenen dat wij verdergaan met het verlenen van subsidie, is deze tegenvallende milieuproblematiek.

Uiteindelijk zal het bedrijf ook met betrekking tot deze problemen op eigen benen moeten komen te staan. Dat is een van de uitgangspunten van ons milieubeleid. Ik zeg u echter over deze zaak verdergaand overleg toe met het bedrijf en de betrokkenen in dat gebied.

De heer Jansen schetst vele moeilijkheden voor de geest te halen alternatieven als het niet lukt met de Avebe. Hij vroeg om een onderzoek naar alle maatschappelijke kosten en alternatieven voor het veenkoloniale gebied. Ik ben mij bewust van de verregaande consequenties die optreden als dit bedrijf niet meer bestaat.

Daarom menen wij ook dat, zonder dat die onderzoeken zijn verricht, reeds nu deze actie moet worden ondernomen om een afgeleide van de situatie te voorkomen. Er wordt om zeer vergaande onderzoeken gevraagd.

Het is bekend dat onderzoeken naar kosten en baten voor hele regio's onder de omstandigheden die daar gelden, moeten worden verricht onder aanneming van zoveel veronderstellingen, dat je aan dit soort onderzoeken voor de korte-termijnproblematiek niets hebt. Ik kan dan ook niet goed leven met deze motie, omdat zij suggereert dat dit wel het geval is.

Ik heb zorgvuldig naar de heer Bakker geluisterd, mede omdat hij altijd zeer duidelijk spreekt.

Ik kan alleen de garantie niet geven, dat de productiecapaciteit en daarmee de daaraan verbonden activiteiten in de volle omvang gehandhaafd worden. Ik meen dat ik dit al voldoende duidelijk heb gemaakt. Derhalve ontraad ik ook aanneming van de desbetreffende motie.

De heer **Bakker** (CPN): U zegt in een vrij onopvallend zinnetje in uw brief, dat hier ook niet zo veel de aandacht heeft getrokken, dat de 235 miljoen wordt gehaald uit de begrotingen van een vijftal departementen.

Die Ministers hebben zich daartoe blijkbaar bereid verklaard na de zeer ingrijpende operatie die al op diverse departementen bij de opstelling van de begroting heeft plaatsgevonden. Het betreft geen gering bedrag.

Daarover spreken wij nu juist. Kan de Minister daarover nadere bijzonderheden geven? Kunt u ook zeggen, of het uitsparen van deze bedragen op de begroting niet gepaard zal gaan met verlies van arbeidsplaatsen?

Minister **Braks**: Wij hebben overeenstemming bereikt over de globale financiering van de zijde van de verschillende departementen. Elk van de betrokken bewindslieden zal het plaatje in zijn eigen begroting inpassen.

Als dat gebeurd is, komt er een suppletore begroting. Daarover wordt ook een brief aan deze Kamer gestuurd. Op dit moment kan ik niet aangeven welke bestaande begrotingsonderdelen in de verschillende departementen worden aangesproken.

Ik probeer, alhoewel het een beperking is van de beschikbare financiële ruimte, te vermijden dat het effect ontstaat dat de heer Bakker veronderstelt. Ik probeer dit bedrag te vinden in allerlei, niet direct met aanvullende werkgelegenheid gepaard gaande activiteiten.

De heer **Bakker** (CPN): Denkt u dat u dat ook wel lukt?

Minister **Braks**: Op dit moment heb ik de hoop dat dit lukt, zij het dat ik wel eens een maatregel die ik graag zal nemen voor de landbouw in de toekomst minder ruim moet meten dan ik nu gedaan heb. Ik noem als voorbeeld een maatregel voor het hierbij in discussie zijnde gebied.

De heer **Bakker** (CPN): Dat is ook een werkgelegenheidsprobleem.

Minister **Braks**: Dat hoeft niet altijd.

Dat zijn maatregelen die in de sfeer van onze traditionele beleidsinstrumenten liggen: onderzoek, onderwijs en de directe voorlichting van de mensen. Het zal echter niet mogelijk zijn, dat helemaal te vermijden.

Immers, hiermee zijn we min of meer geforceerd voor een prioriteitenstelling geplaatst die tot voor kort niet voorzien was.

Mijnheer de Voorzitter! Het meest opvallende in de bijdrage van de heer Van der Spek is de vraag geweest, of de overheid niet helemaal verantwoordelijk moet worden. Daarbij heeft hij gesuggereerd, dat wij dan wel alles onder controle kunnen houden. Met de heer Waalkens ben ik het eens, dat de praktijk uitwijst, dat dit niet het geval is.

Ik ben het ook met de heer Waalkens eens, dat de bij deze activiteiten in Nederland betrokken mensen, de aardappelzetmeelindustrie als geheel – zowel vroeger KSH als nu Avebe – het jarenlang erg goed hebben gedaan. Door een aantal externe factoren bestaan er nu echter plotseling grote moeilijkheden.

Wij zijn nu bezig met een reddingsoperatie. Ik geloof dat wij moeten proberen om de verantwoordelijkheden, zoals zij bestonden, opnieuw terug te brengen, evenwel onder zulke voorwaarden dat wij de grootst mogelijke zekerheid hebben.

Natuurlijk is het noodzakelijk dat er overheidstoezicht blijft en dat dit zo nodig wordt versterkt, nu wij in zo belangrijke mate maatschappelijk geld aan dit bedrijf moeten toevertrouwen.

De heer **Van der Spek** (PSP): Dit is een redelijk nieuw geluid!

Minister **Braks**: Dank u. Ik meen dat ik daarvan toch geen afstand behoef te nemen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben erg blij met de zeer constructieve opstelling en de realistische benadering van de heer Van Rossum. Wij moeten de feitelijke situatie niet uit de weg gaan.

Braks

Hij heeft ook nog eens gewezen op de concurrentiepositie tussen de 'aardappelzetmeel' en de 'maiszetmeel', eigenlijk ook in relatie met de EG. Anderen hebben dat ook gedaan.

Zolang als ik in het beleid in Brussel meesprek om de concurrentiepositie tussen de beide sectoren mede te bepalen, kies ik evenals mijn voorganger onvoorwaardelijk voor een versterking van de concurrentiepositie van het aardappelzetmeel.

Belangrijkste reden daarvoor is dat de grondstof een produkt is van eigen bodem, terwijl het maiszetmeel voornamelijk wordt gemaakt uit produkten die wij moeten importeren.

Het is een duidelijke keuze zonder dat de maiszetmeelactiviteiten in Europa daarmee teniet gedaan kunnen en mogen worden. Er is immers sprake van een vrije ondernemingsactiviteit. Ook al staat het bedrijf in Nederland, dat maakt voor de Europese benadering niet uit.

Als het niet in Nederland had gestaan, zou het elders in Europa hebben gestaan. Dan zou in het kader van de vrije markt de concurrentie zich op precies dezelfde manier hebben gemanifesteerd als deze keer. Ik behoef toch in deze zaal ook het belang van het maiszetmeel niet te miskennen.

Op dit moment zijn wij bezig de financiële positie van Avebe zodanig te versterken, dat wij met de grootst mogelijke zekerheid de toekomst tegemoet kunnen zien.

Als Avebe er met de betrokkenen in slaagt op basis van dit prentje een herstructureringsprogramma door te voeren dat ertoe leidt, dat er weer een redelijke rentabiliteit, op korte termijn, is te verwachten, dan zouden wij deze operatie, om de woorden van de heer Van Rossum te gebruiken, met vertrouwen tegemoet moeten zien.

De heer **Van Rossum** (SGP): Ik ben erg blij met de keuze van de Minister voor het aardappelzetmeel. Wat de concurrentie betreft is het niet alleen mais. Het gaat ook om de concurrentie over de grenzen, in verband met de milieueisen die wij aan de bedrijven stellen.

Ik heb het idee dat de Duitse bedrijven veel minder eisen stellen dan de Nederlandse, en dat daardoor een zeer prijsdrukkend effect ontstaat, wat schadelijk is voor dit bedrijf.

Minister **Braks**: Ik heb even het andere aspect van de internationale concurrentie gezien. Daarvan wil ik op dit moment nog zeggen dat ondanks mijn intentie van een keuze voor het aardap-

pelzetmeel, ik wel moet mededelen dat de marges om die keuze in te vullen, gering zijn.

Ik wil overdreven verwachtingen in dit opzicht toch wel wegnemen. Wij moeten ons, als Nederland, voortdurend bewust zijn van de voorwaarden waaraan wij de productie in Nederland verbinden.

Dit heeft alles te maken met onze concurrentiepositie. Vele rapporten zijn daarover al volgeschreven. Dit is toch een mooie aanleiding om nog eens met elkaar te bezien, of wij in alle opzichten met dezelfde voortvarendheid ons milieuprobleem moeten aanpakken, op alle plaatsen, zoals wij tot nu toe hebben gedaan.

Het zou namelijk erg jammer zijn als wij daardoor een belangrijke sector als de aardappelzetmeelsector in noord-oost-Nederland moesten verliezen.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de spreek-tijd in tweede termijn te bepalen op één derde van die in eerste termijn.

Daartoe wordt besloten.



De heer **Waalkens** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de Minister voor zijn antwoord en voor de aandacht die hij heeft willen besteden aan hetgeen ik vanmorgen te berde bracht. Een allereerste constatering moet zijn dat ook hij van zijn kant, het allerbeste voor heeft met het behoud van de aardappelteelt en de verwerking in dat gebied. Wij verschillen wat van mening over de mate waarin en over de tijdstippen en dergelijke.

Ik wil allereerst reageren op hetgeen de Minister heeft gezegd over ons verzoek om rapportage in de motie. Ik herhaal nog eens dat het daarbij niet alleen gaat om het eerste dictum, namelijk het beoordelen van de manier waarop de overheid de gelden besteedt. Dat staat wel op papier.

Ik meen mij te herinneren dat de overheid tot en met 1981 nog in het verlies participeert. Als er nu een rapportage komt, waarin de situatie van de betrokken boeren en het af te vloeien personeel wordt beschreven, hebben wij een overzicht en kunnen wij er met vrucht over oordelen. Dit verhindert dan ook dat wij steeds moeten vragen om gegevens, als deze niet vanzelf worden verstrekt.

Ik kom op het hoofdpunt van het gehele debat, namelijk de uiteindelijke definitieve beslissing over het sluiten van een laatste fabriek. Ik ben het ermee eens dat het uitgangspunt op tafel ligt en voorlopig op tafel zal blijven liggen. Wij willen dat de executieda-

tum wordt uitgesteld tot een moment waarop wij beter kunnen overzien hoe die zaak zich werkelijk ontwikkelt, en niet alleen op prognoses die nu door de Regering worden gemaakt.

Een ander punt is dat de toekomstige productiecapaciteit niet zal worden begrensd door alleen maar het aanwezig zijn van vier fabrieken. Het pleidooi voor een uitstel van de executiedatum, de werkelijke beslissingsdatum, is ook nog ingegeven door de omstandigheid dat nog bewezen moet worden of het mogelijk is in een paar maanden tijd de hele organisatie van de verwerking van de aardappelen in vier fabrieken te concentreren.

Er moet nogal wat gebeuren, wil de verwerkingscapaciteit in de campagneperiode toereikend zijn, nog afgezien van de hele opzet van het transport. Ik herinner mij dat men er in de bietenwereld een paar jaren over heeft gedaan om niet het risico te lopen dat men met de kerstdagen met bevroren produkten zat.

Dat alleen al is voldoende om niet nu de beslissing te nemen de zaak te ontmantelen. Als de motie wordt aangenomen en de Minister haar ook uitvoert, en hij dus op 15 maart a.s. met het eerste rapport komt, kunnen wij over dit soort aspecten praten.

Minister **Braks**: U komt er dus op 15 maart achter, of ik de motie uitvoer.

De heer **Waalkens** (VVD): Dan kunnen wij bekijken of de Minister gelijk had.

De heer **Spieker** (PvdA): De heer Waalkens had in eerste termijn nogal wat kritiek op de informatie, die hij van de zijde van de Minister had gekregen. Nu zegt hij dat de beslissing over de zesde fabriek moet worden uitgesteld, maar dat die over de vijfde fabriek op het ogenblik wel genomen kan worden. Op grond van welke informatie denkt de heer Waalkens het laatste te kunnen doen?

De heer **Waalkens** (VVD): Als je twee fabrieken ter discussie stelt, wordt te veel de verwachting gewekt dat een productie van ruim 500.000 ton mogelijk zou zijn. Ik geloof niet dat dat kan; daarin ben ik het met de Minister eens. Anderzijds betwijfel ik of een productie tussen 475.000 ton en 500.000 ton in vier fabrieken op zo korte termijn kan worden verwerkt. Vandaar deze gedachte.

Ik was net zo mooi bezig met mijn verhaal, toen de heer Spieker mij onderbrak, mijnheer de Voorzitter. De heer De Vries en ik zijn ons bij deze opstelling er erg goed van bewust, dat er

Waalkens

risico is voor de boeren als men in 1981 de zesde fabriek nog laat draaien.

Aan de andere kant wil ik ook niet lichtvaardig over het risico heenstappen dat zij met bevroren aardappelen komen te zitten, doordat die in de campagnetijd niet verwerkt kunnen worden. Daarom pleiten wij voor wat ruimte wat de executiedatum betreft.

Er is een korte discussie geweest over lang- en kortlopend krediet. Ik meen te weten dat er kortlopend krediet is voor 15% rente. Nu de schulden worden verlicht door de interventie van de Minister, kan de omzetting in een langjarig contract tegen normale bankrente gebeuren. Het Rijk zal naar ik aanneem garant moeten blijven.

Evenals anderen heb ik gepleit voor een verschuiving van de ruilverkaveling. De Minister heeft geantwoord dat dit vanzelf spreekt. Ik vond dat wel erg gemakkelijk gezegd. Daarom heb ik een motie geformuleerd, waarin de vooruitschuiving in dat gebied duidelijk wordt verwoord. De Minister kan dan, als hij er bij anderen om aandringt dit te doen, zeggen dat de Kamer erachter staat.

Motie

De **Voorzitter**: Door de leden Waalkens en B. de Vries wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging over de financiële situatie van het aardappelzetmeelconcern Avebe;

overwegende, dat de ontwikkeling rondom het bedrijf ernstige onzekerheid over de continuïteit van de huidige produktie-omvang van fabrieks-aardappelen schept;

van oordeel, dat de reeds van kracht zijnde Wet Herinrichting Veenkoloniën een goed kader biedt voor de veranderingen in de agrarische en plattelandsstructuur;

overwegende, dat vanuit de noodzaak tot ruilverkaveling voor een algehele herinrichting van de Veenkoloniën is gekozen;

van oordeel, dat het aspect ruilverkaveling binnen de herinrichting thans wel bijzonder urgent is geworden;

voorts van oordeel, dat aan de herinrichting nogal wat werkgelegenheidsaspecten verbonden zijn;

nodigt de Regering uit, binnen de herinrichting het aspect ruilverkaveling

prioriteit te verlenen en de nodige haast bij opzet en uitvoering te betrachten,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 41 (16 400-XIV).

□

De heer **De Vries** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ook ik dank de Minister voor de antwoorden op de door mij gestelde vragen. Op enkele punten wil ik nog terugkomen. Ik heb een meningsverschil geconstateerd tussen de Minister en Avebe over de gewenste of noodzakelijke capaciteitsreductie. De Minister heeft het plan-Nieuwenhuijse onvoldoende genoemd om het bedrijf weer gezond te maken. Daarom waren er aanvullende maatregelen nodig.

De Minister was namelijk niet zo optimistisch over de toekomstige mogelijkheden van het bedrijf als Avebe zelf. De Minister heeft evenwel niet aangegeven waarop dat grotere pessimisme van hem is gebaseerd. Wij zijn daarom onvoldoende overtuigd door zijn argumentatie om nu al onvoorwaardelijk te kunnen instemmen met een verder gaande beperking van de capaciteit. Daarom houden wij vast aan onze motie.

Wij houden ook vast aan ons verzoek om een halfjaarlijkse rapportage. De Minister heeft een enge interpretatie gegeven van de motie die door de heer Waalkens en mij daarover is ingediend. Hij gebruikte als argument dat het op grote bezwaren kan stuiten gegevens te presenteren die uit een oogpunt van concurrentie beter niet naar buiten kunnen komen.

Ik stel daar tegenover dat de overheid, door deze steunoperatie, maar ook gezien de historie, een duidelijke verantwoordelijkheid voor deze onderneming op zich heeft genomen. Er zijn omvangrijke bedragen aan gemeenschapsgelden in gestoken.

Juist met het oog op een goed zicht op de ontwikkelingsmogelijkheden van deze onderneming is het voor de Kamer van groot belang regelmatig geïnformeerd te worden over de toekomstperspectieven van dit bedrijf. Daarom houden wij vast aan een aanzienlijk ruimere interpretatie van de motie. Ik hoop dat de Minister in zijn tweede termijn wat positiever zal reageren.

De Minister houdt ook vast aan het beginsel van de sluiting van die zesde fabriek. Alleen als het meevalt is hij

nog wel bereid die beslissing opnieuw te overwegen. Onze motie redeneert juist andersom.

Wij zeggen: wij hebben onvoldoende zicht op de situatie om nu al op een verantwoorde wijze die beslissing te kunnen nemen. Daarom vinden wij dat dat pas eind 1981 kan gebeuren. Wij houden vast aan die interpretatie en wij hopen dat de Minister zich ook hierover wat positiever zal uitlaten.

De Minister heeft gezegd dat de vijf-ploegendienst niet mag leiden tot een financiële belasting van het bedrijf. Hij ziet wel ruimte voor overleg met de vakorganisaties. Ik heb er in mijn eerste termijn geen geheim van gemaakt dat in die situatie ook van de werknemers een offer mag worden gevraagd.

Ik heb dat geplaast tegen de achtergrond van de verdeling van de schaarse arbeid in de jaren '80. Ik hoop dat de Minister dit punt met meer nadruk naar voren wil brengen.

De heer **Spieker** (PvdA): De heer De Vries heeft zowel in zijn eerste termijn als nu gesproken over het vragen van offers van werknemers. Ik neem aan dat hij het verlies van 600 arbeidsplaatsen ook een offer vindt. Vindt hij echter een overgang van drie- naar vijf-ploegendienst geen offer? Denkt hij dan ook nog eens aan een financieel offer, bij voorbeeld door een heel lage ploegentoeslag? Kan hij dat eens duidelijk maken?

De heer **De Vries** (CDA): De heer Spieker heeft natuurlijk gelijk dat een overgang van een drieploegendienst naar een vijf-ploegendienst ook een offer vraagt van de werknemers.

De heer **Spieker** (PvdA): Als het een vijf-ploegendienst zou worden, dan zou het offer nog gering zijn. Het wordt echter, volgens de voorstellen van de Regering, een vier-ploegendienst.

De heer **De Vries** (CDA): U spreekt over een overgang van een drieploegendienst naar een vijf-ploegendienst. Dat is inderdaad een offer. Daartegenover staan evenwel een beperking van de feitelijke arbeidstijd en normaal gesproken een verhoging van de ploegentoeslag. Gaan we over van een drieploegendienst naar een vier-ploegendienst dan vindt er zelfs een zeer aanzienlijke verhoging van die ploegentoeslag plaats. In die zin betekent dat in de inkomenssfeer geen offer.

De heer **Spieker** (PvdA): U weet blijkbaar niet wat ploegendinsten voor de mensen betekenen. Dat kun je niet goed maken met geld. Je kunt alleen de pijn even verlichten. Als u dan ook

De Vries

nog praat over een offer brengen, dan bent u toch aan het verkeerde adres. Dat levert geen enkele bijdrage aan het bespreken van de voorstellen.

De heer **De Vries** (CDA): Ik heb het geplaatst tegen de hele problematiek van de arbeidsmarkt van de jaren tachtig, waarin de arbeid schaars zal zijn en wij moeten streven naar een eerlijke verdeling van het werk. Wanneer we de beperkte hoeveelheid arbeid anders gaan verdelen over de mensen in die zin dat het leidt tot een beperking van de gemiddelde wekelijkse arbeidstijd, dan kan dat door de maatschappij alleen worden opgebracht, wanneer er ook in de inkomenssfeer een bereidheid tot enige matiging tegenover staat.

De heer **Spieker** (PvdA): Dan gaan we recht af op de situatie die we kennen van voor en na de oorlog, waarin in de zwakke regio's aanmerkelijk minder werd betaald, ook in ploegendiensten, dan in de regio's waar het wel goed ging. Wilt u dat systeem weer hebben?

De heer **De Vries** (CDA): Als u het zo wilt interpreteren, dan is dat uw zaak. Ik plaats deze zaak tegen de achtergrond van de hele problematiek van de jaren tachtig. Ik kan mij voorstellen dat juist in de zwakke regio's waar de werkloosheidsproblematiek omvangrijk is, er bijzondere aanleiding is er extra haast mee te maken en er extra accent op te leggen.

Ik ben niet tevreden met een regionale VUT.

De toegeving van de Minister inzake de herinrichting vond ik te vaag en te sterk gekoppeld aan de tweede fase van het ISP in plaats van aan een versterking van de positie van de boeren. Het komt ons voor dat de Minister dit zou kunnen meenemen in een notitie over de financiering van de herinrichting, waarom is gevraagd in de dinsdag jl. door deze Kamer aangenomen motie-Voortman.

□

De heer **Voortman** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik moet eerlijk bekennen dat ik mij wel afvraag wat voor zin het nog heeft hier te gaan staan. Ik heb namelijk heel sterk het gevoel dat we sinds vanmorgen geen stap zijn opgeschoten. De Minister geeft volstrekt geen krimp en is tot geen enkele opening bereid. Over de productiecapaciteit gaf hij geen enkele aanvullende informatie en geen enkele toelichting. De Minister meent eraan te moeten vasthouden.

Wat het bod van een kwart miljard betreft: de Minister meent eraan te moeten vasthouden. De vijfploegendienst: de Minister meent dat het wel te duur zal zijn. Het marktprobleem moet dan maar door Avebe en de boeren zelf worden opgelost. Dat is ietwat gechargeerd de hoofdlijn van het betoog van de Minister, zoals het bij mij overkomt. Bij alle onzekerheid die bij ons blijft bestaan maar die kennelijk ook bij de Minister zelf bestaat, blijft de Minister luid en stellig praten alsof het dictaat, wat nu ook echt een dictaat blijkt te zijn, volstrekt redelijk is, waar men nu maar snel ja tegen moet zeggen. Mij verbaast het daarbij vooral dat de fracties van het CDA en de VVD in eerste termijn vanmorgen zelf duidelijk die onzekerheid hebben onderstreept en heel duidelijk hebben gezegd dat er onvoldoende basis is voor de plannen van de Regering.

In de motie van die fracties wordt het probleem beperkt tot het al dan niet sluiten van het zesde bedrijf. Kennelijk is men tevreden met een halfjaarlijks rapport over de uitvoering van de plannen. Ik begrijp dat niet. Structureel wordt geen enkel perspectief geboden. De boeren worden het bos ingestuurd, werknemers worden zoet gehouden met het bekende zoethoudertje van de vervangende werkgelegenheid. Ook is over de herinrichting gesproken. Vorige week is een motie van mij op dit punt aangenomen. Het gaat er mij om, die herinrichting zeker te stellen, niet om verbanden te leggen, zoals de regeringspartijen hebben gedaan.

Zij gaan ervan uit, dat nu wel een versnelde uitvoering van de herinrichtingsplannen in de zin van een rigoreuze schaalvergroting en sanering van de landbouw tot stand zal worden gebracht. Zij hebben zich op dit moment al neergelegd bij de uitkleding van Avebe en de afbraak van het veenkoloniale landbouwbedrijf. Zover zijn wij duidelijk niet. De Minister heeft gezegd geen behoefte te hebben aan onze motie. Met zijn opstelling kan ik mij dat voorstellen. Ik doe een dringend beroep op de Minister om onze suggesties serieus te nemen.

□

Mevrouw Lambers-Hacquebard (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het gevoel, dat ik moet herhalen, wat ik in eerste termijn heb gezegd. Het antwoord van de Minister heeft er niet toe geleid, dat ik dit alles niet staande kan houden. De Minister kent in ieder geval onze uitgangspunten, waaraan wij de verdere gang van zaken zullen

toetsen. Van het geven van carte blanche kan geen sprake zijn. Ik ben het ook niet eens met de opmerking: De gelden zijn al goeddeels besteed, wij zien wel. Naar mijn mening moet de evaluatie nog wel ruimer zijn dan door de fracties van de VVD en het CDA is voorgesteld.

Ik vind de formulering van de motie aan de krappe kant, ook al gezien de KSH-overname-ervaring in het verleden. Er werden toen perspectieven geboden, die – en nu gebruik ik een grof understatement – in de verste verte niet bewaarheid werden. Het is hoog nodig, dat de vinger aan de pols wordt gehouden.

Dat geldt zeker ook voor die 5% korting. De Minister heeft deze bijdrage van de kant van de telers moeilijk, maar gerechtvaardigd genoemd.

Een billijkheidstoetsing, waarbij geliet dient te worden op de draagkracht van betrokkenen is wel degelijk nodig. Kan de Minister dit toezeggen?

Wat de vijfploegendienst betreft, zal door de Minister een afweging gemaakt moeten worden ter zake van de kosten van toenemende werkloosheid in het Noorden en de besparing voor de overheid, wanneer zij een soepele houding inneemt ter zake van een extra financiële bijdrage voor het realiseren van de vijfploegendienst.

□

De heer **Jansen** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Mijn motie staat de Minister niet aan. Daarom maakt hij er een karikatuur van en wijst haar vervolgens af. De Minister heeft gezegd, dat men voor het maken van een analyse zoveel moet weten – er is ook veel onzekerheid – dat men er eigenlijk niet aan moet beginnen. Het plan van de Minister, met zoveel verve gepresenteerd, is op minstens zoveel onzekerheden gebaseerd als elke andere maatschappelijke ontwikkeling in het veenkoloniale gebied.

Mijn motie is gebaseerd op de zorg, dat het wel eens zou kunnen zijn, dat wij het niet houden bij een productie van 400.000 ton zetmeel en dat de productie wel eens zou kunnen zakken tot 200.000 ton. Je kan je kop niet in het zand steken en zeggen: dat zien wij dan wel, het is allemaal zo onzeker.

Het plan van de Minister is minstens zo onzeker. Wij zeggen niet dat wij dan maar moeten gaan studeren en wachten totdat de studie gereed is. Wij beseften zeer wel dat het dan te laat is. Wij willen dat nu actie wordt ondernomen in overleg met de betrokkenen en dat vervolgens binnen een half jaar tot een jaar de blik op de toekomst wordt

Jansen

gericht, waarbij ook fatale ontwikkelingen onder ogen worden gezien, zodat men te zijner tijd niet verrast wordt door een probleem, waarvan men nu al kan zeggen dat het eraan komt. —



De heer **Bakker** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! De Minister stelt zich bikkelhard op, onverantwoordelijk naar mijn mening. Ik vrees dat hij bikkelharde antwoorden krijgt.

Ik wil enkele concrete vragen stellen. Hoe denkt de Minister dat gedwongen ontslagen kunnen worden voorkomen? Hoe groot taxeert hij het aantal boeren dat door deze maatregelen er onderdoor gaat?

Wij hebben enigszins van gedachten gewisseld over het wonderlijke dictaat in de brief van de Minister aan de vakbeweging. De Minister heeft daarop gereageerd door de vakbeweging de hemel in te prijzen en door te zeggen dat het overleg zo goed is.

Ik lees in de petitie, die door alle drie de vakorganisaties ondersteund is, dat men verlangt dat de productie in haar huidige omvang gehandhaafd wordt, dat grotere en sterkere financiële steun door de overheid wordt geboden en dat meer tijd beschikbaar komt voor een verantwoord en voor alle betrokkenen aanvaardbaar beleid.

Hoe kan de Minister in vredesnaam waarmaken dat hij almaar bezig is het met de vakbeweging op een akkoordje te gooien en dat de vakbeweging met alles instemt, terwijl dezelfde vakbeweging ons een stuk voorlegt, waarin zij eisen stelt waaraan de Minister niet wil voldoen? Laat de Minister daar nou eens antwoord op geven.



De heer **Van Rossum** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de Minister voor zijn beantwoording. Onze fractie waardeert het dat de Regering op zo korte termijn hulp heeft geboden.

Uit het antwoord blijkt helaas, dat weinig zicht op een toekomst op korte of langere termijn wordt geboden. Er wordt wel gesproken over dat de grote hoeveelheden, die geproduceerd worden teruggebracht moeten worden. Volgens een algemene economische wet lopen de prijzen, als je minder produceert, op.

Dat geldt in dit geval alleen als het alleen zou gaan om de Avebe. Concurrentie komt evenwel van maïszetmeel en van aardappelzetmeel uit Duitsland, waarvan de productie zou kunnen worden opgevoerd. Het zou dan kunnen gebeuren dat bij een vermin-

derde productie bij de Avebe de prijs toch gelijk blijft. De vraag is dan hoe het er met de toekomst van dit bedrijf voorstaat. Een en ander is bepalend voor de rentabiliteit en de voortbestaanmogelijkheden. Ik hoor hierover graag nog wat meer van de Minister. De terugblik maakt ons wat bezorgd voor de toekomst, mede gezien hetgeen met KSH is gebeurd.

Mijnheer de Voorzitter! Wat de milieuproblematiek betreft, zegt de Minister: wij kunnen niet alles kwijt op de Dollard. Dat is duidelijk. Aan de mate van toelaatbaarheid moet natuurlijk wat worden gedaan. Wij hebben met Duitsland als het over havens gaat bepaalde ervaringen opgedaan. Soms kunnen zaken uitgewisseld worden.

Zuiveren aan de bron is een zaak die wij warm bepleiten. Grote verwachtingen waren er in Oostermoer, omdat daar tevens eiwitproductie zou plaatsvinden. Achteraf zijn de resultaten, mede vanwege de hoge energiekosten en de teleurstellende afzet tegengevallen. De eiwitafzet laat ook te wensen over.

Nu gaan wij over op een ander systeem, dat weer zeer hoopgevend wordt afgeschilderd. Ik vrees dat een terugblik soms een betere basis geeft om de toekomst te voorspellen. Belangrijk zou wel eens kunnen zijn welke lokaties wel en welke niet gesloten moeten worden in verband met de milieuproblematiek.

In de motie-Waalkens wordt inzake het herinrichtingsplan alleen gevraagd prioriteit te geven aan het ruilverkavelingsaspect. Daarbij blijft het dan gaan om dezelfde bedrijfsgrootte. Ik heb gevraagd hoe het gaat bij een grotere bedrijfsomvang. Ik meen dat in dat geval nog meer boeren weg moeten. Ik verneem hierover graag de visie van de Minister.



Minister **Braks**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben mij ervan bewust, dat ik hier met een nogal harde opdracht voor de Kamer sta, ook al sta ik achter die opdracht. Het gaat om niet minder dan het redden van een in grote nood verkerend bedrijf, dat voor het gebied, waarin het is gesitueerd, zeer belangrijke uitstralingseffecten heeft.

Die effecten zijn al zo vaak genoemd, dat het duidelijk is dat die reddingsoperatie nodig is en zodanig dient te verlopen dat daarmee de grootst mogelijke zekerheid wordt geboden voor een succesvolle afloop. Juist daarom heb ik mij opgesteld zoals ik heb gedaan, ook al komt dit wellicht wat hard over.

Ik begrijp de intentie van de heer Waalkens best. Hij zegt, dat de Kamer goed moet worden geïnformeerd omdat de overheid bij dit alles zo sterk is betrokken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat ik de Kamer daarin tegemoet ben gekomen. In het kader van wat in een van de moties is aangegeven, kan ik toezeggen dat ik ook verder de grootst mogelijke ruimte zal geven om de Kamer te informeren.

Ik heb slechts een clausule opgenomen voor de situaties, waarin het beter is dat gegevens binnen de bedrijven zelf blijven of dat gegevens in een beperkte vertrouwensrelatie worden overgebracht.

De heer **Waalkens** (VVD): Ik dring erop aan, dat de beschikbare informatie ons ook vlot bereikt. De brief, waarover wij nu spreken, is mij pas gistermiddag overhandigd en dan nog op verzoek. De communicatie dient adequaat te verlopen.

Minister **Braks**: Daar kunt u op rekenen. Ik heb ervoor gezorgd – het was afgelopen vrijdag, direct na het kabinetsberaad – dat alle betrokken partijen, die ik het had toegezegd, met inbegrip van de Kamer, het volledige pakket van maatregelen kenden vóór wij het publiceerden.

Ook alle andere instanties, waarmee ik in de afgelopen week had overlegd, werden geïnformeerd. Ik ben het met u eens, dat wij zo snel mogelijk moeten communiceren.

Mijnheer de Voorzitter! Wat betreft een uitstel van de executiedatum kan ik de Kamer niet tegemoet treden. Natuurlijk weet ik niet wat zich in de toekomst zal manifesteren. Er zijn grote onzekerheden. Echter, mede gelet op de ervaringen, opgedaan in de laatste jaren, is het nodig om één zekerheid te vermijden, namelijk dat het bedrijf opnieuw in moeilijkheden geraakt.

Daartoe moeten wij nu de lijnen trekken, waarlangs de grootst mogelijke zekerheid kan worden geboden om een zo groot mogelijk gedeelte van het bedrijf te redden. Wij menen dat dit nu moet gebeuren en om wille van de geleidelijke uitvoering van deze voorwaarden is het nodig dat wij aan de executiedatum vasthouden.

Ik zou wát gelukkig zijn als ik in het overleg, dat ik nader met de Kamer zal hebben, zou kunnen meedelen dat mijn wat pessimistische kijk op bepaalde zaken niet zou zijn bewaarheid. Ik zou dan graag mijn standpunt opnieuw willen bezien.

Braks

De heer **Waalzens** (VVD): Als de fabriek dan inmiddels maar niet ontmanteld is, want dan heeft de Minister spijt en kan er niets meer gebeuren.

Minister **Braks**: Daar is de heer Waalzens na onze afspraak dan ook bij, want wij blijven hem op de hoogte houden van de geleidelijke doorvoering van de nu in het geding zijnde herstructurering.

Ik had in mijn notities geschreven: Ik ben in voor het andere gelijk. Dat 'andere gelijk' is er echter op dit moment nog niet.

Wij zullen er voor moeten waken dat er een goede relatie ontstaat tussen de verwerker en de bedrijven. Dat is de reden waarom ik al heb gezegd, dat er snel een overlegsituatie tussen Avebe en de leveranciers moet ontstaan. Er moet gekanaliseerd worden gewerkt. Vermeden moet worden dat de toestand ontstaat die ik heb geschilderd.

Voor het gedeelte van de financiering dat als achtergestelde lening blijft bestaan blijft de bank haar overheids-garantie behouden. Wel ben ik van mening dat, gelet op de kostbaarheid van de kortlopende leningen, die zo snel mogelijk zonder overheids-garantie in normale leningen moeten worden omgezet. Dat zal dan ook een punt van discussie met de betreffende organisaties zijn.

Ik blijf moeite houden met de motie van de heer Waalzens over de versnelde uitvoering van de herinrichtings-plannen, althans voor wat betreft het ruilverkavelingsgedeelte daarvan. Dan komt weer het aspect naar voren waarover ik al met de heer Bakker sprak, namelijk dat andere prioriteiten moeten worden teruggenomen.

Dat vind ik nogal wat. Ik blijf van mening dat de versnelde uitvoering zoals die al in het ISP is overeengekomen, met mogelijkheden tot aanpassing in het volgend jaar, ons ruimschoots de gelegenheid biedt in te spelen op knelpunten die als gevolg van de onderhavige situatie extra in Oost-Groningen ontstaan.

Overigens beschouw ik de boeren in het veenkoloniale gebied als in dezelfde mate bij de maatregelen die ik tijdens de begroting heb aangegeven, onder andere het veelbesproken artikel 69, betrokken.

Als er op de bedrijven werkelijk problemen ontstaan met betrekking tot de liquiditeit en er is een grondslag van continuïteit, dan is ook dit beleidsinstrument uiteraard beschikbaar, zoals wij al met elkaar hebben besproken. Ik meen echter dat het te ver gaat, nu

reeds af te spreken dat de ruilverkavelingsprogramma's worden versneld.

Daarvoor is een brede afweging nodig, ook in het kader van de Centrale Cultuurtechnische Commissie, die de plannen opstelt. Ik neem de uitdrukkelijke wens van de Kamer mee en zal die aan deze verantwoordelijke instantie voorleggen.

Ik meen echter wel dat wij moeten oppassen en niet een nieuw perspectief moeten noemen zo lang dat er nog niet is.

De heer **Waalzens** (VVD): De motie is dan ook bedoeld, opdat men in het afwegingsproces weet dat de Kamer geweldig veel belang hecht aan het versnellen, waar mogelijk, van elementen van ruilverkaveling.

Minister **Braks**: Als wij het daarover eens zijn, kan ik met de motie leven. Ik zeg dan ook toe dat ik mij bij de uitvoering van de motie-Voortman, die deze week door de Kamer is aangenomen, rekenschap zal geven van de nieuwe situatie en de rapportage in dat opzicht zal verbreden.

Ik blijf met de heer De Vries van mening verschillen over de mogelijkheden tot optimisme en pessimisme. Ik moet de ervaringen in acht nemen die wij helaas met deze bedrijfstak hebben gehad. Ik houd vast aan de voorwaarde dat de executiedatum behouden blijft. Nogmaals echter, zo gauw als ik van het 'andere gelijk' overtuigd ben, ben ik bereid mijn mening te herzien.

De heer **De Vries** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Misschien interpreteert de Minister onze motie niet helemaal juist. Wij vragen niet van hem nu de definitieve beslissing te nemen dat het bedrijf open blijft. Wij vragen van hem de toezegging, dat er ruimte is nog in het najaar van 1981 een beslissing daarover te nemen.

Minister **Braks**: Dat betekent dat wij nu afzien van de beslissing dat het bedrijf dicht gaat, tenzij ...

De heer **De Vries** (CDA): Er moet ruimte zijn om over een jaar te beslissen of het bedrijf open kan blijven.

Minister **Braks**: Dat betekent dat men nu geen plannen hoeft te maken om tot executie over te gaan.

De heer **De Vries** (CDA): Er moeten in ieder geval niet zodanige plannen worden gemaakt dat wij voor voldoende feiten worden geplaagd. Er moet ruimte zijn om die beslissing in het najaar van 1981 opnieuw te overwegen.

Minister **Braks**: Wij hebben afgesproken dat regelmatig overleg zal plaats-

vinden. Ons voornemen wordt overigens pas gerealiseerd na de campagne 1981, dus in feite in 1982. Ook om aan de bezwaren van de heer Waalzens tegemoet te komen, is die bepaalde productiecapaciteit nodig.

Ik meen dat nu het 'ja-mits' kan worden aanvaard. Wat mij betreft wordt er zo vroeg mogelijk een besluit genomen. Toch vind ik dat wij nu op grond van de huidige financiële situatie moeten uitgaan van sluiting van het bedrijf op de gestelde datum.

Wat betreft de woorden van de heer De Vries over de vijf-ploegendienst merk ik op, dat ik ook de mening ben toegedaan dat wij alles in het werk moeten stellen om de werkgelegenheid te behouden, als het mogelijk is met minimale extra financiële offers.

Ik zeg het echter voorzichtig omdat het de vraag is of dat inderdaad mogelijk is. Ik neem de indringende wensen van de Kamer op dit punt mee in het verdere overleg. Dat geldt ook voor de opmerkingen van de heer De Vries over de regionale VUT.

De heer Voortman excuseerde zich bijna voor zijn analyse, maar ik vond dat hij zich erg dicht bij de hoofdlijnen van mijn betoog bevond. Hij heeft het goed begrepen dat ik het erg pijnlijk vind om tot deze conclusies te moeten komen.

De heer **Voortman** (PvdA): Ik stel het op prijs, dat de Minister waardering uitspreekt voor mijn analytisch vermogen, maar wat doet hij ermee?

Minister **Braks**: Ik leg het naast mij neer.

De heer **Voortman** (PvdA): En u voelt zich voldoende gesteund door de Kamer om deze bikkelharde houding aan te nemen?

Minister **Braks**: Ik vind dat de ernst van de situatie niet toelaat dat wij van onze voorstellen afwijken. Wij moeten nu eenmaal prioriteiten stellen en daarbij spelen ook andere sectoren een rol.

Ik heb toegezegd dat ik in overleg met de Kamer de verdere ontwikkelingen zal volgen en daarom heb ik er vertrouwen in dat de Kamer mij hierin zal steunen.

De heer **Voortman** (PvdA): Met deze bikkelharde opstelling – ik wil het woord 'bot' vermijden – voelt u zich ook sterk genoeg om terug te gaan naar al die groeperingen waarmee u zegt te hebben onderhandeld?

De heer Bakker heeft er al op gewezen dat deze groeperingen niet instemmen met uw besluit, maar u wilt ze nu wel betrekken bij de uitvoering van uw bikkelharde besluit.

Braks

Minister **Braks**: U onderschrijft toch ook de doelstelling dat dit bedrijf, met zo'n 2500 arbeidsplaatsen, overlevingskansen moet hebben? Dat is in het geding.

De heer **Bakker** (CPN): Daar praten wij allemaal over!

De heer **Voortman** (PvdA): Inderdaad. De Minister draagt de verantwoordelijkheid voor het plan; hij bepaalt de grenzen van het door hem gewijzigde plan, dat afkomstig is uit het bedrijfsleven. Die grenzen liggen bikkelhard vast.

Minister **Braks**: Als deze voorwaarden niet waren gesteld, was er helemaal geen financiële ruimte geweest. Zonder die voorwaarden kan het kabinet deze financiële middelen niet aanbieden omdat dan onvoldoende zeker is dat het bedrijf in de toekomst niet weer in de problemen geraakt.

De heer **Voortman** (PvdA): Dat hebt u niet zodanig duidelijk kunnen maken dat de hele Kamer er vandaag van overtuigd raakte. U hebt het met geen enkel feit toegelicht. U hebt alleen stellingen herhaald, herhaald en nog eens herhaald. Het ongeloof aan de overkant is in dit geval bijna net zo groot als aan deze kant, maar men schijnt het daar te willen slikken.

Minister **Braks**: Dat is de redelijkheid na het betoog.

Wij moeten nu tot actie overgaan, want het bedrijf is in grote moeilijkheden. Wij hebben de maximale ruimte gezocht die in de rijksbegroting beschikbaar was. Overigens ligt dit heel dicht bij het 'plaatje' van Avebe. Dat ging ervan uit dat er financiële tegemoetkomingen waren.

Die waren nog niet door Avebe ingevuld. Dat heeft het kabinet gedaan, waarbij het aanvullende zekerheid heeft gevraagd. Hiermee confronteer ik nu de betrokkenen en de volksvertegenwoordiging. Wat het herstructureringsprogramma betreft, wijkt het niet zo erg veel af, dat het gerechtvaardigd is om er nu zo nadrukkelijk afstand van te willen nemen.

De heer **Voortman** (PvdA): In eerste termijn verweet ik u al dat u de zaken had omgekeerd. U hebt eerst op louter budgettaire gronden de grenzen vastgesteld. Daarna hebt u bekeken wat u binnen dat kader voor Avebe kunt doen. Dit was, is er zal, naar ik begrijp, uw benadering blijven. Dan zet u de zaak op zijn kop. Zakelijk en inhoudelijk is dit volstrekt onverantwoord. In

mijn motie en in mijn betoog roep ik op om een open gesprek aan te gaan. Dan moet u niet met een dictaat komen waarin staat, dat men aan bepaalde condities moet voldoen om aan de uitwerking te kunnen meedoen.

Er moet een open gesprek plaatsvinden met de werknemers van Avebe, het bedrijf zelf, de vakorganisaties en de boerenorganisaties over de mogelijkheid om toch tot een plan te komen waarvan iedereen inziet dat het redelijk is.

Bij mijn weten, hebt u aan niemand duidelijk kunnen maken dat dit een redelijk plan is. U hebt niemand duidelijk kunnen maken dat het uiterste bod van een kwart miljard gulden redelijk is.

Minister **Braks**: Ik wijs erop dat het nodig is dat er op korte termijn wordt gereageerd. Er ontstaan zeer grote problemen als dat niet gebeurt. Daarom heeft de overheid een aanzienlijk bod gedaan, maar daarbij zoekt zij tegelijkertijd de grootst mogelijke zekerheid – gezien de bestaande onzekerheden in de toekomst – om de problemen te overwinnen. Als de Kamer vindt dat wij deze voorwaarden niet moeten stellen, is dat haar eigen verantwoordelijkheid.

Ik heb het er wel moeilijk mee om de operatie verder te begeleiden, als ik niet de grootst mogelijke zekerheid mag zoeken. Als de Kamer vindt dat wij in de benarde positie waarin het bedrijf zich bevindt, nog langer door moeten praten, zonder duidelijkheid te verschaffen, leg ik de verantwoordelijkheid voor de gevolgen daarvan ook bij de Kamer neer.

Ik heb misschien wat kort gereageerd op het betoog van mevrouw Lambers in eerste termijn, omdat ik de toonzetting ervan als zeer ernstig heb ervaren.

Mevrouw **Lambers-Hacquebard** (D'66): Het ging mij er niet om, of ik nu speciaal aandacht zou krijgen. Het ging mij juist om de onwrikbaarheid van uw standpunt. Dat vind ik belangrijker.

Minister **Braks**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Jansen kijkt nogal pessimistisch tegen de situatie aan. Als ik inga op zijn suggestie, betreden wij een weg met te veel onzekerheden, waardoor niet voortvarend genoeg zal kunnen worden gewerkt.

Ik realiseer mij maar al te goed dat ik nog geen akkoord heb bereikt met de betreffende organisaties. Ik heb dat ook niet gesuggereerd. Ik heb er vertrouwen in dat wij in grote mate overeenstemming bereiken over de uitwerking van het plaatje. Dat vertrouwen kan de heer Bakker mij niet afnemen.

De heer **Bakker** (CPN): Dat zal ik ook niet doen. Als ik u goed begrijp, verlangt u van de vakbeweging – gezien uw brief – dat men de in de petitie opgenomen verlangens inslikt. Daar komt het op neer.

Minister **Braks**: Dat daarover overeenstemming wordt bereikt, ja.

De heer Van Rossum sprak over weinig zicht op korte en lange termijn. Inderdaad, dat is waar. De toekomst is uitermate onzeker en daarom meen ik dat wij nogal vergaande eisen moeten stellen, hoe hard die ook overkomen.

Er is ook gesproken over concurrentie met maïzetmeelfabrieken uit Duitsland. Deze zaak is mij bekend, maar de concurrentiesituatie ligt iets anders. Met het oorspronkelijke plan in Oostermoer is het heel anders gelopen dan de beste deskundigen hebben kunnen voorzien. Die realiteit gebiedt ons dan ook nogal hard te zijn met de voorwaarden.

Ten slotte is er nog over de grotere bedrijven in de toekomst gesproken. Dat thema hebben wij al een paar keer besproken. Helaas is het ook voor de landbouw nodig bij onze grote welvaart, de arbeidsproductiviteit hoog op te voeren.

Dan ontkom je niet aan een rationalisatie van de productie.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, over de moties aanstaande dinsdag te stemmen.

Daartoe wordt besloten.

Regeling van werkzaamheden

De **Voorzitter**: Aan de orde is de beslissing over het verzoek van de heer Waltmans de Minister van Buitenlandse Zaken te interpelleren over het Nederlandse stemgedrag in de vierde commissie van de Algemene Vergadering van de VN met betrekking tot twee resoluties over de Westelijke Sahara.

Ik stel voor, dit verzoek in te willigen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, deze interpellatie te houden in de vergadering van donderdag 13 november a.s. na het (eventuele) vragenuur.

Ik stel voor, de spreektijd hierbij vast te stellen als volgt:

voor de interpellant in eerste en tweede termijn en eventueel tussenkomende sprekers op 5 minuten.

Overeenkomstig de voorstellen van de Voorzitter wordt besloten.

Voorzitter

De **Voorzitter**: Ik stel voor, in de agenda van 11, 12 en 13 november a.s. in te voegen: stemming over de motie-K. G. de Vries/Stemerding (16 400, X, nr. 15);

voortzetting van de behandeling van het wetsontwerp Regeling van een voorkeursrecht van gemeenten bij de verwerving van onroerend goed (Wet voorkeursrecht gemeenten) (13 713) (artikelen);

voortzetting van de gezamenlijke behandeling van: wetsontwerp Regelen met betrekking tot het afbreken van zwangerschap (Wet afbreking zwangerschap) (15 475);

voorstel van wet van de leden Abma en Verbrugh tot het stellen van aanvullende regels tot bescherming van de menselijke vrucht tegen ontneming van het leven (Wet levensbescherming menselijke vrucht) (15 476) (antwoord Regering, re-, dupliek en artikelen);

voortzetting van de behandeling van wetsontwerp Goedkeuring van twee overeenkomsten vervat in op 12 september 1978 te 's-Gravenhage tussen het Koninkrijk der Nederlanden en het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Noord-Ierland respectievelijk op 29 mei 1979 te Parijs tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Franse Republiek gewisselde brieven inzake de eventuele terugzending van het na opwerking van bestraalde reactorbrandstof resterend radioactief afval (Trb. 1978, 143 en 1979, 116), (15 920).

(antwoord Regering, re-, dupliek en artikelen, dat wil zeggen: wanneer de eerste termijn van de zijde der Kamer, hedenmiddag wordt gehouden).

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, aan de orde te stellen in de vergaderingen van 18, 19 en 20 november a.s.:

1 stemming over de motie-Rienks c.s. over afvoeren van Rijksweg 4, voor zover het betreft het deel Rijswijk-Beneluxtunnel (A 20) van het ontwerp-Rijkswegenplan 1980 (14 390-15 885, nr. 131);

2 besluit over:

het Structuurschema Verkeer en Vervoer (14 390);

het Meerjarenplan Personenvervoer 1980-1984 (15 885).

(hierover werden op 11 en 18 februari, 3 en 10 maart en 13 oktober 1980 openbare/uitgebreide commissievergaderingen gehouden en in de uitgebreide commissievergadering op 3 november 1980 werd over de voorgestelde motie gestemd);

3 de gezamenlijke behandeling van: hoofdstuk XII (Verkeer en Waterstaat) van de rijksbegroting voor 1981 (16 400-XII);

vaststelling van de begroting van het Staatsvisserijbedrijf voor 1981 (16 400-I);

vaststelling van de begroting van het Rijkswegenfonds voor 1981 (16 400-B);

4 hoofdstuk IV (Nederlands-Antilliaanse Zaken) van de rijksbegroting voor 1981 (16 400-IV);

5 ontwerp-Kampeerwet (14 426);

6 wetsontwerp Regeling van de omrekening in Nederlands geld van de in goud uitgedrukte rekenen eenheden (Wet omrekening in goud uitgedrukte rekenen eenheden) (15 459).

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik bepaal, dat de uitgebreide vergadering van de vaste Commissie voor Volksgezondheid over de Nota Schets van de Eerstelijnsgezondheidszorg (16 066) zal worden gehouden op maandag 24 november a.s. van 11.15 tot uiterlijk 18.00 uur.

Aan de orde is de behandeling van: **de motie van orde van het lid Den Uyl over het verstrekken van inlichtingen door de Regering (16 468, nr. 1) en zijn voorstel om van de agenda af te voeren het wetsontwerp Goedkeuring**

van twee overeenkomsten vervat in op 12 september 1978 te 's-Gravenhage tussen het Koninkrijk der Nederlanden en het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Noord-Ierland respectievelijk op 29 mei 1979 te Parijs tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Franse Republiek gewisselde brieven inzake de eventuele terugzending van het na opwerking van bestraalde reactorbrandstof resterend radioactief afval (Trb. 1978, 143 en 1979, 116) (15 920).

De beraadslaging wordt geopend.

□

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Er mag geen misverstand over bestaan, dat ook de fractie van het CDA steeds voor openbaarheid van de contracten heeft gepleit. Dat standpunt nemen wij ook vandaag nog in.

Ik wil echter de opvatting van de heer Den Uyl bestrijden, dat de Regering zelf onder haar eigen verantwoordelijkheid geen informatie heeft verstrekt. Naast alle publieke informatie die wij hebben verkregen via de schriftelijke voorbereiding van de wetsontwerpen is ook ter vertrouwelijke kennisname een relevante samenvatting verstrekt. Wij achten dit in ieder geval de informatie, gegeven door de Regering.

Daarna is opnieuw de wens uitgesproken over inzage van de contrac-



Mevrouw Lambers-Hacquebard (D'66) en de heren Terlouw (eveneens D'66), Den Uyl (PvdA) en Lubbers (CDA)

Van Houwelingen

ten. Die wens hebben wij ondersteund. Toen is er, weliswaar via de brievenbus van de Regering, een mogelijkheid gekomen op basis van de ondertekening van een document van de contractpartner.

Niettemin is dat geen voorwaarde die door de Kamer is aanvaard, maar het is wel ter individuele verantwoordelijkheid van de kamerleden om daarvan al of niet gebruik te maken. Ik herhaal uitdrukkelijk, dat de Kamer zelf geen bijzondere voorwaarden met betrekking tot onder andere het vertrouwelijke beraad met vertegenwoordigers van de PZEM en COGEMA over die contracten heeft willen aanvaarden. Als voorzitter van de desbetreffende kamercommissie heb ik dat, voor dat beraad, niet alleen meegeëld aan die kamercommissie, maar ook aan de vertegenwoordigers van beide ondernemingen die ik al heb genoemd.

Bovendien stel ik vast, dat dit toen geen reden is geweest voor leden van de fractie van de Partij van de Arbeid om aan dit vertrouwelijke beraad, waar dus ook vertrouwelijke informatie over de contracten is verstrekt, deel te nemen.

Gegeven het belang dat ook in de motie van de heer Den Uyl opnieuw wordt uitgesproken, dat de contracten waarom het gaat openbaar worden, lijkt het mij goed, omdat dit feit, afzonderlijk van de behandeling van de wetsontwerpen zelf, ook nu nog belangrijk is, hierover een motie in te dienen.

Motie

De Voorzitter: Door de leden Van Houwelingen, Lansink en Lubbers wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging over de motie-Den Uyl (16 468, nr. 1);

overwegende, dat maximale openbaarheid gewenst is bij beslissingen met betrekking tot de toepassing van kernenergie;

overwegende, dat dit met name ook in het belang is van de te houden maatschappelijke discussie over het energiebeleid;

verzoekt de Regering, alsnog maatregelen te nemen die de openbaarheid van de opwerkingscontracten ten behoeve van de bestaande kerncentrales in Borssele en Doodewaard kan bewerkstelligen,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 2 (16 468).



De heer **Jansen** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Als ik mij niet vergis, was het in 1978 dat de Regering, blijkens mededeling aan ons gedaan in de memorie van antwoord op het voorlopig verslag, instemde met het afsluiten van de contracten. Op dat moment wist de Regering welke bepalingen in het contract stonden.

Dat mag men althans aannemen. De Regering wist dus ook dat daarin de geheimhoudingsclausule stond. Toen had de Regering op zijn minst kunnen vermoeden, dat er grote problemen zouden ontstaan bij de Kamer, wanneer die geheimhoudingsclausules gehandhaafd werden.

Daarna is er door de Kamer een aantal keren op aangedrongen, de contracten openbaar te maken. Heeft de Minister op enig moment tijdens de procedure en, zo ja, op welk moment of via PZEM er bij de contractpartners op aangedrongen, de contracten openbaar te maken?

In mijn betoog bij de behandeling van de contracten zelf zal ik ingaan op de argumenten die de Minister heeft aangevoerd.

De Voorzitter: Als u daaraan toekomt.

De heer **Jansen** (PPR): Uiteraard.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal op dat moment ingaan op de argumenten die de Regering heeft aangevoerd om die zaken geheim te houden. Ik zal het inderdaad nu niet doen.

Nu is een excerpt vertrouwelijk ter inzage gelegd. Van die vertrouwelijke inzage heeft de PPR-fractie gebruik gemaakt. Toen langs een omweg en buiten de mededelingen van de Regering om een aantal zaken bekend werden gemaakt over contracten die met COGEMA waren gesloten, is de situatie ontstaan dat ons de zaak ter inzage werd gelegd, onder handtekening van geheimhouding enzovoort.

Ik zal de staatsrechtelijke zaken niet verder uitdiepen. Dat behoeft ik niet te doen na het betoog dat de heer Den Uyl de vorige keer heeft gehouden. Ik kan mij namelijk bij dat betoog aansluiten.

De situatie die nu ontstaat, is dat wij via een zeer grote omweg op basis van informatie, die wij ontlenuen aan afschriften van contracten die langs geheel andere weg dan langs die van de Regering tot ons zijn gekomen, vragen moeten stellen aan de Regering.

De Regering zal dan overwegen of zij er wel of niet antwoord op kan geven. Ik vind dit een procedure die volstrekt niet passend is voor een ordentelijke en verantwoorde behandeling in het parlement.

Er is nog een ander aspect in het geding. De kernenergie is een zaak die van groot publiek belang is. In de contracten staan zaken waarbij zeer vele burgers betrokken zijn. Het publiek is ook zeer betrokken bij die contracten. Dat zal voor mij reden zijn, wanneer wij aan de behandeling van die contracten toekomen, een motie in te dienen over de openbaarheid van de informatie waarop besluiten zijn gebaseerd rondom de kernenergie.



Mevrouw **Lambers-Hacquebard**

(D'66): Mijnheer de Voorzitter! In dit debat zijn twee verwante, maar wel te onderscheiden vragen aan de orde. De ene is de vraag in het algemeen of een wijze van informatieverschaffing zoals deze bij de opwerkingscontracten heeft plaatsgevonden, met een beding van geheimhoudingsverklaring jegens een private onderneming, jegens een derde, een aanvaardbare gang van zaken is.

Dit is dan een vraag die zich ook uitstrekt tot andere gevallen dan dit speciale opwerkingsdebat. Ik hoop dat het voor de Kamer evident is dat deze vraag met 'nee' moet worden beantwoord; een onmiskenbaar 'nee'. Zowel in het mondeling overleg van 15 oktober als in een brief, mede van de heren Zijlstra en Jansen, van 8 oktober aan de vaste commissie, is door mij gesteld dat de informatie aan de Kamer een verantwoordelijkheid is van de Minister zelf, die niet op derden kan worden afgeschoven, laat staan dat een schriftelijke verklaring jegens een derde zou kunnen worden verlangd.

Wij hebben inderdaad staatsrechtelijk aan niemand anders boodschap dan aan de Regering. Via dat kanaal moet alle, voor de besluitvorming nodige informatie aan de Kamer worden verstrekt. Dit geldt dan ook voor alle gevallen. Wat dat betreft zou ik de motie van de heer Den Uyl nog iets ruimer willen lezen. Ik zou dat als een algemeen principe willen zien dat de Kamer, los van hetgeen de Regering ervan vindt, in haar eigen zelfstandigheid vaststelt.

Het heeft naar mijn mening geen zin dit in een aparte motie te vervatten. Ik zou mij bij voorbeeld kunnen voorstellen dat een oordeelsvorming door de voorzitter, door het Presidium daarover een nuttige zaak kan zijn.

Lambers-Hacquebard

Dit leidt mij tot de tweede vraag, namelijk wat geheimhouding dan wel vertrouwelijkheid in deze kwestie van de opwerkingscontracten betekent. Het zal duidelijk zijn dat het antwoord op de eerste vraag er ook toe leidt – wij hebben het in de voorgaande procedure steeds benadrukt – dat naar ons oordeel de voorbereiding van het debat niet voldoende kon zijn met de verstrekking van de gevraagde informatie door een derde, onder deze geheimhoudingsclausule.

Daarmee is echter de kous nog niet af. Ook als die informatie, vertrouwelijk, langs de gebruikelijke weg aan de Kamer wordt voorgelegd, rijst nog de vraag of in dit specifieke debat daarmee voldoende informatie is verstrekt op een wijze die goed voeren van een debat mogelijk maakt.

Ik vrees dat ook op die vraag het antwoord 'neen' zal moeten zijn, omdat het hier niet zo is – wat een gebruikelijke gang van zaken kan zijn – dat bedrijfsgegevens en bepaalde kwetsbare gegevens vertrouwelijk aan de Kamer worden meegedeeld van de zijde van de Regering. Neen, het gaat hier om minstens onderdelen van het contract die de kern van de discussie vormen.

Het zijn voor de publieke besluitvorming essentiële gegevens. Ik zie nog steeds niet goed – ook in het mondeling overleg heeft de Minister het niet kunnen verduidelijken – hoe wij hier publiekelijk kunnen beraadslagen wanneer wij over de essentialia niet kunnen spreken doordat wij er geen kennis van hebben kunnen nemen óf doordat wij er slechts onder strikte geheimhouding kennis van hebben genomen.

Een weg om uit de patstelling te komen, mocht het debat op enig moment doorgaan, zou zijn de Minister te confronteren met hetgeen over de contracten via de media publiekelijk bekend is geworden en hem een bevestiging of ontkenning te vragen van de juistheid van die gegevens voor wat de Nederlandse contracten betreft.

Het lijkt mij dan zuiverder en praktischer om de Minister te vragen voordat wij met het debat beginnen alsnog openhaarmaking van de hoofdteksten van het contract mogelijk te maken, opdat wij een daadwerkelijk openbare beraadslaging kunnen voeren. Dat is een argument te meer om ervoor te pleiten, het debat op te schorten.

□

De heer **Braams** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! De voorzitter van de vaste

Commissie voor de Kernenergie, de heer Van Houwelingen, heeft al aangegeven welke procedures zijn gevolgd. Wij hebben daarmee als VVD-fractie kunnen instemmen. Ook wij streven naar een zo groot mogelijke openbaarheid, maar wij hebben er begrip voor dat er omstandigheden zijn waardoor daaraan niet altijd kan worden voldaan, met name waar het gaat om privaatrechtelijke overeenkomsten.

Wij menen dat de Regering alle relevante informatie aan ons ter beschikking heeft gesteld, waardoor wij in staat zijn te oordelen en een uitspraak te doen. Wij menen dat het debat inderdaad uitstekend is voorbereid en dat alle relevante informatie er is.

En wij menen ook dat de procedure die gevolgd is gebaseerd is geweest op het vrijwillig verkrijgen van informatie. Dat wil zeggen, de bij het contract betrokken partners zouden die informatie vrijwillig moeten geven. In dat geval kunnen zij ook voorwaarden stellen. Dat is naar onze opvatting niet laakbaar en in de huidige situatie begrijpelijk.

Vertrouwelijkheid in deze Kamer wordt niet steeds met succes gehandhaafd. Vandaar dat wij kunnen aanvragen dat men een garantie wilde hebben, gezien de verantwoordelijkheid die men had tegenover een aantal derden.

De heer **Jansen** (PPR): Kan de heer Braams aangeven op welk moment de vertrouwelijkheid vanwege de Kamer niet gerechtvaardigd bleek te zijn en in welke gevallen die vertrouwelijkheid vanwege de Kamer werd geschonden? Ik vraag niet of informatie op een zeker ogenblik openbaar geworden is. Het gaat mij om de verantwoordelijkheid van de Kamer.

De heer **Braams** (VVD): Ik heb in ieder geval kunnen opmerken dat daar twijfel over bestaat, ook binnen de Kamer. Ik heb tweemaal een verklaring moeten ondertekenen dat ik geen vertrouwelijkheid had geschonden. Dat betekent dat gerechtvaardigde twijfel buiten dit huis mogelijk is.

De heer **Jansen** (PPR): Ik stel vast dat een aantal malen informatie openbaar geworden is die overeenkwam met informatie die vertrouwelijk aan de Kamer was verstrekt. Ik weet dat de voorzitter een aantal malen onderzocht heeft, of een dergelijke schending van vertrouwelijkheid vanwege de Kamer had plaatsgevonden. Ik wil nu gewoon weten wat het resultaat van die onderzoeken was.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Het resultaat is dat regelmatig informatie uit vertrouwelijk overleg – althans vroeger, toen overleg nog vertrouwelijk was – naar buiten lekte.

De heer **Jansen** (PPR): Er is informatie uitgelekt die overeenkwam met informatie die verstrekt werd in vertrouwelijke debatten. Dat wil niet zeggen dat die informatie via kamerleden is uitgelekt.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): In de praktijk is dat wel zo.

De heer **Jansen** (PPR): Ik vind dat u dat hard moet maken. Dan moet u zich beroepen op de Voorzitter, die dat heeft onderzocht.

De heer **Braams** (VVD): Ik heb ook gesteld dat er twijfel naar buiten kan zijn en dat het daarom, wanneer gevraagd wordt om vrijwillige informatieverschaffing, begrijpelijk is dat er voorwaarden worden gesteld. Als de Kamer niet op vrijwillige basis, maar op verplichte basis informatie wil hebben, zijn daar andere instrumenten voor.

Daartoe heeft de Kamer niet besloten. Zulke wensen zijn niet gesteld. Dat zou ook veel te zwaar geschut zijn geweest. Wij menen dan ook dat de gevolgde procedure juist is en dat er geen uitstel van de behandeling behoeft plaats te vinden.

□

De **Voorzitter**: Alvorens de Minister het woord te geven is het misschien goed dat ikzelf een enkele opmerking maak.

Toen ik enkele weken geleden van deze procedure in de commissie hoorde, heb ik mij op het volgende standpunt gesteld. Het komt heel vaak voor dat van de Kamer, of van de leden van een commissie, vertrouwelijkheid wordt ingeroepen. Die vertrouwelijkheid wordt dan gegeven door de leden van de commissie of zij wordt niet gegarandeerd. Als zij niet gegarandeerd wordt, is het weer aan de Regering die informatie dan toch te verschaffen, dan wel voor zich te houden.

Het kan ook zijn dat in bepaalde gevallen vertrouwelijkheid is gegarandeerd en dat er toch iets naar buiten komt. Degene die die gegevens heeft verschaft, de Regering, wordt dan wellicht wat voorzichtiger. Ik hecht eraan te verklaren dat, zolang ik in functie ben, mij niet is gebleken dat door leden op enigerlei moment vertrouwelijkheid is geschonden, maar mijn indruk hoeft niet overeen te komen met de indruk van anderen.

Voorzitter

Wat aan de orde was, drie, vier weken geleden, toen ik met deze procedure werd geconfronteerd, was tweemaal. Allereerst ging het om de vraag of ik aan ambtenaren van de griffie zou toestaan dat zij een rol zouden spelen bij het bewaken van de vertrouwelijke informatie. Ik heb die toestemming verleend, omdat ik het apparaat van de Kamer op zulke momenten beschouw als een verlengstuk van het regeringsapparaat, zoals ik departementen beschouw als een verlengstuk van de Kamer, wanneer er feitelijke informatie moet worden verstrekt, amendementen moeten worden geformuleerd en dergelijke.

In de tweede plaats heb ik mij persoonlijk op het standpunt gesteld, maar dat niet in mijn functie als voorzitter van de Kamer of voorzitter van het Presidium, maar als een lid van de Kamer, dat de Regering nimmer aan een kamerlid een handtekening mag vragen om vertrouwelijkheid te garanderen. Diegenen die mij persoonlijk oordeel inriepen heb ik dan ook afgeraden die handtekening te zetten.

□

Minister Van Aardenne: Mijnheer de Voorzitter! Ik had dinsdag de draadomroep niet aan staan, maar ik heb kort daarna via het stenogram kennis kunnen nemen van wat de heer Den Uyl over deze zaak naar voren gebracht heeft, alsmede van de discussie die daarop is gevolgd. Het lijkt mij toch goed eerst nog eens te releveren waarom het gaat.

Er zijn door elektriciteitsmaatschappijen privaatrechtelijke contracten gesloten met buitenlandse maatschappijen, een Franse en een Britse, over de opwerking. In die contracten was een bepaling opgenomen dat de Nederlandse overheid zich tot iets zou moeten verbinden. Het is heel duidelijk dat dat gevolgd diende te worden door een internationale overeenkomst. Die overeenkomsten zijn gevolgd in de vorm van briefwisselingen over het punt van de mogelijkheid van terugzending van afval, en ook alleen over dat punt.

In het Tractatenblad van 1978, waarin de briefwisseling met de Engelse overheid is gepubliceerd – de Kamer heeft daar, denk ik, toen kennis van genomen, al bleek dat pas enige tijd later – stond al dat die briefwisseling ter goedkeuring zou worden overgelegd aan de Staten-Generaal op de gebruikelijke wijze.

De informatie, nodig om die goedkeuring en die briefwisseling te kun-

nen beoordelen, is door de Regering verstrekt in de memorie van toelichting, in de memorie van antwoord en in de nota naar aanleiding van het eindverslag. Die toelichting is verstrekt met inachtneming van het feit dat de privaatrechtelijke contracten, die daar lagen en die ook andere zaken betroffen dan de terugzending van het radioactieve afval, openbaarmaking met zoveel woorden uitsloten.

Wel heeft de Regering gemeend vanuit haar verantwoordelijkheid tot verstrekken van informatie aan de Kamer ter beoordeling van die goedkeuringswetten van de briefwisseling extracten van die contracten, zij het vertrouwelijk, ter inzage te moeten leggen voor de vaste commissie. Het zijn extracten; de heer Van Houwelingen heeft er ook op gewezen. Ik ga ervan uit dat de Kamer – dat is normaal in het verkeer tussen Kamer en Regering – erop vertrouwt dat die excerpten niet bezijden de waarheid zijn. Het zijn natuurlijk wel excerpten, maar wij hebben er de relevante informatie in neergelegd.

Na het uitbrengen van de nota naar aanleiding van het eindverslag, waarin nog eens deze positie van de overheid werd onderstreept en waarin nog eens werd aangegeven, dat contractpartners en de overheden achter die contractpartners afkerig zijn van openbaarmaking, zelfs van vertrouwelijke ter inzagelegging, is, terwijl dus voor de Regering de zaak klaar was op de mondelinge behandeling na, ontvangen een telex van COGEMA aan de Provinciale Zeeuwse Energiemaatschappij, die deze ter kennisgeving aan ons heeft doorgestuurd. Het zou de Regering terecht verweten kunnen worden als wij die telex ter zijde hadden gelegd. Wij hebben dat bericht neutraal doorgegeven aan de Kamer. Het is niet zo, dat, zoals de heer Den Uyl zei, ik zou hebben voorgesteld dat de leden van de Kamer dan verplichtingen aangaan. Neen, ik heb de Kamer ervan in kennis gesteld, dat er een aanbod van COGEMA was om de kamerleden op individuele basis, speciaal de leden van de vaste commissie, inzage te geven in die contracten.

De Regering heeft daar geen verantwoordelijkheid voor genomen. Het is aan de leden van de commissie om dan zelf te beoordelen of zij – ik kan mij dat heel goed voorstellen – daarvan nog kennis willen nemen, al of niet met het zetten van een handtekening, om daarmee over nog meer kennis te beschikken bij het beoordelen van de betreffende wetsontwerpen.

Het is immers niet zo, dat de Kamer alleen maar informatie van de Regering krijgt. Kamerleden krijgen – dat is volstrekt terecht – uit allerlei bronnen van de maatschappij hun informatie, al of niet vertrouwelijk. Dat stelt hen in staat het regeringshandelen te beoordelen, hetgeen ook de functie van de Kamer is. In dit geval ging het juist om zo'n mogelijkheid tot informatievergaring. De rol van de Regering is geweest een bemiddelende, het bekend maken van de telex en het eventueel verlenen van goede diensten, maar niet onder haar verantwoordelijkheid.

De eerste overweging in de motie-Den Uyl is juist. Wat de tweede overweging betreft, staat ieder apart geval ter beoordeling van een kamerlid, dat met een dergelijke mogelijkheid van informatieverstreking wordt geconfronteerd. De vraag, gesteld in de vergadering van de vaste commissie namelijk in hoeverre vertrouwelijke informatie een rol kan spelen bij een openbaar debat, is al min of meer door de heer Den Uyl dinsdag beantwoord. Hij wees erop, dat de Kamer wel meer vertrouwelijke informatie krijgt; zij weet hoe zij daarmee om moet gaan.

Ook de vertrouwelijk door ons ter inzage gelegde excerpten blijven vertrouwelijk, maar het betreft wel essentiële informatie voor de Kamer bij de beoordeling van de ontwerpen. Van regeringszijde wordt wel meer vertrouwelijke informatie gegeven. De heer Den Uyl wees al op steunverlening aan individuele bedrijven. Ik wil hem erop wijzen – hij zal dit wel weten – dat naast vertrouwelijke informatie ook informatie aanwezig is, die niet wordt doorgegeven.

Die is minder relevant voor het direct beoordelen van het regeringsbeleid en is dusdanig vertrouwelijk van aard, dat privaatrechtelijke partijen – ik denk bij voorbeeld aan de Nationale Investeringsbank en de betrokken ondernemingen – bezwaar maken tegen het verstrekken ervan. Er is wat dit betreft sprake van een parallel met de thans aan de orde zijnde gang van zaken.

Ook de Regering is van mening, dat de discussie, indien de contracten openbaar waren, wellicht iets eenvoudiger zou kunnen zijn. Mevrouw Lambers noemde een mogelijke omweg, in te gaan door het stellen van de vraag: Is een bepaalde publikatie juist? Als het antwoord daarop 'neen' is, dan is overigens nog niet duidelijk hoe de waarheid wel luidt. Met het oog op de discussie over de kernenergie is er veel voor te zeggen om de contracten openbaar te maken, eventueel met uitpoetsing van financiële gegevens.

Van Aardenne

Na de vergadering van de vaste commissie heb ik dan ook nogmaals via de ambassades stappen laten ondernemen bij de regeringen in Parijs en Londen – niet op ambtelijk niveau – en laten vragen hoe zij stonden tegenover openbaarmaking. Het antwoord arriveerde gisteren. Het wijkt niet af van vorige antwoorden. De Britse en Franse Regering blijven zich op het standpunt stellen dat de contracten niet openbaar kunnen worden gemaakt. De Nederlandse overheid kan dat – tot haar spijt – dus ook niet doen; doet zij dit wel dan komt zij in een onmogelijke positie jegens haar partners te verkeren.

De relevante informatie die nodig is om met name de briefwisseling te beoordelen is door ons verstrekt. In de vaste commissie heb ik verklaard, dat ik voor het antwoord op de eerste termijn graag enige tijd wil hebben. Met de vragen van de Nederlandse volksvertegenwoordiging in de hand zal ik er dan met nadruk op wijzen, dat althans op die vragen een zo duidelijk mogelijk antwoord moet worden gegeven.

□

De heer **Den Uyl** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Formeel is de vraag aan de orde of de Kamer de voorbereiding van het onderhavige wetsontwerp voldoende kan achten. Daarop heb ik een motie van orde ingediend.

Bij het antwoord op die vraag naar het voltooid zijn van de voorbereiding van de mondelinge behandeling van het wetsontwerp zijn twee vragen in het geding, die zoëven terecht door mevrouw Lambers-Hacquebard zijn onderscheiden.

De eerste vraag heeft betrekking op de verantwoordelijkheid van de Regering voor het verschaffen van door de Kamer gevraagde inlichtingen. Dat raakt de grondwettelijke plicht van de Regering om door de Kamer gevraagde inlichtingen te verstrekken.

De Regering heeft zich bij de voorbereiding van het wetsontwerp een- en andermaal op het standpunt gesteld dat haar verantwoordelijkheid ter zake beperkt wordt door het feit dat in de onderhavige privaatrechtelijke contracten partijen geheimhouding zijn aangegaan.

Dat is geen ongebruikelijke figuur. De Regering is en blijft verantwoordelijk voor het verstrekken van inlichtingen aan de Kamer. De weg, die men pleegt te volgen als privaatrechtelijke contracten in het geding zijn, waarbij

partijen op geheimhouding van de teksten staan, is dat de Regering in de haar goeddunkende vorm informatie verschaft en dat de Kamer in de gelegenheid is, die informatie te controleren.

De Minister is zich daarvan bewust geweest. Hij heeft met een beroep op de geheimhouding van privaatrechtelijke contracten eerst excerpten aan de kamercommissie ter beschikking gesteld. Vervolgens is hij ingestapt op een aanbod van een van de in het geding zijnde maatschappijen, de COGEMA, om de letterlijke tekst van het contract op door COGEMA te stellen voorwaarden ter kennis te brengen aan kamerleden, die daarvoor hun handtekening wilden zetten.

Mijnheer de Voorzitter! Op dat moment is – ik herhaal het – de Minister in de fout gegaan. De Minister zegt nu wel: ik heb alleen maar bemiddeld; er was een telex bij de PZEM en ik ben zo vriendelijk geweest dat bericht door te geleiden, maar ik wijs hem erop dat hij niets kan doen zonder dat het verantwoordelijkheid oproept.

Ook het doorgeleiden van dat telexbericht is een daad waarvoor de Minister verantwoordelijk is tegenover de Kamer. Die daad valt ook onder zijn ministeriële verantwoordelijkheid. Dat is niet toevallig. De Minister had direct op het gebeurde moeten inspringen en had moet zeggen: dat kan niet, dat mag nooit. Wat hield dat telexbericht in?

Die particuliere onderneming zei ten aanzien van een contract, waarbij een discussie aan de gang is tussen Kamer en Regering over het antwoord op de vraag of de Regering bereid is letterlijke teksten van dat contract ter kennis te brengen van de Kamer: op onze particuliere voorwaarden, na het zetten van een handtekening en onder toezicht van een griffier van de Kamer, mits dat en dat beloofd wordt, zijn wij bereid individuele kamerleden daarvan inzage te geven.

Dat had de Minister zo nooit mogen doorgeleiden. Dat kan en mag niet. Hij is hiervoor verantwoordelijk. Hij moet ook begrepen hebben dat hij, door dit te doen, de Kamer uitlokte tot een foutieve handeling. De Regering is verantwoordelijk voor door haar of vanwege haar aan de Kamer verstrekte stukken.

Ons Reglement van Orde kent ook geen andere stukken. Met andere woorden – en dat is het eerste punt, waarover wij ons in de motie uitspreken – welke situatie zouden wij in dit parlement krijgen wanneer de Regering zou stellen, dat zij niet in staat zou zijn om stukken, die de Kamer wil in-

zien, over te leggen en er een particuliere onderneming zou zijn, die de desbetreffende kamercommissie op bezoek laat komen om de nodige informatie te verschaffen?

In dit geval gaat het om COGEMA, die de contractspartner een bericht stuurt waaruit blijkt dat, als kamerleden nu maar hun handtekening zetten en de nodige beloften doen, zij een en ander best kunnen inzien.

Wat is dit voor een figuur? Op welke manier wordt hier de Kamer gemanoeuvreed, om geen andere woorden te gebruiken?

Nogmaals het betreft hier niet een verantwoordelijkheid van individuele kamerleden maar een verantwoordelijkheid van de Minister. Het is de Regering, die stukken verschaft, die betrekking hebben op een wetsontwerp. Ik hecht er zeer aan, dat de Kamer zich in dezen uitspreekt.

Als wij een dergelijke praktijk accepteren, is het hek van de dam. Terwijl het gaat om stukken, die van belang zijn voor het beoordelen van een wetsontwerp, ontstaat er op die manier een onregelmatige verhouding tussen Regering en Kamer. Dat mag niet.

Het ligt voor de hand – en het is nog steeds de aangewezen weg – dat, al naar de mate waarin de Regering voor haar verantwoordelijkheid meent, niet de volledige tekst aan de Kamer te kunnen overleggen, de Regering de weg volgt, waarbij voor haar verantwoordelijkheid de contracten ter vertrouwelijke kennisneming van de kamercommissie worden neergelegd.

Dit wordt ook in de motie weergegeven. Ik hecht aan een uitspraak hierover omdat ik meen dat de kamercommissie – en dat is de Kamer; de commissie handelt namens de Kamer – op grond van haar controlerende verantwoordelijkheid moet kunnen handelen.

Niemand behoeft de Minister van Economische Zaken ook maar voor één promille ervan te verdenken dat hij onvolledige of onjuiste informatie geeft. Dat is niet in het geding. Als de Minister zegt, dat de excerpten te goeder trouw zijn opgesteld, twijfel ik geen seconde.

Echter, de Kamer kent een eigen verantwoordelijkheid en daarom moet zij in staat zijn kennis te nemen van de tekst van de contracten. Daar gaat het over. Daarover vraagt de Minister, bij wetsontwerp de instemming van de Kamer. Hij wil die tekst bij overeenkomst goedkeuren en daarvoor heeft hij een overeenkomst gesloten met de regeringen van Frankrijk en Engeland.

Den Uyl

Hij wil dat de Kamer die overeenkomst goedkeurt en de Kamer mag dit niet doen zonder zich, op grond van haar controlerende taak, ervan te vergewissen, dat de door de Regering verschaft informatie correct is.

De Kamer zou niet vrijuit gaan als zij een dergelijke overeenkomst bij wet zou goedkeuren zonder aldus te handelen.

De collega's, die in de commissie zitten, zijn zeker mans genoeg om deze zaak te behandelen, maar ik ben hier gekomen omdat ik het gevoel heb dat, als de Kamer dit laat lopen, zij gewild of ongewild een precedent bevestigt, dat tot totaal verkeerde praktijken kan gaan leiden.

Vervolgens de vraag, of de contracten gepubliceerd moeten worden. Ik kan mij voorstellen dat er elementen van commerciële aard zijn, neergelegd in de contracten, waardoor er bezwaren tegen publicatie rijzen.

Het merkwaardige is echter dat de Minister zelf een- en andermaal suggereert, dat hij zich ook een situatie kan voorstellen waarin wel publicatie plaatsvindt. Met zoveel woorden heeft hij in het mondeling overleg van drie weken geleden gezegd, dat als de Kamer in eerste termijn zoveel vragen zou stellen dat hij daarin een aanleiding zou kunnen zien, hij zich nog eens wilde richten tot de regeringen van Frankrijk en Engeland met de vraag, in hoeverre openbaarmaking alsnog opportuun is. Daartoe zou dan met de contractpartners contact moeten worden gezocht.

Wat is dat voor een merkwaardige denkwijze? De Kamer is een jaar bezig met het stellen van vragen. De Regering antwoordt daarop. Dat gebeurt geheel volgens de regels. De Kamer vraagt publicatie. De heer Van Houwelingen legde dat in een motie vast; ik kom daar nog op.

Publicatie is nog iets anders dan openbaarmaking volgens de Wet op de openbaarheid. De Minister zei echter in het mondeling overleg dat wij dan al wel een jaar bezig zijn, maar dat hij de eerste termijn van de Kamer afwacht.

Als dan blijkt dat er moeilijke vragen worden gesteld, zal hij nog eens bellen met Londen en Parijs en eens bezien of hij de contracten toch niet zal publiceren.

Met andere woorden, blijkbaar is de Minister van Economische Zaken zelf van oordeel, dat in de aard van de contracten niet iets besloten is dat bij voorbaat publicatie geheel en al zou uitsluiten. In die situatie krijgen wij te

maken met een heel begrijpelijke aandrang, voor de behandeling zelf niet essentieel, uit de samenleving om publicatie van de letterlijke tekst van de contracten.

Die publicatie zou natuurlijk een goede zaak zijn, omdat, zoals iedereen weet, rondom de materie in deze contracten geregeld in brede kring onrust en wantrouwen bestaan, al of niet gemotiveerd. Het belang ervan is niet gering.

Dan komt de heer Van Houwelingen met een motie waarin, los van de verhouding tussen Regering en Kamer die door mij aan de orde is gesteld, wordt uitgesproken dat maximale openbaarheid gewenst is bij beslissingen met betrekking tot de toepassing van kernenergie.

Hij vraagt de Regering, alsnog maatregelen te nemen die tot openbaarheid van de opwerkingscontracten voor Borssele en Dodewaard kan leiden. Ik heb geen enkel bezwaar mij daarbij aan te sluiten. In zekere zin is het iets anders en meer dan ik had gevraagd, maar de heer Van Houwelingen en de hele Kamer zullen het met mij eens zijn, dat het gewenst is die openbaarheid te hebben bij beslissingen met betrekking tot de toepassing van kernenergie.

Welnu, in het wetsontwerp dat op de agenda van de Kamer staat wordt om zo'n beslissing gevraagd. Het gaat namelijk om een goedkeuring van een overeenkomst tussen Nederland, Engeland en Frankrijk ter zake. Het is dan volstrekt besloten in de motie van de heer Van Houwelingen dat als zij wordt aanvaard – mijn fractie zal haar zeker steunen – de contracten eerst moeten worden gepubliceerd, alvorens de beslissingen kunnen worden genomen waarom in het wetsontwerp wordt gevraagd.

Ik dank de heer Van Houwelingen ervoor, dat hij zich alsnog aansluit bij mijn verzoek, de behandeling op te schorten totdat wij gelegenheid zullen hebben kennis te nemen van de contracten. Ik acht dat een juiste gevolgtrekking van de heer Van Houwelingen.

Ik vind het jammer dat dit dinsdag niet kon gebeuren, want dan hadden wij het wetsontwerp misschien vandaag al kunnen behandelen. Ik weet echter dat de CDA-fractie niet licht aan deze zaak tilt. Ik waardeer het zeer, dat zij alsnog tot die conclusie is gekomen en die duidelijk in de motie heeft neergelegd. Mijn fractie zal die motie zeker steunen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik vat samen. Er zijn twee invalshoeken. De

eerste is de relatie tussen Regering en Kamer waar het betreft de voorbereiding van wetsontwerpen en de ook door de Regering aan de Kamer ter beschikking te stellen stukken. Daarbij is een ongeluk gebeurd. Die zaak moet worden rechtgezet. Daarom wordt gevraagd in mijn motie.

Er is nog een tweede aspect. Vóór de behandeling van het wetsontwerp dient, omdat het gaat om een beslissing over de toepassing van kernenergie, alsnog het opwekkingscontract openbaar te worden gemaakt. Daarom vraagt de heer Van Houwelingen.

Ik acht dat een gelukkig gevolg van mijn interventie van dinsdag. Mijn fractie zal die motie steunen en ik hoop zeer dat de gehele Kamer zich erachter kan stellen. Wat dat betreft wil ik een beroep op de VVD-fractie doen. Gezien het grote publieke belang van deze zaak zou de Kamer met algemene stemmen de motie-Van Houwelingen moeten aanvaarden. Dan kunnen wij wellicht begin volgende week het wetsontwerp behandelen.

De heer **Lansink** (CDA): Waarom heeft de heer Den Uyl dit betoog niet gehouden direct nadat aan de kamerleden een handtekening is gevraagd?

De heer **Den Uyl** (PvdA): Omdat ik pas later op die gang van zaken ben getentendeerd. Ik vond toen meteen dat een fout was gemaakt en daaraan heb ik bepaalde conclusies verbonden.

De heer **Lansink** (CDA): Ik begrijp dat dat 'attenderen' vier weken heeft moeten duren.

De heer **Den Uyl** (PvdA): Het was niet de eerste keer dat leden van mijn fractie in een mondeling overleg hebben gevraagd om alsnog tot openbaarmaking en tervisielegging te komen van die stukken.

De heer **Lansink** (CDA): Ik wil dan nog even vastleggen dat de voorzitter van de vaste commissie met instemming van die commissie heeft voorgesteld de zaak van de handtekeningen aan het Presidium voor te leggen.

De **Voorzitter**: Dat is niet gebeurd.

De heer **Den Uyl** (PvdA): Dat is een detail, maar het is wel duidelijk.

De heer **Lansink** (CDA): Daarna is een vergadering uitgeschreven voor de dinsdagmiddag, maar na het betoog van de heer Den Uyl was dat achterhaald. Mijn vraag blijft echter waarom deze zaak niet eerder op deze wijze in de Kamer aan de orde is gesteld.

□

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! De vaste com-

Van Houwelingen

missie had inderdaad besloten in een afzonderlijke vergadering het principiële punt van de ondertekening van een verklaring te bespreken. Die vergadering was uitgeschreven voordat de heer Den Uyl deze zaak plenair aan de orde heeft gesteld. De aanleiding om deze vergadering te beleggen was daarmee komen te vervallen. Daarom is deze zaak niet aan het Presidium voorgelegd.

Mevrouw Lambers-Hacquebard

(D'66): De fracties van de PvdA, PPR en D'66 hebben op 8 oktober een brief geschreven aan de vaste commissie, die onder andere heeft geleid tot een mondeling overleg met de Minister op 15 oktober.

Na dat overleg heeft de commissie geen conclusies getrokken zodat het voor de hand ligt aan te nemen dat de stellingname van de genoemde drie fracties in de brief van 8 oktober staande werd gehouden. Die stellingname betrof de kwestie van de openbaarheid, zoals de heer Den Uyl dat heeft verwoord.

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Ik stel nogmaals vast dat de commissie had besloten dit als een afzonderlijk punt op de agenda te plaatsen.

Mijnheer de Voorzitter! Het is natuurlijk juist dat de Kamer informatie nodig heeft om het regeringsbeleid te kunnen controleren. Ook wij hebben daarom gevraagd. Het gaat hier om twee internationale overeenkomsten, die een relatie hebben met twee contracten.

De besluitvorming in het parlement gaat echter niet over de contracten zelf. Ook mijn fractie heeft verklaard dat zij op tal van punten nadere informatie wenst en dat dit het beste kan gebeuren door de contracten zelf openbaar te maken. Welnu, dat proces heeft zich vele maanden voortgesleept en uiteindelijk heeft de Regering een samenvatting van de contracten vertrouwelijk aan de Kamer ter beschikking gesteld. Ik beschouw dat als de door de heer Den Uyl bedoelde noodzakelijke informatie om het regeringsbeleid te controleren.

Vervolgens is in de opstelling van de heer Den Uyl cruciaal de vraag, of de brief die ter ondertekening is voorgelegd aan individuele leden moet worden gezien als een informatie van de Regering. Hierbij heeft de Regering hooguit als brievenbus gefungeerd. De mogelijkheid om het contract ook volledig te kunnen inzien, heb ik niet beschouwd als onderdeel van de infor-

matie van de Regering. Mede gezien de opmerkingen van de Voorzitter, lijkt het mij belangrijk om te weten of dit juist is of niet. Het komt eigenlijk vaak voor dat men als kamerlid via andere wegen dan de Regering extra informatie krijgt.

Uitsluitend via de brievenbus van de Regering – dus niet namens de Regering – hebben kamerleden op basis van eigen verantwoordelijkheid die mogelijkheid gekregen

De heer **Den Uyl** (PvdA): Had het niet volstrekt voor de hand gelegen dat de Minister zich, toen hij kennis nam van de telex van COGEMA aan de PZEM, tot COGEMA had gewend met de mededeling dat in Nederland informatie over onderliggende stukken bij een wetsontwerp wordt verstrekt door, of vanwege de Regering? Hij had tegen COGEMA moeten zeggen dat hij bereid was om die stukken ter vertrouwelijke kennisgeving van de Kamer te brengen.

De heer **Van Houwelingen** (CDA): U vergeet de stap die hieraan voorafging. Onder verantwoordelijkheid van de Regering is aan de kamerleden een excerpt van het contract ter vertrouwelijke kennisgeving gebracht.

Als de Regering informatie verstrekt, moet de Kamer ervan uitgaan dat die informatie in die zin volledig is, dat het voldoende is voor de beoordeling van het wetsontwerp. *Men moet er dan van uitgaan dat de Regering informatie heeft verstrekt.*

De heer **Den Uyl** (PvdA): U zou het dus accepteren dat een particuliere onderneming, respectievelijk de Franse regering, aan de Nederlandse Regering zou weigeren om aan de Kamer vertrouwelijke inzage in het contract te geven, terwijl men wel bereid is om dit particulier toe te staan aan individuele kamerleden? Zo is het namelijk gegaan. Ik begrijp dat u zoiets accepteert. Dat mag een regering toch nooit accepteren?

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Bij de beoordeling van bij voorbeeld individuele steun aan bedrijven komt het regelmatig voor dat de Kamer via derden wordt geïnformeerd. Ik dacht niet dat dit in strijd was met, of volstrekt afweek van de procedure die thans is gevolgd.

De heer **Van Hek** (PvdA): In dergelijke gevallen sturen derden allerlei zaken aan ons – ook vertrouwelijke – waarbij ze ook nog selecteren aan welke kamerleden ze het zenden. Nimmer is het echter zo geweest dat een Minister werd gebruikt als doorgeleider van vertrouwelijke informatie. Dat kan natuurlijk niet!

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Ik zou er bezwaar tegen hebben gehad als de Regering had nagelaten, de Kamer te informeren over de bestaande mogelijkheden. Daarmee is de informatie – zeker niet de brief die ter ondertekening is aangeboden – nog niet voor verantwoording van de Regering. De Kamer heeft een eigen verantwoordelijkheid op het punt van het vergaren van informatie.

De heer **Terlouw** (D'66): Nu wij toch spreken over zuiverheid van handelen, wil ik opmerken dat het mij voorkomt dat de motie van de heer Van Houwelingen, gezien zijn toelichting, buiten de orde is. Het gaat thans om de vraag of wij de goedkeuringswetsontwerpen al of niet kunnen behandelen.

De heer Van Houwelingen verklaart dat dit het geval is, maar waarom dient hij dan een motie in bij dit ordedeбат? Deze motie hoort naar mijn mening thuis in het debat over de wetsontwerpen. Wat hij vraagt in zijn motie is namelijk niet noodzakelijk voor het behandelen van de wetsontwerpen en daarom vind ik het onjuist.

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Als de heer Den Uyl de zaak van de openbaarheid dan wel de vertrouwelijke inzage niet via een ordedeбат ter discussie had gesteld, dan hadden wij ongetwijfeld deze hele zaak, inclusief de motie, aan de orde gesteld in eerste termijn.

De **Voorzitter**: De heer Terlouw vraagt de Kamer, de motie buiten de orde te verklaren. Aangezien dit niet onmiddellijk bij de indiening is gebeurd, lijkt het mij voor de hand te liggen dat de motie verder wordt behandeld.

De heer **Den Uyl** (PvdA): De motie stelt dat het voor het nemen van beslissingen over de toepassing van kernenergie van belang is dat contracten openbaar zijn en vraagt alsnog om openbaarmaking van die contracten.

De Kamer wordt gevraagd een beslissing over de kernenergie te nemen als zij dadelijk dat wetsontwerp gaat behandelen. Wat heeft het nu voor zin, eerst over die zaak te gaan discussiëren en later die contracten te publiceren? Dat is toch een volstrekt onlogische gang van zaken?

De heer **Van Houwelingen** (CDA): De heer Den Uyl haalt twee dingen door elkaar. Het gaat over de openbaarheid van contracten. De beslissing daarover is al in een veel eerder stadium tot stand gekomen, voordat zelfs de Kamer daarover geïnformeerd was.

Als men al kan spreken over fouten en momenten waarop beslissingen

Van Houwelingen

worden genomen, dan had bij het tot stand komen van het contract nadrukkelijk de voorwaarde van publikatie op dat moment aan de orde moeten zijn gesteld. Nu zijn wij toe aan een wetsontwerp, waarin het gaat over een aspect van die contracten: een internationale overeenkomst met betrekking tot een eventuele terugzending van het afval.

De heer **Den Uyl** (PvdA): Volkomen terecht. Het wetsontwerp dat aan de Kamer ter behandeling wordt voorgesteld, gaat over de goedkeuring van een bepaling in die contracten met betrekking tot de terugzending van kernafval: Als je daar nu over wilt praten, dan moet je die bepaling toch kennen? U vraagt zelf om openbaarmaking. Wat heeft het dan voor zin eerst te gaan praten en er pas later achter te komen, waarover je praat?

De heer **Van Houwelingen** (CDA): De heer Den Uyl heeft in zijn motie – en dat is het verschil met mijn motie – met name kritiek geuit op het handelen van de Regering met betrekking tot het verstrekken van informatie. Mijn motie heeft een volstrekt andere bedoeling. Zij verzoekt de Regering – met een duidelijke kameruitspraak in de hand – alsnog tot openbaarheid te komen. Wij achten dat los van de beoordeling van het wetsontwerp van belang, overeenkomstig de overwegingen die in de motie staan. Ook de heer Jansen heeft dezelfde argumenten genoemd. Er wordt gepleit voor openbaarmaking van die contracten.



De heer **Jansen** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Het gaat om de vraag of het agendapunt betreffende overeenkomsten inzake het terugzenden van afval van bestraalde brandstofstaven voldoende is voorbereid. Met name over het punt van de terugzending zijn regelmatig tijdens de schriftelijke behandeling vragen gerezen. Deze vragen werden, door het vertrouwelijk ter inzage leggen van een excerpt van het contract, in onvoldoende mate beantwoord. Het waren vragen over een uitermate gevoelig aspect van het toepassen van kernenergie.

Op een gegeven moment neemt de Regering geen verantwoordelijkheid voor inzage onder het tekenen van de geheimhoudingsverklaring. Er ontstaat dan een uiterst merkwaardige figuur. Veronderstel dat men zijn handtekening zet en kennis neemt van de inhoud van die contracten onder de voorwaarden!

Gesteld, dat men dan informatie opdoet die men niet voor zichzelf kan houden als volksvertegenwoordiger. Dat is een heel essentieel punt. Immers, men heeft zich dan verplicht tegenover een derde, een privaat persoon, wat mij betreft tegenover een andere regering, in ieder geval tegenover iemand die niet tot mijn overheid behoort, tot een geheimhouding, zonder dat men van te voren weet tot welke consequenties dat leidt. Dat vind ik een onaanvaardbaar gedrag.

Nu zeg ik iets over de andere kant. Men tekent die verklaring niet. Dat is namelijk mijn conclusie geweest. In dat geval beschikt men niet over voldoende informatie. Bovendien is men er niet zeker van dat men tijdens het debat voldoende informatie krijgt. Ook dat is een open vraag.

Dat zijn twee redenen die voor de fractie van de PPR voldoende zijn om te zeggen, dat het debat niet voldoende is voorbereid. Eerlijkheidshalve zeg ik nu, dat tijdens het mondeling overleg met de Minister over deze kwestie ik wel een mogelijkheid heb gezien voor de procedure van het stellen van vragen. Ook die procedure vereist echter een vermetel vertrouwen in datgene wat ons kan worden meegedeeld.

De motie van de heer Van Houwelingen heeft naar mijn gevoel een erg algemene strekking. Ik wil er toch toe overgaan, over mijn argumenten met betrekking tot het publiek een uitspraak aan de Kamer te vragen.

Motie

De **Voorzitter**: Door het lid Jansen wordt de volgende motie voorgesteld: de Kamer,

gehoord de beraadslaging over de motie-den Uyl (16 468, nr. 1);

overwegende, dat bij zaken omtrent kernenergie grote publieke belangen in het geding zijn en dat zeer velen zich daar daadwerkelijk bij betrokken voelen;

nodigt de Regering uit, informatie waarop besluitvorming met betrekking tot kernenergie is gebaseerd in beginsel steeds openbaar te maken, en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 3 (16 468).



Mevrouw Lambers-Hacquebard (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Zonder dit debat in het oneindige te willen ver-

lengen, zijn er toch enkele opmerkingen gemaakt die het verdienen dat daarbij een kanttekening wordt gemaakt. De motie van de heer Van Houwelingen blijft een beetje een raar ding. Dat openbaarheid bij beslissingen met betrekking tot kernenergie gewenst is, hebben wij al vaker gezegd. Met die gedachtengang kunnen wij het uiteraard eens zijn.

Er zit echter een heel merkwaardige paradox in het geheel. Immers, het lijkt mij dat het debat dat wij over de opwerkingscontracten zullen moeten houden, onder de definitie valt 'een beslissing met betrekking tot de toepassing van kernenergie', tenzij de heer Van Houwelingen beslissingen van de Kamer zelf hierbuiten wil houden en het alleen maar op contractsluitingen als zodanig van toepassing wil verklaren.

Als ik dan de overweging lees waarmee de motie begint, moet het volstrekt logische gevolg van deze motie zijn, dat die openbaarheid er natuurlijk ook vóór het debat moet zijn. Het is een mosterd-na-de-maaltijd-effect, als men in de maatschappij alleen nog eens datgene kan nalezen waarover wij niet hebben mogen spreken, toen wij daarover beslisten.

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Wij beslissen helemaal niet over die contracten. Dat weet mevrouw Lambers ook wel.

Mevrouw Lambers-Hacquebard (D'66): Daarop kom ik nog.

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Juist daarom kan de openbaarheid van de contracten ook los staan van de beoordeling van de wetsontwerpen zelf.

Mevrouw Lambers-Hacquebard (D'66): Laten wij het nog iets anders formuleren. Het lijkt mij dat dit nog een komische discussie kan opleveren, straks bij het debat zelf. De heer Van Houwelingen zal namelijk toch moeten toegeven, dat de notawisseling, die formeel het onderwerp van het debat is, betrekking heeft op onderdelen van het contract.

Misschien kan hij zich ook voorstellen, dat de betekenis van het instemmen met de terugzendingsslausule, waarom het gaat, haar kracht ontleent aan de condities waaronder en de consequenties waarmee die terugzending dan wel kan plaatsvinden. De 'inkleuring' van de gehele situatie die ontstaat, wanneer het wetsontwerp wordt aanvaard, volgt natuurlijk ook uit de bepalingen van het contract zelf.

Deze redenering blijkt ook onweerlegbaar uit de stukken zelf. Daarin zijn

Lambers-Hacquebard

allerhande elementen uit de contracten aan de orde gesteld, zonder dat ooit iemand het in zijn bol heeft gehaald om te zeggen dat al deze elementen niet hoorden bij de voorbereiding van het wetsontwerp.

Ik kom dus terug op mijn analyse dat bij 'een beslissing over kernenergie' ook de behandeling van dit wetsontwerp hoort. Als de heer Van Houwelingen voor dergelijke beslissingen openbaarheid vraagt, naar ik aanneem van relevant materiaal, neem ik aan dat er hier sprake is van relevant materiaal dat dus voor het debat openbaar behoort te zijn.

Als de heer Van Houwelingen het gedeelte wil beweren, moet hij dat zelf weten. Dan lijkt het echter meer een operatie waarbij men de pijn nu wil vermijden, maar waarbij men wel de indruk wil wekken dat men goede bedoelingen heeft, achteraf, als men er vooral maar geen problemen door krijgt met de Regering op het moment zelf. Dit is een lijn waarvoor wij toch niet zoveel waardering kunnen hebben.

Ik heb al gezegd dat formeel de tractatenwisseling alleen over de terugzendingsclausule mag gaan, maar materieel is natuurlijk het totaal van consequenties van de contracten aan de orde.

Dit maakt dan, dat wij hier niet kunnen spreken over de situatie waarin het zou gaan om bij voorbeeld bedrijfsafsluitingsinformatie, gewone privaatrechtelijke contracten. Het gaat om bepalingen die essentieel zijn voor de toekomstige beleidsruimte op het gebied van de Nederlandse kerncentrales, ook onder toekomstige regeringen.

Het is dus een geheel andere situatie dan bij gewone privaatrechtelijke contracten. Ik vind toch — ik beluister het niet in het antwoord van de Minister — dat in de eerste plaats hieruit uiteraard de verantwoordelijkheid voor de Regering zelf voortvloeit om ervoor te zorgen dat de Kamer van de Regering, en van niemand anders, de informatie krijgt die nodig is voor een goede besluitvorming.

In de tweede plaats had de Regering op zijn laatst bij de notawisseling behoren te signaleren dat deze relevante informatie beschikbaar moest kunnen komen in de publieke beraadslaging. Toen had men aan de bel moeten trekken bij de andere regeringen in plaats van in het allerlaatste stadium.

Als de Minister zegt dat hij het nog eens heeft geprobeerd bij de Britse en de Franse regering en niet bij de op-

werkingsmaatschappijen zelf, gaat het dus kennelijk niet zozeer om gewone privaatrechtelijke contracten en bedrijfsgeheimen. De pijn zit kennelijk toch veel meer bij die andere regeringen. Dit ontkracht verder de redenering over de 'gewone vertrouwelijke gegevens'.

Een laatste opmerking betreft het openbaar zijn van hetgeen via de media bekend is gemaakt. In dit ordedebat wil ik nog eens constateren, wat ook door de Minister in het mondeling overleg al is onderkend, dat hetgeen via de media bekend wordt gemaakt, en vervolgens door kamerleden in de publieke beraadslaging wordt gebruikt, niet gedefinieerd zou kunnen worden als een op conto van dat kamerlid te schrijven schending van enigerlei geheim.

Door de publikatie in de media is het geen geheim meer. Het lijkt mij van belang de juistheid van die stelling onder ogen te zien voor wij het debat ingaan. Er is informatie via de media naar buiten gebracht. Die informatie betreft wezenlijke onderdelen van het debat. De hanteerbaarheid daarvan lijkt mij van groot belang.

In eerste termijn heb ik al gezegd — dan kom ik weer op de interpretatie van de motie van de heer Van Houwelingen — dat het mij nog beter leek die informatie openbaar te hebben voor het begin van het debat. Het enige alternatief zou zijn, als dit niet gebeurt, dat wij het debat achter gesloten deuren zouden moeten voeren. Ik neem aan dat ook de Minister dit geen serieus alternatief zal vinden.

De **Voorzitter**: Beraadslaging over een wetsontwerp achter gesloten deuren is bij de Grondwet verboden.

□

De heer **Braams** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Deze gehele discussie betreft twee zaken, die verstrengeld zijn. Dat zijn namelijk de inhoudelijke kant van de zaak en de procedures. Wat de inhoudelijke kant van de zaak betreft is het bijzonder eenvoudig, ondanks alle opwinding erover. Wat weggaat, komt terug. Over de vorm en over het tijdstip wordt nader gesproken.

Wat de procedures betreft ligt de zaak geheel anders. Wij kunnen hier spreken over het contract, maar wij keuren het niet goed. Wij kunnen er niets aan veranderen. Het contract is gesloten, maar wij zijn daarbij geen contractpartner. Als de gevolgde procedure niet goed is, dan dient daarover nader te worden gesproken.

Ik wijs erop dat de Kamer thans instrumenten heeft om informatie af te

dwingen. De Kamer heeft echter gekozen voor vrijwillige informatieverschaffing. Daaraan kan men voorwaarden verbinden; die kan men al dan niet accepteren. Kiest men voor af te dwingen informatie, dan is er al de mogelijkheid om een enquête in te stellen. Die methode is niet ter discussie geweest.

Wij menen dat de gang van zaken aanvaardbaar is en wij willen van de Minister nog weten of het aannemen van de motie-Van Houwelingen betekent dat Nederland wordt gedwongen een contract, waarbij een groot aantal derden zijn betrokken, te verbreken.

Ik merk nog op dat degene die de geheimhouding heeft gevraagd, dat heeft gedaan in opdracht van en optredend namens een groot aantal derden uit verschillende landen.

□

De heer **Bakker** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb aan de discussie niet deelgenomen. Ik voelde mij, gezien mijn afwezigheid bij de voorbereiding, daartoe niet in de eerste plaats in staat. Ik ben geneigd voor beide moties te stemmen. De Minister heeft gezegd dat de bewuste brief met het vertrouwelijke stuk buiten hem om loopt. Daardoor is bij mij een vraag gerezen die ik u als Voorzitter wil voorleggen.

Een kamerlid is vrij om hier te spreken en kan daar buiten de Kamer niet voor vervolgd worden. Dat betekent dat zo'n getekende verklaring van generlei waarde is, voor zover het betreft het spreken hier in de Kamer. De normale regel is dat u, mijnheer de Voorzitter, als Voorzitter verhindert dat onder de Kamer zijnde vertrouwelijke stukken of informatie uit vertrouwelijke besprekingen door een kamerlid te berde worden gebracht.

Zo nodig ontleent u hem het woord daarover. U bent echter niet in de positie, dat u op de hoogte bent van de inhoud van dit stuk van een privaatrechtelijke onderneming. U kunt het, lijkt mij, dan ook moeilijk beoordelen. Het is bovendien klaarblijkelijk geen stuk dat onder uw competentie valt. U hebt immers gezegd, dat u het apparaat van de Kamer beschouwde als een verlengstuk van het ministerie.

Ik kom nu tot mijn concrete vraag over deze kwestie. Is het niet zo dat een iegelijk die dit vertrouwelijke contract gelezen heeft volstrekt gerechtigd is om alles wat hij relevant vindt in dat contract hier in deze Kamer voor te lezen?

Misschien lost dit zelfs een groot deel van het vraagstuk op, in het bijzonder omdat iedereen hier voor de openbaarmaking van het contract is.

Bakker

Dit was even een vraagje dat bij mij is gerezen naar aanleiding van dit debat.

□

De **Voorzitter**: Voordat de heer Bakker zo hoffelijk was om aan te kondigen dat hij mij deze vraag zou stellen, had ik haar zelf al bedacht.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Dat kunnen wij niet nagaan!

De **Voorzitter**: De procedure lijkt mij de volgende. Inderdaad kan de Voorzitter, als hij geen kennis heeft genomen van vertrouwelijke informatie, zelf niet beoordelen of er uit vertrouwelijkheid wordt geklapt. Er zitten hier echter leden in de banken en bewindslieden achter de regeringstafel die hem erop kunnen attenderen.

Op zo'n moment zou de Voorzitter naar mijn wijze van zien, de vertrouwelijkheid zelf niet kunnende beoordelen, de vergadering moeten schorsen en de spreker en de protestant of protestanten in zijn kabinet bij zich moeten roepen om dat vraagstuk te beoordelen.

Als hij ten slotte, om het nog even verder toe te spitsen en in samenhang te brengen met mijn vorige interventie, zou moeten concluderen dat hij pas tot een oordeel bevoegd zou zijn nadat hij van het vertrouwelijke stuk heeft kennis genomen, dan zou, wanneer hij op het standpunt zou blijven staan dat hij dat niet kan omdat hij die handtekening niet wenst te zetten, wat in mijn geval, in dit geval, het geval is, de vergadering verder door iemand anders moeten worden voorgezeten, iemand die die scrupules niet heeft.

□

Minister **Van Aardenne**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet in de finesses treden van uw laatste debat met de heer Bakker. Ik wijs er alleen op dat het aanbod gold voor leden van de vaste commissie. Dat maakt het dan misschien ook voor de Voorzitter moeilijk zelfs maar een handtekening te zetten.

De heer Den Uyl zegt dat het gaat om de relatie tussen Regering en Kamer. Ik heb wat dat betreft niets toe te voegen aan wat ik in eerste termijn al heb gezegd.

De heer **Jansen** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nog even terugkomen op de opmerking die de Minister zojuist in uw richting maakte. Hij zei dat u niet eens in staat zou zijn geweest uw handtekening te zetten, want dat was voorbehouden aan leden van de vaste commissie. Ik weet dat de praktijk an-

ders is geweest, maar ik ga even uit van de mededeling van de Minister.

Dat betekent dat informatie, onder verantwoordelijkheid van de Minister aan de Kamer aangeboden, alleen maar beschikbaar is voor een aantal leden van de Kamer. Die leden zijn, als zij zich houden aan het contract dat zij getekend hebben, niet in staat zich zelfs met hun fractie of hun collega's te beraden over de informatie die tot hen is gekomen. Ik vind dit een punt dat de ernst van de zaak nog verder onderstreept.

Minister **Van Aardenne**: Ik geloof niet dat deze interruptie van de heer Jansen aan de zaak veel toe of af doet. De informatie die de Regering had te verstrekken, heeft zij verstrekt door de vertrouwelijke terinzagelegging. Die is voldoende. De relevantie daarvan is zodanig dat daarmee een oordeel over de internationale overeenkomst mogelijk is. Het gaat hier immers om de goedkeuring van een briefwisseling en die briefwisseling is gepubliceerd in de Tractatenbladen.

Daarnaast heeft een particuliere maatschappij aan een andere een telex gestuurd. Die telex heeft deze, in afschrift, gestuurd aan de Minister. Die heeft dus, zoals de heer Van Houwelingen terecht zegt, gediend als brievenbus. Ik blijf erbij dat de Kamer het mij kwalijk zou hebben genomen als ik de Kamer niet erop had geattendeerd – dat heb ik dan ook letterlijk gedaan – eventueel in contact te treden met de directie van de PZEM. Verder ben ik niet gegaan en verder had ik ook niet moeten gaan.

De heer Den Uyl vindt nu dat ik meteen aan PZEM en COGEMA had moeten zeggen dat dat zo niet kon. Dat heb ik niet gedaan. Ik herhaal dat ik daarmee een mogelijkheid voor individuele leden van de Kamer om meer achtergrondinformatie te krijgen zou hebben afgesneden. Dat zou mij, terecht, voor de voeten zijn geworpen. Het valt mij overigens op dat, nadat ik dat neutrale briefje had geschreven, niet meteen is gezegd dat de commissie daar natuurlijk nooit in kan treden. Het is opvallend dat het vrij lang heeft geduurd ...

De heer **Van der Hek** (PvdA): Hier moet ik tussen komen. De heer Van Houwelingen probeerde dit zoëven ook al te suggereren. Du moment dat dit vóórlag bij de vaste Commissie voor de Kernenergie heb ik, namens mijn fractie, gewezen op de onmogelijkheid van deze procedure. Dat heeft geleid tot het besluit de zaak voor te

leggen aan het Presidium. Dat had overigens moeten gebeuren alvorens de zaak werd geagendeerd.

Minister **Van Aardenne**: Dat bevestigt dan mijn stelling dat het ter keuze van de individuele kamerleden is om daarvan gebruik te maken. In het algemeen zal een kamerlid weleens vertrouwelijke informatie krijgen, buiten de Regering om, misschien zelfs over zaken die op dat moment niet eens aanhangig zijn. Dan zit hij ook met de vraag of hij die vertrouwelijke informatie kan gebruiken of niet. Die discussie gaat ver uit buiten de grenzen van het onderhavige onderwerp.

De opmerking van de heer Jansen dat door het tekenen van die verklaring het onmogelijk wordt die kennis te gebruiken, geldt natuurlijk evenzo voor vertrouwelijkheid. Ook als er sprake is van werkelijk gegarandeerd vertrouwelijke inzage, kan men die kennis niet in het openbaar gebruiken. Het is duidelijk dat de kamerleden zelf wel weten, hoe zij dan met die achtergrondinformatie het regeringshandelen moeten beoordelen.

De heer **Jansen** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Er is een essentieel verschil. Wanneer de Regering onder haar verantwoordelijkheid bepaalde stukken ter vertrouwelijke kennisgeving ter inzage had gelegd, dan zouden de kamerleden in staat zijn geweest zich tot de Regering te wenden en met de Regering in het kader van die verantwoordelijkheid over de vraag te praten, of die vertrouwelijkheid wel of niet gehandhaafd moet blijven nadat men van de informatie kennis had genomen. In dit geval was die ruggespraak in feite niet mogelijk.

Minister **Van Aardenne**: Ik had het over gegarandeerde vertrouwelijkheid. Het ging erom of die informatie dan in het openbaar mocht worden gebruikt. Dat kan niet. Als de Regering op het standpunt blijft, dat de vertrouwelijkheid moet worden gehandhaafd, dan heeft de Kamer wel de mogelijkheid van controle – voor de excerpten geldt nu precies hetzelfde – maar het is niet in het openbare debat te gebruiken. Zo werkt dat in een democratie. Hoewel wij allen sterk voor openbaarheid zijn, zijn er bepaalde zaken die nu eenmaal vertrouwelijk blijven.

De heer **Jansen** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! De Minister ziet eraan voorbij dat in zo'n geval de Kamer de verantwoordelijke Minister ter verantwoording kan roepen en bij motie een uitspraak kan doen over de vraag, of de informatie al of niet vertrouwelijk

Van Aardenne

moet worden gehouden. Er kan dan een conflictsituatie ontstaan die zeer hoog kan oplopen, maar er is dan een mogelijkheid erover te debatteren en erover beslissingen te nemen.

Het zou zelfs kunnen leiden tot het vertrek van de Minister, als ik dat even heel ver doordenk. Die procedure kan volgen wanneer onder verantwoordelijkheid van de Regering informatie vertrouwelijk ter beschikking wordt gesteld. Die procedure is nu niet mogelijk, want de Minister kan zeggen, dat hij geen verantwoordelijkheid heeft genomen voor het vragen van een handtekening en dat men bij COGEMA moet aankloppen.

Minister Van Aardenne: De Minister heeft de verantwoordelijkheid genomen om de excerpten vertrouwelijk ter beschikking te stellen. Ook die vertrouwelijkheid is van belang.

Mevrouw Lambers en de heer Den Uyl zeiden dat het materieel om de contracten gaat. Het gaat niet om de contracten zoals de heer Van Houwelingen opmerkte. Het gaat om een briefwisseling. Als die bepaling van de terugzending er niet in had gestaan en met name niet de verklaring van de Nederlandse Regering dat zij niet via maatregelen die terugzending zal betreffen, dan waren die contracten niet aan een internationale overeenkomst onderworpen geweest en waren ze nu geen onderwerp van discussie, misschien wel in een heel andere vorm, in een verslag van een mondeling overleg, maar niet als een goedkeuringswet. Dat is een essentieel verschil en dat is te veel uit het oog verloren.

De heer Den Uyl (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik zeg niet dat het in de eerste plaats om de contracten gaat. Het gaat om een in de briefwisseling vastgelegde verplichting ten aanzien van in de contracten opgenomen bepalingen. Dus gaat het om de inhoud, strekking en draagwijdte ervan. Die moet de Kamer kennen.

Minister Van Aardenne: Die informatie is door de Regering in het wetsontwerp verschaft.

De heer Den Uyl (PvdA): De kamercommissie is niet in de gelegenheid gesteld dat te controleren. Daar gaat het om.

Minister Van Aardenne: Er is ook nog via een vertrouwelijk excerpt die gelegenheid wel geboden.

Ook aan de Britse en Franse parlementen is dit soort van informatie niet gegeven. Als de media uit bepaalde

andere contracten zaken publiceren, dan zijn die uiteraard openbaar. Iedereen kan praten over wat in de krant staat. Ik wacht dan ook de vragen die op grond van die publikaties worden gesteld af.

De heer Braams vroeg of een motie die op openbaarmaking aandringt, ons zou dwingen het contract te verbreken. Het ligt anders. Er is een contract tussen privaatrechtelijke organen. De Nederlandse Regering kan daar niet, zeker niet nu ook de buitenlandse overheden die achter die ondernemingen staan – het zijn staatsondernemingen, als men dat zo wil zeggen – dat standpunt duidelijk hebben geschetst, doorheen breken.

De beraadslaging wordt gesloten.

De motie-Den Uyl c.s. over het verstrekken van inlichtingen door de Regering (16 468, nr. 1) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De Voorzitter: Ik constateer, dat de fractie van de BP afwezig is.

Verder constateer ik, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, D'66, de PPR, de CPN, de PSP en DS'70 voor deze motie hebben gestemd.

De motie-Van Houwelingen c.s. over de openbaarheid van opwerkingscontracten (16 468, nr. 2) wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De Voorzitter: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de SGP en het GPV tegen deze motie hebben gestemd.

De motie-Jansen c.s. over openbaarmaking besluitvorming met betrekking tot kernenergie (16 468, nr. 3) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De Voorzitter: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PPR, de PvdA, D'66, de CPN, de PSP en DS'70 voor deze motie hebben gestemd.

De Voorzitter: Thans is aan de orde de stemming over het voorstel van de heer Den Uyl, wetsontwerp nr. 15 920 van de agenda af te voeren.

De heer Den Uyl (PvdA): Mijn voorstel luidt, het wetsontwerp 15 920 niet in behandeling te nemen, alvorens uitvoering is gegeven aan de motie-van Houwelingen.

Het voorstel-den Uyl c.s. wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De Voorzitter: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, D'66, de PPR, de CPN, de PSP en DS'70 voor dit voorstel hebben gestemd.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp **Goedkeuring van twee overeenkomsten vervat in op 12 september 1978 te 's-Gravenhage tussen het Koninkrijk der Nederlanden en het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Noord-Ierland respectievelijk op 29 mei 1979 te Parijs tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Franse Republiek gewisselde brieven inzake de eventuele terugzending van het na opwerking van bestraalde reactorbrandstof resterend radioactief afval (Trb. 1978, 143 en 1979, 116) (15 920).**

De algemene beraadslaging wordt geopend.

□

De heer Jansen (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Aan de orde zijn twee overeenkomsten inzake de eventuele terugzending van het na opwerking van bestraalde reactorbrandstof resterend radioactief afval. Aan de orde zijn dus problemen inzake het opwerken en het opbergen van radioactief afval, afkomstig van kerncentrales.

De afweging van de Regering is: Het is goed om deze overeenkomsten goed te keuren, want zonder die overeenkomsten komen de contracten tussen de ondernemingen tot stand en dan voelen wij ons genoopt de kerncentrales stil te leggen. Ik wil kort ingaan op de overwegingen van de Regering.

De kerncentrales moeten in bedrijf blijven, want daartoe is ooit besloten, aldus de Regering. Sinds 1968 – de beslissing tot oprichting van de centrale in Borssele – is de hoeveelheid kennis omtrent de problematiek van de kernenergie enorm toegenomen. Het inzicht in de problemen van het radioactief afval speelt daarbij een grote rol. Dat is niet alleen in Nederland het geval.

In de VS wordt feitelijk niet meer tot de bouw van nieuwe centrales besloten, vanwege het feit, dat de problemen rond het radioactief afval en het opbergen daarvan niet zijn opgelost. Verder is in de contracten vastgelegd dat de mogelijkheid aanwezig is, dat Nederland het radioactief afval terugkrijgt.

De Regering heeft gezegd dat niet vooruit gelopen wordt op de zogenaamde maatschappelijke discussie. De huidige kerncentrales moeten daarvan los worden gezien, aldus de Regering. Gelukkig is zij hierop volledig teruggekomen. Genoemd worden het kapitaalverlies en het verlies aan praktijkervaring.

De vraag of men wat heeft aan die praktijkervaring, wanneer wordt geconcludeerd, dat van kernenergie wordt afgezien – dat is de inzet van de maatschappelijke discussie – is discutabel. De Regering zegt met betrekking tot de INFCE, dat de politieke uitwerking nog geruime tijd zal vergen en dat alle opties open gehouden moeten worden.

Geconcludeerd moet worden dat INFCE niet kan leiden tot technische oplossingen voor met name het plutoniumbeheersingsprobleem en dat daarvoor politieke oplossingen moeten worden gevonden. Dat kan nog zeer lang duren. Intussen gaat de plutoniumproductie door, wanneer wij gebruik maken van de afvalcontracten.

Gesteld is, dat er een ondercapaciteit is met betrekking tot het opwerken en dat, wanneer wij niet snel gebruik maken van de mogelijkheid, die deze contracten bieden, wij ernaast grijpen zodat wij niet meer van ons afval kunnen afkomen. Daaruit volgt dat wij nu die contracten moeten afsluiten en dat wij niet daarmee mogen wachten totdat politieke duidelijkheid bestaat omtrent INFCE.

Als je nagaat onder welke condities de afvalopwerking plaatsvindt – op een cost plus basis – blijkt het een uitermate rendabele aangelegenheid te zijn. Zo'n rentabiliteit vind je in de hele westelijke wereld niet meer, en dan bovendien nog gegarandeerd. Het is dan ook onbegrijpelijk dat er zo'n ondercapaciteit is. Deze is bepaald niet economisch te verklaren.

Een volgende overweging was: wij krijgen problemen met geproduceerd afval, want het alternatief voor het afsluiten van een contract is langdurige bovengrondse opslag. Het feit dat er afval geproduceerd is, is op zich zelf toch geen reden, het probleem groter te maken, groter niet alleen wanneer geen contracten worden afgesloten maar evenzeer wanneer wel contracten worden afgesloten. Wanneer contracten zijn afgesloten krijgen wij op een zeker moment kernsplijtingsafval terug, waarmee wij iets moeten doen. Op zijn minst zal het een flink aantal jaren boven de grond bewaard moeten worden.

De vraag laat zich stellen of de problemen met dit contract zijn opgelost. Ten aanzien van het afval kunnen wij zeggen: nee, want aan het probleem van het opbergen levert het contract geen enkele bijdrage voor een oplossing. Ten aanzien van het plutonium moeten wij ook zeggen: nee.

Ik kom tot de terugzending. Bij het PZEM-COGEMA contract is een Side Letter gevoegd, die een eenzijdig verbod tot opwerken meebrengt. De financiële verplichtingen lopen dan door alsof er wordt opgewerkt. Het betekent dat je weliswaar kunt afzien van opwerking maar dat je daarvoor een zeer forse prijs betaalt.

Ten aanzien van GKN en BNFL zegt de Regering, dat zij heeft aangekondigd dat zij geen vergunning zal verlenen indien een verbod op opwerking wordt afgekondigd. Dat is dus aangekondigd. BNFL heeft echter geen Side Letter aanvaard. Wat gebeurt er, als beoogde situatie zich voordoet? Er ontstaat waarschijnlijk een conflict tussen BNFL en de Nederlandse Regering of tussen de Britse en de Nederlandse Regering.

Ik wil vervolgens wat opmerken over het functioneren van het bedrijf. Uit publicaties betreffende het functioneren van het bedrijf COGEMA – de Franse vakbeweging heeft daarover terdege opmerkingen gemaakt – blijkt dat dit bedrijf uitermate slecht functioneert. In de eerste plaats gebeurt dat in productie-technische zin. In de tweede plaats gebeurt het, gezien het feit dat vrij regelmatig lozingen plaatsvinden die niet bedoeld waren. In de derde plaats vinden regelmatig bedrijfstechnische ongevallen en dergelijke plaats.

Ik ben van mening dat de Regering er niet is door te zeggen, zoals in de voorbereiding is gebeurd: het is een Frans staatsbedrijf; als er sprake is van verantwoordelijkheid geldt die de Franse regering; daar hebben wij verder niets mee te maken. Ik ben van mening dat de Regering wel degelijk medeverantwoordelijkheid draagt voor het functioneren van dat bedrijf.

Wanneer wij er afval heen sturen en bij het opwerken lozingen plaatsvinden in de Noordzee, vindt uiteindelijk verontreiniging plaats door het Nederlandse afval. De Regering kan zich niet aan haar verantwoordelijkheid onttrekken. Ik verneem hieromtrent dan ook graag een nadere verklaring van de Minister.

Mijnheer de Voorzitter! Dan kom ik tot het plutoniumbeheer. Bij het opwerken wordt plutonium geproduceerd.

Dit plutonium wordt op een bepaalde manier beheerd, zoals het in de stukken duidelijk is gemaakt. Wanneer wij de opwerkcontracten aangaan, aanvaarden wij een verantwoordelijkheid voor deze wijze van beheer. Hoe is dit mogelijk als wij ten aanzien van het INFCE-debat nog geen conclusies van Regering of Kamer kennen? Wij

stemmen niettemin in met een bepaalde vorm van plutoniumbeheer. Ik vind dit een zeer slechte zaak. Wij laten zaken over ons heen komen met een zeer ernstig karakter zonder dat wij de moed hebben, ons erover uit te spreken.

Met het afval-opwerkcontract loopt men vooruit op de besluitvorming ten aanzien van de INFCE-conclusies en op de resultaten van de brede maatschappelijke discussie. Men brengt zich in een positie, waarin men gedwongen is om steeds meer afvalberging te realiseren voor steeds meer afval.

Ik kom nog even terug op de kwestie van de informatie en de geheimhouding. De Regering voerde als argument de privaatrechtelijke aard van de contracten aan. Zij wees voorts op de commerciële aspecten en op de technische fabrieksgeheimen. Inmiddels hebben wij langs een omweg een andere contact onder ogen gekregen dan het contract, dat voor inzake na tekenen van de geheimhoudingsverklaring beschikbaar was.

Ik moet eerlijk zeggen dat ik met geen mogelijkheid heb kunnen nagaan waar nu de schadelijkheid zou zitten van het openbaar maken van de commerciële aspecten. Het zelfde geldt voor de technische fabrieksgeheimen. Ik heb geen aanduiding kunnen vinden van technische zaken, die niet al lange tijd bekend zijn bij degenen, die zich hiermee bezighouden.

De Regering noemde als argument ook non-proliferatieoverwegingen. Ook wat dat betreft heb ik in het contract niets gevoeligs kunnen vinden. Ik vind dan ook dat de Regering zich bij de schriftelijke voorbereiding op een aantal overwegingen en argumenten heeft beroepen, die niet ter zake deden.

Ik heb hier zo'n contract voor mij. Het handelt over de UP3-A-faciliteit. Het is een contract tussen Cogéma en de Svensk Karnbransleforsörjning AB, een Zweedse kernenergiemaatschappij. Dit contract is gesteld in het Engels en het is ons geworden door de medewerking van de VARA. Ik zou aan de hand ervan enkele vragen willen stellen.

De heer **Braams** (VVD): Is dit soms een gestolen contract?

De heer **Jansen** (PPR): Het is een stuk papier, dat ik in mijn handen heb. Ik heb het via de VARA gekregen en ik heb niet gevraagd, hoe men eraan is gekomen. Dat interesseert mij ook niet.

Jansen

De heer **Braams** (VVD): Toch kent men in Nederland het begrip 'heler'. Het is toch wel bijzonder belangrijk, te weten wat de oorsprong van dit contract is.

De heer **Jansen** (PPR): Ik zou u dan willen aanraden, te proberen om daar achter te komen. Ik zal aan dat streven in elk geval geen medewerking verlenen.

Mijnheer de Voorzitter! Dit contract behoort tot een set van 32 identieke contracten, die betrekking hebben op de UP 3-A-faciliteiten. Die mededeling mag ik doen. Ik heb de heren van Cogéma gevraagd, of ik deze informatie in het openbaar mocht gebruiken en dat mocht.

Paragraaf 9 handelt over de 'the option for return of residues', het terugzenden van afval. Gesteld wordt:

'The option in Clause 9.1 above shall be exercisable by the Reprocessor only if the waste can be put into a form, which can be safely transported to the repository and stored in accordance with such regulations as may be specified by the relevant national authorities.'

Nu komt een belangrijke passage:

'It being anticipated by both parties that such regulations will conform with such standard as may be laid down by competent international agencies on which the Swedish and the French governments may be represented.'

Komt dat citaat overeen met een soortgelijke passage in het Nederlandse contract, zij het dat voor 'Swedish' natuurlijk 'Dutch' moet worden gelezen?

Minister **Van Aardenne**: Van de eerste zin wist de heer Jansen het al, want die staat in het Tractatenblad. Het gaat natuurlijk om de tweede.

De heer **Jansen** (PPR): Ik laat het aan de Minister over, na te gaan op welke wijze hij mijn vragen wil beantwoorden.

De eerste vraag is of hier dan sprake is van aansluiting bij regels die worden gesteld door internationale agentenschappen. Gaat men er bij voorbaat van uit, anticipeert men erop, dat de regels die de Nederlandse autoriteiten zullen stellen in overeenstemming zullen zijn met standaards zoals die door internationale agentenschappen worden voorgesteld? Wat als de Regering zich daarbij niet aansluit en wij op basis van onze eigen nationale verantwoordelijkheid stellen dat een bepaald IAEA-arrangement voor ons onvoldoende is? Ik kan mij de debatten over de le-

veranties van verrijkt uranium aan Brazilië herinneren. Toen is gebleken dat in de Kamer zeker niet het vertrouwen bestond dat de IAEA-standaards voor dat geval toereikend waren.

Stel vervolgens, dat Nederland op een zeker ogenblik de residu's niet terug wil nemen. De 'Option' in het eerste artikel van de paragraaf, namelijk dat de reprocessor het recht heeft het materiaal terug te sturen, wordt dan niet gehonoreerd. Vindt dan een opberging door de reprocessors plaats voor rekening van de klant? Zijn daarop dan van toepassing uit de paragraaf Financial provisions, paragraaf 12, de clausules dat het hier gaat om 'Such further services, other than those specified in Clauses 12.1.1 and 12.1.2 above as may be AGREED following consultation between the parties in respect thereof; (which services are sometimes below in this clause referred to as 'ADDITIONAL SERVICES')?'

Is het, wanneer die diensten worden verleend, juist dat opgaat dat voor het verlenen van die diensten van toepassing is Appendix 6 bij paragraaf 12, waarin het gaat om de capital fee? Ik citeer:

'2.1 Amount

Subject to the variations defined below in Paragraph 2.4 the amount of the capital fee shall be 25% of the total construction COSTS of each facility.'

Ik kan mij daarbij een scenario voorstellen. Wanneer Nederland op een zeker moment het afval niet wenst terug te nemen en niet instemt met de internationale standaards, omdat het daaraan geen boodschap heeft, zullen de reprocessors voor rekening van PZEM – ik zeg niet: voor rekening van de Nederlandse staat – het afval gaan opbergen, desnoods in een zoutmijn of ergens in een koepel onder de oceaan. Misschien storten zij het wel gewoon in de oceaan. Dat zou gebeuren onder de financiële condities die in deze paragraaf zijn vermeld.

Er is nog een andere kwestie waarover ik de Minister een vraag wil stellen, namelijk die van de force majeure. In paragraaf 18 staat een aantal bepalingen rond de force majeure.

Onder de omstandigheden die daartoe leiden worden gerekend – ik heb het nu maar in het Nederlands vertaald – oorlog, vijandige of misdadige handelingen, revolutie, rellen, oproer, blokkade, embargo, industriële actie met inbegrip van stakingen door werknemers, uitsluiting, beperkende maatregelen van de regering of enige andere autoriteit die zeggenschap heeft – op dit punt vatte ik kort samen – en

schade door brand of overstroming. In dezelfde paragraaf staat onder 18.2.1.3:

'The Reprocessor shall notify the Company' – dit is dus de elektriciteitsmaatschappij – 'of such failure to commence or such permanent halt and this Agreement shall thereafter be modified, in the manner set out in Clause 10.5 mutatis mutandis with the Company in any event being obliged to accept the return of FUEL and/or RESIDUES derived therefrom as soon as may be practicable in the circumstances.'

Met andere woorden: als zich zo'n force majeure-geval voordoet – bij voorbeeld omdat de Franse regering niet wil dat de fabriek verder werkt – moet de Zeeuwse maatschappij het afval terugnemen. Zal de Regering daaraan onder alle omstandigheden medewerking verlenen?

Mijnheer de Voorzitter! Mijn conclusie is dat de contracten geen oplossing bieden voor de problemen die wij hebben met het radioactief afval en met het plutonium. Als wij de problemen niet nog groter willen laten worden, is er maar één mogelijkheid: de kernenergiecentrales in Borssele en Dodewaard stilleggen. Hierover wil ik een uitspraak van de Kamer vragen.

Motie

De **Voorzitter**: Door het lid Jansen wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

overwegende, dat ook de contracten voor de opwerking van bestraalde reactor-brandstof geen oplossing bieden voor het radioactief afval, dat ontstaat bij het gebruik van kernenergie;

overwegende, dat goedkeuring van de contracten betekent dat bovendien de mogelijkheid ontstaat, dat het radioactief afval naar Nederland wordt teruggezonden;

overwegende, dat gebruik maken van opwerking volgens de contracten inhoudt dat plutonium zal worden afgescheiden;

overwegende, dat de enige mogelijkheid om de afvalproblemen niet groter te maken dan ze nu al zijn, bestaat uit het stilleggen van de kernenergiecentrales te Borssele en Dodewaard;

nodigt de Regering uit, daartoe voorbereidingen te treffen,

en gaat over tot de orde van dag.

Voorzitter

Naar mij blijkt, wordt deze motie vol-
doende ondersteund.

Zij krijgt nr. 12 (15 920).

□

Mevrouw **Lambers-Hacquebard**
(D'66): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil
beginnen met drie stellingen:

– Wie de gang van zaken rond de
opwerkingscontracten wil beschou-
wen als een testcase voor openheid,
zorgvuldigheid en democratisch ge-
halte van besluitvorming op het ge-
bied van kernenergie, komt tot treuri-
ge conclusies.

– Wie de beoordeling van en be-
sluitvorming over de verschillende
aan kernenergie verbonden proble-
men serieus neemt, kan niet vast even
per ad hoc beslissing voldongen feiten
helpen creëren die een zware hypo-
theek op die besluitvorming leggen en
een volwaardige beoordeling terzijde
schuiven.

– Wie de opwerkingscontracten
denkt te kunnen benutten om het pro-
bleem van berging van het kernafval
van de Nederlandse kerncentrales
voor zich uit te schuiven, bedrijft
struisvogelpolitiek.

Met deze drie stellingen zijn de drie
elementen aangegeven die naar ons
oordeel hoofdmoot van dit debat vor-
men:

– de voorgeschiedenis van dit debat
en de gevolgen daarvan voor de be-
sluitvorming over het goedkeurings-
ontwerp;

– de onderwerpen waarover nog
ten principale moet worden beslist
maar die bij dit wetsontwerp al een
wezenlijke rol spelen:

- het al dan niet doorgaan met kern-
energie, inclusief de bestaande cen-
trales;

- het al dan niet en zo ja hoe op ver-
antwoorde wijze kunnen bergen van
radioactief afval;

- de wenselijkheid en aanvaard-
baarheid van opwerking (waaronder
het proces zelf, de betekenis ervan
voor het afvalprobleem, en de prolifera-
tie-aspecten);

– de beoordeling van de inhoud van
de beoogde contracten en van de aan-
goedkeuring daarvan verbonden con-
sequenties.

Voor alle duidelijkheid is het mis-
schien goed nu nog eens te constate-
ren, dat weliswaar formeel alleen
goedkeuring wordt gevraagd van in
briefwisseling vervatte overeenkom-
sten tussen de Nederlandse en de Brit-
se respectievelijk Franse regering, die
alleen betrekking hebben op de aan de

nieuwe opwerkingscontracten verbon-
den terugzendingsclausule, maar dat
materieel – het kwam ook in de
schriftelijke voorbereiding tot uiting –
natuurlijk de contracten in hun volle
omvang ter discussie staan.

De ironie van het geval is, dat het
verlangen van de Franse en Britse re-
gering van zekerheid dat men straks
niet met het radioactief afval van ande-
ren opgescheept blijft, voor ons via het
vereiste van parlementaire goedkeu-
ring van verdragen een gelegenheid
tot toetsing biedt die we anders inge-
volgde het Nederlandse recht niet zou-
den hebben. Grote lacune van de kern-
energiewet is, dat deze slechts onder-
delen van de nucleaire cyclus – en dan
pas in het uitvoeringsstadium – ver-
gunningplichtig maakt, maar geen
totale beoordeling regelt.

Zo is het sluiten van een opwer-
kingscontract niet aan deze wettelijke
regeling onderworpen, waarmee de
oneigenlijke situatie gegeven is dat
iets wat rechtstreeks tot de verant-
woordelijkheid van de centrale over-
heid zou moeten worden gerekend,
toegedekt wordt met de vlag van een
privaatrechtelijk contract tussen NV's.

Het zijn maatschappijen met een pri-
vaatrechtelijke rechtsvorm, maar het
zijn wel overheidsbedrijven waarvan
men zich af kan vragen of hun activitei-
ten wel onder privaatrechtelijke noe-
mer thuishoren. Die vraag mag een
aparte discussie vergen; in dit debat
moet wel vooropgesteld worden dat
de omstandigheid dat de Nederlandse
kerncentrales in handen van een NV
zijn, geen rookgordijn mag vormen
voor de overheidsverantwoordelijk-
heid die bij de gevolgen van de con-
tracten in het geding is.

Ik voeg daaraan toe dat deze hele
zaak ook nog eens duidelijk illustreert
– NV-vorm of niet – dat het beheer van
een kerncentrale een last is die niet op
provinciale schouders hoort te druk-
ken maar thuishoort bij de centrale
overheid.

Ik ga thans nader in op de betekenis
van de voorgeschiedenis. De informa-
tievorschaffing die eerder al in de vas-
te Commissie aan de orde was en die
ook in het ordedebat centraal stond, is
slechts de staart van de hele muus van
de voorgeschiedenis. Hoewel ik voor
een uitgebreider weergave daarvan
kan verwijzen naar onze inbreng in de
schriftelijke voorbereiding – dat geldt
trouwens voor meer van de punten die
ik nog ter sprake zal brengen – is een
korte analyse van de gang van zaken
ook nu onmisbaar, omdat duidelijk
moet zijn dat omissies van de Rege-
ring hebben geleid tot een impasse
die én de Kamer niet verweten kan

worden én niet behoort te worden ge-
bruikt om goedkeuring van de contrac-
ten af te dwingen.

Waaruit bestaat de impasse? Het
lijkt me goed de essentie van het pro-
bleem nog eens duidelijk op tafel te
leggen. In het verleden leverde het
functioneren van de kerncentrales te
Borssele en Dodewaard geen afvalpro-
bleem voor Nederland zelf op, want de
gebruikte splijtstofstaven uit Dode-
waard gingen – op basis van een inter-
im-opslagcontract met BNFL – naar
Windscale en die uit Borssele – op ba-
sis van een opwerkingscontract met
Cogéma – naar La Hague. Daarmee
was voor Nederland de kous dan af,
hoe onelegant dit ook klinkt.

Daardoor werd het ontbreken van
uitsluitel over de vraag of, laat staan
waar, Nederland mogelijkheid zou
hebben voor permanente berging van
radioactief afval op een maatschappeli-
jk aanvaarde wijze, niet als een be-
lemmering gezien voor het functione-
ren van de centrales in Borssele en Do-
dewaard.

De impasse is ontstaan, doordat in
deze situatie verandering kwam op
een moment waarop ieder uitsluitel
over de uitkomst van de besluitvor-
ming over het afvalvraagstuk nog ont-
brak. De nieuwe contracten die in
plaats van de geldende regelingen
zouden moeten komen, bevatten (ge-
lijkelijk, ingevolge de samenwerking
van de opwerkingsmaatschappijen in
United Reprocessors) als nieuw gege-
ven onder meer, dat het na opwerking
resulterend afval teruggezonden zou
kunnen worden.

Op de verplichtingen ingevolge de
nieuwe contracten kom ik uiteraard
nader terug. Hiermee ontstond een
wezenlijk nieuwe situatie. Het niet blij-
ven gelden van de oude voorwaarden
bracht met zich mee, dat Nederland
voortaan zelf de zorg voor het radioac-
tief afval van de eigen kerncentrales
voor zijn verantwoording kreeg, hetzij
met opwerking als tussenschakel, in
de vorm van teruggezonden opwer-
kingsafval of teruggezonden onopge-
werkte elementen, als door omstan-
digheden – daarover straks meer –
niet zou zijn opgewerkt, hetzij zonder
opwerking in de vorm van uiteindelijk
permanent te bergen onopgewerkte
gebruikte splijtstof.

Deze ingrijpende verandering in de
status quo zou geen extra probleem
hebben opgeleverd, wanneer deze pas
zou intreden na de besluitvorming ter
principale over kernenergie, met inbe-
grip van het afvalprobleem. Dan had
van de resultaten daarvan kunnen af-

Lambers-Hacquebard

hangen of in deze nieuwe situatie continuering van de twee kerncentrales met de beoordeling van het afvalprobleem zou stroken en zo ja – een te-gestelde uitkomst zou meer voor de hand liggen, maar ook daar kom ik nog op terug – of dan ook nog opwerking onder de nieuwe condities in de gekozen beleidsontwikkeling zou passen.

De confrontatie met de nieuwe condities en daarmee met het ontbreken van een eigen bergingsoplossing, deed zich echter eerder voor en daarmee was de impasse een feit. Het ontstaan van deze impasse valt de Regering niet te verwijten. Wat de Regering wél te verwijten valt, en dat is wezenlijk in dit debat, is de wijze waarop men vervolgens met dit probleem is omgesprongen.

In 1978 werden tussen PZEM en Cogéma, respectievelijk GKN en BNFL, contracten met de nieuwe voorwaarden afgesloten. De Kamer wist daar niets van. Basisfout was dat de Regering toen niet is opgetreden. Het is onaanvaardbaar dat men de Kamer van een zo wezenlijke verandering toen onkundig heeft gehouden en het, in tegendeel, er maar op aan heeft laten komen, tot de Kamer er verleden jaar achter kwam dat er iets mis was. Men had eerst moeten onderzoeken welke mogelijkheden voor continuering op de oude voorwaarden of voor andere tijdelijke alternatieven er zouden zijn en over het geheel met de Kamer moeten overleggen, voordat verdere commitments werden aangegaan.

Ook toen was immers al lang duidelijk hoe verschillend er over de oplosbaarheid dan wel onoplosbaarheid van het probleem van het radio-actief afval werd – en wordt – gedacht. Met voorbijgaan aan dit alles, gokte men er kennelijk op dat de Kamer zich voor het blok zou laten zetten. Dat deed de Kamer echter niet zonder slag of stoot, toen voorjaar 1979, via de media bekend werd dat van een terugzendingsclausule.....

Minister Van Aardenne: Ik heb er nu echt behoefte aan, te interrumperen. Het Tractatenblad is een openbaar stuk waarop de meeste Kamerleden geabonneerd zijn en daar heeft het ingestaan. Niks media, die kwamen er later achter.

Mevrouw Lambers-Hacquebard

(D'66): De Minister interrumpeert een fractie te vroeg. Ik wilde net gaan omschrijven wat via de media bekend werd. Wat het Tractatenblad betreft, merk ik het volgende op. Het voorleg-

gen ter goedkeuring van die notawisseling met betrekking tot Dodewaard heeft een zeer lange tijd op zich laten wachten. Ik wil ook betogen dat – en de Minister weet dat wel, ik heb het hem eerder voorgehouden – voordat zelfs van plaatsing in het Tractatenblad sprake kon zijn, de Regering naar de Kamer toe had moeten komen met het probleem dat de bestaande situatie ten aanzien van het afvalprobleem van de kerncentrales bij Dodewaard en Borssele niet gecontinueerd kon worden.

Dat overleg had eerst plaats moeten vinden, voordat de Regering tot iets als een notawisseling had kunnen overgaan of tot informele bewilliging ten opzichte van PZEM of GKN ter zake van die contracten. De Minister is het misschien niet met mij eens, maar dat is de stelling.

Minister Van Aardenne: Dat is de stelling, akkoord, daarin zit een verschil van opvatting. U zegt echter dat het bekend werd in 1979 via de media. Het Tractatenblad is van 12 september 1978, waarin de briefwisseling met de Britse regering wordt bekend gemaakt. Op dat moment was het dus openbaar.

Mevrouw Lambers-Hacquebard

(D'66): Als de Minister mij de zin, die ik op het punt stond uit te spreken, laat voltooien, zal hij begrijpen dat hij er minstens taalkundig geen speld tussen kan krijgen. Ik wilde opmerken dat in 1979 via de media bekend werd dat van een terugzendingsclausule ten aanzien van Borssele sprake was. Het is onomstreden dat dit via de media bekend werd. Op het moment waarop dat bekend werd, had ten aanzien van Borssele nog geen notawisseling plaatsgevonden en was er nog geen Tractatenblad als informatiebron. Gelukkig maar, dachten wij toen....

Minister Van Aardenne: U dacht dat de zaken omtrent Dodewaard, waarvan dit wel bekend was, anders zouden terecht komen dan bij Borssele het geval was?

Mevrouw Lambers-Hacquebard

(D'66): Neen – het is evident in de hele voorgeschiedenis en dat weet de Minister best, maar ik wil het nog wel een keer zeggen, als hij dat graag wil horen – dat het verschijnen in het Tractatenblad van de notawisseling betreffende Dodewaard toen niet door de Kamer is signaleerd, maar dat was niet zo verwonderlijk.

Ik weet niet welke Kamerleden op het Tractatenblad zijn geabonneerd, maar het daarin opmerken van een zaak

die nog ter parlementaire goedkeuring moet worden voorgelegd is in elk geval niet het maatgevende moment. Het maatgevend moment lag juist ook bij Dodewaard bij de notawisseling zelf.

Het maatgevend moment voor Borssele was nog niet aangebroken toen via de media in het voorjaar 1979 die terugzendingsclausule in het beeld kwam. Toen daarover een interpellatie werd aangevraagd, was het de bedoeling ervoor te zorgen dat dat beslissende moment van notawisseling zich ook niet zou voordoen. Die interpellatie-aanvraag kon echter niet voorkomen dat de Kamer, al weer via de media, kort voor die interpellatie gewaar moest worden dat inmiddels ook de notawisseling met Frankrijk was voltooid.

Dit keer was het het televisie-journaal. Misschien kunnen wij hier ook ten minste constateren hoe nuttig de media soms voor kamerleden kunnen zijn.

De Kamer maakte toen door middel van twee moties duidelijk, de behandeling van deze goedkeuringsovereenkomsten te beschouwen als een onmogelijk vooruitlopen op de besluitvorming over INFCE, de daaruit voortvloeiende discussie over opwerking en de inmiddels in het vooruitzicht gestelde brede maatschappelijke discussie.

Die paradox in de besluitvorming is dan ook veelvuldig terug te vinden in de schriftelijke gedachtenwisseling over het wetsontwerp dat de Regering toch meende eind verleden jaar te moeten indienen. Met alle bochten waarin de Minister zich wringt om toch het tegendeel te beredeneren in de stukken, blijft het evident – en ik zeg dat met nadruk vooral ook in de richting van de CDA-fractie, gezien haar steun, verleden jaar juni aan de interpellatiemoties – dat een oordeel over de nieuwe contracten een oordeel vergt over de berging van radioactief afval zowel als over het op langere termijn doorgaan met opwerking.

Niet alleen de voor de beoordeling van opwerking relevante discussie over het regeringsstandpunt ten aanzien van de INFCE-resultaten moet nog plaatsvinden, maar ook de opwerking zowel als het afvalprobleem horen tot de onderwerpen die in de brede maatschappelijke discussie aan de orde zullen komen, alvorens wij daarover besluiten. Was het niet de CDA-fractie die nu misschien niet al te geboeid mag zijn, maar toen toch (met onze instemming) voorstelde dat er geen proefboringen vóór de afloop van de maatschappelijke dis-

Lambers-Hacquebard

cussie moesten plaatsvinden, omdat eerst over het afvalprobleem ten principale moest worden geoordeeld?

In de memorie van toelichting probeerde de Minister het nog te gooien op de redenering, dat dit alles alleen op eventuele nieuwe kerncentrales betrekking kon hebben omdat het doorgaan met de bestaande niet ter discussie zou mogen staan. Nu die door ons altijd bestredene redenering bij de laatste algemene beschouwingen eindelijk ook door de Regering expliciet is verlaten, gaat ook deze smoes niet meer op.

Het zou ook wel erg onlogisch zijn om over bezwaren die voor nieuwe kerncentrales wel zouden gelden ineens heen te stappen als het om de bestaande centrales gaat! Dat gebrek aan logica ijlt ook nog na in de INFCE-evaluatienota van de Regering waarin nog wordt geprobeerd, opwerking ten behoeve van de huidige centrales los te koppelen van de condities die de Regering aan eventuele opwerking voor nieuwe kerncentrales verbindt. Dat gaat natuurlijk niet op!

Al met al, is de consequentie van de hele gang van zaken, dat de Regering de Kamer probeert te forceren tot besluiten die òn op langere termijn doorgaan met de kerncentrales van Dordrecht en Borssele òn een keus voor opwerking òn een permanente afvalberging afdwingen voor de besluitvorming ten principale over al deze punten uit. Moet de Kamer zich in die klem laten drijven? De vraag stellen, is haar beantwoorden! Bij het Harrisburg-debat stelde ik al, dat de Regering dan ook maar de gevolgen voor haar rekening moest nemen.

Dat wij binnenkort over de gang van zaken met betrekking tot de maatschappelijke discussie ook nog een hartig woordje met de Minister moeten spreken verscherpt alleen nog maar de omstandigheid, dat wij het laatste woord over doorgaan met kernenergie en de vraag onder welke condities nog lang niet gesproken hebben.

Zou het voorgaande, alleen al omwille van de geloofwaardigheid van onze eigen besluitvorming – die de laatste tijd bij sommigen toch al weinig vertrouwen vermag te wekken – al moeten voeren tot afwijzing van het wetsontwerp, de Regering lokt met de eigen argumentatie (pro wetsontwerp) een weerlegging daarvan op inhoudelijke gronden uit.

Het gaat natuurlijk niet aan, zoals in de witte stukken is geprobeerd met het verwijt van een voorschot op de discussie die weerlegging terzijde te

schuiven, waar men zelf dat voorschot in weerwil van de Kamer eerst heeft gecreëerd.

Ik wil dan ook, wellicht ten overvloede na het eerste deel van mijn betoog, toch kort aangeven, dat ook, als nu wel de besluitvorming ten principale aan de orde zou zijn, wat ons betreft tot afwijzing van opwerking moet worden geconcludeerd.

Daar bovenop komt de beoordeling van de inhoud van de contracten ter onderbouwing van het feit òn dat wij er voor het afvalprobleem geen steek mee opschieten òn dat de onzekerheden en financiële verplichtingen dusdanig zijn, dat terugdraaien straks van nu gegeven goedkeuring nauwelijks meer mogelijk zal zijn.

Van doorgaan met opwerking valt geen heil te verwachten. Om te beginnen is er het proces zelf; nergens functioneren opwerkingsfabrieken volgens de oorspronkelijke verwachting. In Windscale kunnen staven van het Nederlandse type niet worden opgewerkt; in La Hague is men beduidend achtergebleven bij de oorspronkelijk geplande opwerkingsarbeid.

Naast de risico's voor milieu, werknemers en omwonenden – dit is wel degelijk een zaak die wij niet als ver van ons bed kunnen beschouwen en achterwege kunnen laten – is er de kans op een groot ongeval, waarvan de nota naar aanleiding van het eindverslag alleen stelt dat het ergste vast niet zal gebeuren, maar onbesproken laat wat er dan altijd nog wel mis kan gaan, nog daargelaten de kleine kans die in het niet zijkt als het gaat om zeer grote gevolgen die ook hierbij niet volstrekt uitgesloten zijn te achten.

Het is trouwens ook nog afwachten of en zo ja, wanneer de nieuwe opwerkingscontracten waar het bij de nieuwe contracten om gaat zullen kunnen functioneren. In Frankrijk zit men al met een vertraging van een paar jaar en zijn de vergunningen nog niet rond. In Engeland zijn de onzekerheden nog groter. De weerstanden bij bijvoorbeeld de Franse vakbonden spelen ook een rol. Sommigen twijfelen eraan of die nieuwe fabriek in La Hague er ooit zal komen.

Geeft dit al te denken, is de bedrijfszekerheid een wankel gegeven en zou ook de kostenfactor wel eens zwaar tegen kunnen vallen, principiële bedenkingen liggen vooral ook in het proliferatiegevaar. Het vrijmaken van plutonium vormt daarvoor een ernstige risico-vergroting die ons tot afwijzing van opwerking voert.

Een uitvoeriger bespreking van INFCE op dit punt zal nog moeten plaats-

vinden. Waar de Regering echter zelf in de INFCE-evaluatienota nog een vraagteken zet bij toekomstige opwerking, afhankelijk van verbetering van de nog ontoereikende technische en institutionele maatregelen tegen misbruik, valt toch niet vol te houden dat deze voorwaarden niet vervuld zouden hoeven te zijn in het kader van opwerkingscontracten voor de bestaande centrales? Dan maar liever geen stap gezet in de richting van de plutonium-economie!

Laten wij met afwijzing van opwerking een werkelijke oplossing van het afvalprobleem onbenut? Het is onzin dat opwerking de aard van het afvalprobleem wezenlijk zou veranderen. In de stukken wordt daarover ook zeer inconsistent geargumenteed door de Minister. Eerst heet het, dat als onderdeel geldt een aanzienlijke reductie van het volume en wordt gesuggereerd dat alleen KSA (kernsplijtingsafval) zou kunnen worden teruggezonden.

Later moet worden toegegeven dat alle aan de opwerking te relateren afval, met een veel groter volume, met uiteenlopende aard, terug kan komen, maar dan wordt het volume ineens weer onbelangrijk genoemd.

Laten wij nu in elk geval constateren dat de stoffen die het werkelijke afval vormen, niet door het opwerken verdwijnen. De totale stralingshoeveelheid, als maatstaf voor de hoeveelheid afval, verandert niet. Ook de stelling dat KSA hanteerbaarder zou zijn, is op zijn zachtst gezegd, omstreden te noemen, terwijl over de methoden van glasverpakking nog allerminst zekerheid bestaat.

Er bestaat zelfs zo weinig zekerheid over dat de contracten het voorbehoud maken, dat over de verpakking nog afzonderlijk overeenstemming moet worden bereikt, zonder welke niet zal worden opgewerkt.

De heer **Lansink** (CDA): Op grond van welke argumenten komt mevrouw Lambers-Hacquebard tot de opvatting dat in elk geval de hoeveelheid straling niet zal veranderen, maar gelijk zal blijven voor en na opwerking?

Mevrouw **Lambers-Hacquebard** (D'66): In het vertrouwelijke gesprek is, en dat is op mijn uitdrukkelijk verzoek niet als vertrouwelijk aangemerkt, door de heer Tiktak van de PZEM nog eens onderstreept dat, naar curies gemeten, men niet kan zeggen dat er in die zin ineens een afvalvermindering zou zijn. Dit is ook wel in de stukken te lezen. Men kan dan eindeloos gaan ruziën over het exacte vo-

Lambers-Hacquebard

lume van het afval dat hangt dan namelijk weer van de verpakking af.

Maar als men zou zeggen dat men naar aard van het afval met opwerking een wezenlijke oplossing aandraagt, dan zou dat betekenen dat men zegt dat men de schadelijkheid van het afval ten principale zou kunnen wegmenen, geheel of gedeeltelijk, door opwerking. Dat is niet het geval. Dit is de laatste keer ook nog eens onderstreept door de heer Tiktak.

De heer **Lansink** (CDA): De hoeveelheid is maximaal hetzelfde. Feitelijk, doordat er tien jaar overheen gaat en doordat er verval optreedt, zal het altijd wat minder zijn. Van het proces zal afhangen hoeveel het minder zal zijn.

Mevrouw **Lambers-Hacquebard** (D'66): Daar moet ik om lachen, want...

De heer **Lansink** (CDA): Daar kan men wel om lachen, maar ik vind langzamerhand ook dat wij met de versterking van informatie zo zuiver mogelijk moeten zijn.

Mevrouw **Lambers-Hacquebard** (D'66): Misschien mag ik die zuiverheid aangeven door mijn lachen in woorden te vertalen. Als men het in Nederland zou houden zonder opwerking, zou men ook een zeker verval krijgen. Dat geldt altijd.

De heer **Braams** (VVD): Ik heb het idee dat het mevrouw Lambers-Hacquebard is ontgaan dat het plutonium eruit wordt gehaald en dat het een andere bestemming krijgt. Wat terugkomt, heeft een aanzienlijk mindere hoeveelheid straling en minder radioactieve giftigheid.

Mevrouw **Lambers-Hacquebard** (D'66): Uiteraard geldt de redenering – maar dat was mij allerminst ontgaan – voor het totaal aan stoffen dat resulteert na opwerking vergeleken met de stoffen in onopgewerkte vorm. Daarvoor houdt de stelling volstrekt stand. Nu is vers twee, dat je dan zegt: het plutonium gaan wij gebruiken. Misschien moeten wij dan aan snellekweekreactoren denken. Het zou een betoog apart vergen om uiteen te zetten dat wij daar nog minder dol op zijn.

Feit is wel dat je in de vorm van plutonium een giftige en stralingsgevaarlijke stof hebt vrijgemaakt. Of je die al dan niet als afval behandelt, is vers twee. Het is een gegeven, dat je in totaliteit dezelfde hoeveelheid in stand houdt na opwerking.

Wij zien in het opwerken geen wezenlijke bijdrage voor de oplossing van het afvalprobleem. De heer

Braams zegt – maar dat zien wij niet als een oplossing –: wij halen het plutonium eruit en gebruiken dat ergens anders; daarmee is dan het afvalprobleem opgelost. Quod non. Je zit dan bij voorbeeld nog steeds met het KSA.

De heer **Braams** (VVD): Wij stellen dus vast dat er minder terugkomt dan eruit gaat.

Mevrouw **Lambers-Hacquebard** (D'66): Dat hangt af van wat er met het plutonium gebeurt. Het blijft eigendom van de elektriciteitsmaatschappij. Overigens bestaat er in de hele contractuele opstelling heel weinig duidelijkheid over wat er met het plutonium gebeurt.

De heer **Braams** (VVD): Dat staat in de stukken. In ieder geval komt het niet terug naar Nederland op dit moment en zolang Nederland er geen bestemming voor heeft.

Mevrouw **Lambers-Hacquebard** (D'66): Dat zal ook afhangen van de mogelijkheden die Nederland ziet voor het contracteren. Dan blijft het in Frankrijk. Ik weet niet of het zo'n goede zaak is om het daar opgeslagen te laten zijn.

De heer **Braams** (VVD): Dat is een ander punt.

Mevrouw **Lambers-Hacquebard** (D'66): *Mijnheer de Voorzitter!* Ik wees erop dat het probleem van de verpakking van het KSA zo zwaar ligt, dat er zelfs nog een aparte overeenstemming over moet worden bereikt, zonder welke niet zal worden opgewerkt. Ik houd vol, nog daargelaten de verdere aan opwerking verbonden bezwaren, dat uit een oogpunt van afvalberging opwerking geen wezenlijk ander soelaas biedt dan dat het een paar jaar langer duurt voordat je geconfronteerd wordt met het ontbreken van een permanente oplossing. Dat er ook dan afval is dat permanent geborgen moet worden, zal toch ook de heer Braams niet willen ontkennen.

Wat dit betreft, wordt er naar mijn smaak door de Regering een heel merkwuurde redenering gevolgd. Zonder opwerking wordt de noodzaak van langdurige interimopslag naar voren gehaald, maar dat die noodzaak met opwerking plus terugzending, of bij de reële kans van terugzending zonder dat is opgewerkt, evenzeer bestaat, blijft onvermeld. Wij kunnen er toch niet op gokken dat ineens die aanvaardbare, maatschappelijk verantwoordende en door iedereen geaccepteerde permanente bergingsoplossing intussen uit de lucht komt vallen? Geldt

dan ineens het wie dan leeft, wie dan zorgt-argument? Ook dan zitten we met afval waarvan we nu niet het vooruitzicht van aanvaardbare permanente berging hebben.

Dat leidt dan tot het afvalprobleem als zodanig. Bij de behandeling van het ICK-rapport heb ik al uiteengezet dat we aan de oplosbaarheid daarvan ernstig twijfelen, zoals ook al in de proefboringendiscussies naar voren kwam. Onder verwijzing daarnaar kunnen we toch moeilijk ons tot ver in de 90-er jaren kans op terugzending op ons hals halen van afval waarvan we niet weten waar het, met of zonder die langdurige interimopslag, uiteindelijk moeten laten?

Wat *trouwens in de redenering* van de Regering onder tafel blijft is ook, dat er een gerede kans is op terugzending van onopgewerkte staven, na alleen maar een opslagperiode bij de opwerkingsfabriek. Tellen dan ineens niet de problemen die men wél signaleert voor onopgewerkt afval waarmee niet eerst door Europa heen en weer is gesleept? Het wordt tijd dat nu maar wordt toegegeven dat de essentie van het afvalprobleem door opwerking niets verandert.

Dat het na opwerking resulterende afval evenzeer een serieus probleem is wordt door de terugzendingsclausule zelf onderstreept: anders zou men van Engelse en Franse zijde niet zo hechten aan zekerheid het afval inderdaad weer aan het land van oorsprong kwijt te kunnen.

Vanuit hún optiek terecht, maar voor ons meteen de ontzenuwing van het pleidooi voor opwerking uit afvaloogpunt. Vele duizenden jaren geen enkel contact met de biosfeer blijft ook bij KSA een noodzakelijk maar tegelijk onmogelijk te waarborgen eis.

Voorts de positie van de twee kerncentrales, mijnheer de Voorzitter. Ik stelde al dat de positie van de bestaande centrales wel degelijk ook bij de komende besluitvorming moet worden betrokken. Nu de Regering niet tijdig de mogelijkheid van continuering op de oude voet tot aan die besluitvorming of van het volstaan met een optie op nieuwe opwerking zonder zich nu aan nieuwe contracten te binden heeft onderzocht, is het van tweeën één: of de Regering neemt de verantwoordelijkheid voor het enige jaren tot die besluitvorming, zonder afvoer in bedrijf houden – technisch, qua opslagcapaciteit is dat mogelijk, maar het levert wel ook een, zij het beperkt in omvang, probleem van definitieve berging op – of men stelt de centrales tijdelijk buiten bedrijf in afwachting van de definitieve

Lambers-Hacquebard

tieve besluitvorming. Die keus heeft men door het erop aan te laten komen over zichzelf afgeroepen.

De Minister spreekt niet van stilleggen maar dreigt met permanente sluiting, daaraan vastknopend dat dat voor Borssele om economische redenen niet kan. Niet alleen laat hij achterwege dat op zich het afwijzen van opwerking technisch nog geen sluiting inhoudt, de herhaaldelijk door ons gevraagde gegevens om die economische gevolgen op hun werkelijke merites te kunnen beoordelen worden ook al niet verstrekt.

Er is nog nooit een goede kostenvergelijking gegeven tussen enerzijds, het draaiend houden van de centrale in Borssele met inbegrip van volle toerekening van alle eventuele opwerkings- en afvalkosten plus de huidige kosten van de instandhouding van de forse overcapaciteit aan conventioneel vermogen, en anderzijds het benutten van die aanwezige capaciteit, waarvoor de kosten nu ook al gemaakt worden, voor de stroomlevering aan Pechiney. Als het economisch argument wordt gehanteerd, dan dient die vergelijking ook op tafel te liggen.

Een scheef beeld wordt ook gegeven door de bestaande centrales wel op voorhand tot noodgedwongen opslagplaats te verklaren, terwijl met het oog op nieuwe kerncentrales, waarvoor, als het nu dan al dringen was om aan de opwerkingsbak te komen, opwerking nog allerminst vast staat, ineens aan de onzekerheid over interimopslagfaciliteiten niet zwaar wordt getild.

Het gaat niet aan om met twee maten metend tegelijk de op zich te respecteren ongerustheid in de betrokken gemeentes te gebruiken om op oneigenlijke gronden een keus vóór opwerking af te dwingen en die onzekerheden ineens te bagatelliseren als het om de verdere kernenergieplannen gaat. Wij moeten toch nog even stilstaan bij de inhoud van de contracten.

In hoeverre goedkeuring van het wetsontwerp een, naar te vrezen valt, de facto haast onomkeerbare binding en financieel vastzitten met zich mee zou brengen en onaanvaardbaar vol-dongen feiten zou scheppen, hangt uiteraard nauw samen met de inhoud van de contracten. Daarmee betreden wij weer het mijnenveld van vertrouwelijkheid en geheimhouding.

In het ordedebat heb ik al gesteld, dat wij niet alleen de gevraagde geheimhoudingsverklaring onjuist vinden maar ook menen dat de inhoud van het contract op de hoofdpunten zozeer tot de essentialia voor de be-

sluitvorming hoort, dat daarvoor enigerlei vorm van vertrouwelijkheid minder gewenst is omdat deze overkort in het publieke debat ter discussie moet kunnen staan en dus niet alleen na het publieke debat, zoals de heer Van Houwelingen schijnt te willen.

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Dat is een misverstand. Als je aan een debat over een concreet wetsontwerp begint en je stelt daarbij de openbaarheid van een van de zaken die daarbij betrokken is nadrukkelijk aan de orde, zelfs in de vorm van een motie, dan gebeurt dat toch ook tijdens de behandeling? Dat wordt dan toch niet na afloop van de behandeling geplaatst?

Mevrouw **Lambers-Hacquebard** (D'66): Dit is een woordenspelletje van de heer Van Houwelingen. Ik dacht dat ik duidelijk genoeg was, maar misschien is het goed als ik het nog eens uitleg.

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Ik vind dat iedere keer een onjuiste suggestie wordt gewekt. Een debat is bedoeld om in eerste termijn iets aan de Regering te vragen. De Regering gaat daar dan op antwoorden. Dat is nu zelfs gebeurd in de vorm van een motie die nu al in stemming is gebracht. Het is echt onzin om te zeggen dat wij achteraf weleens iets openbaar willen hebben. Wij hebben daarvoor gepleit bij de voorbereiding van dit debat en wij bepleiten dat ook in eerste termijn.

Mevrouw **Lambers-Hacquebard** (D'66): Desgevraagd zei de heer Van Houwelingen – dat bleek ook uit zijn stemgedrag bij de andere moties – dat hij het niet nodig vond de beraadslaging van dat openbaar worden van die informatie afhankelijk te stellen. Dat was het punt waarop ik doelde.

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Juist. Ik kan, omdat ik kennis genomen heb van het contract, zeggen dat wij vinden dat de behandeling kan plaatsvinden. Dat wil niet zeggen dat daarmee de zaak afgelopen is. Nu vindt de eerste termijn van de behandeling plaats. Daarin kunnen alle zaken aan de orde worden gesteld.

Mevrouw **Lambers-Hacquebard** (D'66): Daar ben ik ook mee bezig, om allerlei zaken aan de orde te stellen. Ik moet dan toch constateren dat wij dan in de pikante situatie komen dat de openbaarmaking van die contracten gewenst is, ook volgens de fractie van het CDA, maar dat het er dan niet zo erg toe doet om bij het wetsontwerp, dat juist over de inhoud van het contract gaat – dat heeft daar wezenlijk

mee te maken – nog niet openbaar over die informatie te kunnen beschikken.

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Wat is dat toch voor een onzin, om dat nu iedere keer te zeggen. In eerste termijn hebben wij gezegd dat wij vinden dat die contracten openbaar moeten zijn. Mevrouw Lambers gaat nu voor de derde keer verklaren dat het ons eigenlijk helemaal niet interesseert of het bij de beoordeling van het wetsontwerp een rol zou spelen. Daarom stellen wij het toch zo indringend aan de orde.

Mevrouw **Lambers-Hacquebard** (D'66): Ik zal nu voor de derde of vierde keer – ik raak de tel kwijt – trachten duidelijk te maken wat ik bedoel. Ik vraag de heer Van Houwelingen precies te luisteren naar wat ik zeg, want dan hoeft hij niet iedere keer zo opgewonden naar de microfoon te lopen.

Ik zeg niet anders dan dat door kennelijk het begin van dit debat niet afhankelijk te stellen van het openbaar gemaakt zijn van die informatie, het door de heer Van Houwelingen, die op zich om openbaarmaking heeft gevraagd – dat heb ik nooit bestreden – minder relevant wordt geacht, of ook in dit debat die informatie al als openbaar kan worden gehanteerd. Dat kan hij moeilijk weerleggen en dat is alles wat ik zeg.

Ik wil nog maar eens verkondigen dat wij vinden dat ook in dit publieke debat die informatie in essentie als openbare informatie ter discussie moet kunnen staan. Zoals de Minister weet – de heer Van Houwelingen ook wel maar voor het goede begrip zeg ik het nog maar een keer – heb ik die geheimhoudingsverklaring niet ondertekend en contract en side-letter om bewuste en naar ik aanneem evidente reden dus ook niet ingezien.

Zoals ik ook in het mondeling overleg van 15 oktober aan de Minister voorhiel, zijn wij op deze wijze aangevoerd op informatie over naar verondersteld mag worden gelijksoortige contracten die via de media naar buiten zijn gebracht. Dat betekent dat ik de juistheid van deze langs andere weg, niet door mijn toedoen, laat staan door enigerlei schending mijnerzijds, gepubliceerde informatie ook met betrekking tot de Nederlandse contracten aanneem, totdat door de Minister het tegendeel is aangetoond.

Het gaat met name om het artikel in de Volkskrant van 15 oktober en om het via de VARA-televisie openbaar gemaakte en aan een ieder die het wenste ter beschikking gestelde Zwee-

Lambers-Hacquebard

de contract met COGEMA, horend tot de groep UP3-A contracten. In plaats van ook op mijn beurt hieruit van alles voor te lezen lijkt het mij in dit stadium praktischer en duidelijker de Minister uitdrukkelijk met de volgende samenvattende vraag te confronteren.

Kan hij bevestigen dat het Borssele-contract als behorend tot dezelfde groep UP3-contracten gelijk is aan het via de VARA gepubliceerde en in de Volkskrant geciteerde contract? Het lijkt mij onmogelijk dat de Minister weigert deze vraag te beantwoorden. Doet hij dat wel dan zal dat in elk geval bij gebrek aan illustratie van het tegendeel voor onze beoordeling hier met een bevestigend antwoord gelijk moeten worden gesteld, wat mijn fractie betreft.

De Minister kan ons inziens dus maar beter wel met ja of neen antwoorden. Voor het geval – al lijkt mij dat niet waarschijnlijk – dat zijn antwoord 'neen' luidt, voeg ik bovendien de vraag toe, welke dan de verschillen zijn met de wel gepubliceerde contractsinhoud, terwijl ik ook graag bevestigd zou zien, dat waar het om standaardcontracten van United Reprocessors gaat, aangenomen mag worden dat (afgezien van de side-letter) het contract met BNFL gelijk is aan dat met COGEMA.

Het is mij duidelijk dat beantwoording van deze vragen in feite een soort van openbaarmaking van de contractsinhoud betekent. Daarover zal de Minister zeker eerst nader overleg moeten voeren. Hij moet COGEMA en de medecontractanten in de UP3-groep dan maar deze confrontatie uit het parlement voorhouden. Misschien helpt dat.

Dan kunnen wij op basis van dan door iedereen openbaar te hanteren informatie in de tweede termijn ten minste zinnig verder discussiëren aan de hand van een eenduidige tekst over de betekenis van de inhoud van de contracten voor de Nederlandse beleidsbepaling, in plaats van te moeten terugvallen op de verwijzingen in de nota naar aanleiding van het eindverslag naar de vertrouwelijke samenvatting, waaruit in dit debat niet kan worden geput.

Minister **Van Aardenne**: Mevrouw Lambers heeft daarnet al zo duidelijk gezegd dat zij tegen goedkeuring is. Als al die vragen worden beantwoord, kan dat dan nog veranderen?

Mevrouw **Lambers-Hacquebard** (D'66): Men kan niet zeggen, dat omdat ik al conclusies heb getrokken, de

informatie over de contracten niet relevant is. Voor een deel van de Kamer zal de vertaling van het contract voor de Nederlandse situatie de doorslag geven.

Mijnheer de Voorzitter! Als de tekst van de voornaamste bepalingen niet wordt vrijgegeven, zullen wij in tweede termijn met nadere citaten uit wat wel boven tafel is gekomen moeten werken. Ik hoop dat dit niet nodig zal blijken te zijn.

Alles bij elkaar geven de bepalingen het beeld van een veelvoud van financiële verplichtingen, waarbij ook in gevallen van terugbetaling als niet de beoogde prestatie kan worden verricht, alleen dat wordt terugbetaald waarvoor nog geen verplichtingen zijn aangegaan, terwijl in geval van bijvoorbeeld een Nederlandse opwerkingsverbod de financiële verplichtingen blijven bestaan.

Een dure zaak dus (men moet ook naar rato meebetalen aan de bouw van de nieuwe fabriek) waarbij er ingevolge een niet-limitatieve bepaling naar rato alle soorten afval, ook ingevolge bij voorbeeld reparaties, kunnen worden teruggezonden, maar bovendien er een gerede kans is, dat er niet wordt opgewerkt en voor veel geld het afval heen en weer is vervoerd en tijdelijk opgeslagen om weer onbewerkt terug te komen.

Eenmaal goedgekeurd, legt het contract met financiële verplichtingen een druk op die het onwaarschijnlijk maakt dat naderhand alsnog gemakkelijk een neen uit de definitieve besluitvorming zou rollen. Het op deze basis aangaan van een contract met terugzendingsconsequenties tot over vele jaren zou inderdaad een onaanvaardbare zware hypotheek op het toekomstige beleid leggen.

De Regering is al heel laconiek als wordt gesteld – hoewel zij geen uitsluitel over permanente berging bij de hand heeft – dat na aanneming van het wetsontwerp het weigeren van terugzending straks schending van een volkenrechtelijke verplichting zou opleveren. Mijnheer de Voorzitter! Het wetsontwerp dient dan ook niet te worden aangenomen!



De heer **Van Houwelingen** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Lang niet altijd zullen internationale overeenkomsten zoveel publieke belangstelling onder vinden als nu het geval is geweest met deze wetsontwerpen. Op zich zelf is dit niet zo merkwaardig, want de toepassing van kernenergie is in Nederland (en niet alleen in Nederland) een omstrede zaak.

De discussies ook over onderdelen van de kerncyclus, in dit geval opwerking van gebruikte brandstof, worden emotioneel gevoerd, ook vanwege de samenhang met de toepassing van kernenergie zelf.

Ook nu is er natuurlijk een samenhang met de discussie over de bestaande kerncentrales in Borssele en Dodewaard. Ik kom daar later nog op terug. Voor de beoordeling van deze wetsontwerpen gaat het echter primair om de goedkeuring van overeenkomsten met betrekking tot de eventuele terugzending van radioactief afval, al dan niet na opwerking. De afgesloten contracten met het Franse (COGEMA) en Engelse (BNFL) opwerkingsbedrijf zijn daarvoor relevant.

De rijksoverheid heeft binnen de bestaande organisatiestructuur voor de elektriciteitsopwekking geen eerste verantwoordelijkheid voor deze opwerkingscontracten. Dit constaterende, willen wij overigens ons standpunt herhalen dat de nationale overheid een veel duidelijker verantwoordelijkheid zou dienen te hebben voor alle activiteiten met betrekking tot de toepassing van energie.

Thans dient echter vastgesteld te worden dat voor de contracten, inclusief de economische consequenties, de PZEM en GKN en dus ook de lagere overheden de eerste verantwoordelijkheid dragen.

Bij dit debat dient het vooral te gaan om de internationale overeenkomsten zelf.

Allereerst wil ik enkele opmerkingen maken over de gevolgde procedure. Formeel is het juist dat het parlement zich via deze wetsontwerpen nog kan uitspreken over de gemaakte afspraken met Frankrijk en Engeland. Toch is het onbevredigend dat de Kamer pas geïnformeerd werd nadat in feite de contracten reeds waren afgesloten en de internationale overeenkomsten tot stand waren gekomen. De consequentie hiervan is onder andere – anderen hebben hierop al gewezen – dat een eventuele verwerping van deze wetsontwerpen aanzienlijke financiële gevolgen kan hebben.

Maar belangrijker is nog, dat ook hierdoor de indruk wordt gewekt het parlement voor het blok te plaatsen. Juist bij onderwerpen, waarbij de maatschappelijke betrokkenheid zo duidelijk is, moet men dit voorkomen. Tegen deze achtergrond betreuren wij deze gang van zaken en dringen er opnieuw op aan het overleg met de Kamer over alle activiteiten met betrekking tot kernenergie eerder en meer open te voeren.

Van Houwelingen

Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben tijdens het ordedebat uitvoerig gesproken over de openbaarheid van de opwerkingscontracten zelve. Ik heb enkele malen gepoogd, mevrouw Lambers-Hacquebard uit te leggen waarom wij juist nu erop terugkomen. Ik wil nog enkele argumenten aanvoeren. Het is nadrukkelijk niet onze opvatting dat de beoordeling van de wetsontwerpen zelf in feite alleen maar kan plaatsvinden als de contracten publiekelijk bekend zijn. In dit verband wijs ik op hetgeen staat in de motie-Den Uyl.

Die motie kan ik niet anders dan aldus uitleggen: ook in het geval dat de contracten uitsluitend ter vertrouwelijke kennisname ter beschikking zijn gesteld aan de Kamer kunnen dergelijke internationale overeenkomsten worden beoordeeld. Dat staat in die motie en ik ben het met die stelling eens.

Daarnaast is het van belang – ik heb daarvoor argumenten aangedragen, ook in mijn motie – juist ter voorkoming van allerlei mystificaties – ik heb nog eens gewezen op de naar ik hoop zeer spoedig te houden brede maatschappelijke discussie – te trachten de discussies zo open mogelijk te voeren, de taboesfeer te doorbreken en informatie zo openbaar mogelijk ter beschikking te stellen.

Ik constateer, dat een opwerkingscontract, zoals nu is afgesloten, openbaar dient te zijn. Ik verzoek de Minister nog eens nadrukkelijk alsnog pogingen daartoe te ondernemen. Hij heeft tijdens het ordedebat gezegd, dat hij met concrete vragen terug wil gaan.

De motie, die vanmiddag door de Kamer is aanvaard, vraagt meer. Ik hoop dat de Minister overeenkomstig de uitspraak daarin activiteiten op gang brengt die tot het beoogde doel leiden.

De heer **Jansen** (PPR): Heb ik het juist, dat de heer Van Houwelingen van mening is dat het niet noodzakelijk is dat zijn motie in deze eerste termijn wordt uitgevoerd maar dat het wel wenselijk, zo niet noodzakelijk is dat de motie wordt uitgevoerd voordat wij over het contract beslissen?

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Ik denk dat wij opnieuw in herhaling van zetten terechtkomen. Wij beslissen tijdens dit debat niet over de contracten.

De heer **Jansen** (PPR): Over de overeenkomsten. U hebt gelijk, ik corrigeer het bij deze.

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik beroep mij op de motie-Den Uyl, die ik overigens om andere redenen onjuist vond, als ik zeg dat de beoordeling van deze internationale overeenkomst niet noodzakelijkerwijs verbonden moet worden aan openbaarheid van de contracten. Ik oefen kritiek uit op het feit dat die contracten zijn aangegaan onder de conditie dat zij niet openbaar kunnen worden gemaakt.

Ik verzoek de Regering via mijn motie – de Kamer doet het inmiddels via aanvaarding van die motie – alsnog de zaken, die in het verleden niet in het openbaar zijn gebracht, in de openbaarheid te brengen.

Daarvoor gelden de argumenten, die ik al eerder noemde, afgezien van de beoordeling van het wetsontwerp.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop dat de Minister bij zijn beantwoording de Kamer kan toezeggen dat dit zal gebeuren, nog tijdens de behandeling van dit wetsontwerp.

Al eerder heb ik gewezen op de samenhang met de discussie over de bestaande kerncentrales in Borssele en Dodewaard.

Het bepleiten en aanvaarden van de brede maatschappelijke discussie over de toepassing van kernenergie in relatie met het totale energiebeleid heeft als consequentie dat met betrekking tot kernenergie de status quo voor die periode wordt gehandhaafd. Ook om dié reden zal de CDA-fractie niet instemmen met voorstellen om de bestaande kerncentrales te sluiten, zoals het voorstel-Jansen. Dit standpunt houdt tevens de bereidheid in om op positieve wijze mee te werken aan zodanige maatregelen, dat een veilig en verantwoord functioneren van deze centrales mogelijk is.

Het niet sluiten van de bestaande kerncentrales veroorzaakt onontkoombaar een afvalprobleem. Door de opwerkingscontracten wordt weliswaar het volume en de hoedanigheid beïnvloed. De noodzaak blijft een aanvaardbare oplossing te zoeken voor het radioactief afval.

Daarom blijft het nu een moeilijke afweging, of de aanvaarding van onzekerheid ten aanzien van de opslagmogelijkheden c.q. beheersmogelijkheden van het afval na opwerking, dan wel de opslagmogelijkheden c.q. beheersmogelijkheden van de gebruikte brandstofelementen, toelaatbaar is. Dat opwerking de enige mogelijkheid is en dus het alternatief neerkomt op sluiting van de bestaande centrales, is

een conclusie die wij niet kunnen delen, óók niet op basis van de INFCE-studies.

Hoe dan ook, maatregelen zijn op korte termijn noodzakelijk. Bij de discussie over de recente energienota, deel 3, zullen we hierop uitgebreid terug komen. Ik verwijs hierbij ook naar de motie, ingediend door mijn collega Lansink. Wel signaleren wij met de Regering dat thans een zware hypotheek gelegd wordt op de toekomst zolang er geen aanvaardbare oplossing van het afvalprobleem is gevonden.

Uiteindelijk is dit probleem mede beslissend voor de besluitvorming over het al dan niet laten functioneren van de bestaande kerncentrales en het bouwen van nieuwe centrales.

Tijdens de schriftelijke voorbereiding is men reeds uitvoerig ingegaan op de aard en omvang van het afval na opwerking. Nadrukkelijk willen wij nog eens het volgende vaststellen:

1. de hoeveelheid afval, die eventueel kan worden teruggezonden, is, uitgedrukt in stralingsintensiteit, nooit méér dan voor opwerking in de vorm van brandstofstaven is toegezonden, in de praktijk is het minder;

2. over de vorm, waarin het afval wordt aangeboden moet overeenstemming zijn bereikt alvorens van terugzending van afval sprake kan zijn. Ik verkrijg graag nog eens een duidelijke bevestiging hiervan van de Minister.

Een bijzonder probleem bij opwerking blijft het ter beschikking komen van plutonium. Uit een oogpunt van een noodzakelijk non-proliferatie beleid is het gewenst, dat hierover zo weinig mogelijk onzekerheid blijft bestaan. Naast de bestaande waarborgen via Euratom en de IAEA achten wij het absoluut noodzakelijk dat de overheden en dus niet alleen de PZEM de uiteindelijke verantwoordelijkheid zal hebben over het beheer van plutonium, uiteraard binnen de procedures van het voorzieningsagentschap van Euratom. Kan de Regering dit duidelijk toezeggen en zal de Kamer hierover ook steeds tijdig worden geïnformeerd?

Het CDA heeft het wetsontwerp steeds willen beoordelen in het licht van de resultaten van de INFCE-studies. Beleidsvoornemens op basis van INFCE-studies dienen door te werken in het kernenergiebeleid van de Regering.

Het gaat ons wel wat ver om te stellen dat het hier 'slechts een ad hoc' beslissing betreft en dat bij de INFCE-studie de opwerking ten principale aan de orde dient te komen.

Van Houwelingen

Dit te meer, omdat we er niet van uitgaan dat binnen redelijke termijn opnieuw een opwerkingscontract zal worden afgesloten. Uit de beleidsconclusies van de Regering inzake de INFCE-studie blijkt, dat de Regering ook bedenkingen heeft betreffende opwerking, zij het dan dat ze daar alleen beleidsconsequenties aan verbindt voor de eventuele uitbreiding van het kernenergiepotentieel in Nederland.

De goedkeuring van het wetsontwerp betekent volgens de Regering niet dat het laatste woord gezegd is over opwerking en terecht! We wachten met belangstelling de invulling van de nadere voorwaarden af. Ook de Regering acht die noodzakelijk. Welke beïnvloedingsmogelijkheden ziet de Regering? Welke positieve effecten ziet ze voor een actief non-proliferatiebeleid met betrekking tot dit probleem?

De Regering stelt dat zij aanvankelijk aanzienlijke aarzelingen had om haar medewerking aan de totstandkoming van de contracten te verlenen. Desalniettemin heeft ze na rijp beraad en na alle aspecten in overweging te hebben genomen toch het groene licht gegeven voor deze contracten.

Onze vraag is welk actief non-proliferatiebeleid de Regering heeft gevoerd om de toch ook door haar erkende risico's verbonden aan de opwerking te begrenzen en te minimaliseren. We doelen hier niet op het gemaakte voorbehoud maar op dát beleid, op dié maatregelen die het gebruik maken van dit voorbehoud hadden voorkomen.

We achten de opmerkingen van de Ministers omtrent de doelstellingen van het non-proliferatiebeleid van de betreffende landen nogal versluisend. Het gaat hier niet om abstracte doelstellingen, maar om concreet beleid.

Kan de Regering een opsomming geven van de door de Franse regering gedane voorstellen welke een effectief non-proliferatiebeleid zouden bevorderen? De verdere invulling van de voorwaarden, de effecten op het non-proliferatiebeleid maken een evaluatie op korte termijn noodzakelijk.

Afrondend trek ik met betrekking tot opwerking enkele conclusies.

Vastgesteld moet worden dat de economische voordelen bij opwerking voorlopig uiterst minimaal blijven. Ik heb uit de stukken begrepen dat men ze inschat op een tiende cent per kilowatt, zeker zo lang er geen zekerheid is over de toepassing van kweekreactoren. Ook daarover zal uiteraard in dit parlement wel worden gesproken.

Ten tweede moet worden vastgesteld dat er nog steeds onvoldoende waarborgen zijn tegen misbruik van deze splijtstofcyclus. Dit blijkt ook uit punt 2.21 van de evaluatienota inzake INFCE.

Ten derde wordt het afvalprobleem ook door opwerking niet wezenlijk opgelost.

Daartegenover kan men natuurlijk een aantal positieve punten noemen. Ik noem er twee. Het eerste is dat in de INFCE-studies mogelijkheden zijn aangedragen om tot betere en aanvullende waarborgen te komen. Mogelijkheden zijn er wel. Het tweede is dat ook bij niet opwerken er negatieve consequenties zijn met betrekking tot misbruik en opslag van het afval.

De CDA-fractie acht het dan ook onjuist nu definitief te kiezen voor opwerking. Verdergaand internationaal overleg zal noodzakelijk zijn om de bestaande voorwaarden aanzienlijk te verbeteren. Instemming met de wetsontwerpen mag dan ook niet worden opgevat als instemming met de daadwerkelijke opwerking. Daaraan verbinden wij een aantal voorwaarden.

De eerste is dat de Regering zich optimaal zal inzetten voor verbetering van de bestaande waarborgen. De totstandkoming van een internationaal plutonium opslagregime heeft hierbij een hoge prioriteit.

De tweede is dat het parlement de resultaten hiervan kan toetsen, alvorens toestemming zal worden gegeven voor daadwerkelijke opwerking.

De derde is de mogelijkheid alsnog af te zien van opwerking indien de resultaten van het internationaal overleg onvoldoende zijn.

Mevrouw Lambers-Hacquebard

(D'66): Realiseert de heer Van Houwelingen zich dat dan de financiële verplichtingen voor de PZEM blijven bestaan als het contract van kracht is geworden door aanneming van het wetsontwerp?

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Ik heb er al op gewezen dat hoe dan ook financiële consequenties ontstaan als contracten worden afgesloten. Uiteindelijk zal een beslissing genomen moeten worden waarbij de financiële consequenties ook een rol spelen. Dat laatste gebeurt in een dialoog tussen Kamer en Regering, die beide een afweging moeten maken.

□

De heer **Van der Spek** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! De opwerkingscontracten, waarover de nu ter goedkeuring voorgelegde overeenkomsten tussen

Nederland en het Verenigd Koninkrijk, respectievelijk tussen Nederland en Frankrijk gaan, zijn geheim. Het feit alleen al dat de inhoud van die contracten niet openbaar is en dat zelfs de Kamer de inhoud niet kent, is mijns inziens voldoende reden om dit wetsontwerp niet aan te nemen.

Ik wijs er met nadruk op dat actiegroepen en milieu-organisaties – waaronder de Stichting Natuur en Milieu – vinden dat door deze gang van zaken het wantrouwen van de mensen in de parlementaire besluitvorming – met name wat betreft de kernenergie – belangrijk zal groeien.

Een centraal punt in de contracten is de verplichting voor Nederland om afval uit Frankrijk en Engeland, dat overblijft na de opwerking, te aanvaarden. De opslag van dat afval is uiteraard een belangrijk probleem, zij het minder groot dan het probleem van het afval dat direct bij de kerncentrales ontstaat.

De vraag is nu of de centrales in Borssele en Dodewaard meer aanvaardbaar worden door het feit dat het afval wordt opgewerkt, dus door deze opwerkingscontracten. Dat is naar mijn mening niet het geval. In de eerste plaats kan men zoiets niet alleen nationaal bekijken. In de tweede plaats wordt plutonium geïsoleerd en wij hoeven niet te praten over de gevaren hiervan in het kader van de proliferatie van kernwapens.

Mijnheer de Voorzitter! Afwijzing van deze overeenkomsten en daarmee van de opwerkingscontracten betekent niet alleen dat het nu geproduceerde afval van Dodewaard en Borssele in Nederland moet blijven maar ook het afval, dat in de toekomst wordt geproduceerd.

Nu zegt de Regering in antwoord op de vraag of een uitstel van de goedkeuringsprocedure denkbaar is, dat voor een langere periode alternatieve oplossingen bestaan in de vorm van bovengrondse opslag, maar dat dit op den duur niet mogelijk is omdat dit veel te lange procedures met zich meebrengt en ook vanwege de hoeveelheid.

Een belangrijk uitstel zou naar de mening van de Regering beëindiging van de contracten betekenen en dat zou tevens betekenen dat de centrales op den duur zouden moeten worden gesloten. Dat geldt natuurlijk nog sterker als de overeenkomsten zonder meer niet worden goedgekeurd. Dan zouden beide centrales moeten worden gesloten.

Mijnheer de Voorzitter! Als de centrales worden gesloten, zitten wij na-

Van der Spek

tuurlijk nog wel met het probleem van het bestaande radioactieve afval. Ik denk ook aan de radio-actieve spullen in het kadaver van onderzoek, medisch gebruik e.d., hoewel dat natuurlijk lang niet zoveel is als wat er bij de kerncentrales overblijft. Men moet echter erkennen dat de radioactieve stoffen die er nu al zijn moeilijkheden genoeg geven.

Op zich zelf is dat natuurlijk geen reden om verder te gaan met Dodewaard en Borssele en daarmee in feite de moeilijkheden nog verder te vergroten, respectievelijk te gaan vertrouwen op alle consequenties van opwerking. Daarbij wijs ik op zowel het feit dat – zij het dan elders op de wereld – min of meer puur plutonium in grote hoeveelheden wordt geproduceerd, als het feit dat wij zeer waarschijnlijk worden geconfronteerd met grote hoeveelheden afval, zij het wat minder gevaarlijk, die worden teruggezonden.

In de stukken bij het wetsontwerp houdt de Regering nog vol dat de vraag, of Dodewaard en Borssele in bedrijf moeten blijven, geen onderwerp is van de maatschappelijke discussie. Ik zou graag zien dat de Minister van Economische Zaken bij dit debat nog eens duidelijk zei dat dit standpunt thans veranderd is.

Uitspraken van diverse Ministers, gedaan kort voor de demonstratie bij Dodewaard, hielden de toezegging in dat ook de vraag, of Dodewaard en Borssele open moeten blijven onderdeel van de maatschappelijke discussie zal uitmaken, respectievelijk dat een consequentie van die maatschappelijke discussie zou kunnen zijn dat men besluit tot sluiting van die centrales. Het lijkt mij goed om dat nu nog eens formeel vast te leggen.

Minister Van Aardenne: Ik zal u dezelfde citaten uit de Handelingen geven die ik ook aan de actiegroep heb gegeven.

De heer Van der Spek (PSP): Het lijkt mij inderdaad goed om dat ook in het kader van een parlementaire behandeling te doen.

Minister Van Aardenne: Ik sprak over citaten uit de Handelingen. Het is namelijk niets nieuws.

De heer Van der Spek (PSP): Bij de beschouwing van deze zaken lijkt het mij van belang om te zien hoe de situatie thans is, zowel in Cap la Hague, als in Windscale. Met name Cap la Hague staat in het centrum van de belangstelling. Men kampt daar met ontzettend

veel moeilijkheden. Er is een ontzettend grote achterstand van ongeveer twee jaar.

De grote moeilijkheden zijn onlangs door de directie toegegeven. Ik herinner aan een televisie-uitzending over dit onderwerp. Ik wijs ook op het grote verzet van de bevolking in de omgeving. De moeilijkheden zijn ook technisch van aard. Met name is men ontzettend achter geraakt bij de plannen tot uitbreiding van de opwerkingscapaciteit.

Uit de stukken van de Regering concludeer ik overigens dat Windscale niet vóór 1990 spullen uit Dodewaard zal opwerken. Ook daar kunnen wij dus geen vlotte afhandeling verwachten.

Met name gezien vanuit het standpunt van mensen die echt problemen hebben met kernenergie vind ik van belang dat door de contracten aan de bouw van nieuwe opwerkingsfabrieken zal worden meebetaald door GKN en PZEM. Daardoor betaalt de Nederlandse bevolking mee.

In dit kader wil ik iets vragen over het contract tussen PZEM en Pechiney, dat, als ik het goed begrepen heb, ook gedeeltelijk geheim is. Dit contract handelt over de leverantie van elektrische energie door PZEM aan Pechiney tegen een laag tarief. Dit is van belang omdat in verband met de vraag of Borssele moet open blijven of niet, de kwestie van de werkgelegenheid bij Pechiney in het geding wordt gebracht. Misschien kan de Minister daarover iets meer zeggen.

Op 17 oktober is op de aandeelhoudersvergadering van de PZEM gesproken over het maken van een opslaggebouw in Borssele voor laag en middelradio-actief afval. Mij heeft de opmerking bereikt dat daar niets is gezegd over hoogradio-actief afval. Ik zou graag zien dat de Minister poogde, bij gelegenheid van deze discussie, daar wat meer helderheid over te verschaffen. Ik vond het opvallend.

In de stukken heeft de Regering met nogal wat nadruk gezegd dat de uitspraken van de International Nuclear Fuel Cycle Evaluation niet in strijd zijn met de gesloten contracten. Er wordt op gewezen dat INFCE geen negatief standpunt ten aanzien van 'breeders' heeft ingenomen. Vanuit mijn standpunt gezien, legt dit in deze discussie geen gewicht in de schaal, omdat INFCE als zodanig uitgaat van de noodzaak van kernenergie en dus vanuit een ander uitgangspunt vertrekt.

Men zal begrijpen dat ik niet van plan ben om voor dit wetsontwerp te stemmen.



De heer Zijlstra (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Wij nemen onder protest deel aan deze beraadslaging. De argumenten daarvoor zijn dezelfde als die door mijn fractievoorzitter zojuist in het ordedebat naar voren zijn gebracht. Ik hoef ze niet te herhalen, maar ik betreur uiteraard dat de Kamer die argumenten niet heeft willen honoreren. Ik wil op twee punten nog iets toevoegen aan de argumenten van mijn fractievoorzitter, toegespitst op de nucleaire problemen.

Het eerste punt betreft de precedentwerking, die van de handelwijze van Regering en Tweede Kamer kan uitgaan. Als de Kamer in het vervolg niet beter op haar tellen past, komen er nog meer contracten, die de Kamer niet mag inzien of alleen via een staatsrechtelijk ongewenste procedure. Dat kan invoer van uranium van ongewenste herkomst betreffen of levering van gevoelige installaties, allemaal onder het mom van privaatrechtelijke contracten waar de ministeriële verantwoordelijkheid geen vat op zou hebben.

Het tweede punt betreft het feit, dat voor het contract GKN-BNFL in het geheel geen inzage mogelijk was, zelfs niet met ondertekening van een telex met voorwaarden. Hier geeft de Kamer, als zij de overeenkomsten goedkeurt, eerst recht een grotendeels blanco cheque. Goedkeuring van terugzending van bestraalde splijtstofstaven of KSA zonder precies te weten onder welke voorwaarden en omstandigheden: het is nauwelijks te geloven dat de Kamer zich daarbij neerlegt, terwijl men toch in een land als Zweden wegen heeft gevonden om essentiële delen van een dergelijk contract zelfs openbaar te maken.

Minister Van Aardenne: Wat de GKN betreft, begrijp ik de opmerking van de heer Zijlstra helemaal niet. Inderdaad is hieromtrent niet eens het aanbod aan individuele Kamerleden gedaan. De geachte afgevaardigde was hier juist zo op tegen. Wat hem betreft, moet dit toch gelijk staan.

De heer Zijlstra (PvdA): Ik weet niet wat van onze zijde gedaan zou zijn, indien wij op staatsrechtelijk aanvaardbare manier inzage hadden kunnen krijgen in het contract. Ik constateer alleen dat voor Windscale en Dodewaard duidelijk een blanco cheque wordt gegeven. Het is een tweede hoe wij erover denken. Het feit blijft dat wij iets moeten goedkeuren dat niemand in deze Kamer precies kent.

Zijlstra

Minister **Van Aardenne**: Als een ander wel inzage krijgt, na het zetten van een handtekening, vindt u dat op zich wel een verbetering, terwijl u het zelf niet doet?

De heer **Zijlstra** (PvdA): Ik heb niet gezegd dat ik het zelf niet zou doen. Ik heb mij daar niet over uitgelaten. U legt mij woorden in de mond. Wij moeten een passage goedkeuren waar niemand in de Kamer precies kennis van kan hebben.

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Ik denk dat dit een onjuiste stelling is. Het is terecht dat de Kamer ter beoordeling van een bepaalde zaak informatie vraagt aan de Regering. Dat is de normale procedure. U hebt daaraan meegedaan bij de voorbereiding van het wetsontwerp en die informatie is verstrekt. Fase twee is of er mogelijkheden zijn om de verstrekte informatie te controleren op basis van het contract zelf. Dat is voor een deel wel gelukt maar voor een ander deel niet. Dat wil niet zeggen dat per definitie daardoor de informatie, verstrekt door de Regering, onvolledig of onjuist is, in ieder geval is het geen blanco cheque.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Ik kan alleen constateren op basis van wat wij weten over de contracten van andere herkomst dat die contracten kennelijk niet 'identical' zijn, zoals de heer Couture ons heeft gezegd. Ik vind dat de Kamer dan de gelegenheid moet hebben om te verifiëren of hetgeen de Minister in zijn stukken ter beschikking heeft gesteld, ook inderdaad klopt. De Kamer kan dat alleen verifiëren wanneer zij die stukken precies kan inzien en dat is het recht van de Kamer.

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Natuurlijk is dat het recht van de Kamer. Als de Kamer dat wil, heeft zij daarvoor ook instrumenten, zelfs om de openbaarheid van de contracten af te dwingen.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Ik heb het nu niet over de openbaarheid, maar over het vertrouwelijk ter inzage leggen. Die dingen worden wel met elkaar verwisseld, maar er is een verschil.

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Daarvoor heeft de Kamer ook haar eigen instrumenten. Als men de Regering inderdaad wantrouwt en als men denkt dat die niet alle informatie verstrekt, moet de Kamer ook dit soort instrumenten gebruiken. Daartoe heeft de heer Zijlstra echter geen voorstellen gedaan.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Ik zal de heer Van Houwelingen een voorbeeld geven. In het bekende Zweedse contract staat ergens dat het afval dat terug komt 'shall consist of but not be limited to'. Daarna volgt een heel lijstje van 'waste' dat terugkomt. Ik denk dat 'shall not be limited to' de mogelijkheid geeft om allerlei afval, zoals apparatuur en misschien zelfs fabriekspuin, terug te zenden. Het is onjuist, als zoiets, waarover twijfel kan bestaan op basis van zogenaamd identieke contracten, niet kan worden geverifieerd. Er is verder geen sprake van wantrouwen. Ik weet niet, of het opzettelijk gebeurt, als het waar is. De mogelijkheid moet echter wel bestaan om dat te verifiëren. Dat kan nu juist niet.

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Dat is natuurlijk wel enig wantrouwen. Ik heb de contracten ook gezien, alsmede het Zweedse contract.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Dan kunt u mij meteen zeggen, of dat 'shall not be limited to' juist is.

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Ik kan dat citeren, maar ik heb het stuk niet bij de hand.

De heer **Zijlstra** (PvdA): U mag dat niet citeren.

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Jawel, uit de officiële, publieke stukken. In een wit, publiek stuk staat letterlijk, dat er geen delen van de fabriek, dus ook geen puin,

De heer **Zijlstra** (PvdA): Daarom gaat het niet. Het gaat om de formule 'shall not be limited to'. Puin is in dat verband heel wat anders.

De heer **Van Houwelingen** (CDA): In mijn eerste termijn heb ik nog eens om de bevestiging gevraagd dat, wat ook in de stukken is vastgelegd en door anderen nadrukkelijk is verklaard, er niet meer, uitgedrukt in stralingsintensiteit, kan worden teruggezonden dan wij er naartoe zenden. Dat beperkt in ieder geval de mogelijkheid van terugzenden van afval naar Nederland. Het is een heel duidelijke beperking.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Ook daarop kom ik nog terug. Het gaat niet alleen om de hoeveelheid curies, maar het gaat bij voorbeeld ook om de hanteerbaarheid van het afval. Men heeft het zelfs in bepaalde contracten over zogenaamde 'consumable pieces'. 'Consumable', eetbaar! Zo'n kwestie is ook erg belangrijk voor de terugzending van het afval. De Kamer moet de mogelijkheid hebben, al die aspecten te bekijken. Bovendien – en nu ga ik een

stap verder – moeten wij de mogelijkheid hebben om technici, mensen die dat beter kunnen beoordelen dan wij, te vragen wat bij voorbeeld dat 'consumable' betekent.

De heer **Van Houwelingen** (CDA): U wilt dus informatie van derden hebben?

De heer **Zijlstra** (PvdA): Die zou inderdaad nodig zijn om het geheel goed te beoordelen.

De heer **Van Houwelingen** (CDA): Ik dacht dat u daartegen zo veel bezwaar had.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Neen, ik wil graag informatie van derden hebben om te kunnen beoordelen of het acceptabel is wat er in de contracten staat. Ik meen dat dit toch duidelijk is.

Mijnheer de Voorzitter! Zoals gezegd, nemen wij onder protest aan deze beraadslaging deel. Wij zullen bij de argumentatie dan ook alleen maar gebruik maken van de overgelegde stukken, de algemeen toegankelijke contracten en andere documenten, zoals het contract tussen acht Zweedse kerncentrales en COGEMA, dat al eerder geciteerd is, een Duits contract met Unterwesel en Belgische documenten.

Een vertegenwoordiger van de Compagnie Générale des Matières (COGEMA) – de heer Jansen heeft hierop al gewezen – in de persoon van de heer Couture vertelde onlangs dat zijn maatschappij 32 gelijklopende (hij zei: identical) contracten had afgesloten in de tijd dat ook het contract tussen PZEM en COGEMA speelde.

Gezien de tijdstippen zouden die contracten, ook welke ik zoeven heb genoemd, gelijk moeten zijn. Daarvan zijn wij echter niet geheel zeker. Dat heeft de kleine discussie net al aange-toond. Laten wij er echter voorlopig eens van uitgaan, dat de bewering van de heer Couture ongeveer klopt. Dat maakt het mogelijk, zij het met enige tegenzin, een aantal inhoudelijke opmerkingen te maken over die afgesloten contracten. Die opmerkingen zullen achtereenvolgens betrekking hebben op de geschiedenis van de affaire, op het gebrek aan openbaarheid en op de bepalingen uit de contracten zelf.

Wat de geschiedenis van de opwerkingscontracten betreft moeten wij teruggaan, wat de belangrijkste centrale in Borssele betreft, tot 28 februari 1978, de datum waarop de Minister van Economische Zaken de fout en de onvoorzichtigheid beging een brief te sturen aan de PZEM met de medede-

Zijlstra

ling 'dat de Regering geen plannen heeft terugzending van kernafval te beletten.'. Hij had toen het concept-opwerkingscontract al ontvangen en wist dus precies waar het om ging.

Over het vervolg kan ik kort zijn. Ik kan verwijzen naar de opmerkingen van mevrouw Lambers-Hacquebard. Er kwam een notawisseling, een interpellatie-Lambers-Hacquebard. Mevrouw Epema-Brugman sprak uit dat de handelwijze onfatsoenlijk was. Het resultaat van dit alles was dat de Kamer berustte in haar machteloosheid.

De notawisseling was gebeurd en de moties waren, ondanks dat zij werden aangenomen, mosterd na de maaltijd. *Wat is overgebleven van de uitspraak van de Kamer dat de verplichtingen, voortvloeiend uit die contracten, de verdere besluitvorming over kernenergie niet mogen belasten, is bitter weinig.* In Borssele en in Dodewaard bevinden zich immers nu de splijtstofstaven al, die na verzending naar Frankrijk of het Verenigd Koninkrijk eens terug zullen komen.

Ik stap nu van 28 februari 1978 naar 27 februari 1980. In het Harrisburg-debat worden de moties-Voortman nr. 13 en nr. 14 en de motie-Jansen ingediend. Naast de motie-Voortman nr. 13, die over ruimte voor compactopslag tot het eind van de brede maatschappelijke discussie handelde, is motie nr. 14 belangrijk in het verband met de opwerkingscontracten. In die motie werd de Regering verzocht te gaan onderhandelen met de regeringen van Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk om voortgezette levering van afgewerkte splijtstof op basis van de oude opwerkingscontracten mogelijk te maken. Dat wil zeggen: zonder latere terugzending van bestraalde splijtstofstaven of kernsplijtstofafval.

Zoals u weet werd ook deze motie door de Kamer verworpen. Het gevolg is duidelijk: in de kerncentrale Borssele wordt al gewerkt met de staven, die onder het nieuwe contract vallen, terwijl men weet dat die staven zelf, of het afval ervan, naar Nederland zullen terugkeren. Onze positie was toen eigenlijk al duidelijk. Ik citeer wat de heer Voortman toen zei:

'Ik heb in de motie uitdrukkelijk gewezen op het belang van onderhandelingen met de regeringen van Frankrijk en Engeland, omdat van politieke zijde ten aanzien van die opwerkingscontracten de eis op tafel is gelegd, dat op termijn moet worden teruggezonden. Op dat vlak zal ruimte gecreëerd moeten worden, opdat de status quo kan worden gehandhaafd.' Dat is een an-

dere status quo dan die waarover andere sprekers hiervoor over spraken. Dat is namelijk de status quo van het afval. Hij vervolgde:

'Er moeten geen contracten worden afgesloten, waarvan de effecten over de brede maatschappelijke discussie heen reiken. Ook moet niet worden vooruit gelopen op de gedachtenwisseling over de vraag, of opwerking al dan niet wenselijk is.'

Nu, acht maanden later, moet over diezelfde contracten een besluit vallen. Wij constateren dat de effecten daarvan nog steeds over de brede maatschappelijke discussie heen reiken. Wij constateren tevens, dat er nog steeds geen concreet uitzicht is op een oplossing voor langdurige opslag, op zijn best een wazige verte. Het is onzeker of gedurende lange tijd überhaupt proefboringen uitgevoerd zullen worden en als dat wel gebeurt, is het resultaat ervan ongewis. De proefboringen in de ideaal geachte zoutkoepel van Gorleben, met vooralsnog een slecht resultaat, zijn een slecht voorteken.

Daarbij komt dat de proefboringen, als ze al uitgevoerd worden, pas na afloop van de brede maatschappelijke discussie kunnen beginnen. Dat is op zijn vroegst in 1983. Met minstens 10 jaar voor proefboren en schachten en galerijen bouwen erbij zijn we al in het midden van de negentiger jaren. *De mijn zal dan enkele decennia open moeten blijven en het zal nog 300 jaar duren voor de radioactieve straling verminderd is tot het niveau van het uraniumerts, waar het uitkomt.* Dit zijn de effecten van de opwerkingscontracten en die effecten reiken inderdaad heel ver over de brede maatschappelijke discussie heen.

De heer **Braams** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Het is absoluut onjuist om te stellen dat de fysische verschijnselen die de heer Zijlstra nu noemt een gevolg zijn van de opwerkingscontracten. Of men het nu hier laat dan wel het naar ginds stuurt en het weer terugbrengt, dat tijdsverloop van 300 jaar berust op een natuurwet en heeft niets te maken met parlementaire besluiten.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Daarin heeft de heer Braams gelijk. Als wij tot de kern van de zaak willen komen, zullen wij nog verder moeten gaan en moeten praten over de zinnigheid van het voortbestaan van de kerncentrales zelf. Dat is nu niet aan de orde.

Inderdaad maken de opwerkingscontracten in dit verband geen uitzondering. Doordat het afval pas in 1995 terugkomt, geven de opwerkingscon-

tracten de illusie dat je het probleem oplost. Dat gebeurt echter in het geheel niet. Alleen probeer je op die manier de onmiddellijke gevolgen wat weg te schuiven. Dat is misschien ook wel het gevaar van die opwerkingscontracten.

Na dit stukje geschiedenis, dat ver over de tijdshorizon dreigt heen te schieten, enkele opmerkingen over de wijze waarop de Regering naast het parlement de burgers in deze gevoelige en sterk levende materie betreft. Of, liever gezegd, niet betreft, want de fout van 28 februari 1978 betekende ook, dat de Regering zich aan de geheimhouding moest houden of, zoals het in het contract waarschijnlijk heet: 'Neither party shall, without the prior written permission of the other, disclose such terms and conditions or information or drawings received from the said other party to any third party.....' (clause 16.1) Ik neem aan dat die in het contract-Borssele dezelfde is.

De Nederlandse bevolking is kennelijk zo'n derde partij, die ingevolgd de bepalingen van het contract niet of niet volledig ingelicht kan worden. En ook de gemeenten, waar de bestraalde splijtstofstaven of het KSA op een kwade dag opgeslagen moeten worden, zijn zo'n derde partij. Welke gemeenten zouden het kunnen zijn, die op of onder hun grondgebied hoog radioactieve stoffen zullen moeten velen en desondanks met globale aanduidingen van regeringszijde genoeg moeten nemen?

Er zijn twee categorieën gemeenten, die hiermee te maken kunnen krijgen: de gemeenten, waar opslag in zout mogelijk gaat gebeuren en de gemeenten, die langdurige tussentijdse opslag zullen moeten gedogen. Gasselte behoort tot de eerste categorie en Borssele, Dodewaard en Petten tot de tweede. De gemeente Delfzijl zal wellicht een tussenopslagplaats moeten gaan herbergen als een zoutkoepel in de Noordzee wordt uitgekozen.

Het sommige van die potentiële opslaggemeenten over de openbaarheid van de opwerkingscontracten denken, bleek al uit reacties van de gemeenten Borssele en Dodewaard, vanzelfsprekend de meest betrokkene. Ik citeer uit de brief van B en W van Dodewaard van 23 juni 1980:

'Wat wel duidelijk blijkt te zijn: het nieuwe contract biedt de zekerheid, dat te zijner tijd kleine hoeveelheden hoog radioactief afval aan GKN zullen worden teruggezonden als opwerking heeft plaatsgevonden, en dat de mogelijkheid bestaat dat de nog niet afgewerkte splijtstofelementen worden

Zijlstra

teruggezonden naar GKN. Hoe luidt het contract precies op dit punt en waarom zijn deze belangrijke onderdelen ervan niet openbaar gemaakt?'. Dit was dus een direct erbij betrokken gemeente.

Ik keer weer terug tot de Nederlandse burger in het algemeen. Ook hij of zij zou eigenlijk door kennisname van de voor hem of haar relevante bepalingen vast moeten kunnen stellen wat die contracten voor hem of haar kunnen betekenen. Daarvoor zouden die contracten geheel of gedeeltelijk openbaar moeten kunnen worden gemaakt.

Wij sluiten ons dan ook graag aan bij wat in het laatste overleg is gezegd door de heer Lansink, en wat nog eens is verwoord in de vanmiddag voorgestelde motie, dat openbaarheid zo veel mogelijk moet worden nagestreefd. Ik ben het wel met mevrouw Lambers eens dat een goede wisselwerking tussen kiezers en gekozenen alleen mogelijk is wanneer die openbaarheid vóór de afsluiting van de behandeling mogelijk zal zijn.

Zeer velen volgen deze beraadslagingen met argusogen. In een brief van eergisteren schreef de Stichting Natuur en Milieu ons: 'Niet alleen de zaak zelf, maar ook het democratisch gehalte van de besluitvorming en het prestige van onze volksvertegenwoordiging staat met die openbaarheid ter discussie. Wat hiermee in het geding is, dat zijn de rechten van de burgerij tegenover overheid en bedrijfsleven.'

Velen zullen het niet met de precieze woordkeuze eens zijn, ook ik niet. Het zou echter zeer onverstandig zijn de strekking van dit beroep op het parlement niet ter harte te nemen. Ik verwijs naar de opmerkingen van mijn fractievoorzitter eerder deze dag.

Ik kom nu tot het laatste stuk van mijn betoog: de bepalingen van de contracten zelf. Eerst ga ik wat zeggen over het afval.

Wij moeten afrekenen met de gedachte dat er enige redelijke kans bestaat dat het afval niet naar Nederland terug komt. De zinsnede in de contracten: 'The reprocessor shall have the option to return to the Company residues..' geeft een veel te rooskleurig beeld. In Frankrijk en Engeland houdt men met die optie helemaal geen rekening. Ik heb om dat aan te tonen een keur van uitlatingen beschikbaar.

Zulke, de directeur van United Reprocessors zegt: Het is vanzelfsprekend, dat het land van opwerking naast de lasten van die opwerking niet ook nog de lasten van de afval kan dra-

gen. Hij zei dit in een uitzending van Achter het Nieuws van 27 september van dit jaar.

De heer Howell, Engels staatssecretaris, zei begin van dit jaar: 'There are no provisions which would require long term storage in the UK.'

Synatom, een Belgische nucleaire maatschappij, die over opwerkingen onderhandelde en het contract met COGEMA afsloot, zegt in een brief aan het Belgische ministerie van Buitenlandse Zaken van september van dit jaar: 'Nous attirons votre attention sur le fait que le principe de la réexpédition des déchets vers leur pays d'origine est aujourd'hui presque inévitable.', praktisch onvermijdelijk.

En dan nog de belangrijkste, de heer Couture, die, namens COGEMA ons een bezoek bracht; hij zei in een uitzending van Achter het Nieuws van 30 oktober 1980: 'Nous ne sommes pas propriétaires des déchets, ... Tous les matériaux seront renvoyés aux pays d'origine.', alle materialen zullen teruggezonden worden naar het land van herkomst.

Dat is duidelijke taal.

Ik ben dan ook wat verbaasd als ik in Elseviers Magazine van 29 maart lees hoe collega Eversdijk hierover denkt:

'Maar ook na de opwerking blijft er hoog-radioactief afval over en Frankrijk behoudt zich het recht voor dit afval naar Nederland terug te sturen. Of dit ook werkelijk zal gebeuren, is nog lang niet zeker. De definitieve berging van radioactief afval in Nederland is dus nog geen acuut probleem.'

Zo kom je er gelet ook op de uitlatingen van gezaghebbende heren van opwerkingsfabrieken, die ik zojuist citeerde, erg gemakkelijk vanaf. De indruk die dit soort van opmerkingen geeft is gevaarlijk. Ervan uitgaan, dat het afval misschien niet terugkomt, lijkt op het najagen van een illusie. Al komt dat afval pas na enige tijd terug, het getuigt toch niet bepaald van goed rentmeesterschap, om in CDA-termen te praten, om een onverbiddelijk op ons afkomend probleem van definitieve berging als een niet acuut probleempje af te doen. Integendeel, dit zogenaamde niet acute probleem is voor ons een hoofdprobleem. Er komen nog enkele problemen bij.

De heer **Lansink** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! De afvalverwerking is ook voor de CDA-fractie een hoofdprobleem. Ik wijs op wat mijn collega Van Houwelingen en ikzelf hier herhaalde malen naar voren hebben gebracht en in moties vastgelegd. Een aantal zaken die u het afgelopen half uur naar voren

heeft gebracht leiden evenzeer tot mist, mist die wij met ons allen moeten bestrijden. U hebt gesproken over zoutkoepels, terwijl u weet wat de Kamer daarover heeft afgesproken. U hebt het doen voorkomen alsof alle zaken die in 'Achter het Nieuws' naar voren zijn gebracht, voor u nieuwe zaken waren. Voor u dan wel, voor ons niet.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Het was voor mij inderdaad iets nieuws dat het afval kennelijk zo onverbiddelijk terugkomt. Totdat ik die uitlatingen hoorde, dacht ik inderdaad dat er nog een grote kans was, dat het bij voorbeeld in Frans graniet zou kunnen worden opgeborgen. Dat is nu heel duidelijk niet het geval; dat zei de heer Couture. Ik begrijp dus niet goed, dat u meent dat dit allemaal oud nieuws is. Wat de mist betreft: ik zou graag van u horen dat u precies aangeeft op welke punten ik mist veroorzaak. Dan kan ik er in tweede instantie op reageren.

De heer **Lansink** (CDA): U hebt een aantal plaatsen genoemd die er bij wijze van spreken op zouden kunnen rekenen dat ze met afval opgescheept worden. Dat is volstrekt niet zeker. Integendeel, wij hebben hierover in de Kamer duidelijke uitspraken gedaan. Ik geef nog een voorbeeld. Wij zijn verleden jaar met de vaste Commissie voor de Kernenergie in Borssele geweest. Daar hebben wij een gesprek met de directie en de raad van bestuur gehad. U was daarbij. Toen is ons duidelijk gemaakt hoe het met de terugzending van het afval zit. Dat was lang voor de uitzending van 'Achter het Nieuws'.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Dan zal ik u over Borssele nog iets anders zeggen. U kunt in de stukken van provinciale staten van Zeeland lezen dat de gedeputeerde Don eventueel wil voorstellen f 35 miljoen uit te trekken voor de bouw van een opslagplaats, niet voor laag of middenradioactief afval maar voor hoog radioactief afval, voor het geval de opwerkingscontracten niet doorgaan. Als ik dat zo hoor, vraag ik mij af, of mijn opsomming van plaatsen die eventueel opslagplaatsen voor radioactief afval zullen worden, wel zo irreëel is. Dodewaard hield er kennelijk al min of meer rekening mee. Borssele moet er rekening mee houden gelet op de uitlatingen van provinciale staten van Zeeland. Gasselte heeft niet voor niets een enorme energiebesparingscampagne opgezet om te proberen aan te tonen dat het ook zonder kernenergie kan, juist vanwege die dreiging met een opslagplaats. Is dat allemaal zo onzinnig?

Zijlstra

De heer **Lansink** (CDA): Ik herhaal nog eens: wij hebben hier besluiten genomen. Een volgend punt is dat nu in Borssele een beslissing is genomen voor een tijdelijke opslag, wat in een motie vastligt die door de Kamer is aanvaard.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Ik had het over een ander opslaggebouw. Ik zal graag citeren, als ik even tijd krijg om het op te zoeken, waar het in de stukken van provinciale staten van Zeeland staat. Dat ging niet over de opslagplaats waarvoor nu net een vergunning is afgegeven maar over een mogelijke opslagplaats die dient voor onopgewerkte splijtstofstaven wanneer de opwerking niet doorgaat.

De heer **Lansink** (CDA): Dat is ander afval.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Dat is hoog radioactief afval, terwijl de vergunning juist sloeg op laag radioactief afval. Dit is dus nog veel ernstiger.

De heer **De Voogd** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Mag ik de heer Zijlstra erop wijzen dat hij twee dingen door elkaar haalt. Hij citeert nu de uitspraak van de heer Don, voorzitter van de PZEM, over de bouw van een opslaggebouw. Hier wordt bedoeld het te bouwen gebouw voor het geval PZEM de splijtstofstaven niet naar Frankrijk kan zenden. Op dit moment bevinden zich in de kerncentrale splijtstofstaven. Bij onmiddellijke stopzetting zullen wij nog worden geconfronteerd met een hoeveelheid materiaal. De heer Don doelt op dat gebouw.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Het voorstel van de heer Don was wel degelijk verbonden met het blijven functioneren van de centrale. Voor korte tijd en voor geringe hoeveelheden splijtstofstaven kan men in Borssele heel goed toe met de compact-opslagrekken, die daar voorhanden zijn. De gemeente Borssele houdt niet onterecht rekening met de mogelijkheid, dat daar voor zeer lange tijd hoog radioactief afval zal worden opgeslagen. Naar de mening van de heer Lansink moet ik niet over die gemeente spreken. Er zijn aanwijzingen, dat hiermee wel degelijk rekening moet worden gehouden. Dat was de strekking van mijn betoog. Ik heb niet de indruk, dat dit is ontzenuwd.

Een probleem is de vorm van het afval; die is belangrijk vanwege de hanteerbaarheid. Reparatieafval, onderhoudsafval, afval door technologische aanpassing en door invoering van nieuwe methoden nodig geworden af-

braak: het is allemaal afval, dat waarschijnlijk terug komt en moet worden omgetoverd in 'consumable pieces' (Consumable voor Borssele of Dodewaard).

Wij zouden graag willen weten hoe het nu precies zit met deze soorten afval. Gaat het alleen om laag- en midden-radioactief afval? Hoe hanteerbaar is het? De minister moet ons dan niet zeggen dat deze soorten afval niet in het lijstje van terug te zenden afval staan. In appendix 14 van het Zweedse contract staat immers, dat 'such waste shall include, but shall not be limited to' en dan volgt het lijstje. Is dit juist en zo ja, wat kan erbij komen, dat niet op de lijst staat?.

Dan is er de vreemde situatie, dat volgens appendix 14 PZEM en GKN blijkbaar zelf verantwoording dragen voor het inrichten van een opslagplaats, zoals in een zoutkoepel of, zoals in België onvermijdelijk lijkt, in kleilagen. Vreemd genoeg wordt in een brief van het Belgische ministerie van Volksgezondheid en van het gezin van 13 november 1977 overigens gezegd, dat 'de definitieve stockering wellicht later kan gebeuren in kleilagen of in zoutmijnen'. België heeft bij mijn weten geen zoutkoepels. Zijn hier soms Nederlandse zoutmijnen bedoeld?

Minister **Van Aardenne**: Het is voor een Nederlandse Minister wel erg moeilijk opheldering te geven over een brief van een Belgische collega. Zo nauw is de Benelux-samenwerking nu ook weer niet. Ons is hiervan niets bekend.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Er duiken steeds meer geruchten op, die erop duiden, dat er sprake is van een intensieve samenwerking tussen Nederlandse maatschappijen en Belgo-nuclear en Eurochemie. Die samenwerking heeft kennelijk te maken met het plutonium, dat volgens de aangegane verplichtingen terug moet worden gestuurd naar Kalkar. België heeft een grotere verplichting voor plutoniumlevering aan Kalkar dan Nederland. Nederland zal in de toekomst, als de centrales blijven draaien, veel plutonium ter beschikking hebben. Via België zal dat dan aan Kalkar worden geleverd. Ik neem dus aan dat de Minister niet perse via de brief van de Belgische minister van volksgezondheid en van het gezin op de hoogte behoef te komen van het antwoord op de vraag of misschien ook op andere gebieden dan met betrekking tot plutonium samenwerking bestaat, bij voorbeeld voor het eventueel later opslaan. Er gaan geruchten over. Ik wil graag weten of die juist zijn.

Mijnheer de Voorzitter! De verantwoordelijkheid voor definitieve berging ligt in ieder geval niet bij de rijksoverheid, althans volgens de contracten. Wat steekt hierachter? Het ICK-onderzoek, de eventuele proefbergingen: het zijn toch allemaal aangelegenheden, die tot de rijksverantwoordelijkheid behoren. Het lijkt erop, dat men in de contracten de ernst van het opbergprobleem en de consequenties, vooral ook financieel, schromelijk onderschat, al is het dan geen acuut probleem. Hoe kijkt de Minister hier tegen aan?

Onze vraag is: wie is nu precies verantwoordelijk? Als het, in weerwil van de bepalingen in het contract het Rijk is, worden de kosten dan op PZEM en GKN verhaald? Hoeveel bedragen die kosten dan bij benadering? Kan met name de PZEM die kosten dragen? De zaak is misschien dan wel niet acuut, maar toch dringender dan veelal wordt aangenomen. Dan kom ik tot een van punten, waarin naar mijn mening sprake is van tegenspraak tussen de uitlatingen in de stukken en het contract tussen de Zweedse kerncentrales en COGEMA. Volgens clausule 9.6 van het Zweedse contract kan het eerste afval, waarschijnlijk reparatie- en onderhoudsafval, al rond 1987-1988 naar Nederland terugkomen. Wij zouden daar graag een reactie van de Minister op hebben. Geldt die clausule ook voor Nederland?

Naast het afvalprobleem is er het probleem van plutonium en proliferatie. Blijkens de verslagen hebben ook andere fracties vooral op dit punt hun twijfels. Ik wijs op wat de heer Van Houwelingen heeft gezegd. Eén van die stukken is de brief van de Regering over INFCE, zelfs de Regering heeft daar haar twijfels over. Onder punt 2.22 vraagt de Regering zich af 'of met betrekking tot de additionele centrales moet worden opgewerkt of niet. Hierbij zal uiteraard een grote rol spelen, of voldoende is bereikt ten aanzien van de technische en institutionele maatregelen die genomen moeten worden om misbruik van de splijtstofcyclus te voorkomen.'

Maar als dat allemaal nog onzeker is voor 'additionele' kerncentrales, hoe onzeker moet het dan wel voor de bestaande kerncentrales zijn. De Regering moet toch in deze sfeer van voorzichtigheid die zij ten aanzien van nieuwe kerncentrales terecht schept in de knoop raken met de voorliggende opwerkingscontracten?

In diezelfde brief uit de Regering onder punt 3.16 haar twijfels aan de betrouwbaarheid van materiaalbalansen

Zijlstra

van gevoelig materiaal bij grote installaties. Meetfouten zouden niet te vermijden zijn. UP 3A, de fabriek te Cap La Hague, waar de opwerkingscontracten betrekking op hebben, is nu juist zo'n grote installatie.

Waarop meent de Regering haar impliciete mening te kunnen baseren dat die meetfouten daar niet zullen worden gemaakt? Komt dat als een soort van *deus ex machina* in deze grote installatie?

Dit materiaalbalansenprobleem wordt door de Regering een acuter probleem geacht dan de safeguards tegen proliferatie op zichzelf. Wij vragen ons af: raakt de Regering niet wederom met zichzelf in de knoop door opwerkingscontracten door te laten gaan, terwijl oplossing van dit materiaalprobleem niet is verzekerd? Dit acute probleem heeft terecht de aandacht van de CDA-fractie getrokken. Dat geldt ook voor de aspecten van fysieke beveiliging. Te recht is van CDA-zijde óók aandacht gevraagd voor de inhoud van de termen 'voldoende' en 'adequaat' in wat de Regering noemt 'een dynamisch proces, waarbij de internationale gemeenschap voortdurend bezig is in te spelen op veranderende omstandigheden'.

Dit is misschien welsprekend, maar het is ook leeg. Houdt de Regering ook rekening met de tekenen, die erop wijzen dat zo'n dynamisch proces zich wel eens in negatieve richting kan ontwikkelen, zoals bij voorbeeld door de mislukking van een NPV-evaluatieconferentie?

Dan is er nog de opmerkelijke affaire met het recht van eerste koop, dat Frankrijk voor Nederlands plutonium zou hebben, na Nederland zelf, dit in verband met het feit, dat Frankrijk niet is toegetreden tot het NPV. Volgens 'Het Parool' van gisteren is deze kwestie op hoog niveau – we mogen aannemen ten departemente – bestudeerd. De conclusie ten aanzien van dit recht zou niet eensluidend zijn. Kan de Minister aangeven of dit recht van eerste koop nu bestaat of niet?

Ten slotte, wat de proliferatie betreft, is er nog de vraag of de safeguards, die volgens de Regering verbeterd moeten worden, nog wel in de nieuwe opwerkingsfabrieken toegepast kunnen worden. Volgens 'Nucleonics Week' van 10 juli 1980 heeft de safeguards-directeur van de Amerikaanse NRC-, Burnett, verklaard, dat het safeguardprobleem niet is opgelost en de bestaande methoden niet aanvaardbaar zijn voor grote opwerkingsfabrieken. Mogen wij daarop een

reactie vernemen? Wat de bepalingen van de contracten betreft, kom ik nu op het vraagstuk van het functioneren van de opwerkingsfabrieken. Collega's hebben al gewezen op de meldingen over ongelukken en hoge lozingen van radioactieve stoffen.

De lozingen van krypton-85 uit La Hague en Windscale beliepen tussen maart 1979 en juni 1980 rond 1,5 mln. curie, terwijl een lozing bij de Three Mile Island-centrale te Harrisburg van 50.000 curie al felle protesten oopriep, zie *Nucleonics Week*, 5 juni 1980.

Ten slotte bleek dezer dagen, dat de bouw van de nieuwe fabriek te Cap La Hague minstens 2 jaar is vertraagd wegens moeilijkheden met vergunningen. Het is goed er nogmaals op te wijzen, dat de Franse vakbond, de CFDT, zich er sterk voor maakt dat voortaan alleen Franse splijtstof wordt opgewerkt. Er zijn dus veel twijfels, ook over het toekomstig functioneren van de installaties, die in de contracten worden aangegeven.

Als laatste punt van onze bijdrage wil ik nog iets zeggen over het kostenaspect van de opwerkingscontracten. Ik heb er al op gewezen, dat volgens de contracten PZEM en GKN de verantwoordelijkheid dragen voor opwerking en opslag en daarvan de kosten dus zullen moeten dragen. Welke kosten zijn daarbij in het geding? Behalve om de opwerkingskosten, die slechts naar beneden, maar niet naar boven zijn begrensd, gaat het hier om de kosten van een zoutmijn. Voorzichtige schattingen lopen uit op 1 miljard gulden, ongeveer vier keer de bouwkosten van Borssele. Dan gaat het om de kosten van droge of natte tussenopslag: deze zijn nog onzeker want men bevindt zich nog in een proefstadium, met name in Duitsland. De derde mogelijke kostenfactor wordt gevormd door de kosten van opslag in Frankrijk: f 50.000 per dag of meer.

In het contract van de PZEM met Cogéma wordt waarschijnlijk geen bedrag aangegeven; men volstaat in clause 12.20 met de mededeling dat de financiële last gebaseerd zal worden op de 'kosten' van Cogéma voor lange termijn-opslag. Dat is dan wel een clausule uit het Zweedse contract. Als het contract voor Borssele op dit punt hetzelfde is als het laatste Zweedse contract, kunnen de kosten nog wel eens een heel eind boven f 50.000 per dag uit stijgen. Mag ik ook daarop een reactie horen?

Belangrijk bij deze opsomming van mogelijke kosten is, dat zij waarschijnlijk zich gedeeltelijk tegelijkertijd zullen doen gevoelen. Men zal het immers

niet op opslag in Frankrijk mogen laten aankomen. Is het in dit verband juist, dat bij PZEM en GKN daarvoor niet wordt gereserveerd, maar alleen voor de ontmanteling, voor het waarschijnlijk te lage bedrag van f 100 mln? Als er wel wordt gereserveerd hoeveel is dat dan? Zelfs als het bedrag relatief hoog zou zijn lijkt het erop, dat de kosten die ik zojuist heb genoemd de draagkracht van met name de PZEM verre te boven zullen gaan.

Alles overziend kom ik tot de conclusie, dat door het besluit van de Kamer zojuist bij het ordedebat een grote belemmering is opgeworpen om tot aanvaarding van het wetsontwerp te komen. Daar komen nog grote vraagtekens op het gebied van afvalterugzending, proliferatie, functioneren van de installaties en op het gebied van de kosten bij.

Wij zullen mede aan de hand van het antwoord van de Minister onze conclusie in tweede termijn trekken.



De heer **Braams** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Na een lange tijd van voorbereiding en openbare discussie behandelen we nu de overeenkomsten die de Nederlandse Regering heeft gesloten met de regeringen van Frankrijk en Engeland. Heel nadrukkelijk behandelen we hier niet de contracten die voor het opwerken zijn gesloten tussen de maatschappijen die daarvoor de verantwoordelijkheid dragen.

Maar de inhoud van de contracten is uiteraard van groot belang voor een beoordeling van de betekenis van de overeenkomst waarover we nu spreken. Alvorens de conclusie van de VVD-fractie te formuleren wil ik eerst aandacht geven aan enkele zeer belangrijke punten.

Het besluit uit de zestiger jaren, in Nederland ervaring te verkrijgen met kernenergie en daarom de centrale te Dodewaard op te richten, is genomen in het volle besef dat daaraan het probleem van de verzorging van radioactief afval verbonden was. Het besluit om in Borssele een kerncentrale te bouwen is eveneens genomen met volledige kennis van de verschillende aspecten die verbonden zijn aan het gebruik van het kernsplijttingsproces.

Het voordeel van de stimulans voor de werkgelegenheid heeft toen zwaar gewogen, evenals dat nu zwaar weegt. Zeeland heeft door de aanwezigheid van een kerncentrale de beschikking gekregen over goedkope elektriciteit en dat is een belangrijke, ja doorslaggevend factor geweest bij het aantrekken van een grote aluminiumfabriek.

Braams

Het grote gewicht van de stimulans voor de werkgelegenheid in Zeeland, en het feit dat in die tijd het probleem van de opslag van radioactief afval in brede kring werd onderschat, hebben de balans ten voordele van kernenergie doen doorslaan.

In de beginperiode van de praktische toepassing in Nederland van kernenergie ten behoeve van de elektriciteitsproductie, werd gekozen voor opwerking van gebruikte kernbrandstof. De argumenten daarvoor zijn dat op deze wijze waardevol materiaal dat opnieuw dienst kan doen als brandstof of als grondstof zou worden teruggevoerd.

Het niet bruikbare radioactieve materiaal zou in geconcentreerde vorm worden opgeslagen nadat het samen met glas tot een onoplosbare vaste massa zou zijn omgezet. Om dit te bereiken werden opwerkingscontracten gesloten en werden bestraalde splijtstofstaven opgewerkt.

Het zo goed als mogelijk terugwinnen van waardevolle stoffen uit gebruikt materiaal is ook thans een algemeen aanvaard uitgangspunt. Dat voor onbruikbare of niet meer verwerkbare stoffen een blijvende opslagmogelijkheid moet worden gevonden is eveneens een niet aangevochten conclusie.

Alle verhalen, die hier en elders worden gehouden, veranderen daar niets aan. Opwerking vermindert toxiciteit van afval door afzondering van plutonium en van uraan.

De opwerkingscontracten die thans de aanleiding van de discussie vormen bevatten geen nieuwe uitgangspunten ten aanzien van opwerking. Nieuw is alleen de overeenkomst tussen de betrokken landen dat terugzending van het behandelde radioactieve afval moet worden geaccepteerd en dat ons land zich niet zal verzetten tegen terugzending te zijner tijd nadat het materiaal volgens overeengekomen voorschriften is behandeld.

In de eerdere contracten is het punt van de terugzending – of beter gezegd: het niet terugzenden – nadrukkelijk schriftelijk vastgelegd.

Na de grote mate van aandacht die de mogelijke terugzending in de openbare discussie heeft gekregen in ons land en daarmee uiteraard ook in de opwerkende landen, mag men er hier niet meer op rekenen dat de opwerkingsfabrieken voor verdere opslag zullen zorgen.

Dat de regeringen van Frankrijk en Engeland onder die omstandigheden zich genoodzaakt zagen de in de over-

eenkomst geformuleerde bepalingen te doen opnemen is begrijpelijk en volstrekt redelijk, gezien vanuit hun verantwoordelijkheid en is in feite een gevolg van het grote gewicht dat in Nederland aan dit aspect wordt toegekend.

Het weigeren van het terug te zenden materiaal, mits op verantwoorde wijze verpakt en behandeld, zou naar onze opvatting niet kunnen worden verdedigd. Sterker nog, naarmate in dit land de bezwaren tegen opslag van radioactief afval zwaarder gewogen moeten worden, zal het des te meer noodzakelijk zijn dat Nederland geen andere landen met die zorg opscheept, ook al zou men in die landen aan het probleem niet zo zwaar tillen.

Het functioneren van de beide in het geding zijnde centrales is voortdurend begeleid door regering en parlement. Dat houdt in dat regering en parlement de oplossing voor de opbergproblemen dienen te verzekeren. Men mag immers niet aannemen dat men wel de voordelen wil maar niet de nadelen.

Een nieuw element in de discussie is inderdaad de vraag of vanuit een oogpunt van proliferatie wellicht de opwerking achterwege zou moeten worden gelaten. Het streven om proliferatie tegen te gaan is een wereldwijd streven. Alleen via internationale overeenkomsten kan dit worden bereikt. Wanneer een regime van toezicht en van internationale afspraken gerealiseerd kan worden, geeft mijn fractie de voorkeur aan opwerken, vooral vanwege het grote belang van terugwinnen van waardevolle grondstoffen.

Van onze kant zullen de ontwikkelingen op het gebied van het streven naar non-proliferatie met grote zorgvuldigheid worden gevolgd. Wij vragen van de Regering een actieve betrokkenheid op dit punt, mede omdat verwacht mag worden dat het gebruik van kernenergie in de landen om ons heen de komende jaren nog sterk zal toenemen en wij graag zouden zien dat Europa een voorbeeldfunctie gaat vervullen bij de zorgvuldige behandeling van gebruikte splijtstoffen.

Ik kan niet genoeg benadrukken hoe belangrijk een goed non-proliferatiebeleid is. Als wij even afzien van de beladenheid van de discussie over kernenergie in ons land, kan niet worden ontkend dat na 2000 vele landen kernenergie beschikbaar willen hebben als een aanvullende bron voor elektriciteit.

Vanuit dit lange-termijn-perspectief meent mijn fractie dat de inspanningen ten behoeve van non-proliferatie tot het hoogste niveau moeten worden opgevoerd.

De situatie in ons land kan worden gekenmerkt door de volgende gegevens.

Ten eerste is door Regering en parlement nadrukkelijk vastgesteld dat de beide functionerende centrales moeten kunnen blijven functioneren, mede om de ervaring die zo wordt verkregen beschikbaar te hebben als eventueel tot uitbreiding van het nucleair vermogen zou moeten worden besloten.

Of die uitbreiding spoedig komt of over een aantal jaren, doet er niet toe. Kennis en ervaring zijn nodig, ja essentieel, om een veilige optie naar kernenergie open te kunnen houden. En wie durft nu in ernst te verklaren dat Nederland dat niet zou moeten doen?

Ten tweede moet worden vastgesteld dat er geen oplossing beschikbaar is voor het opslaan van gebruikte reactorstaven wanneer niet tot opwerking zou worden besloten. Het aangaan van de voorliggende overeenkomst geeft de tijd om oplossingen te vinden, wanneer Nederland in de komende jaren alsnog op het besluit voor opwerken zou willen terugkomen, omdat er dan sprake kan zijn van een tijdelijke opslag van de gebruikte staven in het buitenland op een wijze die voldoet aan de internationaal te stellen eisen.

Ten derde kan worden opgemerkt dat Nederland thans niet beschikt over een vooruitzicht op een definitieve opslagplaats wanneer de opwerking heeft plaatsgevonden en het bewerkte radioactief materiaal moet worden geaccepteerd.

Het ontbreken van inzicht in de te volgen methode van definitieve opslag van cylinders met radioactief materiaal, moet leiden tot de dringende vraag aan de Regering om voorbereidingen te treffen voor de opslag op tijdelijke basis van het terug te ontvangen radioactief materiaal.

Het feit dat noch bij de procedure voor de goedkeuring van de bouw van Dodewaard, noch bij die te Borssele, de langdurige opslag van gebruikte splijtstofstaven ter sprake is geweest en de vergunningen verleend zijn op basis van het opwerken van gebruikte splijtstofstaven na een korte periode van afkoeling, doet ons thans concluderen dat het niet goedkeuren van de voorliggende overeenkomst de facto betekent dat langdurige opslag ter plaatse van de centrale gerealiseerd zal worden, zonder dat daartoe een procedure is gevolgd die overeenkomt met de wettelijke voorschriften die daarvoor bestaan en zonder dat wordt uitgesproken wat dan wel met deze staven dient te gebeuren.

Omdat de bassins bij beide centrales een beperkte opslagcapaciteit hebben, houdt een niet goedkeuren van de overeenkomst in dat na enkele jaren die bassins vol zullen zijn waardoor de centrales zullen moeten sluiten. Het niet goedkeuren betekent een impliciet besluit tot sluiting, terwijl daartegenover staat een nadrukkelijke uitspraak van het laten functioneren van beide centrales.

Op grond van deze argumenten meent de fractie van de VVD dat zij moet instemmen met de voorliggende overeenkomsten. Mijn fractie doet dit in het besef dat over nadere vormen van uitvoering nog nader overleg zal worden gepleegd en dat de Kamer daarbij zal worden betrokken.

Ten slotte wil ik nog een opmerking maken over de kosten. Wij zijn tot de conclusie gekomen dat de kosten van opwerking slechts een bescheiden invloed zullen hebben op de kosten van de geproduceerde eenheden elektriciteit.

Wij stellen vast dat daarmee die produktiekosten nog steeds aanzienlijk blijven beneden die van elektriciteit uit olie en dat ook vanuit een oogpunt van kostenbeheersing de keuze voor opwerking niet behoeft te worden aangevochten. Deelt de Minister deze opvatting en zo ja, kan hij daarover nog enige cijfers geven?

Waar ging het nu eigenlijk om, na alle sensatie, opschudding en publiciteit? Het ging om de goedkeuring van enkele overeenkomsten, namelijk één met Engeland en één met Frankrijk. De vele discussies over de contracten hebben er in feite toe geleid dat de mogelijkheid dat het afval niet zal worden teruggezonden niet meer gerealiseerd zal kunnen worden.

Misschien nog erger is, dat die vele discussies ertoe kunnen leiden dat andere landen bij allerlei andere milieu-discussies een zeker drukmiddel ten opzichte van ons land krijgen.

Ik moet mijn spijt betuigen over het betoog van de heer Zijlstra. Het is mistig en het getuigt van een gebrek aan realiteitszin. Als politiek betoog is het inconsequent. Het duidt erop dat hij geen verantwoordelijkheid wil dragen voor besluiten die eerder, mede door zijn fractie, zijn genomen. Enige politieke bescheidenheid zou hem hebben gesierd.

□

De heer **Van Dis** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Ik neem aan dat mijn opmerkingen ook te recht komen bij de Ministers van Volksgezondheid en Milieuhygiëne en van Buitenlandse Zaken.

Ik zie hier namelijk alleen de Minister van Economische Zaken zitten.

De discussie die wij vandaag voeren is door de nieuwe voorwaarde van de Franse en Britse autoriteiten inzake een eventuele terugzending van het radioactief afval onderwerp van gesprek – en soms van verontrusting – in brede kring geworden.

Vanuit de meer besloten privaatrechtelijke sfeer van het opwerkingscontract is de kwestie door de gestelde nieuwe voorwaarde plotseling voor het publieke voetlicht gebracht. Goedkeuring door het parlement van de daarop betrekking hebbende overeenkomsten en met name de kennisgeving daarvan, is een constitutioneel vereiste voor het in werking treden van de nieuwe opwerkingscontracten.

De problematiek van de kernenergie blijft ons volk beroeren en wij vinden dat geen slechte zaak. Wij bevinden ons in een overgangssituatie waarin wij ons enerzijds niet los kunnen maken van in het verleden door regering en brede stromen in ons parlement – ik wil dat benadrukken – genomen beslissingen, maar anderzijds kunnen wij ook de ogen niet sluiten voor eventuele toekomstige gevaren. Wat dat laatste betreft, mag het dan wel waar zijn dat vandaag niet de regeringsconclusies over INFCE aan de orde zijn, de resultaten van die studie werpen toch op z'n minst wel een belangrijk zijlicht op de hele materie.

Ik geloof echter dat het – en dat op principiële gronden – verkeerd zou zijn om ons door onzekerheden van de toekomst zozeer in de kluisters te laten slaan dat we dan op het gebied van kernenergie maar helemaal niets meer moeten doen en er a priori afwijzend tegenover staan. Nu kent mijn fractie aan de menselijke rede en wetenschap bepaald niet de hoogste waarde toe als bron van verantwoord handelen, maar een dergelijke extreme en wetenschap-vijandige houding lijkt ons in strijd te komen met de unieke positie van de mens als drager van Gods scheppingsopdracht. Wanneer in geloof aan die opdracht mag worden vastgehouden – maar dan ook alleen – blijven we bewaard voor overdreven angstgevoelens en pessimisme. Ook hier geldt: iedere dag heeft genoeg aan zijn eigen kwaad. Er wordt niet van ons gevraagd om vandaag even een 'all round'-oplossing te geven voor het opslag-vraagstuk en voor een met alle waarborgen omgeven plutonium-economie. Met de thans voorhanden staande beste informatie – best technical information! – moeten en mogen wij uit de voeten.

Wel zijn wij het eens met allen die pleiten voor – menselijkerwijze – optimaal mogelijke waarborgen voor beperking van de risico's in verband met de veiligheid en een blijvend streven naar optimalisering van de waarborgen daartoe.

Deelt de Regering deze zienswijze en is zij van mening dat de INFCE-studie, althans niet zodanige contra-indicaties heeft gegeven – met name ten aanzien van opslag en non-proliferatie – dat wij reeds nu moeten zeggen: wij zien van iedere medewerking aan opwerkingscontracten af.

Vaststaat dat INFCE zeker niet heeft geleid tot een negatief standpunt inzake opwerking en het gebruik van kweekreactoren. Bovendien luidde één van de conclusies van de INFCE-werkgroepen dat een opslag van kernsplijttingsafval voor zeer lange tijd zonder onoverkomelijke problemen mogelijk is.

Ik heb gezegd dat wij ons niet los kunnen maken van in het verleden door Regering en parlement genomen besluiten. Juist in de overgangsfase, waarin wij ons bevinden, is respectering van de parlementaire besluitvorming van het grootste belang. Dat er daarnaast een maatschappelijke discussie op gang moet komen, doet daar niets aan af. Het parlement zal zich niet aan de verantwoordelijkheid voor het genomen besluit om door te gaan met de twee bestaande kerncentrales kunnen onttrekken. Al zou men dit willen – wat ik niet geloof – dan nog zou het op feitelijke gronden niet kunnen. Immers binnen de kortste keren krijgen wij dan de 106 reeds in het Verenigd Koninkrijk aanwezige en uit Dodewaard afkomstige elementen op ons dak, waarvoor wij geen opslagcapaciteit hebben en waarschijnlijk ook niet willen hebben.

Door het een en ander hoeven wij ons naar ik meen niet voor het blok gezet te voelen. Het gaat slechts om de consequenties van een in vrijheid en verantwoordelijkheid genomen beslissing. In dit verband heb ik mij afgevraagd in hoeverre de nieuwe voorwaarde inzake de optie van terugzending nu ook werkelijk een nieuwe situatie heeft geschapen. Politiek gezien uiteraard wel! Maar is dat ook in moreel opzicht het geval?

Zou het voor ons minder gedrongen hebben om in internationaal verband krachtig te streven naar een oplossing voor conditionering van afval in verband met transport en/of opslag, indien de voorwaarde van de optie van terugzending niet was gesteld? Wat de politieke kant van de zaak betreft, was

het toch wel te voorzien dat deze voorwaarde er een keer zou komen. Het gaat niet aan om andere landen voor ons de kastanjes uit het vuur te laten halen. De memorie van toelichting spreekt dan ook terecht van afval dat redelijkerwijze thuishoort in de landen die bestraalde reactorbrandstof ter opwerking hebben aangeboden.

Mag ik echter uit het antwoord aan mijn fractie op blz. 12 van de memorie van antwoord omaken dat dit 'redelijkerwijze thuisbehoren' een interimstandpunt is en dat het op langere termijn bepaald niet zo redelijk is om het afval per definitie weer terug te zenden aan het aanbiedende land? Met andere woorden, zijn de normen wat in dezen redelijk is en wat niet, niet volop in beweging? Wij zouden nogmaals het belang van internationale bewaarplaatsen willen onderstrepen, al heeft werkgroep 7 van de INFCE wel duidelijk gemaakt dat hiervoor nog een lange weg te gaan is. Deze kwestie viel echter buiten het bereik van de INFCE-studieopdracht en is een zaak die slechts door de potentiële deelnemers zelf, handelend op politiek niveau, kan worden opgelost.

Nu de Regering ook zelf in de memorie van antwoord het belang van een internationale oplossing heeft onderstreept, wil ik graag een overzicht ontvangen van de desbetreffende politieke niveaus waarop de Regering participeert. Welke vorderingen worden er in de IAEA-werkgroep die zich met bestraalde elementen bezighoudt gemaakt? (memorie van antwoord blz. 12)?

Als ik de balans opmaak van een aantal feiten en overwegingen waar wij in deze kwestie niet omheen kunnen, kom ik tot de volgende punten:

1. Het standpunt van het vorige kabinet dat beide kerncentrales in bedrijf moeten blijven, moet worden onderschreven. Het heeft trouwens ook brede steun ontvangen. In de overgangsfase waarin wij ons bevinden dienen alle opties open te blijven, een voorzichtige stelling die brede steun vindt in kringen van energiedeskundigen. Hierbij denk ik ook aan wat Ir. Hoog heeft gezegd tijdens het nog recente lustrumcongres van ECN.

2. Als dit zo is, is het volstrekt duidelijk dat de bestraalde splijtstofelementen regelmatig moeten worden afgevoerd ter opwerking. Wanneer wij dat proces nu blokkeren, blokkeren wij tevens de mogelijkheid van toekomstige opwerking, gezien de ondercapaciteit bij de opwerkingsfabrieken en halen ons dan noodgedwongen een langdu-

rige bovengrondse opslag van niet opgewerkte elementen op de hals. Politiek gezien zal dit waarschijnlijk neerkomen op sluiting van beide kerncentrales, wat bepaalde groepen overigens niet zo'n ramp zullen vinden. Een dergelijke opstelling kan ik echter niet anders interpreteren dan een minachting van een door Regering en parlement genomen besluit. Ieder besluit brengt zijn eigen verantwoordelijkheden met zich!

3. Indien het bij opwerking vrijgekomen radioactieve afval teruggezonden wordt, gebeurt dit alleen in een vorm die veilig is uit een oogpunt van vervoer en opslag. Die garantie is in de contracten ingebouwd. Ik zou willen benadrukken – en als ik het niet goed zie, hoor ik het graag – dat wij er in geval van terugzending, hoe paradoxaal dat op het eerste gezicht ook moge klinken, uit een oogpunt van veiligheid op vooruitgaan: de uiteindelijke hoeveelheid radioactief afval is vermindert en het volume van een paar m^3 zet ons niet voor onoverkomelijke problemen, zeker niet in vergelijking met die van een langdurige, bovengrondse opslag van onopgewerkte, bestraalde splijtstofstaven, waarbij wij dan de inmiddels wel bekende 106 elementen die thans in het Verenigd Koninkrijk onderdak genieten, moeten tellen.

Voor de problemen die dan nog resteren hebben wij bovendien nog een respijt van 10 à 15 jaar, waarbij te bedenken is dat reeds nu één van de INFCE-werkgroepen heeft vastgesteld, dat een opslag van kernsplijtingsafval voor zeer lange tijd zonder onoverkomelijke problemen mogelijk is.

De conclusie van mijn fractie luidt dan ook dat er op dit moment niet zodanige aanwijzingen bestaan op grond waarvan wij moeten zeggen: het is onverantwoord om onder de in de regeringsstukken geschetste omstandigheden onze stem aan het ontwerp te geven.

In de nota naar aanleiding van het eindverslag (blz. 6) wordt gesteld dat de precieze motieven op grond waarvan gebruik gemaakt zou kunnen worden van de optie van terugzending van afval, thans niet zijn aan te geven. In dit verband zou ik willen informeren naar de opslagfaciliteiten in de betreffende landen, met name in hoeverre bij de capaciteitsplanning rekening wordt gehouden met afval dat ontstaat uit met buitenlandse partners afgesloten opwerkingscontracten.

In het contract is de bepaling opgenomen dat indien over de voorwaarden van conditionering van afval met betrekking tot opslag en vervoer geen

overeenstemming wordt bereikt, het opwerkingscontract wordt geconverteerd in een opslagcontract. Zie ik het goed dat dusdoende het risico dat geen overeenstemming over deze conditionering wordt bereikt, bij de buitenlandse contractpartners ligt? In de memorie van toelichting wordt immers over de optie van terugzending alleen gesproken in verband met het ná opwerking overblijvende radioactief afval? Mag ik daaruit afleiden dat onze buitenlandse contractpartners de kans op overeenstemming derhalve groot achten? Ik zou dat als een pluspunt willen noteren.

Over de specificaties van de eisen waaraan het afval dient te voldoen, moet, alvorens tot opwerking kan worden overgegaan, overeenstemming bestaan tussen de beide regeringen. Is hierbij nog een bepaalde termijn genoemd? Met andere woorden: is het moment waarop het opwerkingscontract eventueel omslaat in een opslagcontract min of meer afgebakend, in de zin dat er op dat moment definitieve opslag plaatsvindt en men er dan later niet op terugkomt, ook al zou op een later tijdstip alsnog overeenstemming over conditionering gevonden zijn?

Wat het vrijkomende plutonium betreft stelt de memorie van antwoord op blz. 7, dat vrijgave contractueel slechts zal kunnen geschieden, wanneer aangetoond is dat het plutonium aangewend wordt voor de fabricage van splijtstofelementen. Op welke wijze kan worden nagegaan in hoeverre deze contractuele plicht van toezicht houden daadwerkelijk wordt nageleefd? Is het niet zo dat met de eigendomsoverdracht tot zekerheid in de ware zin des woords aan Euratom, de bemoeienis is ingekrompen tot de economische afwikkeling van de transactie? Hoe verhouden zich de in het contract opgenomen garanties rond plutoniumtransacties met die van de internationaal-publiekrechtelijke normen van IAEA en Euratom?

Tot slot zou ik namens mijn fractie onze grote waardering uit willen spreken voor het beleid van de Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne, inzake zijn beleid gericht op beheer en verwijdering van laag- en middelactief afval. In het voorlopig verslag hadden wij daarover een vraag gesteld, maar inmiddels heeft ons het verslag betreffende de dumpingsoperatie van radioactief afval 1980 bereikt. Daaruit blijkt dat de Minister en zijn ambtenaren in het spanningsveld dat de overgangsfase, die wij thans beleven, nu eenmaal noodzakelijkerwijs ople-

Van Dis

vert, naarstig blijven zoeken naar maximale veiligheidsgaranties. Zo heeft kort geleden een groep technische specialisten van de IAEA de door Nederland toegepaste kwaliteitscontrole op de methode van verpakking van het in zee te storten onderhouds-afval van de kernenergiecentrales, als model aanbevolen! Eveneens heeft het onze waardering en instemming dat de Minister voor de in te stellen Commissie Heroverweging Verwijdering Radioactief Afval tevens uitnodigingen heeft verstuurd aan organisaties als de Stichting Natuur en Milieu en de Stichting Greenpeace Nederland.

Net als zijn collega van Economische Zaken geeft de bewindsman er dusdoende blijk van ook degenen, die zich zeer negatief opstellen tegenover de kernenergie, toch als gesprekspartners niet op voorhand af te schrijven. Wij kunnen slechts hopen dat deze volwassen opstelling in een gelijke geest wordt beantwoord en dat wij van verdere Dodewaardachtige, en in wezen kinderachtige, presiemaatregelen verschoond blijven.

Ten aanzien van de informatie, geheimhouding enz. wil ik opmerken dat wij ervan zijn uitgegaan dat de door de Regering verstrekte inlichtingen inderdaad de ter zake doende informatie bevat hebben. Er moet dan ook een reële en redelijke vertrouwensbasis zijn. Dat is ook de reden geweest waarom onze fractie er geen behoefte aan had de bij het orde-debat ingediende moties te ondersteunen.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

Regeling van werkzaamheden

De Voorzitter: In verband met verblijf buitenslands van de Minister van Buitenlandse Zaken stel ik nader voor, de interpellatie-Waltmans één week uit te stellen.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt van 18.58 uur tot 20.30 uur geschorst.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het wetsontwerp **vervreemding landbouwgronden (15 969)** en van de motie-Voortman c.s. over de effecten van de landbouwkundige toetsing (15 969, nr. 43).

De algemene beraadslaging wordt hervat.

□

Minister Braks: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben de Kamer uitermate erkentelijk voor de voortvarende wijze waarop zij dit wetsontwerp heeft willen behandelen. Ik geloof dat een snelle behandeling van het onderwerp op zijn plaats is.

Gedurende al een té lange tijd hebben de agrariërs in ons land de nadelen ondervonden van de buitensporige stijging van de prijzen van landbouwgrond, zoals die sinds 1970 is opgetreden.

De bedrijfsopvolging en een verantwoorde uitbreiding van bedrijven zijn hierdoor in de knel gekomen. De heer Van der Linden heeft in zijn betoog een vrijwel uitputtende opsomming gegeven van de nadelen die aan hoge grondprijzen zijn gebonden.

Ook de heer Van Rossum heeft hierop gewezen. Ik onderschrijf dat. De belangrijkste doelstelling van het ontwerp is om door middel van regulatie van de prijzen de allocatie van het produktiemiddel grond te beïnvloeden en daarmee bepaalde landbouwstructurele ontwikkelingen.

Een verlaging van de grondprijzen zal betekenen dat bepaalde groepen agrariërs, die nu niet in staat zijn grond-aankopen te verrichten, dan wél deze mogelijkheid zullen hebben.

Sinds de aankondiging van een wetsontwerp betreffende de landbouwkundige toetsing in het regeerakkoord zijn bijna drie jaren verlopen.

De regeling van zo'n belangrijk en ingrijpend onderwerp als het onderhavige vergt nu eenmaal een aanzienlijke tijd van voorbereiding.

Ik meen echter dat het resultaat deze periode van voorbereiding rechtvaardigt.

Het grondbeleid van deze Regering is hiermede in de eindfase gekomen. De Wet voorkeursrecht gemeenten wordt momenteel mondeling in deze Kamer behandeld, terwijl aan de memorie van antwoord betreffende de wijziging van de Onteigeningswet wordt gewerkt.

Het voorliggende wetsontwerp biedt in zijn huidige vorm de mogelijkheid om voor het buitengebied door een samenhangende toepassing van de instrumenten regulerend op te treden ten aanzien van de grondprijzen.

Ik ben mij ervan bewust, dat het agrarische grondbeleid meer omvat dan alleen regulering van de grondprijzen; ook het bedrijfsbeëindigingsbeleid, het uitgiftebeleid in de IJsselmeerpolders, het grondbankstelsel en dergelijke maken onderdeel uit van een totaal agrarisch grondbeleid in

Nederland. Op een aantal aspecten zal ik later in dit betoog terugkomen.

Alvorens echter nadere beschouwingen te wijden aan specifieke onderdelen van de Wet vervreemding landbouwgronden, wil ik ingaan op een tweetal elementen, die de fundamenteën van het wetsontwerp raken. Het eerste betreft de keuze voor een stelsel van indirecte prijsbeheersing.

De heer Voortman heeft in zijn bijdrage aan de discussie getracht ons historisch besef te verdiepen. Hij heeft zich de vraag gesteld, waarom er na al die jaren waarin de prijzen uit de hand zijn gelopen nog steeds geen prijsbeheersing voor landbouwgronden tot stand gekomen is.

De heer Voortman geeft zich zelf grotendeels antwoord door de ontwikkelingen met betrekking tot landbouwgronden vanaf de vijftiger jaren te schetsen.

Ik ben met hem van mening, dat het beter was geweest eerder met een vorm van prijsbeheersing voor landbouwgronden te komen. De prijsstijgingen in de jaren zeventig geven alle aanleiding tot deze mening.

Ik dacht echter dat deze Regering binnen een aanvaardbare termijn met een resultaat is gekomen. Door de oppositiepartijen is in de tot op heden uitgewisselde stukken in alle toonaarden beweerd dat het systeem zoals dat nu wordt voorgesteld, niet zal werken.

Het doorsnijden van de band tussen koper en verkoper door middel van overheidsinterventie wordt door deze partijen gezien als de remedie tegen de hoge grondprijzen.

De verklaring van de heer Voortman over de stijging van de grondprijzen vanaf 1973-1974 is overigens erg eenzijdig.

Hij vergeet de invloed van de technologische ontwikkeling, de ondanks de verminderde algemene economische groei, toch nog aanzienlijke stijging van het reële inkomen alsmede de gunstige rentabiliteit in de landbouw in 1972-1973 en nog enkele daarna.

Een enkel voorbeeld moge de onjuistheid van de bewering van de heer Voortman met betrekking tot het rentesubsidiebeleid weerleggen.

Volgens het Landbouw Economisch Bericht 1974 waren er toen ± 46.500 bedrijven met meer dan 20 melkkoeien. Hiervan hadden ruim 5000 bedrijven een zogenaamde loopstal. Een moderne technologische ontwikkeling, nietwaar?

Het aantal bedrijven met een goed-gekeurd ontwikkelingsplan (rentesubsidie) was 1470! De jaarlijkse mutatie

Braks

van het aantal bedrijven was in de periode 1962–1970: 2,3% en in de periode 1970–1975: 2,5%.

Deze gegevens mogen verduidelijken dat deze analyse van de heer Voortman met betrekking tot het rentesubsidiebeleid – zo niet onjuist – dan toch wel erg beperkt is. Ik ben blij dat de fractie van D'66 niet ontkent dat een dergelijk stelsel van toewijzing door de overheid niet voldoende maatschappelijk zou worden gedragen.

In de afweging komt deze fractie echter tot het standpunt dat desondanks toewijzing te prefereren valt boven het 'genadeloze en onrechtvaardige marktmechanisme'. Ik ben het niet eens met een zodanige afweging. Een marktmechanisme heeft doorgaans een belangrijke functie in het economisch proces.

Een duidelijke verstoring van vraag en aanbod, weerspiegeld in extreem hoge prijzen, zal echter aanleiding kunnen zijn dit mechanisme geheel of gedeeltelijk buiten werking te stellen.

In de hoge grondprijzen heeft de Regering aanleiding gevonden om tot een zodanige ingreep over te gaan.

Het marktmechanisme zal ten dele worden beperkt; een deel van de vraag wordt uit de markt genomen.

Volgens de economische principes zal een verminderde vraag leiden tot lagere prijzen. Ik heb tot nog toe steeds niet begrepen waarom een aantal fracties zo zeker weet dat dit voor de markt van landbouwgronden niet opgaat.

De Regering voelt weinig voor een ideologische benadering van het vrije marktmechanisme zoals die door de PvdA en PPR wordt voorgestaan. Er is naar gestreefd een stelsel te ontwikkelen dat de grondprijzen voldoende kan beïnvloeden terwijl een duidelijk maatschappelijk draagvlak voor een dergelijk systeem aanwezig moet zijn. Dit laatste acht ik ook van groot belang.

Het uitgangspunt dat grond in gemeenschapshanden moet zijn, omdat grond – evenmin als water, lucht of bodemschatten – onderworpen moet zijn aan de private eigendom wordt niet door de Regering onderschreven. Ik meen dan ook dat een discussie hieromtrent nu weinig zinvol is.

De heer Terlouw geeft aan dat er bedenkingen kleven aan de overheid als verdeler van grond. Hij meent dat ook bij een toewijzingsstelsel het niet mogelijk zal zijn strikt rechtvaardig te handelen.

Dit brengt mij tot de kern van de bezwaren tegen het systeem van toewij-

zing door de overheid. Ook voor een dergelijk stelsel zal het nodig zijn een systeem van landbouwkundige toetsing te ontwerpen. Immers, de toewijzing zal moeten geschieden aan de hand van objectieve maatstaven.

In eerste aanleg kunnen normen worden gehanteerd, zoals die zijn ontworpen als een invulling van de landbouwkundige toetsing in het kader van Wet vervreemding landbouwgronden.

Wat te doen echter als er meer gegadigden zijn voor een bepaald stuk grond?

De heer Terlouw is kennelijk van mening dat in zo'n geval het meewegen van sociale elementen onontbeerlijk is.

Mij staat niet voor ogen op welke wijze een dergelijk criterium uitgewerkt zou kunnen worden.

De heer **Terlouw** (D'66): Hoe hebt u dat dan bij de IJsselmeerpolders gedaan? Daar zijn toch ook meer gegadigden?

Minister **Braks**: Daar gelden heel andere criteria, niet uitsluitend sociale.

De heer **Terlouw** (D'66): Het gaat niet over 'uitsluitend'!

Minister **Braks**: Het gaat in dit geval over een vrij exclusieve aangelegenheid van mensen die een sollicitatieprocedure moeten inzetten om uiteindelijk op grond van allerlei achterliggende overwegingen in de IJsselmeerpolders al dan niet in in aanmerking te komen voor een boerderij.

Het ontwikkelen van een criterium, dat dit soort van sociale elementen bevat, is erg moeilijk. De tijd die daarvoor nodig is kan ik mij nauwelijks voorstellen.

De heer **Waalkens** (VVD): Als iemand niet kan voldoen aan de eisen, die voor dat specifieke gebied worden gesteld, kan hij elders in Nederland kopen wat hij wil. Hij is dan niet aan beperkingen onderhevig.

De heer **Terlouw** (D'66): Het marktmechanisme weegt sociale en maatschappelijke criteria niet mee. De werkgelegenheid in een regio noem ik een sociaal element. Ook een sociaal element is de noodzaak, dat kleine bedrijven kunnen overleven.

Die elementen kan het marktmechanisme niet in zich bergen. In de vorm van een modern liberalisme, zeg ik tegen de heer Waalkens, zal men oog hiervoor moeten hebben. Toewijzing door de overheid heeft natuurlijk elementen van onrechtvaardigheid, maar het heeft ook voordelen, namelijk dat die overwegingen bij het doen en laten kunnen worden betrokken.

Minister **Braks**: Dat is wel een geweldige ingreep in het vrije marktmechanisme. De uitwerking zal zoveel vragen oproepen, dat op korte termijn geen regeling zal kunnen worden getroffen. Wij zijn bezig naar het zoeken van een relatie tussen vraag en aanbod, met het doel de prijzen in de hand te houden.

Het is ondoenlijk al die genoemde elementen in dit wetsontwerp te verwerken. Dat is de charme van het presenteren van een ontwerp, dat niet uitgewerkt is. Velen – niet alleen op mijn departement, maar ook de sociale organisaties, in en buiten de landbouw – hebben hieraan meegewerkt.

Het maken van een ontwerp, dat een onvoorstelbare grote invloed heeft op de bestaande situatie, zou tientallen jaren hebben gevraagd.

De heer **Terlouw** (D'66): Bij de afweging tussen het mechanisme van het onderhavige wetsontwerp en een mechanisme, waarbij de band tussen verkoper en koper wordt doorbroken, heb ik als element vóór dat laatste aangegeven, dat een aantal nadelen van het marktmechanisme worden opgeheven. Het is overigens niet alleen goud, wat er blinkt; er zijn ook nadelen.

Minister **Braks**: De heer Terlouw heeft gekozen voor een verbreking van het systeem.

De heer **Terlouw** (D'66): Alles tegen elkaar afwegend, meen ik, dat niet voor het mechanisme van het wetsontwerp moet worden gekozen. Ik heb er geen zin in om dogmatisch te zeggen: Het één is ideaal en het ander lijkt nergens op.

Het doel kan beter worden bereikt door verbreking van de band tussen koper en verkoper. Het heeft bovendien als voordeel, dat maatschappelijke factoren meegewogen kunnen worden.

De heer **Waalkens** (VVD): Mijnheer de Voorzitter.....

De **Voorzitter**: Als de interrupties zijn bedoeld aan het adres van de heer Terlouw, zal ik die niet toestaan.

De heer **Van der Linden** (CDA): Het is mij bekend, dat u zeer kritisch bent op dit punt. Ik zou aan de Minister willen vragen, of in die toetsingscriteria niet een zeker sociaal element zit.

De heer **Wöltgens** (PvdA): Zeg maar ja.

Minister **Braks**: Neen, niet ja. Wij zijn het landbouwstructurele element – een secundaire doelstelling gelet op de historie van dit wetsontwerp – niet

Braks

uit de weg gegaan. In de aard van het wetsontwerp spelen sociale elementen mee.

Bij de uitwerking via de algemene maatregel van bestuur zal moeten blijken, in welke mate die gestalte kunnen krijgen.

De heer **Waalkens** (VVD): Is de Minister het met mij eens dat, als de overheid zich met deze materie gaat bemoeien, je daarom een vraag- en aanbodsituatie in stand moet houden omdat de grond bij de categorie van mensen terecht moet komen die er interesse voor heeft, die er wat mee wil, die er duidelijk een planning mee heeft en die verder wil?

Als je het zo gaat verbreden, gaat het net als met de snoepbonnen in de oorlog, dat wil zeggen dat allerlei mensen in de verleiding komen grond te kopen omdat zij er de mogelijkheid toe hebben, terwijl zij er bepaald niet gelukkig mee zijn.

Ik heb daarvan veel voorbeelden in mijn eigen omgeving gezien. De mogelijkheid wordt geboden, men begint ermee, men kan het niet aan en men verdient minder dan men voordien deed. Dat aspect moet men ook in de gaten houden.

Ik zeg niet dat het maatgevend moet zijn, maar het is ook niet zaligmakend dat de overheid Jan, Piet of Klaas iets toebedeelt waarop men helemaal niet zit te wachten.

De heer **Terlouw** (D'66): Dat aspect ontstaat bij prijsopdrijving.

De **Voorzitter**: De Minister is aan het woord. Ik wijs er voor de zoveelste keer op dat interrupties interrupties moeten blijven.

Minister **Braks**: Mijnheer de Voorzitter! Het zal de geachte afgevaardigde de heer Waalkens bekend zijn dat landbouw voor mij een economische activiteit is en dat de argumenten, die hij naar voren heeft gebracht, mij zeker aanspreken. Dat wil niet zeggen, dat die economische activiteit in alle omstandigheden in haar volle omvang moet worden toegestaan in een samenleving als de onze. Dat geldt voor eigenlijk alle sectoren.

Aan de vrijheid zullen wij in de Nederlandse samenleving – dat is ook de mening van de Regering – beperkingen moeten opleggen. Het onderhavige wetsontwerp voorziet in dergelijke beperkingen ten einde een aantal ontwikkelingen, die wij maatschappelijk minder wenselijk achten – op dit moment zijn dat primair de gevolgen van de hoge grondprijzen – te beteugelen.

De heer **Voortman** (PvdA): Ik zou graag zien toegelicht waarom het maken van een normeringssysteem voor het toedelen van gronden, gekoppeld dus aan een direct prijsbeheersingssysteem, zo essentieel veel moeilijker en bewerklijker zou zijn dan hetgeen de Minister in het kader van dit wetsontwerp onderneemt.

Minister **Braks**: Mijnheer de Voorzitter! Ik denk dat, als je de toetsing voor honderd procent in overheidshanden legt, de bureaucratie snel om zich heen grijpt en dat dit een vertraging in een snelle besluitvorming om tot toewijzing te komen mee zou brengen, hetgeen ik niet erg wenselijk zou achten.

De heer **Voortman** (PvdA): Maar ik.....

De heer **Waalkens** (VVD): Een van de grootste problemen.....

De **Voorzitter**: De heer Voortman wilde een herhaalinterruptie maken. Het is een bekende regel dat, als een Minister niet helemaal bevredigend antwoordt, de interrumpant een tweede gelegenheid krijgt nog een klein, aanvullend vraagje te stellen.

De heer **Voortman** (PvdA): Het was mijn vraag niet, mijnheer de Voorzitter. Mijn vraag was ons uit te leggen, waarom een normeringssysteem, te hanteren bij de toedeling van grond, verkregen in het kader van zeg maar de PvdA-aanpak, zoveel moeilijker te maken is dan het normeringssysteem dat de Minister hanteert in het kader van de landbouwkundige toetsing.

De Minister heeft gelijk dat het in essentie soortgelijke systemen zijn, die echter op een iets andere wijze functioneren. Waarom zou het maken van het directe systeem zoveel bewerklijker zijn?

Minister **Braks**: Omdat het wetstechnisch een veel verdere ingreep is als je de overheid als absolute sluis laat fungeren op de markt voor landbouwgronden. Overigens was ik voornemens, in het vervolg van mijn betoog op deze zaken in te gaan.

De heer **Waalkens** (VVD): Kan de Minister het met mij eens zijn dat, als je het systeem volgt dat de heer Voortman voorstaat, helemaal geen grond verkocht kan worden en dat er dus niets te verdelen valt?

Minister **Braks**: Alleen in noodsituaties zal men zich genoodzaakt voelen, zulks te doen. Ik denk dat het, zeker in een bepaalde fase, aanleiding zal zijn tot een verkoopstaking. Misschien is dat echter een kwestie van voorbijgaande aard.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben ervan overtuigd, dat ook uitvoerige voorzieningen moeten worden opgenomen om te voorkomen dat er een handel ontstaat in de economische eigendom, zónder dat dit in een juridische vorm wordt gegoten die onder de werking van de directe toewijzing zullen vallen.

In dit verband wil ik ook wijzen op de problemen van het inbouwen van het 'reserve-instrument' van de directe toewijzing in de Wet vervreemding landbouwgronden.

De heer Voortman heeft gesteld dat de wet nu eigenlijk te laat komt. Ik kan hem de verzekering echter geven dat een operatie als het voorzien van directe toewijzing in het onderhavige wetsontwerp de indiening aanzienlijk zou hebben vertraagd, mede gelet op de noodzakelijke interdepartementale overeenstemming.

Nu al is in de schriftelijke stukken een aantal malen tot uiting gebracht dat het ontwerp zo gecompliceerd van opzet is. Het toewijzingssysteem zou de omvang van de wet nog verdubbelen, zo luidt het oordeel van onze juristen.

Om deze zeer pragmatische reden heb ik de overtuiging dat we nu eerder een vorm van grondprijnsbeheersing zullen hebben, dan in het geval dat het regeerakkoord CDA, PvdA en D'66 uitgewerkt had moeten worden in verschillende fasen.

Over dat regeerakkoord heeft de heer Voortman opgemerkt dat ook daarin een fase voorzien was van ten minste één jaar, waarin het stelsel van de landbouwkundige toetsing zou worden getest.

Hij doet dit nu af als een compromis, waarin zijn partij nooit geloofd heeft. Het moet mij toch van het hart dat een dergelijke opstelling mij enigszins verbaast.

Het akkoord gaan met 'zinloze voorstellen', ook al moge het een compromis zijn, is naar mijn mening onjuist.

Verder wil ik het historische betoog van de heer Voortman nog enigszins aanvullen. Ik heb er het 'Dagboek van een onderhandelaar' van zijn partijgenoot Van Thijn nog eens op nageslagen.

Waar het gaat om de discussie binnen de PvdA omtrent het genoemde compromis, wordt de heer Voortman ten tonele gevoerd: 'Ook Voortman komt nog een keer terug. Hij vindt de kritiek op het compromis in hoge mate onbillijk. Hij heeft nu vier jaar met dit bijtje gehakt en had niet durven dromen dat dit eruit zou komen.'

Mijnheer de Voorzitter! Achteraf kan ik slechts concluderen dat de

Braks

droom kennelijk een nachtmerrie is geweest. Wellicht, echter, was in die tijd het geloof van de PvdA in een stelsel van indirecte prijsbeheersing toch groter dan zij nu doet voorkomen.

De heer **Van der Linden** (CDA): Kunt u ook pagina 47 van dat boek citeren?

De heer **Voortman** (PvdA): Ik gun de Minister dit puntje graag maar ik was al tevreden dat in dat compromis ons systeem kon worden meegenomen. Dat was het belangrijkste punt. Dit moest inderdaad in een compromisformule worden gegoten en ik zie niet in wat hieraan onbehoorlijk zou zijn.

Minister **Braks**: Als het een zinloos systeem is, sluit men toch geen compromis?

De heer **Voortman** (PvdA): Ik heb gesproken over ongeloof in het CDA-systeem. Laten wij maar een paar jaar wachten.

Minister **Braks**: Mijnheer de Voorzitter!

Wat betreft het geloof in het stelsel kan ik ook een opmerking van de heer Terlouw niet goed plaatsen. Als oorzaak van de prijsdaling van grond noemt hij, naast de hoge rentestand en de minder goede economische vooruitzichten, de op handen zijnde Wet vervreemding landbouwgronden.

Ook de PvdA-fractie heeft in het voorlopig verslag de prijsdaling ten dele toegeschreven aan het zogenaamde announcement-effect dat de wet zou hebben.

Het is opvallend dat juist deze twee partijen een volstrekt ongeloof in enig prijsdrukkend effect van de wet hebben.

Ik kan dat niet rijmen met de omstandigheid dat de wet nu al zijn schaduwen vooruit zou werpen.

Integendeel, een dergelijk effect geeft hoge verwachtingen van de wet als deze eenmaal in werking is getreden.

De heer **Voortman** (PvdA): Iets soortgelijks heeft u ook al in de memorie van antwoord geschreven. Het is naar mijn oordeel een lachwekkende redenering wanneer men zegt dat het bestaan van een announcement-effect bewijst, dat de wet zal werken.

De essentie van een dergelijk effect is immers dat het voortvloeit uit het feit dat een wet eraan zit te komen. Mensen hebben dan het idee, dat de wet bepaalde mogelijkheden zal verminderen die er op dat moment nog zijn.

Mensen, die hun grond hebben vastgehouden, gelet op de stijgende prijzen, zien een wet aankomen, waarvan bewerd wordt – niet bewezen is – dat deze krachtig zal werken. Die mensen reageren en dat is dan het announcement-effect.

Het heeft niets met logica te maken wanneer men zegt dat het feit dat dit effect er is, bewijst dat de wet effect zal hebben. Daarmee bent u echt op de verkeerde weg of uw juristen halen een paar zaken door elkaar.

Minister **Braks**: De heer Voortman gelooft dus dat alle bezitters van landbouwgronden zo onnozel zijn dat zij vanwege een geannonceerde wet, die geen enkel effect zal hebben, vluchten naar een snelle verkoop.

Ik denk dat zij juist doordat zij de bevestiging geloven ertoe komen deze houding aan te nemen. De bezitters van landbouwgronden zijn toch niet zo onnozel, dat zij door een simpele aankondiging, ongeacht het inzicht dat zij hebben in het effect van de wetgeving, tot verkoop overgaan?

De heer **Voortman** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb gisteren tegen de Minister gezegd, dat ik niet kan bewijzen dat de wet niet zal werken, maar dat hij niet aannemelijk kan maken dat zij in een betekenende mate zal werken.

De politiek en de landbouworganisaties zijn bezig, een prijsbeheersingssysteem voor landbouwgronden te creëren. Er is een wet in voorbereiding.

Dat veroorzaakt een announcement-effect, ongeacht taxaties omtrent de toekomstige effectiviteit van de wet.

Minister **Braks**: Sinds het sluiten van het huidige regeerakkoord zo'n drie jaar geleden is duidelijk, dat de wetsvoorbereiders bezig zijn met een wetsontwerp zoals wij dat vandaag bespreken. Dat wetsontwerp bevat geen toewijzingsmechanisme, maar een landbouwkundige toetsing.

Meer had men, in de afgelopen drie jaren althans, niet behoeven te verwachten. Desalniettemin constateren wij met elkaar, sprekend over deze voorbereiding van wetgeving, een belangrijk announcement-effect.

Dat geeft mij het vertrouwen dat de wet het beoogde effect zal oproepen. Ik meende de heer Voortman daarmee te moeten confronteren, gelet op zijn opstelling.

De heer **Voortman** (PvdA): Dat is dan een naïef vertrouwen, omdat er geen logisch verband is.

Minister **Braks**: De gedachte van de heer Voortman betekent, dat er eigenlijk geen wet moet zijn, maar dat wij met een permanent announcement-effect moeten werken. In die situatie zouden wij het dossier nu kunnen sluiten.

De heer **Voortman** (PvdA): Dat announcement-effect zakt op een gegeven moment weer weg, want er ontstaat dan ongeloof doordat de politici te lang bezig zijn met het maken van een wet.

Minister **Braks**: Wij zouden geen wetsontwerp nodig hebben, want wij konden met wisselende regeringscombinaties telkens weer de pretentie oproepen dat er wel iets zou komen. Wij maken dan geen wet, maar profiteren van het announcement-effect.

De heer **Voortman** (PvdA): De Minister of zijn juristen zouden zich toch een aantal jaren met rechtssociologische studies moeten bezighouden.

Minister **Braks**: Ik geef toe dat wij allen wat eenzijdig geschoold zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb enige moeite met de benadering van D'66. De heer Terlouw heeft een krachtig pleidooi gehouden voor een systeem van prijsbepaling door de overheid en voor doorsnijding van de band tussen koper en verkoper. Hij heeft daarvoor positie gekozen.

Bij de totstandkoming van het regeerakkoord tussen PvdA, CDA en D'66 heeft hij dit punt een compromis genoemd. Hij zei dat zijn fractie daaraan niet meer gebonden is. Ik heb daarvan uiteraard kennis genomen.

Ik ben dat ook met hem eens, in de huidige politieke situatie. Bij het lezen van het eerder genoemde dagboek heb ik echter een verrassende ontwikkeling geconstateerd. Op blz. 47 geeft de heer Van Thijn een discussie over de prijsbeheersing van landbouwgronden weer. Prijsbeheersing, zo wordt gesteld, is alleen denkbaar als je er een instantie tussen schuift. Dat is het onderwerp van de discussie. De heer Van Thijn schrijft:

'Jan ziet die onverbreekelijke samenhang niet zo. Het grondprijsnivo moet omlaag gebracht worden tot de reële agrarische gebruikswaarde. Dat maakt iets als een prijsbeheersing noodzakelijk, maar dat hoeft toch niet gepaard te gaan met een volledige doorsnijding van de relatie koper-verkoper? Daar zou hij tegen zijn.'

Op blz. 49 staat:

'Jan blijft bezwaar houden tegen de volledige doorsnijding van de band

Braks

tussen koper en verkoper. Hij bepleit wel prijsbeheersing, geen toedeling.'

De heer **Terlouw** (D'66): Zo ziet u een ontwikkeling in mijn denken!

Minister **Braks**: Het zou mij interesseren, eens te horen waarom de toen door hem geuite bezwaren thans niet meer gelden, uiteraard het liefst in tweede termijn.

De heer **Terlouw** (D'66): Zo'n directe uitnodiging tot interruptie heb ik zelden gehad. De Minister scoort punten op dit ogenblik. Hij heeft namelijk gelijk en ik weet ook dat deze tekst in dat boek voorkwam. In mijn partij heeft een ontwikkeling in het denken op dit punt plaatsgevonden.

In de tijd, waarnaar de Minister nu verwijst, zaten wij in een onderhandelingsituatie waarin het ideologisch denken van de Partij van de Arbeid en het denken in CDA-kring bij elkaar moesten worden gebracht.

Nú denk ik dat verbreking van de band beter is, maar ik heb zoëven al gezegd dat dit niet een dogmatisch standpunt is. Na de afweging van voor- en nadelen kom ik op dit standpunt uit.

Minister **Braks**: Ik zie met nog meer belangstelling de houding van D'66 ten opzichte van het wetsonwerp tegemoet.

De heer **Waalkens** (VVD): Ik zie Suzanne Bischoff wel weer een compromisformule bedenken.

De heer **Terlouw** (D'66): Die doet niet aan grondpolitiek!

Minister **Braks**: Mijnheer de Voorzitter! Op de beweging van het grondprijsniveau in de landelijke gebieden is in de memorie van antwoord uitgebreid ingegaan.

Ik meen derhalve thans te mogen volstaan u in het kort in herinnering te roepen wat er dit voorjaar op de grondmarkt is gebeurd en u vervolgens van de laatste stand van zaken op de hoogte te stellen. Ten slotte zal ik ingaan op de conclusies welke door sommigen – naar mijn inzicht ten onrechte – uit de recente prijsontwikkeling worden getrokken. Ik zal mijn visie daartegenover stellen.

Na de grote stijging van het grondprijsniveau vanaf de jaren 1972/1973 trad in het jaar 1979 een stabilisatie op het bereikte zeer hoge niveau in.

Voor onverpacht los bouwland en los grasland lagen de prijzen toen gemiddeld op ruim f 40.000 per hectare. Voor boerderijen werd gemiddeld ruim f 50.000 per hectare betaald.

In de eerste maanden van 1980 trad – voor het eerst na jaren – een tendens tot daling van de grondprijzen in. Een tendens die zich primair kenmerkte door een toegenomen aanbod op het bereikte hoge grondprijsniveau, welk aanbod echter een afwachtend reagerende vraag ontmoette, met als gevolg dat er regionaal niet onbelangrijke oppervlakten gronden boven de markt bleven hangen. De marktpartijen werden erg onzeker door de hoogte van het grondprijsniveau en de ontwikkeling ervan.

In een dergelijke situatie blijven de prijsdalingen niet uit. De noordelijke provincies liepen daarbij voorop. Ook in andere provincies deden zich prijsdalingen voor, maar doorgaans zowel minder algemeen als minder sterk.

De vraag is nu of deze ontwikkeling doorzet. Het zomerseizoen kenmerkt zich doorgaans door een lage grondmobiliteit. Hoewel in een dergelijke situatie prijsbewegingen zich minder duidelijk manifesteren, is de indruk toch wel dat regionaal sprake is van een beperkte daling; ik denk daarbij met name aan het oosten en ook wel aan het zuiden van ons land.

Het huidige beeld van het grondprijsniveau is ten opzichte van dat van het voorjaar in grote lijnen onveranderd gebleven.

Een tweede belangrijk element, dat aan de wet ten grondslag ligt, is de flexibiliteit van het stelsel. De heer Voortman heeft het een soort vondst genoemd.

Ik ben blij met deze erkenning van de inventiviteit van deze Regering, met name van degenen die het wetsontwerp hebben voorbereid.

Verderop in zijn betoog geeft hij echter te kennen dat juist deze vondst voor hem aanleiding is tot principiële kritiek.

De vreugde over de erkenning was slechts van korte duur. De PvdA-fractie meent dat deze flexibiliteit zal leiden tot een mate van landbouwstructurele willekeur en instabiliteit, waartegen zij de grootst mogelijke bezwaren heeft.

Als voorbeeld noemt de heer Voortman dat in bepaalde regio's een jonge boer niet klein mag beginnen, terwijl dit enige jaren later wél geoorloofd is.

Ik wil dit voorbeeld gebruiken om de relatie tussen de Wet vervreemding landbouwgronden en het agrarisch structuurbeleid nog eens nader uiteen te zetten.

In de stukken is al enkele malen gesteld dat, hoewel de onderliggende gedachten van de prijsbeheersing van landbouwstructurele aard is – vergemakkelijken van bedrijfsoverneming,

het toelaten van minder kapitaalcrachtige bedrijven op de grondmarkt – de doelstellingen van prijsbeheersing en landbouwstructuurbeleid niet gelijkwaardig zijn.

In het regeerakkoord staat vermeld dat de normen van de landbouwkundige toetsing moeten passen in het landbouwstructuurbeleid. Dit betekent echter niet dat de toetsingsvereisten ook identiek moeten zijn met landbouwstructurele normen.

Een bepaald afstands criterium kan landbouwstructureel verantwoord zijn, terwijl uit een oogpunt van prijsbeheersing een geringere afstand als toetsingsnorm moet worden gesteld.

Ook is betoogd dat de landbouwstructurele doelstelling niet gelijkwaardig kan zijn aan die van de prijsregulering, aangezien landbouwstructuurbeleid een zaak is van langere, zo niet lange termijn. Daarmee is niet te verenigen dat na verloop van tijd de normen buiten werking worden gesteld.

Nu kom ik tot het voorbeeld van de PvdA-fractie. Een jonge boer wil een bedrijfje beginnen, maar er is een toetsingsregime dat zó stringent is ten aanzien van bedrijfs criteria, dat hem dit niet mogelijk is. Enige jaren later is de toetsing buiten werking gesteld en heeft hij wél de mogelijkheid een bedrijf te beginnen.

Optisch lijkt dit een buitengewoon onrechtvaardige zaak. Indien wij de toetsingsvereisten gaan relateren aan het grondprijsniveau verandert echter het beeld.

De zeer stringente toetsingsvereisten duiden op een zeer hoog prijsniveau. Het voorbeeld van de jonge boer, die onder die omstandigheden een bedrijf kan beginnen, zonder na korte tijd in financiële problemen te komen, lijkt mij tamelijk theoretisch.

Indien echter het prijsniveau is gedaald tot een aanvaardbaar niveau en derhalve de toetsingseisen aanzienlijk zijn versoepeld of afgeschaft, hebben jonge boeren een realistische mogelijkheid om tot een verantwoorde vestiging te komen. Dat is altijd het enorme probleem bij hoge prijzen. Ik spreek wat dit betreft uit ervaring.

Ik ben met de heer Voortman van mening dat uiteraard zorgvuldig moet worden omgesprongen met de toetsingsvereisten in relatie tot het landbouwstructuurbeleid.

De heer **Voortman** (PvdA): Het voorbeeld van de verschillende afstandscriteria is niet zo gelukkig gekozen, omdat het niet erg is als het één nauwer is ...

Braks

Minister **Braks**: Dat wilde ik juist naar voren brengen.

De heer **Voortman** (PvdA): Ik vind het in dit verband dan ook niet zo relevant.

Wat de Minister zegt over het kleine bedrijf dat bij een streng regime niet vervreemd mag worden, leidt er eigenlijk toe dat er een soort voogdijwerking uitgaat van het prijssysteem, ten gunste van de jonge boer.

Dat is natuurlijk geen rechtvaardiging van de discrepantie die er kan bestaan in de wisseling. Ik heb niet het woord onbillijk gebruikt, maar die term zou men eraan kunnen hechten. Het gaat mij echter meer om de grilligheid in korte perioden.

Minister **Braks**: Dit wetsontwerp beoogt juist die grilligheden weg te nemen, waardoor wij een veel stabielere situatie krijgen. Voor de jonge boer ontstaat er dan veel meer perspectief.

Wij willen de toppen in de prijsontwikkeling wegnemen om de door mij geschetste moeilijkheden voor de jonge boer te ondervangen. Als wij erin slagen om die hoge prijzen af te toppen, denk ik juist dat wij bereiken wat u beoogt.

De heer **Voortman** (PvdA): Het is dan de vraag of de jonge boer daarop kan wachten, of erop gewacht heeft.

Ik wil het echter niet te individueel benaderen. De stabiliteit in prijsniveau – die wij ook toejuichen – koopt u echter ten koste van stabiliteit in het structuurbeleid.

Minister **Braks**: Ik begrijp het niet helemaal. U zegt: ten koste van het structuurbeleid. Bij een stabiel grondprijspeil kan ik een veel stabielere structuurbeleid op langere termijn voeren dan wanneer ik voortdurend de zaken met hoge prijzen moet overbruggen. Juist bij hoge grondprijzen, ontstaat een geweldige versnelling in de ontwikkeling van met name de bedrijven en dus van de landbouwstructuur.

De heer **Voortman** (PvdA): U zou gelijk hebben als die twee zaken ontkoppeld waren. U plaatst zich zelf voor een soortgelijk probleem als zich voordoet bij het Europese markt- en prijsbeleid.....

De **Voorzitter**: Dit wordt toch echt een betoog. Dit kunt u veel beter in tweede termijn houden.

Minister **Braks**: Landbouwstructuur is niet alleen een gevolg van structuurbeleid. Dat is een veel te vergaand dirigisme. Structuur is een gevolg van beleid en economische ontwikkeling.

Via de belangrijke invloed van de economische ontwikkeling op het landbouwstructuurbeleid proberen wij via dit wetsontwerp een positieve invloed uit te oefenen om zoveel mogelijk zicht te krijgen op de structurele ontwikkelingen.

De heer **Voortman** (PvdA): Ik kom hierop terug in tweede termijn. Stabiliteit in prijsontwikkeling wordt bereikt door landbouwstructurele elementen te gebruiken als sturing op die prijs.

Daarom gaat het verhaal niet op dat een stabiele prijs parallel zou lopen met een stabiel structuurbeleid. Als die zaken los van elkaar waren, was het verhaal van de Minister wel waar.

Minister **Braks**: Ik denk dat wij nog wel de gelegenheid krijgen nader in te gaan op deze punten. Ik neem nog niets terug van mijn bewering. Ik ben ervan overtuigd dat wij een veel rustiger landbouw-structurele ontwikkeling krijgen bij een stabiele grondprijsmarkt – hoe wij dat ook bewerkstelligen – dan bij een onrustige prijsontwikkeling.

Het landbouwstructuurbeleid – ik heb dat aan de hand van het rentesubsidiebeleid nog eens willen aantonen – heeft maar een marginale invloed, omdat anders het overheidsingrijpen erg ver moet gaan.

Ik kom bij het inzicht in de effecten van de wet. De heer Van der Linden pleit ervoor om te starten met vrij strakke criteria. Het vieren van de teugels is gemakkelijker dan verdere aantrekkings daarvan. Ik ben het met deze uitspraak niet eens. Ik heb hiervoor een tweetal redenen.

De eerste en belangrijkste reden is gelegen in de huidige ontwikkeling van de grondprijzen. Deze noopt niet tot een zeer stringente ingrijpen.

Een tweede meer pragmatische reden is dat het uitvoerend apparaat dan de gelegenheid heeft in te spelen op de werking van het stelsel. Overigens discussiëren wij over dit aspect nog later bij de gelegenheid van de algemene maatregel van bestuur. De striktheid waarmee wij de criteria hanteren, moeten wij uitdrukkelijk afstemmen op het feitelijke niveau van de grondmarkt.

De heer Van der Linden vroeg ook of er voldoende inzicht komt met betrekking tot de vraag welke prijseffecten waaraan toe te schrijven zijn. Ik zeg toe dat door onderzoek zal worden getracht, zoveel mogelijk over de effecten te weten te komen. Ik zal hierover uiteraard de Kamer rapporteren.

Het zal echter niet eenvoudig zijn, een duidelijk inzicht in deze effecten te

krijgen. Wij doen ons best via onderzoek, daarover zoveel mogelijk kennis te verwerven.

De heer **Van der Linden** (CDA): Houdt dit ook een toezegging in dat wij in de toekomst kunnen beschikken over voldoende materiaal met betrekking tot de betaalde prijzen door de verschillende overheidsinstanties en particulieren?

Minister **Braks**: Ik twijfel er niet aan dat, als deze wet eenmaal zal functioneren, vele onderzoeksinstituten ons zeer nauwkeurig kunnen volgen. De meeste gegevens zullen dan openbaar worden.

Het Bureau Beheer Landbouwgronden zal via de jaarlijkse rapportage ons hiervan in kennis stellen. Mochten er interne gegevens beschikbaar komen, dan kent u die.

De heer **Van der Linden** (CDA): Wij missen een overzicht van de betaalde prijzen door de verschillende overheidsinstanties. Daardoor kan niet exact worden gemeten wat de invloed daarvan is geweest. Het gaat natuurlijk om de hoogte van de bedragen en niet om de oppervlakten.

Minister **Braks**: Ik zeg toe, dat ook die gegevens bij het onderzoek worden betrokken. Ik ben het met de heer Van der Linden eens, dat het niet alleen om het aantal overdrachten gaat. Met betrekking tot dit wetsontwerp gaat het primair om het prijsniveau.

Mijnheer de Voorzitter! Ook de heren Voortman en Terlouw hebben gesproken over de effecten van de wet. De heer Voortman geeft de Regering overigens het voordeel van de twijfel. Dat moet ik toegeven. 'Het bewijs dat het instrument werkt, is nu niet te leveren; het omgekeerde evenmin', zo zei hij.

Hij verbindt aan zijn opstelling evenwel een motie, waarin hij de Regering uitnodigt, bij een eventueel, mogelijk zelfs herhaald, negatief resultaat van de evaluaties de nodige studies in gang te zetten, ten einde op een termijn van één tot twee jaren een voorontwerp van wet ter discussie te stellen.

In het herziene regeerakkoord van CDA en VVD van 26 november 1977 is reeds gesteld, dat andere beleidsmaatregelen zullen worden overwogen, indien de grondprijzen ondanks de werkingen van de wet zo zouden stijgen dat de agrariërs daardoor in ernstige problemen kwamen.

In het regeerakkoord wordt geen uitspraak gedaan over de aard van deze

Braks

maatregelen. Het lijkt mij ook onverstandig, daarover thans een uitspraak te doen.

Ik acht de motie overbodig en ongewenst. Indien mocht blijken, dat de gewenste resultaten achterwege blijven, zal de Regering uiteraard vroegtijdig adequate wijzigingsvoorstellen voorbereiden.

Het zou toch wel van weinig vertrouwen getuigen in het voorgestelde systeem, indien de Regering, die dat op dit moment verdedigt, thans al andere voorstellen voorbereide of in voorbereiding zou nemen.

De heer **Voortman** (PvdA): Het 'vroegtijdig' van de Minister is te laat. Dat vroegtijdig slaat namelijk op een moment, waarop al gebleken is, dat het nu te realiseren systeem feitelijk niet werkt.

Hij zal dus eerder moeten beginnen. Zou de Minister niet heel erg gebaat zijn met een voortzetting van het 'announcement effect', dat van aanneming van deze motie zou uitgaan?

Minister **Braks**: Het zou mij nog meer verbazen, als ik dan een keer tot executie moest overgaan van het voorstellen. Ik zou dan via het toenemende 'announcement effect' bij een wetsvoorstel terecht komen dat ik ten principale zou afwijzen.

De heer **Voortman** (PvdA): Dat begrijp ik niet.

Minister **Braks**: Ik geef onmiddellijk toe, dat dit enigszins hard overkomt. Als het evenwel zou uitmonden in een volstrekt dominerende monopoliepositie van de overheid in het totale agrarische grondverkeer, wijs ik dat ten principale af.

De heer **Voortman** (PvdA): Ik constateer alleen maar dat de Minister daarmee afwijkt van de keuze die in laatste instantie – dat geef ik toe – ook gemaakt wordt in het bekende CDA-rapport over grondproblemen.

Minister **Braks**: Daarvan ben ik op de hoogte. Ik spreek hier in de hoedanigheid die ik op dit moment heb.

De heer **Waalkens** (VVD): Ik vind het enigszins merkwaardig, dat de heer Voortman dit voorstel aan de Minister doet bij motie.

De **Voorzitter**: Mijnheer Waalkens! Echt, dit wordt een onderlinge discussie. U stelt geen vraag aan de Minister noch maakt u een opmerking aan zijn adres.

De heer **Waalkens** (VVD): Ik wil aan mijn opmerking een vraag verbinden.

Die moet ik wel even inleiden. Anders begrijpt de Minister het niet.

De **Voorzitter**: De Minister begrijpt veel.

De heer **Waalkens** (VVD): Is het niet verstandiger om, als dit kabinet de volgende vier jaar toch voortgaat, in die periode rustig deze zaak voor te bereiden en het resultaat aan de heer Voortman ter toetsing voor te leggen?

Mocht dat niet het geval zijn, dan zal hij zelf wel het initiatief nemen om uit te voeren wat nu in de motie staat.

Minister **Braks**: Dit is een heel bijzondere vorm van 'announcement'.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nog nader ingaan op de relatie met het structuurbeleid. Uiteraard ben ik het met de heer Terlouw eens, dat wij niet moeten berusten in een toenemende werkloosheid of het verlies van arbeidsplaatsen in de landbouw. Dat is ook heel uitdrukkelijk geen uitgangspunt van het landbouwstructuurbeleid.

Er is een ontwikkelings- en een saneringsbeleid. Alle elementen om de sector te versterken of te behouden zijn daarin dus opgenomen. Dit is enigszins te vergelijken met de discussie die wij vanmorgen hebben gehad.

Het behoud van de werkgelegenheid is een van de primaire doelstellingen binnen het economische kader waarin wij gezamenlijk leven en dat wij met elkaar hebben ingericht. Het is echter niet juist, structuurbeleid te vereenzelvigen met schaalvergroting.

Eerder het omgekeerde is het geval. Structuurbeleid kan de schaalvergroting niet tegenhouden.

Het is een autonoom gegeven. Daar moeten wij op inspelen. Ik wil dan ook in herinnering brengen wat de heer Terlouw kort geleden nog bij de behandeling van de landbouwbegroting hierover heeft opgemerkt en gisteren heeft herhaald.

Hij wees toen op de voortgang van de technologische ontwikkeling en op de gevolgen daarvan. Die ontwikkeling zal blijvend leiden tot uitstoot van arbeid, niet alleen in de landbouw, maar ook in de niet-agrarische sectoren.

Bij de schaalvergroting gaat het in wezen om eenzelfde proces. Via het landbouwbeleid trachten wij nu juist dat proces zoveel mogelijk te beïnvloeden en de sociale gevolgen op te vangen. Ik wees op het saneringsbeleid, met vervroegde pensionering.

De heer Terlouw heeft in zijn betoog ook een verband gelegd tussen de noodzaak van schaalvergroting en de stijging van de prijs van landbouwgrond. Hij verwacht op den duur dat de prijsdaling weer omslaat in prijsstijging, omdat

de inkomenspositie zal noodzaken tot schaalvergroting en de onttrekking van grond aan de landbouw zal doorgaan.

De heer Terlouw legt daarmee een te nauwe band tussen beide aspecten. Wij zijn het er al samen over eens dat er ook een autonome factor als de technologische ontwikkeling in het gedrag is. Daarnaast spelen ook de algemene economische aspecten een rol.

Er is alle aanleiding te veronderstellen dat hoge rentabiliteit in de landbouw, met als gevolg daarvan een hoge liquiditeit, leidt tot hogere grondprijzen, dan het geval is bij lage rentabiliteit.

De situatie in 1975/1976 en in 1980 wijst dit duidelijk uit. Het is dan ook niet juist dat lage inkomens leiden tot schaalvergroting; integendeel.

Overigens ben ik het wel weer met de heer Terlouw eens dat hoge grondprijzen nadelig zijn voor de inkomensontwikkeling, in het bijzonder voor de bedrijven met weinig eigen vermogen.

Dat is vooral het geval bij jonge ondernemers, die hun bedrijf moeten beginnen bij hoge grondprijzen; zeker wanneer zij hun bedrijf op de vrije grondmarkt hebben moeten verwerven.

Ontegenzeggelijk heeft de heer Jansen gelijk als hij stelt dat het bij de onderhavige zaak niet alleen gaat om een nationale aangelegenheid. Stellig heeft het prijsbeleid van de EG invloed op de ontwikkeling van de grondprijzen, hier en elders.

Indien het prijsbeleid leidt tot een gunstige rentabiliteit kan dit leiden tot hogere grondprijzen en andersom.

Ook indien in EG-verband zou worden overgegaan op produktiebeheersing zal dit effect hebben op de grondprijzen.

Met erkenning van de juistheid van deze analyse is toch wel de vraag wat de heer Jansen wil, vooral in het licht van het inkomensbeleid.

Is het zijn bedoeling dat er in EG-verband een differentiatie in opbrengstprijzen respectievelijk een differentiatie in produktie-quota komt op basis van verschillen in bedrijfsgrootte?

Indien de heer Jansen deze kant op wil, dan moet ik hem erop wijzen dat het resultaat hiervan, gezien het verschil in produktiviteitsniveau tussen de verschillende regio's in de EEG, voor Nederland ongetwijfeld ongunstig zal uitvallen. Gelet op ons hoge produktiviteitsniveau zal dat ten koste van de inkomensontwikkeling in de landbouw in ons land gaan.

De woordvoerders van een aantal fracties, hebben de werkingsfeer van

Braks

de wet met betrekking tot bossen en natuurterreinen ter sprake gebracht.

De heren Van der Linden en Voortman kunnen zich vinden in de brede werkingsfeer van het wetsontwerp en onderschrijven de opname daarin van bossen en natuurterreinen.

De heer Waalkens en de heer Terlouw hebben gepleit voor uitsluiting van natuurterreinen, respectievelijk van bossen en natuurterreinen. Zij hebben dat doen uitmonden in twee amendementen.

Ik wil in antwoord hierop stellen dat aan het opnemen van bossen en natuurterreinen in het wetsontwerp een aantal weloverwogen argumenten ten grondslag liggen, waaraan door de ondertekenaars van het wetsontwerp grote betekenis wordt gehecht. Deze redenen zijn in de memorie van antwoord uitvoerig nader toegelicht.

Met betrekking tot de relatie tussen landbouwgrond en bosgrond is in de memorie van antwoord (blz. 22) uiteengezet dat het systeem van de landbouwkundige toetsing niet sluitend zou zijn, indien geen bepalingen ten aanzien van de bosbouw zouden worden getroffen.

Bovendien moet de overgang van landbouwgrond naar bosgrond mogelijk zijn. Denk aan de populierenteelt.

Een in het oog springend argument is het volgende. Wanneer de landbouwgrondprijzen hoog zijn, zoekt men een alternatief in de aankoop van dit soort gronden, waardoor de grond in handen komt van niet-professionele beschermers c.q. gebruikers van dit type gronden.

Ik wil daar, in het bijzonder reagerend op de opvatting van de heer Waalkens, nog aan toevoegen – en daarmee bevind ik mij dan in het gezelschap van de heer Voortman – dat een scheiding van bossen en natuurterreinen in het kader van de onderhavige wetgeving geen goede zaak zou zijn.

Bossen en natuurterreinen vormen immers deelmarkten die in de praktijk vaak nauwe verwantschap hebben, wat tot uitdrukking kan komen in kadatrale verwevenheid en verwevenheid qua eigendomssituatie.

Afgezien van de grote praktische problemen die opsplitsing met zich mee zou brengen, zou ook het risico van een geconcentreerde speculatieve vraag op de kleine, niet aan toetsing onderworpen, deelmarkt van natuurterreinen niet aanvaardbaar zijn.

Ik acht het niet nodig hierop thans verder uitvoerig in te gaan. De argumenten voor opname van bossen en

natuurterreinen zijn bij de Kamer via onze uitvoerige schriftelijke voorbereiding uitermate goed bekend en in laatste instantie is het een kwestie van weging hiervan.

Ik zie dan ook geen aanleiding de werkingsfeer van het wetsontwerp te beperken.

In het kader van het systeem van de toetsing wijst de heer Van der Linden nogmaals op het probleem van de mondelinge pachtovereenkomsten.

In de memorie van antwoord is, zoals de heer Van der Linden opmerkte, uiteengezet dat toetsing ook bij vastlegging van mondelinge pachtovereenkomsten onverkort zal moeten gelden, omdat anders ontduiking op grote schaal mogelijk zou zijn.

Ik meen echter dat onbillijkheden zoveel mogelijk kunnen worden voorkomen, indien in de sfeer van de voorlichting, ook door mijn departement te geven, wordt gewezen op de gevolgen van de inwerkingtreding van de Wet vervreemding landbouwgronden.

Ik ben bereid dit op ruime schaal bekend te maken. Betrokkenen worden er zo toe aangespoord mondelinge pachtovereenkomsten schriftelijk te laten vastleggen vóórdat het toetsingsmechanisme daarop van toepassing wordt.

De heer **Waalkens** (VVD): Als ergens vóór de inwerkingtreding van de wet een mondelinge pachtovereenkomst is afgesloten – het doet er niet toe hoe lang geleden – kan dan wanneer schriftelijke vastlegging wordt gevraagd altijd de vroege datum van ingang geacht worden het begin van een pachtcontract te zijn?

Dat betekent dat deze toetsing er nooit betrekking op kan hebben. Ik weet dat het een juridische vraag is; het komt erop neer dat niet met ingang van vandaag een pachtcontract wordt geconstrueerd, maar altijd met ingang van de datum waarop de grond in gebruik is genomen.

Minister **Braks**: Dat wil zeggen, bij het begin van de mondelinge overeenkomst.

De heer **Waalkens** (VVD): Ja, dan kan de toetsing niet van toepassing zijn.

Minister **Braks**: Ik zou een duidelijk antwoord hierop in tweede termijn willen geven, als die mij gegund is. Het is een juridische vraag, die voor velen van een zo groot belang kan zijn, dat ik het risico niet neem hier een onduidelijkheid te laten ontstaan. Ik wijs er slechts op dat een schriftelijke overeenkomst een legaal voorschrift is.

Ik kom nu aan de toetsingscriteria.

Allereerst de procedure van de algemene maatregel van bestuur.

De heer Jansen is van oordeel dat de in artikel 9, vijfde lid, genoemde adviesinstanties zich bij hun advisering niet zouden behoeven te beperken tot de toetsingscriteria die op hun terrein liggen. Wanneer er een wisselwerking bestaat tussen de markten voor landbouwgrond en voor natuurterreinen, zou die wisselwerking ook bij die advisering tot uitdrukking moeten worden gebracht.

Ik deel dit oordeel niet, aangezien de wisselwerking die bestaat op genoemde deelmarkten niet logischerwijze met zich brengt dat de bedoelde adviesinstanties zich ook bezig dienen te houden met alle in het kader van het onderhavige artikel te stellen criteria.

Ik merk daarbij voorts op dat naar mijn oordeel de adviserende functie van de Natuurbeschermingsraad zich, krachtens het werkterrein van deze raad, kan uitstrekken tot alle criteria, voor zover deze relevantie hebben voor natuurwetenschappelijke belangen.

De heer Waalkens acht het een positief punt, dat in het zesde lid van artikel 9 de mogelijkheid wordt geopend, dat indien 1/5 van het aantal leden van een der Kamers der Staten-Generaal zulks wenst, de algemene maatregel van bestuur die de toetsingscriteria behelst in de wet zal worden geregeld.

De heer Waalkens merkt echter op dat in de huidige redactie de wettelijke regeling uitsluitend beperking heeft op de inwerkingtreding van de algemene maatregel van bestuur.

De VVD-fractie meent dat de Kamer desgewenst ook de inhoud van de algemene maatregel van bestuur moet kunnen amenderen. Tegen een zodanige procedure heb ik zeer grote bezwaren.

Het zou namelijk betekenen dat de inhoud van de algemene maatregel van bestuur bij wet moet worden geregeld.

Een dergelijke procedure zou aan de landbouwkundige toetsing elke flexibiliteit ontnemen en dat wil ik vermijden.

Er zou een wet komen naast de Wet vervreemding landbouwgronden. De wijziging ervan zou als uitvloeisel ook wederom bij wet in formele zin geschieden. Ik geloof niet dat er enig belang gediend is met een dergelijke langdurige regeling.

Het moge zo zijn dat het wetsontwerp zich beperkt tot de mogelijkheid alleen de inwerkingtreding bij wet te regelen; dit betekent niet dat de Kamer geen enkele invloed zou kunnen uitoefenen of de vereisten zelf, op de materiële inhoud.

Braks

Ik stel mij voor dat de ontwerp van algemene maatregel van bestuur na de advisering door de belangenorganisaties aan de vaste kamercommissie wordt overgelegd, opdat kan worden gediscussieerd over de inhoud.

De mogelijkheid van de Kamer om de inwerkingtreding bij wet te eisen kan dan worden beschouwd als een vetorecht indien het overleg in de vaste kamercommissie niet bevredigend zou verlopen.

Het lijkt mij dat de Kamer door deze procedure voldoende garanties heeft over de inhoud van de algemene maatregel van bestuur, zonder dat daaraan elke flexibiliteit wordt ontnomen.

De VVD-fractie heeft opgemerkt dat er geen behoefte is aan toetsing door een grondkamer als er geen vereisten zijn gesteld in het kader van de toetsing.

Ik ben het er daarmee eens. Het ontwerp voorziet in artikel 62 in de mogelijkheid, dat bij afwezigheid van toetsingscriteria het stelsel als zodanig buiten werking wordt gesteld.

Voorgesteld wordt om dit buiten werking stellen mogelijk te maken per provincie of per deel van een provincie. De grondkamers zijn ingedeeld per provincie.

Ik kan er mij dan ook in vinden in de wet te voorzien dat het stelsel per provincie buiten werking kan worden gesteld. Het lijkt mij echter minder gewenst ook nog te voorzien dat dit per deel van een provincie kan. De situatie zou in dat geval nogal onoverzichtelijk en administratief erg moeilijk kunnen worden.

De heer Van der Linden heeft uitvoerig gesproken over het toetsingscriterium 'hoofdberoep in de landbouw' waarbij het inkomensaspect een grote rol speelt. Desondanks gaat het hem te ver het hoofdberoep als toetsingscriterium geheel uit te sluiten.

Ik wil daar toch het volgende over opmerken. Op grond van jarenlange praktische ervaringen op mijn departement op andere terreinen, zoals bij de toepassing van regels in het kader van het ontwikkelings- en samenwerkingsfonds voor de landbouw zijn we tot de conclusie gekomen, dit criterium niet te gebruiken in het kader van de algemene maatregel van bestuur.

Ik voeg hier nog aan toe, dat de mogelijkheid om grond aan te kopen zich vaak incidenteel en vooral ook onverwacht voordoet. Dat is een geheel andere situatie dan zich doorgaans in het kader van het bedrijfsontwikkelingsbeleid of het bedrijfsbeëindigingsbeleid

voordoet. Dat kun je op termijn zien aankomen. Het komt weinig voor dat zich daarbij plotselinge, op korte termijn te beslissen gevallen voordoen.

Bij grondtransacties streeft de verkoper als regel snelle overdracht na. De grondkamers moeten dus snel kunnen beslissen.

Gezien de veelheid van grondtransacties vereist dit een eenvoudige en duidelijke procedure.

Daarom vinden wij het toetsingscriterium van het hebben van het hoofdberoep in de landbouw, met een toetsing naar het inkomen, erg gevaarlijk. Dit vraagt namelijk bijzonder veel bewijsvoering. Daardoor vormt het een enorme belasting bij de toepassing van dit criterium.

Overigens zijn de door de Regering voorgestelde criteria zodanig – dat geldt met name voor het criterium van de ervaring – dat de resultaten uiteindelijk zeer dicht zullen komen bij het door de heer Van der Linden gewenste begrip 'hoofdberoep'.

De heer **Van der Linden** (CDA): Ik erken de waarde van de argumenten van de Minister. Mijn amendement strekt ertoe de mogelijkheid open te laten later dat criterium van het hoofdberoep in te bouwen. In artikel 9 staat met nadruk 'kunnen', 'een aantal criteria kunnen in een algemene maatregel van bestuur worden opgenomen'.

Welk bezwaar bestaat er tegen het opnemen van het hebben van een hoofdberoep in de landbouw als een van die criteria? Te zijner tijd kan daarover dan gediscussieerd worden.

Minister **Braks**: Daarvoor is een vooral juridische verklaring. Als eenmaal een kan-bepaling in een juridische tekst is opgenomen, dan doet zich vrijwel de situatie voor, dat men die ook wil uitvoeren. Bij de toetsing, waarvoor een nauwkeurige afweging nodig is van wie wel en wie niet in aanmerking komt, zal men bij een dergelijke aanduiding toch gaan inspelen op de bewijsvoering in de richting van het hoofdberoep, als de andere criteria nog onduidelijkheid overlaten.

Dat brengt dan opnieuw de verdraging te weeg die ik bedoelde. Als iets eenmaal als mogelijk criterium is aangeduid, gaat dit in de praktijk als werkelijkheid fungeren. Dat is onze grote vrees. Alhoewel ik aanvankelijk ook van opvatting was, dat we die weg moesten bewandelen, heeft de praktijk geleerd, dat het vrijwel onmogelijk is voor individuele personen vast te stellen en te bewijzen wat zijn hoofdberoep is.

Dat vergt enorm veel tijd. Vaak komt men er dan nog niet uit. Dat is de re-

den waarom ik toch meen te moeten vasthouden aan het niet opnemen, ook niet als kan-bepaling, van dit criterium.

De heer Van der Linden wenst een einde te maken aan de door hem signaleerde onduidelijkheid inzake vrijwilligheid bij het afsluiten van beheersovereenkomsten.

De Regering zou hinken op twee gedachten door enerzijds te spreken over vrijwilligheid en anderzijds van verwerpers van grond in beheersgebieden ervaring met beheerslandbouw te eisen. Ik hecht met de heer Van der Linden zeer aan de bedoelde vrijwilligheid.

Bovendien wijs ik nog eens op de uitspraak in de memorie van antwoord (blz. 31) dat de eis van het afsluiten van een beheersovereenkomst niet zal en kan worden gesteld bij verwerving van grond.

Het is bepaald gewenst dat het niet-temin mogelijk blijft in beheersgebieden andere bedrijfscriteria te stellen dan in artikel 9, lid 2, aangegeven.

Op termijn kan de selectie mede naar ervaring op het gebied van beheerslandbouw een functie hebben. Die functie op voorhand weg te nemen lijkt mij niet juist.

De heer **Van der Linden** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Daarmee geeft de Minister die vrijwilligheid prijs.

Minister **Braks**: Niet de absolute vrijwilligheid, maar de mogelijkheid om bij het selecteren een prioriteit aan deze functie toe te kennen sluit ik niet uit. Men moet wel begrijpen dat wij nog steeds ervaring moeten opdoen met beheerslandbouw. Nu al vooruit lopen op het bestaan ervan is moeilijk.

De heer **Van der Linden** (CDA): Het is één van tweeën: Of u blijft ook in de toekomst vasthouden aan die vrijwilligheid, of u gaat in de toekomst ook nadere criteria stellen, waaronder een criterium dat mensen die ervaring hebben ogedaan met beheerslandbouw, voorrang krijgen boven mensen die die ervaring niet hebben.

Minister **Braks**: De vrijwilligheid bij het al of niet afsluiten van een beheersovereenkomst blijft bestaan, ook voor degenen die ervaring hebben opgedaan.

De heer **Van der Linden** (CDA): Als dat als voorwaarde wordt verbonden aan de verwerving van grond, is van vrijwilligheid om die grond te krijgen geen sprake meer.

Minister **Braks**: Vindt u nu niet dat u wat ver gaat? Er wordt zo vaak ervaring gevraagd van iemand voordat hij

Braks

vrijwillig iets kan gaan doen. Die vrijwilligheid is dan vrijwel altijd een gevolg van die ervaring.

De heer **Van der Linden** (CDA): Laten we dan die keuze maken. Zegt u dan: wij stellen nadere criteria en een ervan zal zijn dat degene die reeds beheerslandbouw verrichtte, voorrang krijgt boven anderen die dat niet hebben gedaan. Dan moeten we niet meer praten over vrijwilligheid.

Minister **Braks**: Ik heb het principe van de vrijwilligheid met u genoemd. Desalniettemin vind ik dat in beheersgebieden aan de criteria het criterium van een zekere ervaring met beheerslandbouw mag worden toegevoegd. Dat doet geen afbreuk aan de vrijwilligheid. Men blijft vrij al dan niet tot een beheersovereenkomst toe te treden.

Mevrouw **Langedijk-de Jong** (PvdA): Die ervaring moet nog worden opgedaan.

Minister **Braks**: Als hij eenmaal ervaring heeft en het hem goed is bevallen, zal hij het vrijwillig met meer gretigheid doen dan wanneer hij die ervaring niet heeft.

De heer **Van der Linden** (CDA): Ik begrijp, dat mijn amendement de intenties van de Minister ondersteunt.

De heer **Voortman** (PvdA): Buiten die beheersgebieden zijn er nog vele gebieden in ons land, waar geen beheerslandbouw wordt bedreven. De heer Van der Linden behoeft zich geen zorgen te maken.

Minister **Braks**: Er zijn er die denken, dat ons gehele land beheersgebied is. Dat is niet het geval.

Mevrouw **Langedijk-de Jong** (PvdA): Wij nemen de heer Van der Linden eens mee op excursie.

Minister **Braks**: Hij woont in een beheersgebied.

De heer **Waalkens** wijst erop dat de criteria voor toetsing van overeenkomsten tot vervreemding en van pachtovereenkomsten in dezelfde gebieden dezelfde dienen te zijn.

Het door de heer **Waalkens** aangegeven uitgangspunt onderstreep ik gaarne.

De toetsingscriteria zullen groten-deels dezelfde zijn. Alleen dient binnen de onderscheidene algemene maatregelen van bestuur een bepaalde differentiatie mogelijk te zijn. Voor bepaalde takken van landbouw geldt immers dat toetsingsvereisten in het kader van

vervreemding niet behoeven te worden gesteld, maar wel bij pacht een rol moeten spelen.

Zo zal bollen trekken altijd op gepacht land plaatsvinden. Daarom zullen de algemene maatregelen van bestuur voor vervreemding en voor pacht niet geheel aan elkaar gelijk kunnen zijn.

De heer **Waalkens** heeft uiteengezet fundamentele bezwaren te hebben tegen het hanteren van minimum en maximum oppervlakenormen.

Hij voert een viertal argumenten aan.

Hij acht dit een landbouwstructuurelement in optima forma, hetgeen niet de doelstelling van de Regering is.

Het bedrijfsgrootte-element zou thuishoren in een vestigingswet.

Het betreft enkelen terwijl alle anderen buiten schot blijven.

De eigen bedrijfsontwikkeling van de ondernemers wordt beperkt tot een peil dat de overheid goeddunkt.

Ik meen dat de heer **Waalkens** het structuurelement in de wet en de algemene maatregel van bestuur onjuist invult. Ik heb het al gezegd: de wet en de algemene maatregel van bestuur hebben als hoofddoelstelling een prijsbeheersing van landbouwgronden en wel via een beperking van de vraagzijde.

De heer **Waalkens** heeft zelf gezegd dat ook de (inkomens)ontwikkeling in de landbouw invloed heeft op de ontwikkeling van de grondprijzen, bij voorbeeld in 1975 en 1976.

Het fundamentele punt is dat de criteria – minima en maxima, met name na toevoeging – zodanig zijn dat binnen deze grenzen de effectiviteit van het structuurbeleid niet wordt aangetast en er een dynamische ruimte is voor de door de heer **Waalkens** – en ook door mij – gewenste bedrijfsontwikkeling.

Ik nodig de heer **Waalkens** uit deze criteria nog eens te toetsen aan de levende economische werkelijkheid. Ik verwacht dat zijn bezwaren dan minder fundamenteel kunnen zijn.

De heer **Waalkens** (VVD): In een vorig leven heb ik ruimschoots de gelegenheid gehad een bepaalde landbouwwet in de praktijk te kunnen toetsen. Nimmer werd ik meer bij de poot genomen als toen. In de praktijk zijn exact gestelde normen zodanig moeilijk hanteerbaar, dat men altijd zal proberen er op de een of andere wijze onderuit te komen.

Dat praktische bezwaar heb ik tegen het noemen van exacte hoeveelheden in de algemene maatregel van bestuur. Dat werkt gewoon niet. Men

krijgt te maken met beroepszaken, die op grond van redelijkheid ontvankelijk zullen worden verklaard. Het beleid voeren aan de hand van jurisprudentie is ook weer niet goed.

Mijn fundamentele bezwaar is, dat er redelijke ruimte moet zijn. Als ik de garantie had, dat deze Minister altijd op die stoel zou blijven zitten, zou ik het er veel minder moeilijk mee hebben. Andere Ministers kunnen hierover andere gedachten hebben.

Ter zake van het ontwikkelen van bedrijven zal van een aanzienlijke beperking sprake zijn.

Minister **Braks**: Mijnheer de Voorzitter! Ik doelde op de economische en niet op de politieke werkelijkheid. Ik meen, dat, gelet op de doelstelling van dit wetsontwerp en op de hoogte van de normen, het probleem, dat de geachte afgevaardigde signaleerde uit zijn vroegere praktijk, een randprobleem is.

Toen ging het om een toetsing van alle, telkens weer herhaalde pachtcontracten, als ik het wel heb, terwijl het hierbij gaat om een aantal inkomensoverdrachten, waarvan de meeste ver beneden de door ons gehanteerde grenzen liggen. Het zal door de toetsende instanties zeker te voorzien zijn wanneer op dat niveau trucs worden uitgehaald zoals die, waarop hij doelde.

De heer **Waalkens** (VVD): Het ging niet alleen om pachtcontracten maar met name om koopcontracten, waarin weliswaar geen maxima- en minimanormen stonden, maar wel de landbouwkundige toetsing.

Eerlijk gezegd, kwam daarvan geen fluit terecht. Ik ben een beetje huiverig voor al te stringent geformuleerde normen, waaraan men zich dient te houden. Dat is een ervaringsfeit. Ik blijf die vrees houden.

Minister **Braks**: In de eerste plaats wordt de feitelijke invulling nog onderworpen aan toetsing door de Tweede Kamer via de procedure waarop ik zo even duidde. In de tweede plaats was de gang van zaken vroeger niet gebonden aan maxima-criteria.

Er waren heel andere overwegingen. Daarom meen ik dat de vrees, die de heer **Waalkens** heeft, zich met betrekking tot dit wetsontwerp veel marginaler zal manifesteren. Met het invullen van deze criteria – daarom doe ik een beroep op de geachte afgevaardigde om toch met ons mee te gaan – meen ik dat de effectiviteit van het wetsontwerp aanzienlijk kan worden verbeterd.

Braks

Daarom gaat het ons. Omdat deze criteria een belangrijk onderdeel kunnen uitmaken van het toetsingsmechanisme heb ik een groot vertrouwen in de effectiviteit van de maatregelen, waarbij ik dan zowel over de minimum- als over de maximumnormen spreek.

De heer **Waalkens** (VVD): Dat betekent dat u ook de norm wilt handhaven, dat beneden een bepaalde omvang niet mag worden bijgekocht?

Minister **Braks**: Ik kom daarop nog.

De heer Van Rossum is uitvoerig ingegaan op verschillende onderdelen van de toetsingscriteria. Dat wordt straks, denk ik, een interessante discussie, ook maatschappelijk. Hij heeft daarbij verbanden gelegd naar het ruilverkavelingssysteem. Het zou te ver gaan, daarop nu in te gaan, omdat de algemene maatregel van bestuur op dit moment nog niet aan de orde is.

De heer **Van Rossum** (SGP): Maar u neemt het wel mee?

Minister **Braks**: Dat meen ik toegezegd te hebben. Als dat niet als zodanig is overgekomen, herhaal ik het bij dezen.

Mijnheer de Voorzitter! Over de minimum-oppervlakte voor verwerving hebben de heren Van der Linden, Van Rossum en Jansen gesproken. Zij maken met name bezwaar tegen het hanteren van een grens voor verwerving. De heer Van der Linden heeft erop gewezen dat bedrijven, die onder het niveau van het minimum zitten, in de uitgangssituatie na toevoeging wel levenskrachtige bedrijven kunnen worden.

Ik vraag mij af of zo'n ondernemer voordien het hoofdberoep in de landbouw heeft, maar dat is een zaak, die wij nog een beetje kunnen bijstellen. De heer Van Rossum uitte zich in gelijke zin.

De heer **Van der Linden** (CDA): Kan de Minister zich voorstellen dat een bedrijf met zes hectare weiland voor 25 koeien een hoofdberoep in de landbouw kan hebben en dat zo'n bedrijf onder de huidige regeling geen kans meer krijgt, zich uit te breiden, terwijl het bedrijf ernaast met acht hectare, dat net wel onder die regeling valt, wel in aanmerking komt voor die uitbreiding? Daarom is de situatie na toevoeging van belang voor de uiteindelijke afweging of zo'n toevoeging moet worden toegestaan.

Minister **Braks**: Ik kan mij dat wel voorstellen, hoewel ik een bezetting van 25 koeien op zes hectare redelijk dicht

vind. Er zal in ieder geval een zodanig kostenelement in de bedrijfsopzet zitten om die koeien in leven te houden dat het hoofdberoep qua inkomen, ik bedoel arbeidsinkomen – ik zal mij deze keer niet verspreken; ik heb het de vorige keer trouwens ook niet gedaan – erg bedenkelijk is.

Desalniettemin heb ik oog voor de bezwaren van de heer Van der Linden. Het argument van de heer Jansen betreffende een zekere discriminatie tussen zittende en toetredende landbouwers sprak mij óók aan.

Ik heb er moeite mee om te zeggen wat ik nu ga zeggen – ik vrees dat hiermee een gedeelte van de effectiviteit van de maatregel in het geding komt – maar ik zal aan de bezwaren tegemoet komen en wat betreft de opheffing van de minimum-oppervlakte de wet aanpassen.

De heer Waalkens heeft mij voorgesteld, een bepaling in de wet op te nemen, houdende de beweegredenen voor de toetsingscriteria. De beweegredenen heb je natuurlijk nodig. Echter, zij horen niet thuis in een wet, maar in de toelichting.

Het verzoek, eveneens van de heer Waalkens, een bepaling in de wet op te nemen over het intrekken van de algemene maatregel van bestuur is overbodig. Het heeft weinig zin een flexibel instrument te introduceren als je niet van plan bent dit ook als zodanig te hanteren.

De heer **Waalkens** (VVD): Stel nu eens, dat in het vorige jaar voor de provincie Groningen een algemene maatregel van bestuur werd afgekondigd. U kent het huidige prijsniveau daar. Stel nu eens, dat wij allen tot de conclusie zouden komen dat een en ander daar achterwege zou kunnen blijven, dan zou er een Minister kunnen zitten, die de zaak rustig laat doorgaan omdat hij het structurelement wil handhaven. Ik vindt dat er een mogelijkheid moet zijn waardoor, als de doelstelling is bereikt, de criteria vervallen.

Minister **Braks**: Dat is beslist de intentie van deze wet. Ik zal uw opmerking nog eens overdenken maar ik meen dat daarmee wat afbreuk wordt gedaan aan de bedoeling van de regeling, die wij nu bespreken. In de situatie, waarop u nu doelt zou men eigenlijk eerder op de vanzelfsprekendheid kunnen rekenen dan op een aangezette discussie op grond van bepalingen, die in de wet zijn opgenomen.

Met dat laatste wordt nu juist de kapstok geboden om aan allerlei zijden discussie uit te lokken met alle langdurige gevolgen van dien. Als een be-

roep wordt gedaan op de flexibiliteit van de wet kan men veel eerder een automatisme verwachten dan wanneer men uitgaat van actieve besluitvorming, die dan wordt voorgeschreven. Overigens zijn er zelfs in Groningen nog belangrijke verschillen tussen de grondprijzen in verschillende regio's

De heer Van der Linden vraagt zich af of de ontheffingsprocedure in artikel 66 ook bij de pachttoetsing van toepassing is.

Mijnheer de Voorzitter! In de Pachtwet wordt eenzelfde toetsing geïntroduceerd als in de Wet vervreemding landbouwgronden. Het is logisch dat de ontheffingsmogelijkheid, die artikel 66 in dat kader biedt eveneens wordt opgenomen in de Pachtwet. Hierin wordt bij nota van wijziging voorzien.

Door vrijwel alle sprekers is aandacht gevraagd voor de vrijstelling die in het ontwerp is opgenomen ten aanzien van overheidsaankopen.

Het wetsontwerp voorziet erin, dat alle aankopen door de overheid buiten het systeem van de landbouwkundige toetsing vallen. Voor zover het overheidsaankopen betreft met een niet-agrarische bestemming stuit de vrijstelling niet op problemen.

De Regering is van mening dat het in deze gevallen weinig zinvol is, overheden de weg te laten bewandelen via de Grondkamer.

Veelal hebben overheden, mede met het oog op de democratische controle, langdurige procedures nodig om tot grondaankopen te komen. Een verlenging van procedures lijkt niet gewenst.

De kritiek richt zich op de aankopen van landbouwgrond met blijvende landbouwkundige bestemming, de zgn. compensatie-aankopen.

Bij deze compensatie-aankopen zijn twee punten van belang: enerzijds de hoogte van de door de overheid betaalde prijs, anderzijds de toepassing van de landbouwkundige toetsing.

Wat betreft de hoogte van de prijs wil ik opmerken, dat het wetsontwerp niet van directe prijsbeheersing uitgaat. De door overheden betaalde prijzen zullen als zodanig niet worden gereguleerd.

Wat betreft de landbouwkundige toetsing het volgende. Overheidsaankopen zijn weliswaar vrijgesteld, maar overheidsverkoop worden op de normale wijze getoetst.

Dit betekent dat als de overheid landbouwgrond als compensatiegrond doorverkoopt aan een agrariër deze transactie wordt onderworpen aan de gehele procedure van de landbouwkundige toetsing.

Braks

De heer **Waalkens** (VVD): Het gaat erom wat er gebeurt als zij niet verkoopt.

Minister **Braks**: Daar kom ik nog op. De landbouwgrond komt na doorverkoop in handen van een agrariër die aan de eisen van de landbouwkundige toetsing voldoet. Er is geweest – ik denk dat de heer Waalkens daarop doelt – op de vorming van reservoires van landbouwgrond door met name gemeenten. De heer Waalkens heeft gesteld, dat gemeenten en soms ook provincies soms jarenlang grond in eigen agrarisch beheer exploiteren, ten einde over compensatiegrond te beschikken als dit eens nodig mocht blijken te zijn.

Een dergelijke praktijk acht ik op zich zelf onjuist. Echter, voor een vooruitstrevend grondbeleid van een gemeente kan het noodzakelijk zijn, over enige compensatiegrond te blijven beschikken. Ik meen dat het aanhouden van *voorraden compensatiegrond* dan ook zeer kritisch moet worden bekeken.

Ik heb echter niet de indruk dat dit verschijnsel zich in een zodanige omvang voordoet, dat ingrijpen met behulp van de Wet vervreemding landbouwgronden noodzakelijk is.

De heer Jansen heeft gevraagd naar de rechtsgrondslag van een eventueel toezicht door gedeputeerde staten op compensatie-aankopen door gemeenten. Hij meende dat artikel 228a van de Gemeentewet daartoe geen ruimte bood. In dit artikel wordt een drietal toetsingsgronden voor gedeputeerde staten met betrekking tot bepaalde besluiten van gemeentebesturen aangegeven.

Goedkeuring van zodanige besluiten kan slechts onthouden worden wgens strijd met de wet of het algemeen belang of op gronden ontleend aan het financieel belang van de gemeenten. Hij heeft dat gisteren zelf geciteerd.

Ik ben het met de heer Jansen eens dat noch strijdigheid met de wet noch het financieel belang van de gemeente van belang is bij het goedkeuren van de aankoop van compensatiegronden.

De heer **Waalkens** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Nu de Minister van mening is, dat de verlenging van procedures bij aankoop van gronden door gemeenten ongewenst is, kan hij ook eens denken over de volgende mogelijkheid.

Als een gemeente grond wil aankopen voor duidelijke compensatiedoel-einden, dus met een blijvende agrarische bestemming, die niet in een bestemmingsplan is vastgelegd, zou

die gemeente een beroep kunnen doen op artikel 66, als het toch niet zo vaak voorkomt.

De Minister kan dan beoordelen of het gerechtvaardigd is dat die gemeente een bepaalde hoeveelheid grond koopt of grond blijft kopen. Misschien kan hij in tweede termijn op deze suggestie antwoorden.

Minister **Braks**: Dit lijkt mij een nogal omvangrijke procedure. Ik wil de portie ervan eerst eens bestuderen, alvorens te reageren.

De heer **Van der Linden** (CDA): Kan de Minister dan ook in tweede termijn de vraag beantwoorden waarom de procedures verlengd worden? Als de procedures al zo lang zijn, kan een procedure via de Grondkamer wel parallel lopen met een van de vele andere procedures. Dat kost dan geen tijd.

In de memorie van antwoord heeft de Minister een opening gemaakt naar artikel 7. Hij heeft alleen gezegd dat de procedures een beetje zouden worden gefrustreerd. Als de burgers alle frustraties moeten verwerken die de overheid via lange procedures hun aandoet, mag men toch wel van de overheid vragen dat zij zelf, in het licht ook van wat zij van particulieren vraagt, een zekere toetsing ondergaat.

Wat betreft de niet-agrarische bestemming heeft dat uitsluitend een psychologisch effect. De procedure loopt via de Grondkamer, met automatische goedkeuring. Voor de agrarische bestemming heeft zo'n procedure wel degelijk een inhoud.

Minister **Braks**: Ik handhaaf wat wij daarover in de memorie van antwoord hebben gezegd. Ik ben ook van mening dat het verschijnsel van het niet doorgeven van compensatiegronden – de reservoirvorming waarop de heer Waalkens doelde – maatschappelijk niet zo dominant is als men wel suggereert. Ik ben ook van mening dat dit geen doelstelling van de gemeenten mag zijn.

Ik ben voorts van mening dat gedeputeerde staten – ik kom nu weer terug op mijn betoog van zojuist – op grond van het algemeen belang wel degelijk indicaties hebben voor de goedkeuring. De heer Jansen zei dat het wel een zeer extensieve uitleg van het begrip 'algemeen belang' zou zijn, als men uit het bestaan van de Wet vervreemding landbouwgronden een algemeen belang afleidt. Deze wet zou te zeer op een specifieke situatie gericht zijn.

Welnu, ik ben van mening, overigens niet alleen daarom, dat dit niet juist is.

De omstandigheid dat een wet zich richt op een bepaalde groep burgers betekent niet dat de wet niet het algemene belang zou dienen. Ik denk bij voorbeeld aan de wettelijke bepalingen ten behoeve van minderheden in Nederland. Algemeen belang betekent toch niet dat iets effect moet hebben voor alle burgers?

Als een gemeente met betrekking tot reservoirvorming zou gaan dat daarmee het functioneren van deze wet gefrustreerd wordt, dan vind ik dat gedeputeerde staten op grond van dat artikel de plicht hebben in te grijpen en de goedkeuring eraan te onthouden.

Het zou overigens te eng zijn, te stellen dat de Wet vervreemding landbouwgronden uitsluitend het belang dient van de agrariërs. Een gezonde agrarische sector is van groot belang voor de bestaansgrondslag van ons land.

Ik denk aan de positie van de betalingsbalans in Nederland. Ook anderen dan de direct geraakten, de agrariërs, hebben hierbij belang.

De heer **Jansen** (PPR): Als deze verklaring van de Minister niet weersproken wordt, is zij van groot belang voor de wijze waarop de wet gehanteerd moet worden en voor de wijze waarop gedeputeerde staten hun toezicht kunnen uitoefenen.

Minister **Braks**: Het is uitdrukkelijk onze bedoeling om, zodra de wet in werking treedt, hierover contacten te leggen met de colleges van gedeputeerde staten.

De heer **Van der Linden** (CDA): De colleges van gedeputeerde staten hebben die mogelijkheid toch ook al in de bestaande situatie?

Minister **Braks**: Wij hebben nu nog geen wet vervreemding landbouwgronden die zich daartegen verzet. Op dit moment is het algemeen belang, dat hier in het geding is, niet zodanig omschreven dat je op grond daarvan gedeputeerde staten ertoe kunt aanzetten het noodzakelijke toezicht uit te oefenen.

De heer **Jansen** (PPR): Dat betekent dat in uw visie het amendement-Van der Linden op dit punt overbodig is?

Minister **Braks**: Mijn conclusie met betrekking tot het amendement-Van der Linden komt nog.

Met de heer Waalkens ben ik van mening dat een zorgvuldige afweging van agrarische en niet-agrarische bestemmingen in Zuid-Flevoland van groot belang is. De uitgifte van landbouwbedrijven levert een wezenlijke bijdrage aan een verruiming van de grondmarkt.

Braks

Of uitgifte van landbouwbedrijven in eigendom deze bijdrage kan vergroten is voor mij minder duidelijk. De ervaring met het bieden van de mogelijkheid tot verkoop van gronden in Oost-Flevoland heeft de indruk gegeven dat landbouwers in de IJsselmeerpolders een duurzaam gebruiksrecht belangrijker achten dan de eigendom van de grond.

De heer **Waalkens** (VVD): Dat klopt. De IJsselmeerpolderboeren opereren meestal niet op de grondmarkt, maar het gaat erom dat mensen van buiten de polders ook een bedrijf kunnen kopen om daarmee de grondmarkt te verlichten.

Minister **Braks**: Niet op de grondmarkt in de IJsselmeerpolders. Op het ogenblik doen zich op de consumptieaard-appelenmarkt ontwikkelingen voor die voor de betreffende groep aantrekkelijk kunnen zijn.

Ik meen niet dat er geen belangstelling is voor de grond, maar het is begrijpelijk dat men minder belangstelling heeft voor de verwerving van het bedrijf waarop men reeds het gebruiksrecht kan laten gelden.

Dat geldt evenzeer voor de koopmogelijkheden in het kader van de Grondbank, maar daar kom ik straks nog op.

De heer Van der Linden wijst erop dat door de lagere overheden weinig gebruik wordt gemaakt van artikel 62, a, van van de Pachtwet.

Artikel 62, onder a, van de Pachtwet geeft openbare lichamen de mogelijkheid om voor kortere dan de wettelijke duur te verpachten. Voorwaarde is dan wel, dat de betrokken hoeve of los land een niet-landbouwkundige bestemming heeft voor doeleinden van openbaar nut.

Een adequate planologische bestemming ontbreekt vaak. Als die er wél zou zijn, zouden de betrokken lichamen meer van de in artikel 62 geboden gelegenheid gebruik kunnen maken.

Ik zeg de heer Van der Linden toe, dat ik hieraan bij de wijziging van de Pachtwet – die in voorbereiding is – nog aandacht zal schenken.

De heer Waalkens sprak over verpachtingen tussen broers en zusters. Een landbouwkundige toetsing bij eigendomsoverdracht is zoals reeds eerder in de memorie van toelichting uiteengezet, slechts gerechtvaardigd indien bij een pachtovereenkomst eenzelfde toetsing wordt toegepast.

Nu bij de tweede nota van wijziging een beperking heeft plaatsgevonden met betrekking tot de criteria waaraan

bloed- en aanverwanten in de zijlijn tot de tweede graad dienen te voldoen, zal deze ook moeten worden opgenomen in de Pachtwet.

Echter niet zoals de heer Waalkens voorstelt in artikel 54A, onder a, maar door invoeging van een nieuw onderdeel in artikel 68, onder c, van het wetsontwerp. Hierin zal bij nota van wijziging worden voorzien.

De heer Jansen meent dat in het kader van de Wet vervreemding landbouwgronden geen plaats is voor vrijstelling van landbouwkundige toetsing bij overeenkomsten tussen familieleden. Ik ben dit toch niet met hem eens.

Hiervoor heb ik een tweetal redenen. In de eerste plaats is de vrijstelling van toetsing bij transacties tussen familieleden in rechte lijn opgenomen om bedrijfsopvolging mogelijk te maken.

Bedrijfsopvolging geschiedt doorgaans van vader op zoon c.q. dochter. De heer Voortman heeft in dit verband al gewezen op het feit dat er sprake kan zijn van reële opvolgersbelangen buiten familieverband.

Ik erken dat dit weleens het geval kan zijn, doch in verreweg de meeste gevallen zijn de belangen van de opvolger verzekerd door de familievrijstelling.

De heer **Jansen** (PPR): Volgens de Minister is die vrijstelling erin gebracht om bedrijfsopvolging mogelijk te maken. Wanneer nu zo'n kandidaat voldoet aan de vereisten, bij voorbeeld aan de persoonlijke, dan is dat geen probleem. Dan vindt die bedrijfsopvolging vanzelfsprekend plaats en dan behoeft men die vrijstelling niet te verlenen, tenzij de ouders hun grond niet aan de eigen zoon of dochter, maar aan een buitenstaander te koop aanbieden.

Dan is er iets heel anders mis en dan helpt die vrijstelling ook niet meer. Als men aan de vereisten voldoet, heeft men die vrijstelling niet nodig.

Minister **Braks**: Dat heb ik helemaal niet gezegd. Wij hebben dit gekozen, omdat de opvolging vrijwel altijd binnen de familie geschiedt. Ik kwam overigens net toe aan het antwoord op de vraag die u nu stelde. Wij hebben dit al behandeld in de schriftelijke voorbereiding.

Daarin heb ik gewezen op de geweldig grote moeilijkheden die ontstaan wanneer opvolgingsproblemen buiten familieverband beschreven moeten worden. De vrees is aanwezig dat een zodanige beschrijving te gemakkelijk aanleiding kan worden voor ontduiking.

De heer Voortman heeft gesuggereerd, het opvolgersbelang te koppelen aan het tijdvak gedurende hetwelk een potentiële opvolger op het bedrijf moet hebben gewerkt.

De heer **Voortman** (PvdA): Naar mijn mening gaat de Minister nu voorbij aan de essentie van de opmerking van de heer Jansen. De heer Jansen bedoelt naar mijn mening dat de zoon of dochter die een X-aantal jaren op het bedrijf heeft gewerkt, wel onder de familievrijstelling moet vallen, of althans het opvolgersbelang gehonoreerd moet krijgen.

De zoon die ditzelfde aantal jaren bij voorbeeld in Wageningen heeft gestudeerd, moet dit niet krijgen, omdat hij niet gekwalificeerd is op grond van het ervaringscriterium.

Minister **Braks**: U suggereert toch niet dat men niet aan het ervaringscriterium voldoet als men in Wageningen heeft gestudeerd?

De heer **Voortman** (PvdA): Men voldoet dan wel aan het opleidingscriterium, maar niet aan het ervaringscriterium.

Minister **Braks**: Ik kan mij hier wel in verplaatsen, maar als wij in dergelijke situatie met zo vergaande omschrijvingen komen, kunnen er zodanige constructies ontstaan dat het geheel niet meer functioneert. Dit is al een beperking van een veel ruimere uitgangspositie.

De heer **Jansen** (PPR): Ik was u al erkentelijk voor deze inperking.

De **Voorzitter**: Hoe lang denkt de Minister nog te spreken, zonder interrupties?

Minister **Braks**: Twintig à dertig minuten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil de heer Jansen er voorts op wijzen dat de landbouwkundige toetsing alleen betrekking heeft op eigendomsovergang onder bijzondere titel. Overgang onder algemene titel, de erfopvolging, valt buiten het bestek van de landbouwkundige toetsing. Ik zie niet in, waarom verschil moet worden gemaakt naar gelang het de overgang van het bedrijf betreft naar aanleiding van het overlijden van een ouder, dan wel bij een overgang onder de levenden.

De heer **Jansen** (PPR): Dat is een punt voor de Minister!

Minister **Braks**: Ik wist dat ik er nog ééntje had zitten! Daarmee hoef ik ook niets terug te nemen van het begrip dat ik daarnet gebruikte. Ik heb technische argumenten om dit standpunt te verdedigen.

Braks

Zowel de heer Van der Linden als de heer Terlouw hebben opmerkingen gemaakt met betrekking tot het mogelijk wetsplegen van beperkingen bij de aanwijzing van in het algemeen belang werkzame rechtspersonen, in het bijzonder de particuliere natuurbeschermingsorganisaties. Zij hebben dit doen uitmonden in daartoe strekkende amendementen.

Terwijl de heer Van der Linden maximale zekerheid wenst omtrent het uitsluiten van deze particuliere natuurbeschermingsorganisaties van de markt voor landbouwgronden, niet zijnde bossen, wil de heer Terlouw de bestaande vrijheid van deze organisaties handhaven om met subsidie van rijkswege landbouwgronden, bossen en natuurterreinen voor natuurbeschermingsdoelstellingen te verwerven.

In de memorie van antwoord heeft de Regering hieromtrent te kennen gegeven dat de Stichting Beheer Landbouwgronden – de SBL – grond verwerft in beheersgebieden, die uiteindelijk reservaatgebied moeten worden ingevolge de Beschikking beheersovereenkomsten. Bovendien is daar gesteld dat een natuurbeschermingsorganisatie doorgaans niet op de markt voor landbouwgronden zal mogen opereren.

In de nota naar aanleiding van het eindverslag is daarop nog eens door de Regering gesteld dat zij van oordeel is dat de natuurbeschermingsorganisaties vrijgesteld moeten worden voor zover het betreft aankopen van natuurterreinen en bossen.

Ten slotte wil ik nog eens verwijzen naar hetgeen enkele jaren geleden is uitgesproken en waarvan de kern is dat reservaat aankopen door de SBL geschieden. Ik meen dat een en ander aan duidelijkheid niets te wensen overlaat en beschouw het amendement van de heer Van der Linden als overbodig.

De heer Terlouw wil de in het algemeen belang werkzame aan te wijzen privaatrechtelijke rechtspersonen op één lijn stellen met de in artikel 2 genoemde publiekrechtelijke organen die vrijgesteld zijn van enige toetsing door de grondkamer.

Over de wenselijkheid van dit laatste wordt door anderen in de Kamer op hun beurt ook weer geheel anders gedacht. Ik moet zeggen dat ik de gedachte van de heer Terlouw op dit punt volstrekt niet kan volgen. Er is toch een levensgroot institutioneel verschil tussen de in artikel 2 genoemde overheidslichamen en de door hem bedoelde particuliere organisaties?

De heer **Terlouw** (D'66): Dat verschil is er. Ik heb een aantal argumenten genoemd waarom die particuliere natuurbeschermingsorganisaties niets in de weg moet worden gelegd bij hun aankopen, onder andere op grond van een veel flexibeler financiering en op grond van het feit dat de provincies achteraf nauwelijks bereid zullen zijn tot financiering als door de SBL een natuurterrein wordt overgedragen aan particuliere organisaties. Er zijn nog meer argumenten – maar die zal ik hier niet herhalen om geen ruzie met de Voorzitter te krijgen – die ondersteunen wat ik daarover heb gezegd.

Minister **Braks**: Ik leg die argumenten naast mij neer, omdat ik ze niet juist acht. Wij menen dat juist de afspraak met de SBL, als uniek aankooporgaan op het totaal van de grondmarkt, juist de zekerheid verschaft dat door de invloed van de overheid op dat beleid van de SBL die gronden worden verworven tegen prijzen die in het hele land worden gehanteerd. Daardoor wordt de concurrentiepositie tussen de verschillende instanties tot een minimum teruggebracht.

De heer **Terlouw** (D'66): Dat moge juist zijn, maar het argument van de bureaucratie dat de Minister bij herhaling heeft gebruikt, wil ik in dit geval gebruiken. Ik denk dat die particuliere organisaties vaak veel dynamischer kunnen inspringen wat een aan te kopen gebied betreft dan de SBL. Ook in de financiering achteraf zal dat alles soepeler verlopen. Aangezien die organisaties er tot nu toe altijd blij van hebben gegeven, het prima te doen, is er geen reden om dat te veranderen. Daarom wil ik ze op één lijn stellen met de institutionele organisaties die de Minister heeft genoemd.

Minister **Braks**: Ik geloof dat er heel veel particulieren op de grondmarkt werkzaam zijn die van zich zelf hetzelfde denken. Ik wil hen bij voorbaat ook niet uitsluiten van die kwalificaties. Wij leggen die met deze wet echter nu wel sterk aan banden. Ik zie niet in, dat deze groep particuliere instanties, waarop ook gedeputeerde staten, overeenkomstig de procedure die wij zojuist hebben besproken, minder grip heeft dan de direct onder hun ressorterende gemeente-activiteiten, daarvan moeten worden vrijgesteld. Dit zou een ernstige verstoring kunnen zijn van het beleid dat wij beogen met het beheersen van de prijzen voor gronden, voor welke instantie dan ook. Er is namelijk een directe relatie tussen alle gronden die in het geding zijn.

De heer **Van der Linden** (CDA): Ik geloof dat de Minister een klein vraagje laat liggen. Ik had namelijk de vraag gesteld, of de natuurbeschermingsorganisaties wel met de uit eigen fondsen verworven middelen via het BBL kunnen aankopen binnen de terreinen die daarvoor zijn aangewezen, dus natuurterreinen en bossen.

Minister **Braks**: De middelen vormen een secundaire aangelegenheid. Het gaat erom wie gerechtigd is, ten behoeve van de in het geding zijnde doelstellingen de koop te realiseren. De middelen doen er dan niet toe. Dat vragen wij ook aan andere particuliere noch overheidsinstanties.

De heer **Van der Linden** (CDA): Ik betwijfel het dat de middelen er niet toe doen. De Minister heeft bij herhaling in de correspondentie met de Kamer duidelijk gemaakt, dat de budgettaire problematiek wel degelijk van invloed kan zijn op het aankoopbeleid van de overheid. Als daaraan om welke reden dan ook grenzen zijn gesteld en natuurorganisaties beschikken wel over fondsen die zij langs andere wegen dan die langs de overheid hebben verworven, moeten zij via het BBL toch in staat worden gesteld om bepaalde gronden te verwerven, zoals ik dat ook in mijn amendement heb neergelegd?

Minister **Braks**: Dat is ook de intentie van de opdracht van de Stichting Beheer Landbouwgronden en straks van het bureau.

Mijnheer de Voorzitter! Over de landgoederen heeft de heer Terlouw een amendement ingediend met betrekking tot artikel 8. Ik begrijp dat niet goed. In de toelichting op het amendement wordt gesteld, dat niet is in te zien waarom de betrokken Ministers slechts op verzoek van de eigenaar tot aanwijzing van een landgoed mogen overgaan. Het betreft hierbij slechts een aanvullende mogelijkheid tot aanwijzing van landgoederen in het kader van de Wet vervreemding landbouwgronden. Het gaat dus om een aanvullende aanwijzing.

Het enige rechtsgevolg dat aan de aanwijzing is verbonden, heeft betrekking op de vervreemding van het landgoed. Tot vervreemding kan naar het huidige Nederlandse recht worden overgegaan door de eigenaar. Indien de eigenaar niet de intentie heeft om tot vervreemding over te gaan, is er geen enkele reden tot een aanwijzing. Het is mij volstrekt onduidelijk waarom derden een verzoek tot een aanwijzing zullen moeten kunnen indienen.

Ook begrijp ik niet van waar de Minister van CRM de bevoegdheid moet

Braks

krijgen om een aanwijzing in te trekken. Wat de rechtsbescherming betreft, merk ik op, dat aangaande de landbouwkundige toetsing is gestreefd naar een zo uniform mogelijke rechtsgang. Vandaar dat het beroep op de Centrale Grondkamer is ingesteld. Het zou onjuist zijn, dit beroep te vervangen door een Arob-beroep, aangezien dit de gewenste uniformiteit zou doorkruisen.

De heer **Terlouw** (D'66): Artikel 8 geeft natuurlijk geen bescherming voor een landgoed, in die zin dat het niet gesplitst of verkocht kan worden in gedeelten. Wat artikel 8 echter wel beoogt, is het aantrekkelijker te maken, het landgoed als een eenheid te bewaren, omdat het niet getoetst behoeft te worden. Het lijkt mij, dat, als bij voorbeeld verschillende eigenaren zin hebben om een landgoed in stukken te verkopen, zij nooit een aanwijzing zullen vragen van de Minister van CRM.

Als die Minister dat zelf al heeft aangewezen of iemand anders zal het voor eigenaren enigszins aantrekkelijker worden om het landgoed als geheel te behouden. Dit geeft natuurlijk een grotere bescherming, zij het helemaal geen absolute bescherming, om die definitie enigszins te verruimen en de aanwijzing door anderen mogelijk te maken. Dat is de bedoeling.

Minister **Braks**: Daarmee pleegt men een heel andere activiteit dan met dit wetsontwerp wordt beoogd. Dat zou men dan ook op een ander terrein moeten doen. Als men een aantal gebieden die daarvoor in aanmerking komen, aanwijst, kan ik mij best voorstellen dat daarvoor goede gronden zijn in een samenleving.

Ik vraag mij af of dit moet gebeuren in het kader van een Wet vervreemding landbouwgronden, die beoogt de bestemming te toetsen op het moment van de overdracht. De benadering van de heer Terlouw ligt buiten dit bestek. Wij hebben dit wel nodig, omdat er een aanwijzing moet zijn op het moment van de overdracht, als de eigenaar tot de vervreemding overgaat.

Als in de Nederlandse samenleving de vraag wordt gesteld of niet allerlei gebieden moeten worden aangewezen, wil ik dit toch graag buiten het bestek van deze wet houden. Daarmee zou namelijk de uniforme richtlijn voor de toetsing bij de overdracht worden doorbroken.

De heer **Terlouw** (D'66): Als er nu toch een artikel aan landgoederen wordt gewijd, wil ik graag dat het zoveel mo-

gelijk voldoet aan hetgeen ik wenselijk acht. Dat is namelijk dat, waar mogelijk, landgoederen als eenheid worden bewaard. Ik probeer dus per amendement die definitie te verbijzonderen, te verbeteren, om het iets waarschijnlijker te maken dat landgoederen in hun geheel bewaard blijven. Natuurlijk is deze wet daarvoor niet opgezet. Dat weet ik ook wel. Nu wij haar echter toch behandelen, probeer ik elk artikel zo nauwkeurig mogelijk te maken.

Minister **Braks**: Ik begrijp die poging. Naar mijn mening zijn er in de Nederlandse wetgeving vele andere situaties, die zich hiervoor aanzienlijk beter lenen, in een veel betere context. Ik neem echter kennis van de argumenten van de heer Terlouw.

De heer Terlouw is van oordeel dat het begrip landgoed te eng gedefinieerd is. Zo is het hem niet duidelijk waarom bij voorbeeld een stuk heide, niet geheel of gedeeltelijk met bos of andere houtopstanden bezet, niet onder een landgoed zou kunnen vallen.

Dit laatste is wel mogelijk. Een stuk kale heide kan heel goed deel uitmaken van een groter complex dat als landgoed kan worden aangemerkt; een vrijliggende heide op zich evenwel niet. Het niet noemen van enig criterium voor hetgeen onder een landgoed moet worden verstaan, houdt in dat in beginsel alle gronden landgoed zouden kunnen zijn. Daarmee zou de zin aan artikel 8, tweede lid, worden ont-nomen.

Bij landgoederen, veelal te beschouwen als mengvorm van landbouwgronden en elementen van landschap-pelijke waarden, gaat het er immers meestal om deze juist als eenheid in stand te houden.

De heer **Terlouw** (D'66): Het is niet waar dat het alles kan zijn. Het is pas een landgoed als de Minister van CRM het als zodanig aanwijst.

Minister **Braks**: Dan komen wij weer terug op de discussie van zojuist. Wij spreken nu over het karakter van de gebieden, naar aanleiding van uw interventie, die daar mogelijk voor in aanmerking zouden komen bij overdracht.

De heer **Terlouw** (D'66): Ik ga in op de opmerking van de Minister dat, als men zo'n soort definitie laat vervallen, alles wel tot landgoed kan worden verklaard. Daar is de Minister van CRM dan zelf bij. Er moet natuurlijk een samenhang zijn in het terrein. Ik wil niet alles een landgoed noemen. Ik zie niet in wat het criterium 'met bosranden bezet zijn' er zo precies aan maakt.

Minister **Braks**: Ik zal in tweede termijn op dit punt terugkomen.

De heer **Van der Linden** (CDA): De Minister zegt dat het tijdstip, in het amendement genoemd, weinig zinvol is. Ik heb echter geen harde argumenten gehoord, waarom dat te laat zou zijn. Vloeit dat voort uit de huidige praktijk of heeft hij daar andere gegevens voor? Of is het alleen maar intuïtie van de Minister?

Minister **Braks**: Ik heb de indruk dat de heer Van der Linden eerder intuïtief reageert en dat hij de situatie ex artikel 34 van de Ruilverkavelingswet wat onderschat. Dat is het plan waarop de ingezetenen gevraagd wordt te stemmen. Dan dienen zij al de grootste mogelijke zekerheid te hebben over de hoeveelheid grond voor een niet-agrarische bestemming en dienen zij een aanduiding te hebben hoe straks de mogelijkheden zijn voor de verdere uitvoering van het ruilverkavelingsplan.

Ik geloof dat die zekerheid groter kan zijn als reeds vanaf het moment van het plaatsnemen van de desbetreffende ruilverkaveling op het Voorbereidings-schema gronden zijn verworven door middel van het voorkeursrecht dan wanneer wij in dit late stadium, in feite op het moment van de stemming, tot de aanwijzing overgaan. De heer Waalkens dringt er allereerst op aan dat de algemene maatregel van bestuur, waarbij gebieden worden aangewezen waar het voorkeursrecht geldt, overwegingen bevat omtrent het verwerven van een bepaalde hoeveelheid grond.

Voorts sluit hij zich aan bij de CDA-fractie wat het tijdstip betreft waarop het voorkeursrecht moet ingaan in ruilverkavelingsgebieden. Tevens wil de geachte afgevaardigde in de wet opgenomen zien dat het voorkeursrecht eindigt als de doelstellingen die daarmee worden beoogd zijn bereikt.

Ten slotte wenst de heer Waalkens een nadere precisering met betrekking tot gebieden die bij planologische kernbeslissing zijn aangemerkt als gebieden die als voorkeursgebied kunnen worden aangewezen.

Naar aanleiding van de eerste opmerking van de heer Waalkens wil ik naar voren brengen, dat het opnemen van de hoeveelheid te verwerven grond niet in de algemene maatregel van bestuur thuishoort. Dit behoort te worden geregeld in de voor die gebieden specifieke plannen. Daarin wordt het beleid nader geconcretiseerd.

Over het begintijdstip van het voorkeursrecht in ruilverkavelingsgebie-

Braks

den kom ik zo dadelijk te spreken. Op het amendement van de heer Waalkens omtrent het tijdstip waarop het voorkeursrecht vervalt, heb ik al gereageerd. Overigens wijs ik er wel op dat bij de algemene maatregel van bestuur een tijdvak wordt bepaald waarbinnen het voorkeursrecht geldt.

Zo'n tijdvak kan eerder zijn verstreken dan het tijdstip waarop het voorkeursrecht van rechtswege vervalt. Het voorstel om nadere uitwerking te geven aan de planologische kernbeslissing, waarbij gebieden zijn aangemerkt als gebieden die als voorkeursgebied kunnen worden aangewezen, lijkt mij overbodig. Immers bij PKB's die reeds door de Kamer zijn beoordeeld vóór de inwerkingtreding van de Wet vervreemding landbouwgronden zullen nog geen gebieden kunnen zijn aangemerkt als zodanige gebieden.

Ik kom nu tot het voorkeursrecht in landinrichtingsgebieden. De heer Van der Linden pleit ervoor het voorkeursrecht in ruilverkavelingsgebieden eerst in te stellen na vaststelling van het rapport ex artikel 34 van de Ruilverkavelingswet 1954 door de Centrale Cultuurtechnische Commissie.

Indien het voorkeursrecht pas na de vaststelling van het rapport ex artikel 34 wordt mogelijk gemaakt, is dat weinig zinvol. Bij ruilverkaveling is het van belang dat met grondverwerving zo vroeg mogelijk kan worden begonnen. Grondverwerving is immers een belangrijk middel om zoveel de agrarische als de niet-agrarische doeleinden binnen een ruilverkaveling te realiseren.

Om die reden is de vaststelling van het rapport ex artikel 34 een te laat startpunt. Ik blijf dan ook van mening dat het voorkeursrecht in ruilverkavelingsgebieden moet kunnen worden ingesteld vanaf het tijdstip dat zij op het voorbereidingschema zijn geplaatst.

Het belang van de mogelijkheid vroegtijdig grond te verwerven door middel van het voorkeursrecht dient mijns inziens zwaarder te wegen dan de vrees dat het doel waarvoor het voorkeursrecht wordt gegeven niet gerealiseerd wordt. Bovendien dient te worden bedacht dat in dat laatste geval de grond weer op de markt zal worden aangeboden. Ik constateer dat de heer Voortman deze zienswijze deelt. Ik heb er voorts kennis van genomen dat de heer Waalkens behoefte heeft aan een aanduiding van het moment waarop het voorkeursrecht in elk geval vervalt.

Ik kan mij goed vinden in het kiezen van zo'n moment. Dat moet dan wel zo dicht mogelijk liggen bij het tijdstip waarop grondverwerving wordt gestaakt. Bedoeld moment kan zijn de tervisielegging van het plan van toedeling van de verkaveling. Ik merk daarbij wel op dat bij de door mij beoogde flexibele toepassing het voorkeursrecht ook eerder moet kunnen worden opgeheven.

De heer **Van der Linden** (CDA): De Minister acht het eerste element, namelijk de mogelijkheid die de overheid überhaupt heeft om te kopen op vrijwillige basis, ontoereikend in de huidige praktijk. Ik hoor graag nog iets van hem over het tweede element, namelijk de structuurbevestigende werking van zo'n voorkeursrecht als het over een lange periode gaat.

Dan kunnen bedrijven die grond nodig hebben voor uitbreiding om een vergelijkbaar arbeidsinkomen te halen, die grond niet verwerven doordat de overheid het voorkeursrecht heeft, terwijl het juist bedrijven zijn die erop toegesneden zijn om die grond te krijgen en zij er ook volgens de criteria voor in aanmerking komen.

Minister **Braks**: De heer Van der Linden kent de praktijk bij het uitvoeren van ruilverkavelingen. Het verwerven van voldoende grond op vrijwillige basis is inderdaad een heksentoe voor de betrokken instanties. Het verschilt overigens van gebied tot gebied. Het voorkeursrecht dat wij hier willen laten functioneren, komt er niet voor niets. Mijn conclusie is dat het onvoldoende is.

Overigens zal de betrokken instantie niet alle aangewezen percelen in het kader van het voorkeursrecht ook daadwerkelijk verwerven. Dat betekent dat er wel degelijk ook grondoverdracht aan particulieren kan plaatshebben. Uiteindelijk heeft ook een goed deel van de via het voorkeursrecht gekochte grond weer de bestemming om aan de boeren doorgegeven te worden in het kader van de bedrijfsverplaatsing. Daarmee zou juist het structurelement, dat de heer Van der Linden in het geding brengt, bevorderd worden.

De heer **Van der Linden** (CDA): Kan de Minister in tweede termijn aangeven bij welke ruilverkavelingen de overheid tot op heden te kort is geschoten in het aankoopbeleid?

Minister **Braks**: Ik zal een aanduiding in die richting geven om mijn betoog te onderbouwen. De heer Van der Linden heeft bepleit eerst deskundigen in

te schakelen alvorens de procedure van artikel 55 in gang te zetten. Ik neem deze gedachte graag over. Bij nota van wijziging wordt hierin voorzien.

Op de door middel van de koopplicht verworven gronden is de landbouwkundige toetsing van toepassing. Ik ben nog niet in de gelegenheid geweest een uitgewerkte regeling op dit punt te ontwerpen. Met name de heer Jansen heeft de waarderingsnorm in het geding gebracht. Hij heeft opgemerkt dat het wetsontwerp een drietal waardebepalingen kent: de 'werkelijke waarde', als het gaat om de toepassing van het voorkeursrecht; de 'verkeerswaarde als landbouwgrond' voor zover het betreft de koopplicht in het kader van de landbouwkundige toetsing, en verwijzing naar de artikelen 40 en 40a van de Ontheingingswet, die te vinden is in artikel 53.

Naar ik heb begrepen schuilen er voor de heer Jansen geen problemen in de begrippen 'werkelijke waarde' en 'verkeerswaarde'. Hij zou echter bij het voorkeursrecht een verwijzing willen naar de artikelen 40 en 40a van de Ontheingingswet. De heer Jansen heeft er terecht op gewezen dat een dergelijke verwijzing te vinden is in artikel 53.

Ik meen echter dat deze verwijzing vervangen moet worden door een inhoudelijke omschrijving van hetgeen in de artikelen 40 en 40a van de Ontheingingswet staat. Daarmee is uniformiteit geschapen voor wat betreft de waarderingsgrondslag bij het voorkeursrecht. Voor het resultaat maakt het geen verschil of een formulering van artikel 45 danwel 53 wordt gekozen.

De heer **Jansen** (PPR): De Minister moet maar alvast zijn collega's van Volkshuisvesting en Justitie gaan raadplegen. Op deze manier krijgen wij hier hetzelfde debat als wij met hen gehad hebben. Met de collega's van de Minister hebben wij gesproken over het voorkeursrecht. Ook daarbij is de kwestie van de waardebepalingsaan de orde geweest. Ook daarbij was het de vraag: wat neem je in de wet op, een inhoudelijke definitie, of een verwijzing naar de Ontheingingswet? Hier doet zich een volstrekte parallel voor. Dat geeft dus ook een parallele discussie. Daarom adviseer ik de Minister zich door zijn collega's te laten informeren, dan verloopt de tweede termijn vrij soepel.

Minister **Braks**: Mijn voorzet over deze wijzigingen was juist bedoeld om uniformiteit in de benadering te bewerkstelligen.

Braks

De heer **Jansen** (PPR): Dat was onze voorziet ook.

Minister **Braks**: Ik wilde mijn waardeering daarvoor uitspreken. Ik ga niet over tot het wijzigen van een tekst dan nadat ik ervan overtuigd ben dat het moet gebeuren. Ik ben de heer Jansen daar erkentelijk voor.

De bedoeling van de heer Jansen is ongetwijfeld een koppeling met de onteigeningswet aan te brengen, zodat een wijziging van de onteigeningswet automatisch een wijziging van de waarderingsgrondslag bij het voorkeursrecht inhoudt. De Regering is echter van mening dat een dergelijke koppeling weinig zinvol is.

De discussie over de waarderingsgrondslag in de onteigeningswet moet in dat kader en niet hier worden bekeken. Ook eventuele consequenties voor de voorkeursrechten moeten dan worden beschouwd. De gedachte dat de verwijzing naar de artikelen 40 en 40a een zodanige discussie ten aanzien van de voorkeursrechten overbodig zou maken is onjuist. Het wijzigingsvoorstel van de onteigeningswet zoals het thans luidt bevat meerdere artikelen dan alleen een artikel 40 en een artikel 40a.

De heer Van Rossum heeft terecht opgemerkt dat uitbreiding van het voorkeursrecht voor gemeenten per definitie het potentiële voorkeursrecht van het Bureau Beheer Landbouwgronden inperkt. Dit is nu vooral een doelbewuste keuze in het ontwerp geweest.

De regeling van het grondbankstelsel in het kader van de Wet vervreemding landbouwgronden heeft ten doel deze een wettelijke basis te geven en in te passen in het toetsingsstelsel van de wet. Het had, tot op dit moment, een pseudo-wettelijke grondslag. De heer Waalkens heeft de mogelijkheid aan de orde gesteld dat de erfpachter na het einde van de termijn waarvoor het erfpachtsrecht is aangegaan, de grond kan kopen, het terugkooprecht.

Zoals reeds eerder is gesteld bij de behandeling van verschillende begrotingen, maar vooral van de Begroting van Landbouw en Visserij voor 1980 kan het recht van de erfpachter om tot aankoop over te gaan niet los worden gezien van een verplichting tot aankoop indien hij daar financieel toe in staat is.

Het geheel vormt een complexe zaak. Zowel de waardebepaling van de grond, als de mate waarin met verleningsmogelijkheden rekening moet worden gehouden, zijn geen eenvoudige

vraagstukken. Ik ben bereid overleg hieromtrent met het bedrijfsleven te openen.

De heer **Waalkens** (VVD): Ik heb ontdekt dat in mijn vroegere motie, die hier is aangenomen, wordt gesproken over de mogelijkheid tot terugkoop. Ik heb hier nu gesproken over een recht. Ik ben bereid het woord mogelijkheid hierbij in te voegen. Wil de Minister dat nog eens bekijken?

Minister **Braks**: Ik dank u voor deze aanvulling. Wij zullen het meenemen. Ik kom op de Grondkamers.

Er zijn twee amendementen aangekondigd die betrekking hebben op de voorgestelde wijziging van de samenstelling van de Grondkamers. Het wetsontwerp voorziet dat na een overgangstermijn van een aantal jaren de voorzitter van de Grondkamer jurist moet zijn. In de tot nu toe gewisselde schriftelijke stukken is van de kant van de Regering uitvoerig ingegaan op de redenen voor deze wijziging. Ik wil deze redenen nogmaals kort samenvatten.

Bij de beoordeling van het stelsel van landbouwkundige toetsing, waarbij kwalitatieve eisen worden gesteld, staat een goed inzicht in de langbouwstructuur en de bedrijfsvoering voorop.

De invulling van de landbouwkundige toetsing, zoals wij die ons voorstellen, zal geschieden door het stellen van kwantitatieve criteria. Hierdoor staat naar mijn mening niet voorop dat de voorzitter primair landbouwkundige kennis moet hebben. Het is juist de voorzitter die vooral de juridische waarborgen moet scheppen voor een goede procesgang. De rechterlijke functie van Grondkamers zal versterkt worden door de leiding in handen te leggen van een jurist.

Specifieke agrarische deskundigheid zal in ruime mate aanwezig kunnen zijn in personen van de overige leden van de Grondkamer. Door de voorgestelde wijziging van de samenstelling van de Grondkamer wordt ook aangesloten bij ontwikkelingen die zich bij voorbeeld bij de tuchtspraken hebben voorgedaan. Ook hier is het voorzitterschap in toenemende mate in handen van een jurist.

Een versterking van het juridische element acht ik voorts van groot belang in verband met de eventuele uitbouw van de taken van de Grondkamers. Met name denk ik hierbij aan de toekomstige beheerswet. Het voorstel om de voorzitter of de vice-voorzitter jurist te laten zijn kan ik niet passen binnen het zojuist gestelde. Het zou

van het toeval afhankelijk zijn of een zitting al dan niet onder leiding van een jurist zal plaatsvinden.

De redenen waarom ik er de voorkeur aan geef te eisen dat de voorzitter jurist moet zijn heb ik al uiteen gezet. Ik kan mij dan ook niet vinden in de opvatting dat het voldoende zou zijn dat één der leden jurist is.

De heer Terlouw heeft gesteld dat de Grondkamer een veel omvangrijker taak krijgt dan tot nu toe het geval is. Hij heeft derhalve een amendement ingediend ten einde te bereiken dat bij de benoeming van leden en plaatsvervangende leden van de Grondkamer rekening moet worden gehouden met een evenwichtige samenstelling; zodat een inbreng van de natuurbeschermingszijde en andere op een juiste wijze is gegarandeerd.

Met name in de memorie van antwoord is reeds gesteld dat een uitbreiding van de taken van de Grondkamers tot toetsing van bossen en natuurterreinen met zich mee zou moeten brengen dat ook leden of plaatsvervangende leden worden aangetrokken uit de kringen van belanghebbenden. Dit zal inderdaad betekenen dat van natuurbeschermingszijde en van de zijde van bosbouwbedrijfsleven kandidaten moeten worden gesteld als er zich vacatures voordoen.

De sollicitatie naar het lidmaatschap van de Grondkamer staat overigens ook nu in beginsel voor een ieder open. Wij zullen in het kader van deze taakstelling naar een meer gerichte samenstelling moeten streven. De gewijzigde omstandigheden zullen echter ook andere dan landbouworganisaties ertoe aanzetten, daadwerkelijk kandidaten voor te dragen. Ik heb er begrip voor dat een dergelijke met het oog op de taken te kiezen samenstelling in de wet wordt aangegeven conform het amendement van de heer Terlouw.

De heer **Waalkens** (VVD): Wil de Minister zich in verband met zijn tweede termijn er alvast op prepareren uit te leggen dat een jurist met kwantitatieve criteria beter uit de voeten kan dan iemand die net zo goed kan tellen en wat een jurist beter kan doen in het kader van de beoordeling van de beheerstaken?

Minister **Braks**: Ik zeg u toe in tweede termijn deze elementen mee te nemen.

Ik kan de heer Terlouw niet volgen wanneer hij stelt dat ook indien bossen en natuurterreinen buiten de werkingssfeer van de wet gaan vallen de Grondkamer mede bemand zou moeten worden door vertegenwoordigers

Braks

van natuurbeschermingszijde. Ik zie niet in wat een Wet vervreemding landbouwgronden met een dergelijke beperkte strekking aan taken op het gebied van natuurbescherming aan de Grondkamer zou toevoegen.

Ik kom dan nu mijnheer de Voorzitter aan het laatste punt van mijn betoog. De heer Van der Linden stelt voor de citeertitel van de wet te wijzigen in 'Wet Agrarisch Grondverkeer'. Ik moet zeggen dat ik dit juridisch gezien geen goede gedachte vind. Ik zeg echter reeds nu dat ik bereid ben dit over te laten aan het oordeel van de Kamer.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, het verslag van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

Sluiting 22.41 uur.

Lijst van ingekomen stukken, met de door de Voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1°. een brief van de Staatssecretaris van Sociale Zaken, met het verslag van de Sociale Verzekeringsbank en de Raden van Arbeid over 1979.

De Voorzitter stelt voor, deze brief niet te doen drukken en hem voor kennisgeving aan te nemen; het verslag ligt op de griffie ter inzage;

2°. de volgende brieven e.a.:

een, van mevrouw J. M. Keijzer-Kappner te Eindhoven, over de weigering van mevrouw Wessels, het percentage van belastingen, bestemd voor defensietaken, te voldoen;

een, van een groep verontruste vrouwen uit Hoorn e.o., over dumping van radioactief afval;

een, van de directeur van de Stichting Centrale Raad voor Gezinsverzorging, over bezuinigingen in de gezinsverzorging;

een, van J. Bekkema te Bedburg (Bondsrepubliek Duitsland), over 'de politieke orgelsdraaiers Van Agt en Wiegel'; een, van het gemeentebestuur van St. Geertruid en een, van het gemeentebestuur van Nuth, beide, over de gemeentelijke indeling van Zuid-Limburg;

een aantal, over de goedkeuringswetten opwerkingscontracten radioactief afval;

een aantal, over de toelatingsregelingen voor Surinamers;

een aantal, over de financiële situatie in de aardappelzetmeel-industrie;

een aantal, over abortus provocatus;

een aantal, over de btw in de bakkerijsector

een, van mevrouw Cosse te Wassenaar, over een erkenning van Israël door de PLO.

Deze brieven e.a. liggen op de griffie ter inzage; voor zoveel nodig is kopie gezonden aan de betrokken commissies.

De vragen van de leden Verkerk-Terpstra, Bolkestein, Ploeg en Keja luiden:

1 Hoe luidt de onlangs aangenomen UNESCO-resolutie over een nieuwe internationale informatie-orde?

2 Waarom is uit de clause in de ontwerp-resolutie, die aandrang op de 'vrije stroom van informatie, ideeën en mensen' uiteindelijk het woord 'mensen' verdwenen?

3 Wat betekent de clause van paragraaf VI, dat de vrijheid van journalisten 'niet te scheiden valt van verantwoordelijkheid'? Jegens wie is de journalist verantwoording verschuldigd?

4 Wat betekent de clause in dezelfde paragraaf, dat voor informatie- en communicatievraagstukken 'verschillende oplossingen' vereist zijn omdat 'sociale, politieke, culturele en economische problemen van het ene tot het andere land verschillen'? Welke belemmeringen voor journalisten in ondemocratisch geregeerde landen in het Oostblok en de derde wereld kunnen hieruit voortvloeien?

5 Deelt de Regering de mening, dat de nieuwe informatie-orde een beperking van de traditionele communicatievrijheid betekent? Zo neen, waarom niet?

6 Deelt de Regering de te Belgrado uitgesproken mening van de vertegenwoordiger van Afghanistan, dat UNESCO niet bezig is met de vrijheid van communicatie van de volken maar slechts met die van de regering?

7 Hoe luidde de stemverklaring, die namens de EG-lid-staten is afgelegd?

8 Waarom heeft de Nederlandse delegatie vóór deze resolutie gestemd?

¹ Zie NRC/Hbl. van 27 oktober jl.

De vragen van het lid Scholten luiden:

1 Is het waar, dat de VN-missie naar Zuid-Afrika onder leiding van de adjunct-secretaris-generaal van de VN – welke definitieve afspraken beoogde te maken met de regering aldaar over het houden van vrije verkiezingen in Namibië als onderdeel van het onafhankelijkheidsproces van dat land – is mislukt wegens gemis aan medewerking van de regering in Zuid-Afrika?

2 Welke stappen dienen naar het oordeel van de Regering thans binnen VN-verband te worden genomen om Zuid-Afrika tot de noodzakelijke medewerking te brengen?

De vragen van de leden Nijpels en Braams, Hartmeijer en Hennekam luiden:

1 Om welke redenen heeft de Minister besloten, niet tot verlenging over te gaan van de werktijdverkorting in het kader van het Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen 1945 bij het goud- en zilveratelier Gebr. van Giels BV te Bergen op Zoom?

2 Beseft de bewindsman dat, indien alsnog niet tot verlenging van de werktijdverkorting wordt besloten, het bedrijf onvermijdelijk tot ontslag van een aantal werknemers zal moeten overgaan?

3 Beseft de bewindsman, dat het bij een eventueel ontslag zal gaan om zeer gespecialiseerde vaklieden, die elders op de arbeidsmarkt niet of nauwelijks terecht kunnen?

4 Is de bewindsman ervan op de hoogte, dat de stagnatie in de afzet van de produktiebedrijven voor gouden en zilveren sieraden hoofdzakelijk is te wijten aan de hoge prijs van het goud en zilver, die heeft geleid tot grote inkopen bij de groot- en detailhandel met als gevolg een grote voorraadvorming?

Deelt de bewindsman de mening van het bedrijf in kwestie, dat eind van dit jaar de groot- en detailhandel door haar voorraden heen is, waardoor er weer ruimte op de binnenlandse markt komt?

Heeft de bewindsman naast de in vraag 4 en 5 gesignaleerde problematiek, bij zijn beslissing rekening gehouden met de voor het bedrijf wellicht te verwachten exportkansen, o.a. naar aanleiding van de deelname van het bedrijf aan de door het Nederlands Centrum voor Handelsbevordering voor het Nederlandse bedrijfsleven georganiseerde promotiereis naar Japan?

Heeft de bewindsman bij zijn beslissing rekening gehouden met het feit dat in Noord-Brabant, na de provincies Groningen en Limburg, het hoogste percentage werklozen voorkomt?

De vragen van het lid Kosto luiden:

1 Is het waar, dat de Staatssecretaris op 3 november jl. op een congres te Amsterdam heeft verklaard, dat de PTT een technisch plan heeft uitgewerkt voor een landelijk aanvoernet voor buitenlandse televisieprogramma's?

2 Zo ja, waarom heeft de Staatssecretaris dan over dit plan gezwegen in de memorie van toelichting bij de begroting van het staatsbedrijf der PTT en heeft zij ook anderszins de Kamer niet ingelicht?

3 Is het plan al ter discussie en besluitvorming in de Ministerraad aan de orde geweest? Zo ja, wanneer; zo neen, voor welke datum is het ontwerp dan op de agenda geplaatst?

In hoeverre is over het PTT-plan overleg gepleegd met de Minister, belast met de zaken de omroep betreffende?

5

Was de Minister van CRM van het plan van de PTT op de hoogte toen zij op 17 oktober jl. aan de Ministerraad de nota voorlegde over de toegang tot het kabelnet, die zij aan de Kamer had toegezegd?

6

Zijn met buitenlandse gerechtigden tot het auteursrecht van radio- en TV-programma's al besprekingen gevoerd?

7

Kunnen de bewindsvrouwen de verzekering geven, dat in geen enkel opzicht uitvoering zal worden gegeven aan het PTT-plan dan nadat de Kamer over het plan heeft kunnen beraadslagen?

8

Kunnen de bewindsvrouwen verzekeren, dat de Regering het vaste voornemen heeft te beletten, dat vanuit het buitenland een speciaal voor Nederland bestemd programma kan worden ontvangen, dat een oneigenlijke concurrentie aandoet aan zendgemachtigden, die hun machtiging hebben krachtens de Omroepwet?

9

Wanneer denkt de Minister van CRM de nota in te dienen, die zij de Kamer heeft toegezegd?

